

MITTEILUNGEN DER SEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXXIX

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ СХХІХ

ЛЬВІВ 1920

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXXXIX

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ СХХІХ

ЛЬВІВ 1920

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

Зміст СХХІХ тому.

---

1. Василь Тишкевич, воевода підляшський, маршалок господарський і гетьман дворний В. Кн. Литовсько-руського (1523—1571). Исторично-генеалогічна розвідка. Написав Михайло Тишкевич . . . . . с. 1—32
  2. Діялог Йоаникія Волковича з 1631 р. Подав Михайло Возняк . . . . . с. 33—79
  3. Серби в українськiм вiйську 1650—1660 рр. Написав Іван Крпнякевич . . . . . с. 81—93
  4. Пісня про повстання Мартина Пушкаря. Подав Василь Щурат . . . . . с. 95—105
  5. Слiдами гетьмана Мазепи. Подав Богдан Барвинський . . . . . с. 107—140
  6. Славянський зiзд у Празi 1848 р. і українська справа. Написав Іван Брик . . . . . с. 141—217
-
-

Inhalt des CXXIX Bandes.

---

1. Vassyl Tyškevyč, ein Wojvode Podlachiens (1523—1571). Eine historisch-genealogische Studie — von Michael Tyškevyč . . . . . S. 1—32
  2. Ein Dialog des Joannicius Volkovyč v. 1631 J. — von Michael Vosnjak . . . . . S. 33—79
  3. Die Serben im ukrainischen Heere (1650—1660 J.) — von Ivan Krupjakevyč . . . . . S. 81—93
  4. Ein Lied von dem Aufstande des Martyn Puškar — von Vassyl Ščurat . . . . . S. 95—105
  5. Auf Mazepa's Fahrten — von Bohdan Barvinškyj . . . . . S. 107—140
  6. Slavenkongressz in Prag im J. 1848 und die Ukrainer — von Ivan Bryk . . . . . S. 141—217
-
-

Василь Тишкевич,

вєсвода підляшський, маршалок господарський і гетьман дворний
В. Кн. Литовсько-руського (1523—1571).

Історично-генеальогічна розвідка.

Написав *Михайло Тишкевич*.

Василь Тишкевич займає визначне місце в історії литовської України-Руси.

В молодих літах, по смерті свого родича Остапа Дашковича, староста канівський і черкаський (1536—1538), потім маршалок господарський і гетьман дворний (1552), вєсвода підляшський, кілька разів посол до Орли, Волощини й Москви, заслужений в московській війні¹⁾ і в „лавиці таємной“ господарської Ради, він відіграв важну ролю в епохальний момент Унії 1569 р.

Родом він був з України; тут була його „дедизна і отчизна“, як він писав у своєму тестаменті 7 цвітня 1567 р.²⁾, „замки в Слободищах, Бердичові, Чортолїсцях старих і нових та інші“, в обороні котрих від Менглі-Герая 1484 р. покляли

Звертаємо увагу на зібрані автором отєї статті „Materiały historyczno-genealogiczne do monografii domu Tyszkiewiczów. Tom I. Wieki XV i XVI. 1413—1599“. Варшава 1911. Про Василя Тишкевича тут на ст. 10—17. Інші цитовані в статті документи гл. тут під відповідними роками. — *Редакція*.

¹⁾ „В войсках против неприятелѣй панств наших, великому кн. московскому и королю шведскому“... писав кор. Жигимонт-Август 5 листопада 1569 р. у даній йому грамоті на „кграбство“: „(его милости) на мєстцу гетманском биваючи завжди мужне не литуючи здоровья и маетности своей ласку нашу господарску заслуговал, в лавици нашей таємной будучи радою своею мудрою... служил“. Литовської Метрики Кн. Зап. ч. 49.

²⁾ Київського Центр. Архива кн. 14, ч. 93.

були голови чотири брати його отця, як каже Окольський¹⁾: Добр, Хведір, Окушко і Гейтовт. Тут брат його²⁾ Іван, архимандрит печерський, відбудував по татарським погромі 1470 р. Печерську Лавру³⁾. Тут таки в тій самій Лаврі поховали його небожа, що помер раніше його 1563 р., Янгурина Скумина, старосту чорнобильського і маршалка господарського з нагробним написом, де величали його „Сарматським Гектором і Руським Пирром“⁴⁾.

На Україні й було все первісне майно роду Тишкевичів-Каленників, дароване їх предкови Каленникови Мишковичеви в. кн. Свитригайлом тоді, як він заснував був на Русі осібну державу зі столицею в Луцьку. Нам звісні три Свитригайліві грамоти, що відносять ся до сього роду. Одна — на слобідсько-бердичівську волость, що простягалась від Житомира до Хмельника на 80 кв. миль⁵⁾; друга — на Чортолїсці (тепер Нулини), Сільце та інші маєтности в житомирським повіті⁶⁾; третя — видана в Києві 17 жовтня 1437 р.⁷⁾ на с. Бурківці в житомирським повіті, Меживичі, Ходорковичі та Тейковичі⁸⁾ коло Звягтя, Остафово на Нарині, Вальковичі, Демидковичі, Дмитровичі в овруцьким повіті, Вшці Кусовичі під Цолонним та селвще Усте Камениці на Случі. Одночасно володіють Тишкевичі Рудниками і Бернавкою⁹⁾ в київським повіті, Тайкурами, Ключанами, Скородном, Хоченим, Рековським, Глушковичами в овруцькому

¹⁾ Традиція, записана польським геральдиком (Orbis Polonus), підтверджуєть ся може словами вище зазначеної грамоти Жигимонта Августа: „дом его милости з давних часов славно і мужне... велике мужество чинячи і войска водячи... горла свои на службах кляли“...

²⁾ Скорше може, уважаючи на літа (Василь помер в 1571 р., а Іван вступав в 1470 р.) Іван приходив ся йому дядьком.

³⁾ М. Максимович: Сказанія о Печерской Лаврѣ; його-ж: О надгробіяхъ въ Печерскомъ Монастырѣ (Собрание сочиненій II, 233).

⁴⁾ Starowolski: Monumenta Sarmatorum; М. Максимович: Сказанія; О надгробіяхъ въ Печ., Мон. 233.

⁵⁾ Вона згадуєть ся в інвентарі маєтків Остафія, Юрія, Петра і Олександра Тишкевичів Логойських, возводичів берестейських 7 жовтня 1593 р. Архивъ Ю. З. Россіи VI: I, 523.

⁶⁾ Archiwum Sanguszków III, 102.

⁷⁾ Idem I, 33—34.

⁸⁾ Тепер Михеевичі, Ходорки, Тейки. (Клепатскій: Очеркъ по исторіи Кіевской земли I).

⁹⁾ Тепер Чорнорудка і Білопілля.

повіті¹⁾, Іровим, дідиною Бориса Тишкевича, зятя Остапа Дашковича, по смерті котрого дочка Борисова, Духна Тишкевичівна Степанова Дублянська, відобрала спадщину за Дніпром: Басань і Биків з північною частиною Переяславського повіту²⁾. Черниця Гафтелина, бувша княжна Агафія Семенівна Глинська, пані Івашкова Каленицького³⁾, відписала (1500 р.) село Гатне київському монастиреви Миколи Пустинного⁴⁾. Дашку Каленниковичу (1469—1488) належать Ляхівці⁵⁾ (10 кв. миль) і Підгайці в кременецькій землі, якими ділили ся його дочки Ганна Сенютина і друга, замужна за Олександром Ярмолинським. Михайло Тишкевич взяв за жінкою Петрухною, вдовою кн. Михайла Ів. Глинського, с. Тетерів і Красне⁶⁾.

Загалом і всі уряди, які сей рід держав в перших своїх відомих нам поколіннях, він держав їх на Україні-Руси. Відкинувши непевні титули⁷⁾, маємо Свитригайлового канцлера і підскарбія Сенька Каленниковича (три документи: 1446, 1450, 1451)⁸⁾, панів ради: Єська (1437)⁹⁾ і Андрія (1451)¹⁰⁾ Мишко-

¹⁾ Належали до Звера Тишкевича, старости овруцького (*Źródła dziejowe* XX).

²⁾ В. Антонович: Монографія 206. Задиірняські маєтности О. Дашковича перейшли до старшої дочки його сестри Милохни Борисової Тишкевичевої, а землі, що лежали на правобережній Україні, перейшли до її дочки Богдани Немирівни Олізарової. Милохна Тишкевичева вийшла по смерті мужа за Андрія Немиру, київського воєводу.

³⁾ Каленники, Каленицькі, Тишкевичі.

⁴⁾ Акты Западной России I, ч. 178, ст. 202.

⁵⁾ До Ляховець належали села: Семенів, Косселівці, Жемелінці, Данилівка, Миклаші, Денусівка, Гулівка, Березинці, Калетинці, Турівка, Хорошів, Курянка, Юрова, Шимківці, Дзвінки, Окниви, Тихомель, Унів, Кажинці, Жижниківці, Голгузів, Сивки, Шумки, Вариводи.

⁶⁾ Метр. Лит. 24.

⁷⁾ Родоначалника Тишкевичів, Каленника, називають Окольський і інші геральдики маршалком Свитригайла, старостою путивльським і звенигородським; — акт з 1437 р. (*Arch. Sang.* I, 33—34) називає його „паном“. Сина його Тишка звуть геральдики гетьманом і воєводою київської землі, старостою переяславським. В списках (1421 р.) війська Володислава Ягайла, ми знаходимо хоругву Тишка. Михайла Тишкевича звуть „гетьманом військ київських“. (*Danilowicz: Skarbiec dyplom.*; *Codex epist. saec. XV: II, 42*).

⁸⁾ Метр. Лит. кн. F. ч. 6, 221; *Akta Grodz. i ziemsk.* XIV, 254 і Археограф. Сборникъ документовъ къ исторіи сѣверо-зап. Руси I, ч. 3.

⁹⁾ *Arch. Sang.* I, 33—34.

¹⁰⁾ *Idem* I, 45.

вичів, Окушка (1437—8) маршалка того-ж¹⁾, згаданого вище печерського архимандрита Івана, намісників: чорнобильського Янгурина, звягольського Окушка Каленниковича і овруцького Звера. Як знаємо, канівським і черкаським старостою був Василь за молоду, потім держав Пинськ і воеводство підляське, а одночасно син його Юрій — Берестейське.

Геральдики і панетіристи виводили рід Тишкевичів від Монвида, сина Ієдими́на, що повтаряє за ними Іотайський Календар²⁾, але на се ми не маємо ніяких документальних доказів, так само як на походження його від татарських князів чи византійських деспотів, як хочать інші³⁾. Може Геттовт, якого родовід Тишкевичів називає братом Тишка, буде Гедітольдом⁴⁾, (коло нього, одначе, бачимо в роді Тишкевичів чисто славянські імена: Добра, Звера, Мирослава, Духни, Людмили). Литовський рід Монвидів, якого назвисько справді литовське, мав також претенсію до крові Ієдими́на, вживав гербу однакового з Тишкевичами — Леліва, але се не має значіння. Традиція походження від татарських князів може оперта на старім славянським рукописі, згаданім Нарбутом⁵⁾, про якогось татарського князя Бердича, що в початках XIV в. збудував ніби Бердичів, „дедизну“ сього роду.

Певним протоплястом сього роду є Каленник Мишкович, сторонник і майбутній маршалок Свитригайла⁶⁾, (який, як ми знаємо, щедро його обдарував землею), а отець Сенька, канцлера Свитригайлового⁷⁾, Івашка, Дашка, Тишка, а може Окушка, пана Ради і маршалка (1437—8 р.) й Геттовта. Тишко мав по родоводі геральдиків (Кояловича) з Мирослави кв. Друцької, синів:

¹⁾ Idem I. ч. 36 і 41; Materyały ч. 6.

²⁾ Окольський (Orbis Polonus), Коялович (Herbarz szlachty litewskiej), Несецький (Herbarz Polski), а за ними Goth. Taschenbuch der Gräfl. Häuser 1853 р. Супрасльський Пом'яник споминав кн. Федора і кн. Льва поміж родом Василя Тишкевича. (Арх. Сборн. IX).

³⁾ Debolecki, Kurpatnicki, Czartoryski.

⁴⁾ Ми знаємо Геттовта, старосту ошмянського 1387, Мипгайла (Мишка?) Геттольдовича 1401, Геттовта, пана хоруговного 1421 р., Геттовта, старосту подільського 1423, воеводу виленського 1432, Геттовта, воеводу квіського 1411.

⁵⁾ Narbutt: Dzieje Narodu Litewsk. IV, 490 pp. 2.

⁶⁾ Мав бути у нього „za głowę do rady, za prawicę do wojny“. Стаття Berdyczów, в „Słownik-u geograf.“ I. 134. Клепатський: Очерки 251. Геральдики звуть його: „Czołem senatu kijowskiego“.

⁷⁾ J. Wolff: Kniaziewie litewsko-ruscy, 683.

Івана — архимандрита печерського, Льва — посла в. кн. Олександра до Орди, від якого ідуть Скумини-Тишкевичі¹), Михайла — посла від Жигимонта I до царя перекопського Сагай-Герая 1538 р., „гетьмана військ київських“, Гаврила (1524—1547), жонатого з Настасією Сопіжанкою, якому король дарував маєтність Рудно за знищену Татарами його батьківщину в Київщині. П'ятим братом був Василь, про якого тут говорить ся. Геральдики не знають ще одного Тишкевича — Бориса, котрого ми знаємо з документів вище згаданих (1499 р.).

Яке саме було споріднення межі сими всіми Каленниковичами-Тишкевичами, ми напевно сказати не можемо, але нам прийдесть ся відкинути зовсім яко братів Василя — Івана і Бориса, з поводів хронологічних: Василь умирає в 1571 р., Іван по 1470 р., Борис не живе вже в 1499 р.; так само трудно сказати, чи Тишко був отцем чи дідом Василя. Отцем його ми скорше признаємо Івашка Каленниковича, власника Чортолїсців (Пулин), які Василь зве своєю „дідизною і отчизною“. Але сього не можна ствердити, бо Василь підписував ся не Івановичем, а Тишковичем-Каленниковичем.

Поважним документом являєть ся тут Супрасльський Помянник²), який записує рід Василїв ось як:

„Родъ его милости пана Василя Тишковича, воеводи Смоленского: Помяни Господи, душу рабъ своихъ: Василя, Настасію, Андрея, Екатерину, Еліазара, Агафію, Марію, Михаила, Іоанна, младенца Льва, Агафію, младенцу Елену, младенцу Наталію, Феодору, князя Іоанна, Настасію, Евдокію, князя Феодора, князя Іоанна, Елену, Ульянію, Іоанна, Димитрія, Овдотію,

¹) Лев переїхав до Литви, де Жигимонт I налав йому маєтки Можейків і Дзікушки 1508 р., за знищений Татарами його маєток в Київщині (Лит. Метр. 8). Знаємо, що він записав 4 людей в маєтку Скородного монастиреви Миколи Пустинного (Арх. Ю.-З. Р. VI: I, 1) і що син його (похований в Печерській Лаврі) держав Чернин за Дніпром (на Десні) коло 1560 р. (Zródła dziej. XXII, 589). Внук його Дмитро був в молодости „писарем замків і волостей України“ (надпис на гробі його матери з 1598), маршалком Є. К. М., потім старостою мнським. Помер православним в 1609 р. на Литві. Другий, Хведор Скумин, воевода новгородський і підскарбій земський, званий „Оком Церкви“, відіграв важну ролю в справах релігійних і самої Унії, яку прийняв під впливом Іп. Потія, а не Й. Куцевича, як се доказав проф. К. Студинський: Pierwszy występ literacki Hipacyusza Pocięja. Львів 1902, ст. 30.

²) Археогр. Сборн. IX.

Димитрія, Іакова, Григорія, Марію, Мокея, Симона, Елену, Николая (Тишкевич)“.

Хто саме ті князі Йоани і Федор? Ми не знаємо. Се єдиний документ, який указував би на княже походження сього роду. Він ріжнить ся від відомого нам родоводу, — нема тут Каленника, за те маємо Андрія, Еліазара (Єсько?), Михайла, Николая (Мишко?), Симона (Сенько?), Агафію (Глинська?)...

Становище тих перших поколінь, як їх майно, було значне, одначе не поліпшалось, але зменшилось з політичною чи релігійною Унією. Посеред групи можновладних родів Київщини, пише Яблоновський, не княжих (див. Супрасльський Помяник), в порядку, в якому вони ґрупують ся відносно до їх могутности і давности, Тишкевичі займали перше місце¹⁾. Вони, хоч яко „Кияне“ не тратьть своїх осібних прав і привилеїв на Україні, займають важне місце і в державній Литві. Яко „пани хоруговні“ вони осібними господарськими листами покликувані на війну і на засідання Союму²⁾. Належать до тих 20-ти родів³⁾, з яких господар назначав „Раду“. Вони не тратьть на Литві контакту з рідною Україною, хоч із „дідизни і отчизни“ їх тільки бердичівське „кграбство“ (колись велике як савойське) лишаєть ся при них, в невеликій части й досі. Тут держать вони до XVIII в. кулені в XVII в. Ржищів і Ходорів. В XVII в. київським воеводою бачимо Януша (1649), чернігівськими Юрія і Льва Криштофа, берестейським Остафія, белзьким Миколая, підляшським каштеляном Костентина, берестейським Казимира, св. Михайловським київським архимандритом Германа, житомирським старостою Остафія і т. д.

Василь родив ся в кінці XV в. Ми його бачимо вже кор. дворянином⁴⁾ і одруженим в 1523 р. з Олександрою Семенівною кн. Чорторійською. Сього року купує він села Байковичі і Молочковичі від свого тестя кн. Семена Олександровича Чорторійського. Видко, тесть його скоро помер і він відкуплює від жени половину її отчизни Логойська і другу половину від

¹⁾ Źródła dziej. XXII, 588.

²⁾ Лит. Метр. Кн. Публ. ср. VII, 82—84, 92—94, 181—186; Кн. Переп. VII, 75—78.

³⁾ Лаппо: Великое Княжество Литовское 670—679.

⁴⁾ Се відповідало, як знаємо, придворному урядови, а не суспільному.

її сестри Софії Хведкової Гневошевичевої. Акт сей підтвердив король Житимонт I в 1529 р., а куплю другої половини в 1531 р.¹⁾. Поміж сими актами він стверджував (1525) розділ маєтків Осташин, Плещениці, Домжеричі і Колодеж жінчиної тітки Овдотії Олександрівни, княгині Можайської²⁾. До наслідників, опріч Василя, належали кн. Василь Іван Соломерецький і Ольбрихт Таштовт, воєвода виденський і канцлер.³⁾

Одруженне Василя Тишкевича мало рішачче значінне в його життю: він хоч і не кидав цілком України, де ми його скоро бачимо катівським і черкаським старостою, але мусів часто проживати в Литві, куди його кликали не тільки обовязки державної „господарської“ служби, але й маєткові справи. Замок Логойськ, инакше Логожейськ, стародавнє Кричанське князівство, спомануте ще в духовній Мономаха, а потім гніздо лінії, якої роля була значніша в історії XV в., ніж волинських її родичів⁴⁾.

Дід Олександри Тишкевичевої, кн. Олександр Константинович, відіграв головну ролю в змові проти вел. князя Житимонта Кейстуовича і убийстві його в 1440 р. на замку в Троках. Опанувавши Троки, але не могучи утриматись, він утік до Московщини, де оженив ся з Марією, дочкою вел. князя Дмитрія Шемяки і з ним добував Москву в 1442 р., в 1443 р. княжив у Пскові, а в 1456 р. в Новгороді Великім. Вернувши ся в 1460 р. на Литву, він отримав від Казимира Ясайдовича Логойськ, Осташин, Спорев і Камянець⁵⁾.

Татари знищили і спалили з нащадом логойський замок в 1505 р., забравши синів кн. Семена Олександровича в неволю, з якої вони не вернули ся⁶⁾. Василь Тишкевич відбудував той замок, прибрав у зброю і гармати, збудував також і замкову церкву св. Богоявлення. Скоро по сім король Житимонт Старий вислав його послом до перекопського царя Ослам-Султана

¹⁾ Метр. Лит. 15.

²⁾ Idem 12; Wolff: Kniazowie 20.

³⁾ Кн. Овдотія Андріївна Можайська була сестрою отця кн. Олександри Чорторийської, Василюї Тишкевичевої. Мала сестру за князем Іваном Соломерецьким. Племянниця свого чоловіка (з московської династії), убитого 1487 року, княгині Софії Верейській Ольбрихтовій Таштовтовій вона відписала третю частину свого майна.

⁴⁾ Wolff: Kniazowie 18.

⁵⁾ Idem 20.

⁶⁾ Konst. Hr. Tyszkiewicz: Opis pow. Borysowskiego.

1532)¹⁾, а в рік потім до Москви²⁾). В 1535 р. він другий раз їде в посольстві до царя перекопського³⁾). В тім часі беть ся з Москвою під Стародубом. Між тим бачимо його на Волині, де він як свідок підписує акт продажі кн. Хведорови Андрієвичеви Санґушкови маєтку Біличе за 100 кіп гр. лит. Масею Вахновичівною Вербською, яка „бе чолом“ йому і кн. Івану Михайловичу Вишневецькому, просячи їх підписати сей документ⁴⁾).

Урядовання його в Каневі й Черкасах по Остапі Дашковичу не можемо назвати пасливим. В 1536 р. скаржить його Олександр Солтанович, маршалок господарський, о якісь кривди⁵⁾). Через рік він скаржить Івана Пенька (Немировича) о бунтованне канівських міщан⁶⁾). Скоро він і покидає се становище й на його місці ми бачимо того-ж самого Пеньку. Перед сим він остерігає короля Жигимонта I (листом писаним в суботу по св. Лаврентію 1537 р.) перед небезпекою з татарської сторони. В наслідок того король наказав кн. Федорови Санґушкови, щоби був готовий проти Татар з землями волинськими⁷⁾).

В 1545 р. Василь разом з Войтіхом Ленартовичем розмежував границі Литви від Польщі⁸⁾). Документ сей доказує нам, що Василь держав маєтки, даровані Свитригайлом Каленниковичам: „Врадники княгині Ильиное кн. Біяти Костелецкое Чудновской... з бояри і людми княжими Чудновскими вели... (м. октябрю 9 дня в суботу) от Могили Сторожовия от рѣки Золчи чорною дорогою, а поведали, іж тут пришла границя селища Бурковского панов Каленниковичов, а тепер п. Василя Тишкевича і тою чорною дорогою на могилу Гончариху... в рочища Михника. І тут повідили іж тут пришла границя селища Бердичовского панов Каленниковичов, а тепер пана Василя Тишкевича от митника болота к Немировцѣ Дубровцѣ“...

Ревізія замку житомирського⁹⁾) з 2 вересня 1545 р. згадує про „отчизну“ Василя: Слободище, Бердичів, Рудники, Сілець.

¹⁾ Архив Логойський гр. Тишкевичів.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Литов. Метр. 26.

⁴⁾ Arch. Sang. III, 445.

⁵⁾ Idem IV, 21.

⁶⁾ Лит. Метр. 33; Архивъ Ю.-З. Россіи III : I, 3.

⁷⁾ Arch. Sang. IV, 81.

⁸⁾ Лит. Метр. 49; Арх. Сборн. I, 121.

⁹⁾ Źródła dziej. VI, 130.

великий, Чортолїсці, Бернавку і інші, а також про його „закуплю“: Кодню і Озеряни. Сї мастки Василь називає також „отчизною і ділизною“ в своїм тестаментї (8 цвітня 1567 р.), який підписує: Василь Тишкович Каленникович¹⁾. Акти сї доволї доказують спільне походження Тишкевичів і Каленниковичів.

Василь підписує в 1551 р. яко пан Ради і маршалок господарський перемирє між королем Житимонтом Августом і молдавським господарем Олександром²⁾. Зараз потім (1552 р.) перед походом на Татар наказує король йому і Василеви кн. Константиновичеви Острожському заняти ся відновленням браславського замку³⁾, а Тишкевич назначаєть ся гетьманом⁴⁾ „войск пенежних“ (дворним), „на месце гетьмана найвисшого“⁵⁾ і дістає наказ іти з військом зпід Мозиря до Браслава. Під його розказами находили ся: пан Станїслав Пац, кн. Михайло Вишневецький, кн. Семен Одинцевич, пан Михайло Тишкович⁶⁾, пан Каленицький Василевич Тишкович (Василїв син старший), Іван Лядський, Олександр царевич Остринський і Шахманцер царевич Пунський. Війська ті бунтували ся і король писав до панів литовських, що суд над ними передав п. Василеви Тишкевичеви і кн. Василеви Константиновичеви Острожському⁷⁾. Яко гетьмана „посполитого рушення“ литовської шляхти бачимо його в 1563 р.⁸⁾ і підчас війни інфлянтської⁹⁾.

Діяльність його бачимо також тоді вже в иншій, приватній справі. Михайло Іванович Сопїга, воєводич підляшський, позивав матір свою Ганну Сопїжину кн. Сантушківну о часть свою в грошах і мастку Лейпуни, що лишили ся по смерти його вітця. Обидві сторони згодились судитись судом третейським. Зі сторони матери судією вибраний був Василь, вже воєвода.

1) Київс. Центр. Архив кн. 14. ч. 93.

2) Лит. Метр. Кн. Зап. 215, f. 134.

3) Idem XXXVII; (Materialy ч. 54).

4) Idem 10--12: (Materialy ч. 55).

5) Idem ч. 49, f. 47—48.

6) Шлемяник Василїв, що видно з Супрасльського Помяника, син Гаврила і Настасїї Сопїжанки, жонатий з кн. Соломією Андр. Неледенською сестрою Григора, архимандрита супрасльського 1572 р.

7) Метр. Лит. кн. Зап. XXXVII, 15—16; (Materialy ч. 56).

8) Volum. Legum II, 79.

9) Лит. Метр. ч. 49, f. 47—48.

підляшський¹⁾, зі сторони сина — Фльоріян Зебржидовський, воєвода люблинський.

Надходив час інфлянтської війни з Іваном Грозним, в якій як сам Василь, так і його два сини, Юрій і Каленник, мали „мужне не литуючи здоровля і маєтности“ лицарської слави собі добути. Дипломатична роля їх оказуєть ся тоді также значною.

Вже в 1561 р. король писав до Василя, щоби той дав знати про війну цареві перекопському, щоби він „з войском тягнув і неприязни доводив“²⁾. Того-ж року писав король йому другий лист, щоби людям того-ж царя здав скарб його³⁾. Видко у Василя і сина його були складені гроші, потрібні на війну: маємо квит Василя, виданий ротмистрови царевичеві Пунському на 400 кіп гр. лит., а другий квит Юрія на 200 ротмистрови кн. Романови Санґушкови⁴⁾. Опріч того Василь позичав поважні суми на военні справи королеви: раз 5000 і другий раз 3000 і 6000 кіп гр., потім 10000, за які взяв заставом Пинськ⁵⁾. Одночасно він, як видко з королівського документу, виданого на Соймі в Городні 8 січня 1567 р., утримував полки піших і кінних „драбів“ і сам покрив ся славою і „многими ранами на тілі і обличчі“⁶⁾. Сестра королівська, інфантка Анна Ягайлонка, власноручним листом з 1565 р.⁷⁾ дякувала йому за оборону Інфлянтів своїми хоругвами.

Треба сказати, що сини його прославились може більше від нього самого. Так Каленник, маршалок господарський, разом з Филоном Книтою, Остиком, воєводою мстиславським і кн. Капустою, побили під Кропивною в 1564 р. 60000 Москви і 100 значних вояків забрали в полон⁸⁾. На весні 1561 р. Юрій з 5000 війська вигонив Москву з Інфлянт і погнавши ся за нею далеко, пустошив царські землі⁹⁾. Разом з кн. Романом

¹⁾ 1554 р. 12 листопада. Лит. Метр. кн. Суд. 33. Wolff: *Sapiehowie I*, 73. Одначе „Привилей пану Василю Тишкевичу на воєводство подляшськое“ носить дату 1558 р. Метр. Лит. кн. Зап. XLV, 11.

²⁾ Лит. Метр. 37, 449.

³⁾ *Idem* 480.

⁴⁾ Лит. Метр. Кн. Переп. VIII, 75—78.

⁵⁾ Археогр. Сб. I, ч. 17 і Лит. Метр. Кн. Запис. XLVII.

⁶⁾ Арх. Сб. I, ч. 18.

⁷⁾ Архив г-р. Шембеків в Попрембі.

⁸⁾ В. Рапроcki: *Herby rycerstwa polskiego*, 854.

⁹⁾ *Narbutt: Dzieje Nar. Lit.* IX, 348—9.

Сантушком бе Юрій під Чашниками 1567 р. кн. Петра Серебрного; другим разом бють і беруть в полон Щербатова і Барятинського з 80 значними боярами, а під Улою 1568 р. Юрій з кн. Лукомським, як пише Папроцький: „za pomocą bożą przelomili on lud wielki, zbili, zimali, dwóch wojewód Wela-minów pojмали. wszystkich więźniów było trzysta znacznych“, а замок добули¹).

В дипломатичних зносинах Литви з Москвою в ті часи найвизначніше місце займає Василь.

З обозу в Інфлянтах вислав король (1557 р.)²) велике посольство з Василем на чолі до Івана Грозного, щоби запропонувати перемир'я на 6 літ. Іван зі свого боку допоминав ся признання йому царського титулу, хвалячи ся листами папи, цїсаря, еспанського короля і королеви Єлизавети англійської, які йому сей титул признавали. Через рік король два рази вислає Василя до Івана, перший раз в обороні Кавалерів-меченосців (1558 р.), другий раз в тій самій справі (в листопаді сього-ж року) під натиском зі сторони інших європейських монархів, які домагали ся, щоби цар перестав пустошити землі Кавалерів. Іван згодив ся на 5-літнє перемир'я з Орденом³).

Московський історик Соловєв зазначає, що король післав Василя не офіційально поздоровити Грозного після здобуття Астраханя (1554 р.), при чім посол розмовляв з митрополитом московським Макарієм⁴). Ось що пише в сій справі Соловєв:

„Поздравить Іоанна со взятіем Астраханн король послалъ дворянина своего, пана Тишкевича. Тишкевичъ былъ Русскій, православного исповѣданія, и потому просилъ, чтобъ ему было позволено принять благословеніе у митрополита. Царь назначилъ день, когда былъ Тишкевичу у Макарія, и послалъ сказать послѣднему, чтобъ велѣлъ убрать у себя палату столовую, гдѣ будетъ принимать посла, и чтобъ на дворѣ у него было все прибрано, а во время приѣма были бы у него владыки и архимандриты всѣ, которые въ Москвѣ, и было бы у него все чорядочно (чиновно). Митрополитъ принялъ Тишкевича по царски, какъ царь принималъ обыкновенно пословъ, спросилъ

¹) Рагоскі: Op. cit. 829—831.

²) Narbutt: Op. cit. 314—15.

³, Ibidem 322—5.

⁴) Соловьевъ: Исторія Россіи 2 вид. кн. II. т. VI, ст. 127. (Narbutt: Dzieje Nar. Lit. IX, 301 пише, що послом був син Василя, Юрій Тишкевич). — *Редакція*.

у него, какого онъ закона, и когда Тишкевичъ отвѣчалъ, что Греческаго, далъ ему наставленіе о вѣрѣ и благословилъ. Тишкевичъ говорилъ наединѣ митрополиту, что по рубежамъ Литовскимъ живутъ все христіане Греческаго закона, которые скорбятъ, что между государями вражда и по всему видно, что скоро наступитъ кровопролитіе. Тишкевичъ просилъ, чтобъ митрополитъ уговорилъ Іоанна отправить къ королю пословъ для заключенія вѣчнаго мира, но прибавилъ, что онъ говоритъ это отъ себя, потому что, какъ слышалъ онъ отъ литовскихъ пановъ, польскіе паны всею радю безпрестанно толкуютъ королю, чтобъ онъ началъ войну съ Московскимъ государемъ, о христіанствѣ же польскіе паны не заботятся; они опредѣлили, чтобъ королю пословъ своихъ въ Москву не отправлять. А литовскіе паны все скорбятъ, что между государями гнѣвъ воздвигается, и о христіанствѣ жалѣютъ. Митрополитъ отвѣчалъ, что такъ какъ Тишкевичъ говорилъ это отъ себя, и приказа и письма съ нимъ ни отъ кого нѣтъ, то бить челомъ государю нельзя; вражда же между государями идетъ за одно государское имя“

Важні і цікаві були, яко вираз московських претензій в сю епоху, пізніщі переговори (1558 р.) Василя Тишкевича з Алексієм Адашевим:

„Королевскій посоль“, пише Соловѣв¹⁾, „Василій Тишкевичъ спросилъ Алексія Адашева, высланнаго къ нему для переговоровъ, на какихъ условіяхъ хочетъ Іоаннъ заключить вѣчный миръ. Въ отвѣтѣ Адашева высказалось ясно, какъ Іоаннъ, занявшись съ обычною своею страстію дѣлами Ливонскими, перемѣнилъ мысли относительно Литвы. „Прежнія дѣла должно всѣ отложить“, сказалъ Адашевъ, „и дѣлать между государями доброе дѣло на избаву христіанамъ; если же станемъ говорить по прежнему обычаю, станемъ просить у васъ Кракова, Кіева, Волынской Земли, Подолья, Полоцка, Витебска и всѣ города русскіе станемъ звать готовою вотчиною своего государя, а вы станете противъ Смоленска, Сѣверской страны, Новгорода Великаго, — то такими нелѣпыми рѣчами дѣло сдѣлается ли?“ Адашевъ требовалъ, чтобъ вѣчный миръ заключенъ былъ по перемирной грамотѣ, но Тишкевичъ отвѣчалъ, что такъ мириться нельзя; что Москва должна возвратить Литвѣ всѣ завоеванія отца и дѣда Іоаннова. „Пишетъ Златоустъ въ Златоуструѣ“, го-

¹⁾ Соловьевъ: Opus cit. ст. 128—9. Narbutt: Opus cit. ст. 322.

ворилъ Тишкевичъ: „что у одного человѣка на дворѣ была змѣя, съѣла у него дѣтей и жену, да еще захотѣла съ нимъ вмѣстѣ жить; миръ, какого вы хотите, похожъ на это; съѣвши жену и дѣтей, змѣя съѣсть и самого человѣка¹⁾. Нынѣшній государь вашъ конечно не таковъ, и видимъ, что онъ всякія дѣла по Богѣ дѣлаеть, христіанство исправляетъ и утверждаетъ; по всей его державѣ христіанство и церкви христіанскія цвѣтутъ, какъ въ старину въ Іерусалимѣ при равноапостольномъ царѣ Константинѣ. Но нашему государю, не взявши своихъ отчинъ, мириться нельзя; какой это миръ — взявши не отдать!“ Адашевъ отвѣчалъ: „Паны! положите вы на своемъ разумѣ, — какъ говорить то, чего и во снѣ не пригрезится? какъ тому взойти, что гнило посѣяно? — только понапрасну истому принимать“. Тишкевичъ объявилъ послѣднее слово: безъ возвращенія Смоленска миру вѣчному не быть; причемъ очень откровенно высказалъ опасенія литовскихъ пановъ. „Въ условія вѣчнаго мира будетъ внесено, что стоять на Крымскаго заодно; но Крымскій присяжникъ Турецкаго, Турецкій за Крымскаго наступитъ на нашего государя, вашъ государь нашему тогда не поможетъ, и нашъ до конца свою вотчину погубитъ“. Адашевъ этотъ страхъ отговаривалъ, утверждалъ, что царь будетъ заодно съ королемъ на всѣхъ враговъ, но Тишкевичъ не оставлялъ своихъ сомнѣній и говорилъ: „Если бы образцовъ не было, а то образцы живые, — отецъ и дѣдъ вашего государя что сдѣлали съ Литвою? Избавившись отъ Крымскаго, вамъ не на кого больше броситься, какъ на насъ. Миру вѣчному теперь быть нельзя, а доброе перемиріе чѣмъ не миръ?“ Тишкевичъ просилъ, чтобъ перемиріе, заключенное на шесть лѣтъ княземъ Збаражскимъ, продлить еще на нѣсколько лѣтъ; но царь не согласился. Взаключение переговоровъ посоль просилъ Іоанна отъ имени королевскаго помириться съ Ливонцами“.

Ми бачимо ще кілька разів Василя і його сина Юрія послами до Івана Грозного в 1560-их рр.²⁾. Видко Василь добре знав дипломатичні порядки московські, бо Жигимонт Август

¹⁾ Ся байка нагадує байку про змію, яку Богдан Хмельницький сказав польським послам. Вона походить з Індії і видко була популярна на Україні. Див. Драгоманов: Байка Богдана Хмельницького (Розвідки II в „Збірнику філол. секції Н. Тов. ім. Шевч.“ III); І. Франко: На святоюрській горі і Притча про гадюку.

²⁾ Соловьевъ: *Op. cit.* ст. 196—7; Narbutt: *Op. cit.* ст. 406 і 420—1.

писав до нього (18 вересня 1567 р. з Люблина), питаючи його ради, як послів московських приймати¹⁾.

Дочекавшись синів, що вже з ним засідали в Раді державній (бо і підпис старшого Каленника, маршалка господарського, бачимо серед панів Ради коло вітця і брата Юрія), Василь задумав запевнити їм і взагалі цілому своєму родови матеріальну основу для будучини. Двома тестаментом, з котрих знаємо тільки останній з 1567 р. (8 квітня), заснував ординацію для сина Юрія, воєводи берестейського і його мужеських потомків з Логойського князівства²⁾, яке було „куплею і закуплею“, а не „отчизною і дідизною“, котрою він не міг розпорядити ся проти Литовського Статута. „Городище Логожейск — писав він — що жона моя небожниця Олександра Семеновна продала мене, села Будиничі, Домжеричі, Осечинці, Броди, Волче, Споров, Мглянск, куплені від п. Врилевского і од пані Петрової, воєводині троцької п. Ганни³⁾, половину двора в Заозерах, Прусовичі, Корсаковичі, Мишковці... має син мой пан Юрій держати і вживати з іменін боярскими і з слугами путними, з людьми тяглими і данними і з лови звериними і пташиними і зо всіма доходи і пожитки і зо всім на все он сам, його сини, їх потомки мушизни вічно і на віки і непорушно. А на дівки не має приходити. А если би, чого Боже вховай, мушизн з покоління Юрієва не стало, тоді то прийти має на сина мого Остафія, которого маю з жоною мсею Настасією і на потомки его, мушизни. Если би, чого Боже не дай, і в того сина моего Остафія потомков мушизн не било, тогда то прийти маєт на дівки, потомки сина мого Юрія“⁴⁾. А тим він орудував: „бо я в том волең, бо то ест все мое набите, а не отчизна“.

¹⁾ Лит. Метр. Кн. Зап. XVII, 28—30 і Логойський Архив гр. Тишкевичів.

²⁾ Княжили в ньому, по кн. Полоцьких, Василько Володаревич (1186), Ізяслав Ольгович (1188, Іпатський літопис), Скиргайло (1387), Андрій Володим. Ольгердович (1446), а накінець убийник Жигимонта Кейстуовича, Олександр Чорторійський, коли покинув Новгород В. і Псков в лютім 1460 і вернув ся в Литву. Лит. Метр. Кн. Зап. 6.; Wolff: *Ród Gedymina* 97.

³⁾ Ганна Іліничівна Кищина.

⁴⁾ 8 цвітня 1567 року „то есть копія з тестаменту мене Василя Тишкевича, воєводи подляського і т. д. дана сину моему Юрію, воєводі берестейському і т. д., которую копію ...от слова до слова... до книг замку Е. Кр. М. Житомирского уписати казале“. Кшів. Центр. Архив кн. 14, ч. 93.

Таким чином Василь не допускав до майорату ні старшого сина Каленника (Каленицького) — „бо не бил ему поволен“, ні малолітнього внука Константина¹⁾ від сина Остафіяна (від першої жєни), що помер молодим в 1557 р.²⁾, якому, а также чотиром його сестрам, Олександрі, Марині, Милославі і Олені він відписав половину Спорова і 800 кп гр. лит. Діти сї виховувались коло нього; здасть ся, що мати їх Марія Андріївна кн. Друцька-Озерецька не жила там же вже тоді. Треба сказати, що всі сини і внучата, мушцини від першої жєни, ділились ще „ведлуг статута“ своєю „дідизною“ в Київщині. Юрію дістались Бердичів, Кодня, Махнівкa, Берневе, Пудини (Чортолїсці) і т. д., Каленицькому вже ранше Слободище і Трусовці, перед 1555 р., в якому Василь писав до нього лист³⁾, цікавий з побутової сторони:

„Лист самого пана Василя Тишкевича до пана Каленицького року 55“.

„Василя Тишковича, маршалка господарского, старосты менского, державцы красносельского, сыну моему милому Каленицькому⁴⁾ о здорови твоєм и панєє твоєє рад слышу каждого часу. Поведаю тебе, иж позвал мене позвом его милости господарским князь Дмитрей Вишневичкий⁵⁾ и с княгинєю его милости панєю Полозовною о присипаню ставов к берегу их милости земли сосновицкие яко ширш в позве описуеть а так приказую тебе, аби як восполк с князем и там на тые земли певние, где князь Дмитрей и княгиня их милости себе быти... вихавши судей вывед и нехай би суди межи вами розознали, чи то будет давно было сосновицкое и тепер нехай будет к сосновици, а што будет слободицкое, нехай при слободищах

¹⁾ Потім каштеляна підляшського 1599 р.

²⁾ Цікавий нагробник його з церкви логойської, перевезений до музею у Вільні. Інтересний се пам'ятник нашої мови й правопису (фонетичного) в XVI в.

³⁾ Бібліотека ординації гр. Красінських у Варшаві.

⁴⁾ Він був старостою гомельським і маршалком господарським; жонатий з кн. Варварою Соломерецькою, не зівставив потомків. В Арх. Сборн. I, ч. 58, ми знаходимо його лист до Фільона Кмити, в котрому обіцяє прийти на московську війну з почтом, „ач ми не мало коней поздмгало і теж служебником моїм также... а вѣдь же милостивой пане, яко звикли предкове наши служити вірне і правдиве господарю своєму, так теж...“ і т. д. „Пане Боже дай, аби Пан Бог рачил дати звитеженє над неприятелим господаря нашого и покортя под ноги господаря нашего и нам“.

⁵⁾ Вишневецький — Байда.

зостає, а наболєй в то сам би еси справовал водлуг статуту, бо я вже тебе тоє имене слободища на вечность отдав. Писан у Вильни лет. божого нарож. 1555 месц. март. 28 д.“

Тестамент з 1567 р. засновує одну з найдавніших ординацій в Литві чи Русі. Вона не тільки випереджує звісну ординацію Острожську, але і Несвижсько-Олицьку Радивилів, засновану 1586 р. Ясно визначаючи порядок переходу володіння мужеських лїнїй, а якби їх не стало — жіночих, акт сей не визначає одного старшого межи нащадками. Може се слід старого славянського звичаю спільного володіння землею цілого роду?

Опріч 3 синів від першої жінки Чорторийської, Василь мав ще дочку Настасю за Іваном Мелешком, каштеляном смоленським. З другою жінкою Настасєю Андріївною Сопотьківною він мав ще старшу дочку Олександру і сина найменшого, также Остапа (потім каштеляна смоленського), яким відписує свої маєтки підляські — „а до інших всіх іменій — писав він — діти мої з першого малженства не мають права, тільки з другого, що маю з Настасєю Андреевною“... „А Пинск має жона моя Настасія держати водлуг привилею господарского и моего листу, або теж тот кому ми зволівшись з жоною моею отпишемо“.

Не забув воевода і за свого слугу: „Служебнику моему князю Гораїну (Грегору?) Домвонту¹⁾ отписую дворець боярский село Медухово під Логойском, маєт он тот дворець держати и вживати вечно он сам, дети и потомки его с того дворца служити жоне моеї Настасьи до живота ее... а по животе жони моеї Настасьи Андреевни волно ему и потомком его кому хочет служити...“

Акт сей змінив Василь тестаментом з 11 жовтня 1570 р., не що до змісту, але що до порядку наслідування: ординації зістали при потомках Юрія, але саме при потомках від першої його жінки Ганни Львовної Котовної, від синів Федора і Мартина, а якби їх не стало, переходили до потомків Остафія, а якби і той „без потомства з того світа зшел“, на потомків (мушчин) Олександри Ходкевичевої (кн. Констант. Острожської). Важно тут — вплив другої жінки Василя, Настасії²⁾.

¹⁾ Князі Домонти Мошенські. Від них взяло прозвище с. Домонтів, радомисльського повіту. Володіли також маєтками Мошно, черкаського повіту. Wolff: Kniaziowie 51—54.

²⁾ Акты, издав. Виленск. комиссією для разбора древ. актовъ т. XXII, ст. 388, ч. 629.

З другої духовної, писаної перед самою смертю 1570 р. 5 серпня¹⁾ і кількох інших документів (напр. особний акт, яким відписує Пинськ жені, з 10 серпня сього-ж року)²⁾ бачимо, як Василь дбає про долю жінки і дітей з другого шлюбу. Старша дочка була вже вийшла заміж за Олександра Ходкевича, старосту городенського, гетьманяча в литовського; син Остан був ще малолітнім. Акт сей списав він разом з жінкою сими словами:

„Я раб Божій Василей Тишкович, воевода Смоленській, староста Менській и Пинській, и малжонка его м. Василева Тишковицова, воеводинья Смоленская, старостиная Меньская и Пинская Настасья Андреевна, вѣдаючи и бачечи натто добре, иж на свѣтѣ каждому створенью Божему всякого стану не естъ жадная реч певнѣйшая яко смерть...“

„Будучи тяжкою обложною хоробою притиснений и от Его святое милости наважений... а потом з ласки Егожь насвѣтшой милости приходши з оны хоробы ку способнѣйшому здорověю“...

Споряжають сей тестамент таким чином: „...Замочек Камень Хорецькій, двор Тальковичи, дворец Валейка, дворец Губы и дворец который лежит межи Анны и Логойска, на имя Сельце, тот замочек и тые дворы и дворцы вышей описанные зо всеми селы и приселки, яко з именья боярскими, з слугами пугными, з людями тяглыми и данными з их землями пашными и борными, з гаи, з дѣсы, з сѣножатми, з озеры, з рѣками и з рѣчками, з ставы, з ставищи, з млыны и з их вымелки, з бобровыми гоны, з ловы звѣрынными и пташими и зо всеми платы, доходы и пожитки и зовсим на все, яко ся тот замочок Калининцькій и тые дворы, вышей реченные и села к тому замочку и к тым дворам нашим прислухаючіе, и село Березыня и село Осечица и приселки тых всех дворов и сел сами в собѣ в землях. У границах и во всех обыходѣх своих мают, и яко то мы на себе держали, так теж што коілек в том замочку нашем Калининком и в церквах тамошних речей рухомых, образов, золота, сребра, грошей готовых, перел, шат, листов, цыну и мѣди и иных речей рухомых и теж замковых речей: дѣл, гаковниц, ручницъ, порохов и што коілек ся по животѣх наших останет яко в том замочку, так и в тых дворѣх наших, с тым зовсим даем, оставуем и сим нашим теперешним тестаментом отписуем

1) Idem XXII, 400. Арх. Сбор. IX, 66—73.

2) Акты Виленск комм. XX, 306.

сыну нашому Остафію, ему самому и его дѣтям и потомкам их, бѣчно и на вѣки непорушно. Маеет тот сын наш Остафій, его дѣти и их потомки, то держати и вживати и справоватися, ничего не отступаючи от листов купчих и закупчих и на то подтверженной господарьских и владовых, по тому, яко и мы на себе тые именья держали. К тому теж што маю я Василей в супѣ пѣнязей у двух тысячах и восьми сот копах грошей от его м. ясне вельможного пана Миколая Радвила, воеводы Виленского, канцлера в. к. Литовского, люди у Гнѣздиловичах, у Волоборовичах, в Дможеричах и село Дѣдиловичы, тогда и тую суму пѣнязей на оных людѣх отписуем по животѣх наших томуж сыну нашему Остафію“...

А на случай його смерти:

...„маеет прити и спасти на дочку нашу Александру, которую есмо на тых частѣх тепер недавно з воли Божое отдали в малженство светое за Александра Ходкевича, сына ясне вельможного пана его м. п. Григорія Ходкевича, пана Виленского, гетмана наивышого в. к. Литовского, старости Городенского, Мэгилевского и на дѣти ее и потомки их“... „дочце нашей Александрѣ даем, даруем... двор Лососино, с дворцем Бѣлявицким и з мѣстѣчком Рожанским и зо всим“...

...также теж штобы и колвек в тых дворѣх наших властных в Лососино, у Бѣлявицах и у дворѣ господарьском Эдитовѣ, нам заставном, по животѣх наших у клѣтѣх и во всех инших схованьях речей рухомых: образов, золота, серебра, перел, шат, грошей готовых, листов, цину, мѣди, быдла великого рогатого и малого и иных вшеляких добр властных, сполных зостало, то все от мала до велика, от большой и наименьшей речи, ничего не выймуочи и никому не зоставуючи, тойже дочцѣ нашей пани Александровой Ходкевича Александрѣ“... опрѣч того дае їй 11000 кѣп гр. лит. на господарьским маетках Лискові, Межи-речі, Аїні, Здетові і Хрисциці.

Визначае опікунів для найменшого, ще малолітка Остафія: ...„так и того сына моего Остафія зо всими тыми именьи, речьми и маетностями верху менеными, што есмо тому сыну своему отписали и на него водлѣ сего тестаменту нашего спасти, и по животѣх наших обѣих, прити мают в моц, оборону напред пану Богу у Тройцы Единому, а потом их милости пану Виленскому, а пану старостѣ Жомонтекому, а пану Михайлу Гарабурдѣ писарю его к. ж. даем и сим тестаментом нашим сполным злецаем“...

...„врадники наши в тых имѣньях в Камени, в Дальковичах, у Велейцѣ, в Губах и в Сельцу от нас установленны, збираючи по животиѣх наших нас обѣюх в каждый год на того сына нашего Остафія з оных имѣней платы пѣнежныи и всякія доходы до рук их милости панов, в цѣлости вѣрне и правдиве отдавати и личбу в кождый рок так з платов пѣнежных... и послушенство всякое ку их паном опекуном так властне, яко и ку нам тепер чинити мают“...

...„а естли бы который с тых врадников, от нас установленных, будучи на врадѣ, не умѣне и не слушне ся справовал, тогда их м. панове опекунове такового з уряду выставити, а на его мѣсто кого иного, справнѣйшого и умѣснѣйшого з бояр наших установить росказать мають“...

...„А што ся дотычет замку господарского Пинського, который и зо всим староством тамошним от его к. м. в сумѣ пѣняных маючи, тую суму с доходов господарских тамошних в кождый год себѣ выбираю ино што ся еще тое суми недобраное на нем зостанет, около чого, кеды певную вѣдомость з учиненья личбы в скърбѣ короля е. м. возму, тогда то я особливе листом моим, кого похочу, запишу“¹⁾...

Згаданий тут найменший син Василя Остафіян (Остафіян-Серафим) вславив ся на війні зі Шведами, котрих побив під Стокмансгофом. Був каштеляном смоленським. Помер бездітним, здасть ся, що навіть не женив ся. В молодих літах віддавав ся наукам і поезії. Сгрійковський присвятив йому XVII книгу своєї хроніки 1582 р. і помістив латинський його вірш, де Тишкевич похваляє історію Литви Сгрійковського і дякує йому від імени Литви й Руси.

Дочка Олександра замужна вже в 1570 р. за Олександром Ходкевичем, овдовіла скоро і вийшла за кн. Константина Константиновича Острожського, старосту володимирського, підчашого литовського (сина кн. Василя Константина, кїївського воеводи), котрий віддаючись розпусті на переїну з аскетизмом, помер також молодим, а вдова муїла його довги сплачувати²⁾. Вийшла вона ще в третій раз за Миколая Язловецького, гетьманича ко-

¹⁾ Археогр. Сб. IX, 66—73.

²⁾ Акти трибуналу Люблинського; Bonieski: *Poczet rodów W. X. Litewskiego* 358. Константин Острожський жив ще в 1582 р. Позиваєть ся разом із женою Олександрою Василівною Тишкевичівною о захват части біловерхської королівської пуці і прилученне до їх маєтку Берестовиці.

ронного, славного лицаря, котрий своїм військом добував для себе Криму й Волощини, а молдавського господаря Янкудія піймав у неволю і привіз до Львова, де йому голову стяли.

Як бачимо з тестаментів Василя Тишкевича, майно його було великанське. Посаг його дочки (11 тисяч кіп грошей) був більший, як королеви Варварі Радивілівни, як кн. Семенової Слуцької, Софії Мелецької, воеводянки подільської¹⁾, — а ще до того дістала від вітця великі підляшські мастности, з яких за Лососин і Рожанку заплатив Лев Сапіга 30 тисяч кіп грошей, що вже в XVI в. варте було коло 2 мільонів карбованців. Опріч Логойська і Заозеря, котрі цінував високо, коли заснував з них ординацію, мав Василь на Білій Русі: Спорів, Колоден, Остапин, Будиничі, Вишнево, Дежеричі, Зечищі, Сілець, Білявичі, Бойковичі, Ганути, Волче, Колодеж, Ватаничі, Велецьке, Лукави, Декшняни, Березину, Молочковичі, Губи, Трусовичі, Корсаковичі, Камінь Харецький, Дальневичі, Вілейку, Ниву, Довкшичі, Дольці, Прусовичі, Богушовці, Броди, Осетинці і т. д. Більшою була його кнівська „дідизна і отчизна“. Одна Бердичівська волость, маюча значінне таке, як і Логойська²⁾, перевишала з 6-ма замками і коло 200 селами в XVI в. багато господарських і не одно удільне князівство³⁾. Не була вона так знищена татарськими погромами, як би се здавалось. Йшов тут, від Свитригайлових часів, рух колонізації чисто ще української, який випередив на майже півтора віку звісну колонізацію польсько-українську, якою величають ся польські історики. Само прізвище Слободищ указує нам на сей факт, а вже в половині XVI віку, бо в 1545 р., сі самі Слободища за Василя розбогатіли і підняли ся так, що лічили 4000 жителів самих православних і житомирські міщани скаржились перед королівськими ревізорами, що Житомир падає супроти Слободищ, „бо вже купці мало Житомира займают, всі обернули ся через поле іншею дорогою, на Слободище ідучи“⁴⁾.

Спадкоємець таких просторів, Василь, оказуєть ся нам вже в молодих своїх літах власником, як і Константин Острожський,

¹⁾ Перша мала 8000 кіп, друга 3600. Вонієскі: Poczet.

²⁾ М. Любавській: Областное дѣленіе Лит.-рус. государства, ст. 244.

³⁾ Як Сабавдія (французька), Гессія надренська, Нассав і т. д. Бердичів перевишав великостю волости Олпцьку, Вишневецьку, Дубенську, Клеванську і Звягольську. Zródła dziej. XXII.

⁴⁾ Idem VI, 139.

значних капіталів. Він скоро по шлюбі з першою жінкою платить довги свого тестя Семена Чорторийського, купує від нього (1523) села Байковичі і Молочковичі, а від жени і її сестри Логойський замок (більше, як за 4500 кіп гр.), потім купує кільканадцять сіл від троцької воеводині Ганни Кіщиної¹⁾, других одинадцять маєтків (Вишнево, Ганути і т. д.), які належали перше до королеви Бони, від якогось Михайла Федотовича²⁾, двір Трусовичі від Паца, інші від Врилевського, на Україні купує Кодню і Озеряни. Лежали його капітали на маєтностях Юрія Зеновича і воеводи виленського Миколая Радивиля (2800 кіп гр.), а передовсім на маєтностях і староствах господарських (більше як 20000). Треба зважити, що і колонізація українських земель не мало коштів виносила³⁾, як і будівля замків в Слободищах, Бердичеві, Кодні, Логойську і др.

В загальній сумі Василевого добра королівська ласка мало оказує слідів, — все се спадщина Свитригайлових надань або закуплі за власні також спадкові гроші. Жаден з його потомків або родичів не дійшов до того ступня богатства ні могутности — хіба може Федір Скумин, воевода новгородський, що відіграв важну роль в справі релігійної Унії і визначував з власної протекції на митрополита Михайла Рогозу. Жаден з його внуків уніятів і правнуків католиків, хоч вони також займають високі становища в сенаті до половини XVII в., не можуть з ним рівняти ся. Бо опріч земельної основи і скарбів, могутність його мала инший ґрунт під собою: фєвдальні державні привілеї, на яких стояла литовсько-руська державна система, а які мала до нащадку знищити політична Унія 1569 р.

Не дивно нам, що литовсько-українські маґнати з Тишкевичем, Ходкевичем, Остафієм Воловичем і Константином Вишневецьким на чолі, протестували так розпучливо проти сього акту. Опріч ідеальних сторін їх виступу, яких не будемо нехтувати, була тут важна пружина їх особистих найзначніших інтересів. Династична справа рішала ся з ініціативи самого господаря, національна взагалі пнакше розуміла ся як тепер

¹⁾ Духовниця з 1567 року.

²⁾ Лит. Метр. кн. Зап. 35.

³⁾ Ми знаємо, що внук Василів, Федір, звісний своєю колонізаційною діяльністю на Україні, платив по 5 кіп гр. за кожного осілого селянина (на „слободі“) особним слугам-аґентам, що називали ся „осадчими“. Таких важлиших його аґентів рахує Яблоповський 15, а між ними звісного Мотовила, який заложив с. Мотовилізку.

і звязана була неподільно зі справою державно-суспільною, себ то зі зміною форми державного устрою і се найгірше лякало панів Ради, бо добре бачили вони в сьому історичному першорядному факті — свою загубу.

Момент сей наближав ся. Вже на Сеймі в Більску 1 липня 1564 р. переведена була найважлиша реформа в тім напрямку: політичне зрівнання дрібної шляхти Вел. князівства з панами. На образ польської шляхти допустили їх до Сейму, а маїнати зрекли ся феодалних своїх прав над ними¹⁾. Одначе акт сей був переведений без особливого протесту зі сторони панів — Ради; підписали його здасть ся всі, а між иншими і Василь. Справа-ж самої Унії, то є загуби політичної автономії Литви і відорванне від неї Підляша й решти України не були переведені на сїм сеймі, навпаки — здавало ся, що сими уступками панове окупили вищі інтереси державно-національні. Навіть польські історики віддають честь їх самовідреченню²⁾ в ту тяжку для їх становища хвилю.

Коло того часу маємо ще два важні державні акти, підписані Василем: се привілей господарський на рівність прав православних з католиками (1 липня 1563 р. у Вильві)³⁾ і грамота виленським міщанам на маїдебурське право (1 липня 1569 р. у Більску)⁴⁾.

Прийшов Сейм у Любліні 1569 р. Попередило його кілька важних фактів, важних для особистого становища воеводи. 1566 р. було засноване воеводство Мниське, тоді як від 1523 р. Мниське намісництво не істнувало і Мниськ оставав ся виключно в руках старости, то є Тишкевича. Того-ж року була відорвана від Підляшського воеводства Берестейська земля і з неї засновано

¹⁾ Ллт. Метр. Ку. Зап. XXXIII, 485—493.

²⁾ „Wielcy urzędnicy, mian. Mikołaj Radziwiłł woj. trocki, Jan Chodkiewicz s-ta żmódzki, Konst. Ostrogski w-da kijowski, Paweł Sapieha woj. nowogrodzki, Bohusz x. Korecki s-ta łucki, Stefan x. Zbarazki, Bazyli Tyszkiewicz woj. podlaski, Eustachy Wołłowicz marszałek rady przekładając dobro ogólne nad własne, zrekli się władzy sądowniczej i przywiązanych do niej dochodów, a co większa, siebie i swoich następców i wszystkich xiążąt i panów lit. uznali za równych z bracią szlachtą przed obliczem prawa i dobrowolnie poddali się nowemu sądownictwu. Imiona tych ludzi, przejętych duchem obywatelskim, zasługują na chlubne wspomnienie w dziejach“. Sew. Gołębiowski: Czasy Zygmunta-Augusta. Wilno 1851.

³⁾ Działyński: Zbiór praw Litewskich.

⁴⁾ Ллт. Метр. Ку. Зап. XXXIII, 498—500.

нове, Берестейське воєводство. Хоч воно й було віддане синові Василя, Юрієви, все-ж легко зрозуміти, що таке зменшення особистої влади разом з демократизацією соймовою мусіло тяжко вразити Василя. І хоч король старався його залагодити підтвердженням Логойської ординації (20 серпня 1567 р.) і справа графського титулу — „привилею на крабегво“ мусіла коло того часу обговорюватись, не зменшило се відпору Тишкевича на великому Соїмі в Любліні¹⁾.

Нам звісна історія того Соїму. Матнати не явились і в листах до Корони не обіцяли навіть приїхати або прислати кого, (опріч княгині Слуцької і кн. Корецького). Воєводі Тишкевичеві і каштелянови Тризни відобрано їх уряди, на прохання польської шляхти, яка домагалась, щоб і луцький латинський єпископ Вербицький був також покараний за те, що не приїхав і що листи до короля писав не по латині ані по польськи, але по руськи. Кара на Тишкевича і Тризну (2 мая) зломилася відпир литовських панів. 4 мая Еразм Крочевський, кухмістр литовський, писав до Миколая Криштофора Радивида і радив негайно приїхати, щоби його не постигла доля Тишкевича. Всі сенатори зіхалися і з більшою чи меншою відвагою старались що можна було відратувати для автономії своїх земель. Василь Тишкевич один не приїхав. За те воєвода волинський кн. О. Чорторійський і київський Константин Острожський виявили великий нахил до угоди без протесту (особливо перший), підписуючи акт „уреднання земель Волинської і Київської“, якого Тишкевич не підписав відносно Підляшської землі. Гарно боронив права свого народу кн. Константин Вишневецький. Дивно, що ні його імені, ні імені Тишкевича і Тризни українські історики не записали з такою похвалою, як кн. Острожського. Але роля останнього, яко противника релігійної Унії, вияслює се становище його православних панегіристів.

Звісно, що відорванне Підляша й Волині з Браславщиною від Литовської держави, яка була для них центром не тільки державним, але культурним і національним, бо була, власно кажучи, Русю, в якій литовські елементи етнографічні й національні ніякої ролі не грали, відбуло ся проти волі тих земель і було актом приневолення. Ось як описує ті важні події най-

¹⁾ Metr. Koronna, 107 f. 46. Воєводство Підляшське було віддане підчасому литовському Миколаєві Кшці, каштеляні Адамови Косинському,

новіщій польський історик: 4 марця 1569 р. оголошено офіційно на Соймі в Люблині „інкорпорацію“ Підляша до польської Корони, не питаючи ні руських послів, ні панів і найважливіших диянів, котрим король заявив тільки, що мають прийхати для присяги, а коронні послі, знаючи наперед, що вони не схотять сього вчинити, радили вже їх покарати. Постановлено було відобрати їм уряди і віддавати Полякам, а як би дальше опирали ся, карати смертю¹⁾. Королівський універсал назначив Підляшанам день 27 марця, під карою втрати диянітарства і староств. До воеводи Тишкевича і других достойників виславо осібних післанців з королівськими листами²⁾ з такими-ж самими погрозами. Ніхто не звив ся. Найвідважніші, як латинський біскуп луцький Вербицький, кн. Олександр Чорторійський волинський, Василь Тишкевич підляшський і кн. Константин Острожський київський, відмовились листам³⁾ Гнів: польських послів був страшний, особливо на біскупа луцького за те, що листи до короля писав ні по латині ні по польськи, а по руськи. Просили, щоб йому відобрали його маєтности. До Тишкевича і других, що відмовились хоробою, вислати нових післанців, перед котрими могли би у себе дома зложити присягу. Оголошено ще раз, що воеводі Тишкевичеві, каштелянови Григорію Тризні й більському старості Юрію Ходкевичеві будуть зараз відобрані їх уряди. До Тишкевича король посллає п. Бартоша Завадского з розказом, щоби перед ним присяг йому і польській Короні⁴⁾ (кор. лист з 7 цвітня 1569). Воевода не годить ся присягти і у себе. Посольська „ізва“ виступила 29 цвітня, просячи, щоб його покарано. „Вибрано двох достойників“, пише згаданий польський історик, „Тишкевича і Тризну, притім незвісно, чи для того, що найсильніше опирали ся. чи для того, що становище їх було найзначнішим“⁵⁾).

День „екзекуції“ назначив король на 2 мая в понеділок. Тишкевича і Тризну скасував, а їх уряди передав зараз того-ж дня: воеводство Миколаєві Кишці, підчашому литовському і старості дрогичинському, каштелянію Адамові Косинському, мар-

¹⁾ Nowiny Lubelskie 98. O. Halecki: Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny 39—40.

²⁾ MS. Архиву кн. Чорторійських в Кракові ч. 301, ст. 402—3. (Mandatum ad palat. terrae Podlachiae).

³⁾ O. Halecki: opus cit. 11.

⁴⁾ MS. Арх. Кн. Чорт. ч. 301. Halecki: op. cit. 122.

⁵⁾ Halecki: op. cit. 145.

шалковп дрогичинському, які звісні були вже зі своїх польських симпатій і відразу стали по польській стороні.

Польський автор студії про сю важну історичну подію старість ся доказати, що: „Akt 2 Maja nie był bezwzględny i samowolny gwałtem (!), wymuszony na Królu przez Polaków, lecz uzasadnioną (!) i dobrze obmyślaną zmianą, która w dodatku ani Tyszkiewiczowi ani Tryźnie najmniejszej nie wyrządziła szkody (?). Niebawem obaj przeniesieni zostali na wyższy jeszcze (?) szczebel hierarchii senatorskiej, pierwszy na województwo, drugi na kasztelanie smoleńską“¹).

Не звертає уваги на се, що ті уряди були тільки титулярні, воєводство Смоленське як і доходи з нього були в руках Москви, що він сам зазначає: „Rzecz ciekawa — że te godności in partibus w braku innych wakansów specjalnie dla nich utworzono, gdyż godności wojewody smoleńskiego... od czasu utraty Smoleńska w 1514 r. nie obsadzano“.

Не знає він також, що в пів року потім (5 листопада 1569) Василь Тишкевич дістав для свого роду, так само як і Ходкевичі, грамоту на графський титул (підтвердження князівського дістали тоді Чорторійські, Саніушки і Четвертинські на самому Соїмі). Але се все-ж були тільки титули без ніякого значіння і хоч в грамоті на „кграбство которое его млт (Василь Тишкевич) дети его млтн потомки и щатки со всем вышешнем оздобою и окрасою на вечни часы вжвати и на особах своих носити мают заровно яко иные кграби от Цезаров их мйти и королей христьянских учинены и вышешны сут, так якоби вси оздобы и окрасы тому титулу належачие тут описаны были“... Король оголосив, що „воевода подляский сам дети его мйти потомки и щатки того титулу со всеми належностями оздобою и вольностями вжвати славити писать меновать так в панствах наших яко и чужоземних... и вольны будут кром всякое переказы от вшелякого стану под караньем и виною звыклоу от Цезаров и королей христ. в таковой справе постановленной“²)... Все се не могло рівнятися зі страченим становищем феодального державного вассала, як і титулярне Смоленське воєводство „in partibus infidelium“ в Московській державі не заступало становища і доходів Підляшського, в котрім Василь проживав:

¹) Idem, 146.

²) В Московськїм Архїві Міністерства Юстиціі: Литов. Метрика Кап. Записей ч. I А 49, ст. 47--48.

і мав великі маєтності¹⁾; не заступало страчених прав юрисдикції і привілеїв провінціальних значне зменшенне доходів староства Минського, від якого відорвано найбільшу частину, щоб утворити („креувати“) нове воєводство Минське, яке перше також не існувало, а всі землі тої великанської волости були перше в руках Василя. Все-ж таки ті королівські грамоти доводять, що Жигимонт Август почував себе винним відносно старця, який йому так довго і вірно служив, а може побоювався з ним і з його родом зірвати зносини до решти.

„В кожному разі „екзекуція“ з 2 мая мала в справі прилучення Підляша (а посередно й Волині)²⁾ — пише польський історик — значінне переломове“³⁾. Про се свідчить лист кор. крайчого Лаского до князя курляндського⁴⁾. „На інших панів підляшських і волинських упав страх“. Литовський кухмістр Еразм Крочевський писав зараз 4 мая до Миколая Криштофа Радивиля, щоби спішився приїзжати присягати Польщі, щоби не заслужити на долю Тишкевича і Тризни, „aby trudności jakiey o Morgdwy nie miał“, то є, щоби йому маєтності Мордви (на Волині) не сконфіскували⁵⁾. Радивил приїхав, а скоро наступило прилученне Волині, а із нею Браสลавщини і Київщини. Підписують уже від імені першої, хоч із гарною протестацією: кн. Константин Вишневецький, а без неї воевода кн. Олександр Чорторійський, від Браславщини: воевода і гетьман кн. Роман Сангушко, — хоч браславська шляхта протестує, від Київщини: кн. Константин Василь Острожський... Цікавим буде зазначити, що хоч сини Василя і він сам найбільше маєтностей мали у Київщині, а його були й там і на Волині, ні один з цього роду не підписав прилучення їх земель до Польщі. За те бачимо через два місяці підпис Василя („przez umosowanego“) і синів його Юрія воеводи берестейського і Каленника, мар-

1) П. О. Галецький цього також не знає. Як видно з тестаменту Василя Тишкевича, мав він там: Лососін, Білявичі, Рожанку (її одну купив капцієр Лев Сапіга від його сукцесорів за два мільйони злотих н.), Здитов, Лисков, Межиріччє, Хрисвицю і т. д., які відписав дочці Олександри, жінці 1) Олександра Григорія Ходкевича, 2) кн. Константина Констант. Острожського, — і замок Камінь Харецький, Дашкевичі, Вилейку, Сілець і т. д., які записав найменшому синові Остафію (1570 р. 5 серпня. Акты изд. Виленскою арх. ком. XXII, 400).

2) З Браславщиною й Київом.

3) Halecki: Op. cit. 147.

4) Ibidem.

5) Археогр. Сборн. VII, ч. 20.

шалка господарського на „привилею панів Лязовских на Унію“ 1-ого липня 1569 року.

Треба признати, що роля литовсько-руських магнатів на Люблинському Соємі була благородна і патріотична, особливо коли рівняти її до ролі аристократії Річпосполитої в момент її поділу, або української старшини підчас руйнування автономії Гетьманщини.

Особисті вигоди, які вони дістали, т. є. підтвердження і жалованне титулів, були чисто формального характеру і не могли рівняти ся з дійсними їх втратами. Мови не було про якісь матеріяльні вигоди, які напр. бачимо при Гадацькій угоді. Ні староств, ні грошей, ні урядів. Перед польською демократичною шляхетською нівеляцією — панове старають ся дещо затримати з своїх феодалних прав: „prawa, sądy... stany xiążęce i familje... zachować wiecznie i nieporuszenie“... Крепечуть, щоб: „wszystkie prawa¹⁾, przywileje od wszech przodków I. K. M-ci y od I. K. M-ci samego... narodom litewskim, ruskim y obywatelom W. X. L. y też ziemiom y powiatom, familiom²⁾ y osobom dane, całe, zupełne y niezym nienaruszone zostały, także wieczności, feuda, lenności“... хоч ім король і Річпосполита обіцяли: „dostojenstwo y dygnitarstwo y urzędów ziemi naszej Kijowskiej (Wołyńskiej, Braclawskiej etc.) duchownych y świeckich tak Rzymskiego jak y Greckiego Zakonu nie umniejszać ani zasłaniać y owszem wcale zachować“...

Сих обітниць не додержали, а вони добре знали, що їх давнє становище аристократичне було загублене.

Ми повинні одначе віддати подяку їм за ту автономію, за ту решту національних прав, за які вони бороли ся і які добули „narodom litewskim, ruskim y obywatelom“...

„Za prozbą wszech wołyńskiej, kijowskiej etc. ziemi stanów, xiążąt, panów, urzędników, szlachty y wszystkiego Rycerstwa zostawujemy we wszelkich sprawach ich sądowych... iako y dekreta nasze z kancelaryi naszej koronney... y we wszystkich potrzebach... do nich listy nie iakim innym, ieno

¹⁾ Volum. Legum II, 90.

²⁾ Найзначніші роди княжі і панські (Ходкевичів, Радивилів і Тишкевичів) одержали коло того моменту затвердження або надання титулів. Ходкевичі (10 VI, 1568), Чорторійські (26 V, 1569), Четвертницькі (5 VI, 1569), Радивили (1 VII, 1569), Сангушки (9 VI, 1569) і Тишкевичі (5 XI, 1569). Всі ці грамоти до себе подібні.

Ruskim pismem pisane y odprawowane bydz maia czasy wiecznemi“.

Они входять до Річипосполитої: „iako równi do równych y wolni do wolnych“... їм „у poddanym ich“ заховують Статут Литовський, обіцяють не давати урядів, тільки: „obywatelom ziemie kijowskiey (etc.) osiadłym... oddawać mamy i powinni będziemy“.

Унія тут персональна, особиста, що до землі Підляшської, Київської і Волвнї, се не Унія а „інкорпорація“, якої актив нї Василь, нї його сини, як знаємо, не підписали¹⁾.

Вчиненої тяжкої зневаги заслуженому і гордому старцеві, на очах тих самих підляшських послів, що на нього прискаржувались, помимо змагань короля, залагодити сю справу, він довго не пережив. Він помер 13 серпня 1571 р., в два роки після важних подій Люблинського Союму.

Тестаментом своїм 1567 року Василь наказував поховати себе в Логойській замковій церкві св. Богоявлення, що був сам збудував — „у правого крилоса“, „а тому, хто сю св. церкву нарушить, тому Бог судья!“ Але він змінив свою волю перед смертю (1570 р.) і просив, щоб його жена і зять Олександр Ходкевич з дочкою поховали його в Супрасльськїм монастирї²⁾.

Василь жертвував був тому монастиреви образ Богоявлення Спаса на Йордані в срібло і золото убраний, а також великий дзвін. Труни його і його жени Настасії находили ся в склені під великим олтарем. В описі з 1644 року ми бачимо, що над тими трунами повішені були прапор з гербом, булави й зброя...

¹⁾ Підляшський посол Буйно скаржив сам його і Тризну перед Союмом 4 марца 1569 року, що з погрозами-поспалали свої розкази шляхті, щоб голоси свої давала при виборах, кому они визначили. (Dyariusz Sejmu Lubelskiego).

²⁾ „А кгда на мене Василя въ воли Божое час смертний прїидеть, тогда жена моя Настасія и зять мой его м. панъ Олександро Ходкевичъ веснопок съ малжонкою своею а дочкою моею Олександрою мають тѣло мое отвезти и поховати въ монастирю пѣтъ м. Пановъ Ходкевичовъ у Супрасльском у Храмѣ Пречистое Богородицѣ на которое поховане мають мигрополита его м. або которого владыку припросити и там погреб тѣлу моему вчинити такъ якъ прислушитъ на законѣ нашъ Хресгянскій. На тое отписую двѣстѣ коп грошей а другую двѣстѣ копъ грошей отписуемъ слугамъ нашимъ... также и служебницамъ нашимъ“...

Указом імператора Миколая I-го 1836 р. приказано було їх винести зі склепу і закопати, але не дождав ся Василь тої останньої зневаги. Домовина його розпалась вже була давно, порохи розсипались. Нині склеп той зовсім пустий. — Валяєть ся в ньому зелізна якась бляха з вирізаними на ній лицарями чи (глядіяторами¹) як би на спогад тої боротьби і тих великих подій, про які ми говорили і які вічно звязані з іменем Василя Тишкевича.

---

¹) Eustachy Tyszkiewicz: Groby Tyszkiewiczów. Warszawa 1871 r.

Таблиця І.

Родовід Тишкевичів

по офіційним і геральдичним жерслам
(Окольський, Коялович, Несецкий, Готайський Календар 1853 року).

Гедимин
Вел. князь литовський і руський
† к. 1341 р.

Ольґера Вел. князь лит. і рус.	Наримунт Князь турово-пинський	Мовида Князь словинський	Любарт Князь волинський	Коріят Князь подільський
Яґамо Вел. князь лит. і рус., король польський	Володимир Князь київський Вел. князь лит. і руський	Іван Мовида Воевода виленський		
		Мишко Каленник Мишкович		
		Маршалок, староста путивльський і звенигородський		
Добр вбиті Татарами в 1483 р.	Гег'овт	Тишко Гетьман і воевода київський, староста переславський. //: Мулослава кн. Друцька.	Онушко вбиті Татарами в 1483 р.	Федір
Іван Архимандрит печерський	Лев Посол до Орди	Василь Воевода підляшський, староста канівський, черкаський, минський і пинський, гр. логойський і Бердичівський. //: Олександра кн. Чорторійська.	Михайло Гетьман військ київських.	Гаврило
	Тишкевичі — Счумини .	Тишкевичі гр. на Логойську і Бердичеві.		

Таблиця II.

Родовід Тишкевичів
Віки XV, XVI і XVII (1421 — 1648)
по документальним жерслам.

Мишко

Анарій Пан ради В. кн. Руського 1437 р.	Єсько Пан ради В. кн. Руського, посол Свйтригайла до Хре- стоносців в 1435 р.
Сенько Канцлер і підскар- на Ляхівцях і Під- бій Свйтригайла гайцях 1469 р. в 1446 р.	Івашко на Корниці і Чортоліс- цях 1465 р. з/н. Агафія кн. Глинська
Ганна 1518 р. М. Юсько М. Олександр Сенютин Ярмолинський внучка, сестра Остапа	Іван Архимандрит Київоле- черської Лаври 1470 р.
Нагастія інокія Власт. Басані і Бикова за Дніпром 1530 р. М. Степан Дублянський † 1563 р., похов. у Лаврі Печерській	Гаврило 1547 р. з/н. Настасія Сопіжанка Матвій Михайло з/н. Олена 1586; з/н. Со- фія Олександрівна кн. Друць-ломія кн. Не- ка-Горська. леденська. з/н. Олександр кн. Чорторий- ська-Логой- ська. † 1571 р., похов. в Су- прасьльській монастири.
Федір Скумин Воевода новгородський і під- скарбій земський, званий "Оком Церкви" † 1616 р. з/н. Катерина Лядська.	Михайло Посол до Орди 1533 р. з/н. Пе- трухна, вдова кн. Михайла Глинського.
Януш Воевода виленський † 1653 р. з/н. Барвара Нарушевич.	Юрій Маршалок господар- ський. Герман Архиман- дрит св. Ми- хайла Золо- товерхого 1648 р.
Катерина-Евгенія М. 1) Константин кн. Вишне- вський. 2) Олександр кн. Радивил.	Михайло Староста остерський. з/н. кн. Во- ротинська.
	Лев Посол до Орди 1508 р.
	Янгурын Скумин Маршалок господ., стар. чорнобильський, званий "Сарматським Гектором і Руським Пирром", † 1563 р., похов. у Лаврі Печерській
	Михайло Посол до Орди 1533 р. з/н. Пе- трухна, вдова кн. Михайла Глинського.
	Юрій Маршалок господар- ський. Герман Архиман- дрит св. Ми- хайла Золо- товерхого 1648 р.
	Дмитро Скумин Маршалок господарський. з/н. 1) Софія Вольська. 2) Ганна кн. Масальська † 1609 р. Тишкевичі-Скумини.

Таблиця ІІІ.

Потомки Василя Тишкевича

на Логойську і Бердичеві.

Василь Тишкевич Каленникович

на Бердичеві, Слободичах, Чортолісцях, Махнівці, Кодні, Буркавях, Корнині, Озерянах і т. д. на Україні; на кн. Логойським і Заозерським на Білій Русі; на Рожанні, Лососині, Блявичах, Здіглові, Лискові. Камініці і т. д. на Підляшчі; граф на Логойську і Бердичеві — 1569 р., стар. кантаський і черкаський — 1536 р., минський і пинський, Пан Ради, маршалок господарський, гетьман дворний — 1552 р., воевода підляський 1558—1569 р., посол до Орди 1532—1535 р. і до Івана Грозного в 1557—60-их рр.

† 1571 р., похований в Супрасльському монастирі.

:/: 1) Олександра Семенівна кн. Чорторійська-Логойська.

2) Настасія Андріївна Сопотківна.

ІІ.

Федір Каленник (Каленицький)	Юрій Остафій	Олександр Остафій-Серафим
Пан Ради, маршалок господарський.	Пан Ради і маршалок воевода берестейський, посол до Москви, ординат Логойський 1567 р.	Учений, поет, каштелян смоленський, † 1590 р.
:/: Варвара кн. Соломерецька.	1) Ганна Котівна. 2) Федора Воловичівна, кашт. виленська. 3) Сузанна Сопіжанка.	1) Олександр Ходкевич, стар. гороленський. 2) Констанція кн. Острожський. 3) Микола Язловецький, стар. сокальський.

Федір-Фридрих Стар. нехвороський, колонізатор України. /: Софія кн. Острожська-Заславська.	Петро Воевода минський. /: Регіна кн. Рязанська-Головинська.	Юрій Провіщял Езуїтв польських. /: Софія кн. Вишневецька.	Остафій Воевода берестейський. † 1632 р.
Януш Воевода київський, стар. житомирський і сокальський, кавалер мальтанський † 1649 р. /: Ядвіга з Бучача Белжеська.	Самуїл Ероним Сторонішки Лжедимитрія, вбитий в Москві 1611 р.	Лев-Криштоф Воевода чернигівський, стар. житомирський, диктатор проти Шведів † 1666 р. /: Софія Вороничівна.	Юрій Фільон вбитий козаками литовський, 1648 р. /: Тереса Риму до Риму † 1656 р. жанка.
Олександр Доктор Сорбонни 1606 р. /: ? кн. Крошинська.	Маршалок госп. 1589 р. /: Елеонсра Халецька, мечниківна лит.	Юрій Воевода чернигівський, стар. житомирський, диктатор проти Шведів † 1666 р. /: Софія Вороничівна.	Остафій Воевода берестейський. † 1632 р. /: Софія кн. Вишневецька.

Діяльог Йоаникія Волковича з 1631 р.

Подав *Михайло Возняк*.

I.

В 1630 і 1631 рр. вийшли у Львові з братської друкарні при церкві Успення Пресвятої Богородиці дві пам'ятки нашої старої драматичної літератури. Першу з тих пам'яток „Вѣршѣ звъ трагодїи Христосъ пасконъ Григорїа Богослова. Першін въ святый Великій Пятокъ при положеню Плащеницѣ до гробу, другїе на пресвѣтлый день Воскресенїа Господа нашего Ісус Христа“ — опублікував др. Василь Щурат у т. СХVII—СХVIII „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“ у Львові н. з. „Христос паскон, львівські віршовані діяльоти з 1630 р.“ Друга пам'ятка не появилася досіль передруком.

В своїй бібліографії старих кириличних друків І. Каратаєв змішав сі обидві книжечки. Першій він не бачив, її титул узав із каталогу П. Демідова, а бачив тільки примірник другої книжечки без титулового листка. А що вони обидві мають за зміст віршовані терпіння Христа й вислів радості з приводу його воскресіння, І. Каратаєв подав опис другої брошури як опис „Вѣршѣвъ“¹⁾, а на місці опису другої подав тільки її недовкладний титул²⁾.

Дефектний примірник бібліотеки М. Тихонравова, який бачив І. Каратаєв, починав ся присвятою: „Сго милости Пáну, П. Мáрку Сáвичу Швáгру и Добродѣви свѣму ласкавому... Посполїгая то естѣ, милостивый Пáне...“. Під присвятою, якої дальший текст не поданий, підписаний „Іоаникій Волковичъ“. В наступних мені примірниках присвяти інші. Марко Савич був міщанином Львова, як виходить із документів до історії львів-

¹⁾ І. Каратаєвъ: Описаніе славяно-русскаихъ книгъ напечатанныхъ кирилловскими буквами. Томъ первый съ 1491 по 1652 г. Сиб. 1883. Ст. 418. Ч. 359.

²⁾ Ор. cit., ст. 428. Ч. 378.

ського ставропигійського братства¹⁾. В однім із них з 1636 р. говорить ся, „ижъ небощикъ п. Марко Савичъ лекговаль мемрамою церкви Божой в золотыхъ и въ томъ (не учинивши самъ досить), умерлъ, сукцессия адбо спадки на брата его п. Даниила спали, котрому небощикъ влещиль, абы тѣло его было похованое въ монастыри Львовскомъ преподобнаго отца Онофрія, где и matka и малжонка небощиковская лежать; лечъ братъ, не братерско поступивши, гдесъ индей тѣло загрѣбъ, а то для того, абы належного церкви Божой не отдалъ“²⁾. Ся записка вказує на родове зацікавленне Савичів святооуфреївським монастирем у Львові, якого черцем був автор книжечки з 1631 р., що очевидно був ще й особисто зобовязаний Маркови Савичеви.

У „Временнику Ставропигійского Института“ на 1885 р. (і відбиткою) появила ся „Хронологическая роспись церковныхъ и мірскихъ русско-словенскихъ книгъ печатанныхъ кирилловскими буквами въ городѣ Львовѣ, начиная съ 1574 до 1800 года“ заслуженого збирача українських стародруків і рукописів Антона Петрушевича. Заголовок книжечки з 1630 р. й зазначенне, що вона обіймає 18 листків 4^о, та що на оборотнім боці титулового листка находить ся герб молдавського господаря І. Мирона Барнавського (у Петрушевича: Барнавського)³⁾, вказує, що Петрушевич подав її титул з автопсії. За те титул книжечки Й. Волковича подав Петрушевич у перекрученій формі: „Размышление о муцѣ Христовой и стихи на Воскресение Христово“. З зазначення обему книжечки: 31 листок 4^о — видно, що Петрушевич, евентуально його інформатор, мав у руках дефектний примірник, очевидно без титулового листка, чим можна пояснити недокладність поданого ним титулу, який зазначив на підставі змісту книжечки.⁴⁾ Про присвяту сього примірника подав Петрушевич, що його „дедиковано Гавріилу Марковочу (sic) купцу и мѣщанину львовскому“⁵⁾. Недокладне поданне сеї присвяти свідчило-б, що навіть дефектного примірника сеї книжечки не мав Петрушевич у руках.

¹⁾ Архивъ юго-западной Россіи. Часть первая, томъ XI. Акты, относящіяся къ исторіи Львовскаго Ставропигіальнаго братства. Київ, 1904. Ст. 27 і 120.

²⁾ Op. cit., ст. 120.

³⁾ Временникъ Ставропигійского Института съ мѣсяцесловомъ на годъ простый 1885. Львів. Ст. 116.

⁴⁾ Тамже, ст. 117.

⁵⁾ Тамже.

Перший докладно описав „Розмышляне“ Й. Волковича др. Ів. Франко. Підкресливши, що „було-б дивно, як би при великім впливі заходу на українську (у Франка: південно-руську), особливо уніятську, а далі й православну церкву також звичай пасійних відправ, казань і відповідних писань не був прийняв ся у нас“, відмітив др. Франко, що „перші сліди сього звичаю в нашій друкованій літературі маємо в писаннях Йоаннкія Волковича, Львовянина“¹⁾. Далі др. Франко приписав авторство „Вѣршѣвъ“ з 1630 р. Й. Волковичеві, може йлучи слідом за „Обзоромъ русской духовной литературы 862—1720“ — харківського єпископа Філарета, що піднісши авторство Волковича при „Розмышляню“, додав: „Правдоподібно він переложив також трагедію Григорія Богослова про терпіння Спасителя, видану у Львові 1630 р.“²⁾.

Подавши докладний бібліографічний опис книжечки завдяки тому, що в бібліотеці Ставропігійського Інститута у Львові знайшли ся два її примірники, схарактеризував др. Франко сам твір Волковича ось як: „Вірші Волковича, треба признати, дуже слабѣ, мова незугарна, повна польонізмів, вислів млявий. Автор держить ся канонічних євангелій. Але книжечка (а правдоподібно так само й попередня) важна з иншого погляду, як перша звісна нам проба української (у Франка: руської) драматичної вистави на пасійну тему взагалі і спеціально у Львові. Про те, що ті „вірші“, написані в драматичній формі, були справді виставлені на сцені і що ролі відгравали діти львівських міщан, членів Ставропітії, свідчать сам титул, а також ремарки, покладені при особах: Душа побожная ѿ (Георгієвич), Душа побожная ё (Ланішъ), Душа побожная г (Буневскій). Про українську (у Франка: руську; властиво: грецьку) сімю Ланішів ми знаємо як про видних провідників Ставропітії; певно до таких honorigationes зачисляли ся й Георгієвич та Буневскій, коли автор тільки при тих особах уважав потрібним зазначити, хто грав ту ролю; инші ролі грали певно менше видні „отрочата“, себто ученики ставропігійської школи. Маючи на увазі, що зо Львова, хоч із польських кругів, вийшли найстарші українські (у Франка: укр.-руські) інтермедії (Гаватовича, 1619), і отсей другий факт, що тутже, правдоподібно в ставро-

¹⁾ Др. Ів. Франко: Апокріфи і легенди в українських рукописів. Т. II. Львів, 1899. Ст. XXVIII.

²⁾ Ученыя Записки Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ. Кн. III. Спб. 1856. Обзоръ, ст. 170.

пигійській школі, в 1630—1631 роках відбували ся перші звісні нам пасійні вистави на українській (у Франка: руській) мові, ми одержуємо інтересну вказівку, де саме розвинула ся уперве найстарша українська (у Франка: руська) драма¹⁾.

Чи обидва примірники Ставропигійського Інститута у Львові мали присвяту Гавриїлові Лянґішеви, того на жаль не відмітив др. Франко. Примірник, який був перед війною в музею Ставропигійського Інститута, вивезенім в часі російської окупації Галичини зо Львова, була таж присвята, про яку згадав др. Франко, а яка розв'язує zarazом питанне, про яку присвяту згадує Петрушевич у своїм недокладнім поданню титулу книжечки Й. Волковича.

Оповідючи в своїй історії української літератури про початки драматичної літератури XVII віку, др. Франко зазначив „імя ставропигійського священника у Львові і вчителя при братській школі Йоанкія Волковича, який у р. 1631 виставив у часі Великодних свят шкільну драму про воскресеніє Христове“. Згадавши, що в акті виступало 13 осіб, а саме крім згаданих трьох побожних душ ще 10 вістників, яких актори не названі, др. Франко підкреслив безсумнівність, що „подібних творів було більше“²⁾.

Що торкаєть ся трьох названих акторів-хлопців, Лянґіш був сином того Гавриїла Лянґіша, якому Волкович і присвятив свою книжечку. Батько Гавриїла Марко був Греком, що як купець з'явив ся у Львові в другій половині XVI в. Перед 1588 р. „панъ Марко Гречинъ далъ сына своего³⁾ Гавриска“ до братської школи. І вихований у сій школі Гавриїл Лянґіш, по батькови Маркович, починає від другої половини другого десятиліття XVII в. брати живу участь в діяльності брацтва. Уже 1616 р. вибрано його до колегії старших⁴⁾. Про його відношенне до справи братської школи згадує кілька документів. Протокол з засідання братства 23 липня 1633 р., писаний рукою Лянґіша, зазначив порученне Лянґішеви нагляду над добудовою школи: „За згодою всѣх панов старших и молодших, видячы великое утиснене на грунтѣ, казали муровати над шьколою для

¹⁾ Др. Ів. Франко, ор. cit. ст. XXIX—XXX.

²⁾ Іван Франко. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львів, 1910. Ст. 64.

³⁾ Архивъ юго-западной Россіи. Часть первая. Т. X. К. 1904. Ст. 58.

⁴⁾ Архивъ, ч. 1, т. XI, ст. 80—82.

поставленя друкарнѣ, абы дѣтем оных также и посторонным было мѣсце для науки и мешканя дидакалови, и злецили мнѣ — Гаврылію Лангішу дозор в том будинку и шафунок¹⁾. В часі засідання братства у великодній вівторок 1634 р. братчики просили Гавриїла Лянгіша, „абы зачатое дѣло въ мурованю школы совершалъ, що п. Габриель зъ милости ку церкви Божой учинити, аще Богъ зезволить, обецался“²⁾. Одинъ братський документ з 1658 р., підносячи потребу, „дидакала абы мѣти до школы в науках словенскои кграмастикѣ также и латинскои добре умѣтного, который бы тые обѣдѣ традовал так для сынков мѣсткѣх братскѣх и розных, такъ теж и сыновъ нищих школьных менших и болших“, між добродѣями школы поставив Лянгіша на другім місці по Сагайдачнім: „Виакъже на то суть и добродѣйства, — читаемо в тім документі, — а мѣновите на школу славной памѣти добродѣйство лекгованое побожнаго п. Сагайдачнаго небожчыка, item такъже на школу и нищих школьныхъ през славной памяти небожчыка п. Крабрыеля Лангѣша, брата старшого, вѣдеркафомъ рочним и ординаціею по золотыхъ 30 на выхованя нищым лекгованое“³⁾.

Ще більшу суму записав на шпиталь при святооуфреївськїм монастирі. Завіщанне в справі сього зробив 21 грудня 1636 р. „при обецности и за добровольнымъ позволенямъ малжонки Варвары“. В нїм записав „до шпиталю, на предметю Краковскомъ будучого, титулу преподобного отца Онофрія на выживеня и опатреня убогимъ и недолужнымъ, тамъ найдючимся и на потомъ будучимъ, также и на оправу шпиталю“ чотири суми в позичках, готівці і заставах: 400 золотих польських, 300 зол. поль., 800 зол. поль. і 200 зол. поль. Ставропигійське братство мало визначати споміж себе провізорів до шпиталю і їм поручати нагляд. З доходу від сих сум мали вони „вшедякое опатреня убогимъ чинити съ пилностью. А то такимъ способомъ, абы двѣ части вѣдеркафу на кождый рокъ шпитальнымъ отдавано было, третяя зась часть школьнымъ нашимъ и годнымъ церковнымъ церкви мѣсткое на опалъ, выживеня и одѣжду обертано было, презъ щобы имя Господне тымъ уставичне хвалено было и наука ти ся церковная помнажала, що дозорцове школы того пилно дозирати будуть“. Просив і своїх потомків і „повинныхъ“ „того пилно перестерѣгати,

1) Архивъ, ч. 1, т. XI, ст. 648.

2) Тамже, ст. 103.

3) Тамже, ст. 209.

аби съ таковыхъ сумъ доходъ вышей описаный и назначеный такъ убогихъ въ шпиталю, яко и нищихъ въ школѣ завше доходилъ“¹⁾.

Що торкаєть ся акторства Лянїшевого сина, нема данихъ сказати, чи се був той Маркіян, про якого згадує завіщанне Гавриїла Лянїша з 1648 р., а якого радецькі акти з 1650 р. називають уже помершим. В усякім разі з смертю Гавриїла Лянїша не видно його мужеських потомків у брацтві, а згадують ся тільки вдова по нїм — Пелагія (друга жінка) та її доньки²⁾. В сїм завіщанню згадують ся тільки дві доньки Лянїша, що посвятили ся чернечому життю, а саме Кандида й Олімпіяда, та дві инші: Варвара й Олена. Крім них були ще три, з яких одна померла дівчиною, друга, Софія, вийшла за виленського міщанина Прокопа Дорофієвича, а третя Марина³⁾.

Другий з названих акторів — Буневський — се правдоподібно син члена братства Василя Буневського, що його братство вибрало своїм писарем на засіданню 4 вересня 1616 р.⁴⁾. На засіданню 14 червня 1633 р. „пану Василю Буневскому и пану Константину Медзапетѣ украшенне пїнія церковного рядъ отданый есть“⁵⁾.

Третій з названих акторів — Георгієвич — се можливо пізнійший член братства Евстахій Георгієвич, згаданий з приводу замітки про невідбуге засіданне братства, скликане на 8 листопада 1682 р.⁶⁾.

Крім двох згаданих присвят відома ще третя, инша, Петру Могилі. Дефектний примірник з сею присвятою має „Національний Музей“ у Львові (ч. 411). На оборотнім боці заголовного листка находить ся герб Могилів серед ініціалів Петра Могилі. Присвята має заголовок: „Преподобнїйшему вельможному его милости отцу курь Петру Могилѣ“⁷⁾.

1) Тамже, ст. 124—126.

2) Федір Срібний. Сгудїї над організацією львівської Ставропігїї від кінця XVI до полов. XVII стол. III. Роля Греків в брацтві. (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. CVIII, ст. 31).

3) Федір Срібний, *op. cit.* IV. Матеріальні відношення братчиків. (Записки Н. Т. ім. Шев., т. CXV, ст. 59).

4) Архивъ, ч. 1, т. XI, ст. 81.

5) Тамже, ст. 91.

6) Тамже, ст. 294.

7) Д-ръ Иларіонъ Свѣнцицкій: Каталогъ книгъ церковно-славянскої печати. Жовква, 1918. Ст. 136. Ч. 485. На жаль рідні друки „Національного Музею“ вивезені тенор зо Львова задля збере-

Нижче поданий текст скопійований перед вибухом всесвітньої війни з примірника Музею Ставропігійського Інститута у Львові. Крім „Розмышляня“ иншій твір Волковича невідомий дотеперішнім історикам української літератури, а приписувані Волковичеві „Вършѣ зъ трагодіи Христос пасхонѣ Григорія Богослова“ — се, як вказав д-р Щурат, твір друкаря братської друкарні Андрія Скульського¹⁾, по нинішньому Скільського.

II.

„Розмышляне“ Волковича належить до того роду давньої драми, яка розвинула ся в західній Європі найкраще в XII і XIII в. Була се чисто церковна драма, що брала теми зо служби божої, евангелії й легенд про святих, яких цілю було доданне більшої урочистости богослуженням на Різдво Христове, Великдень і ин. В таких драмах діяльог звичайно бідний, обмежуєть ся майже виключно до тексту святого письма чи подібного джерела, а особи, виведені в них, говорять тільки те, що найнеобхіднїше.

Коли на полі редіційної драми спинити ся при великодній драмі, куди що-до свого змісту входить і діяльог Волковича, на польськїм ґрунті, відки головнo перенесло ся залюбованне до драматичних вистав на українську землю, з початків справжньої драми можна згадати „Dialog o Męce Pańskiej“. Він складаєть ся з двох актів, прольогу й епільогу, в яких містить ся поклик до глядачів уважно вислухати діяльог і вказані духові користи, що пливають із участі в таких виставах. В першій акті виходить шість ангелів зо знарядями мук Христа й оповідають, що Христос перетерпів від сих знарядів. Ангели звертають ся до осіб, які беруть участь у виставі, й домагають ся від них посвідчити їх описи. Сим способом втягають ся в акцію всі присутні на сцені особи. По ангелах зявляють ся три чесноти й викидають Пилатови строгий декрет, а людству закаменїле серце. Грішник Адам каєть ся і просить вибачити йому гріхи. Тоді особа, названа тут чомусь „secundum intermedium“, завзиває його радо взяти на себе хрест Христа й понести його за Спасителем.

ження і тому відкладаю до додаткової замітки відбитки титулової картки й гербу, наведенне тексту присвяти Петру Могплі, як також евентуальне зібранне нових архивних вісток про Йоаникія Волковича.

¹⁾ Д-р Василь Щурат: Христос пасхон. Львівські віршовані діяльоги з 1630 р. Львів, 1914. Ст. 12.

В другім акті починають ся справжні ляменти Марії під хрестом, які саме стали зародком драми сього роду. Опісля з'являється другий грішник, обіцяє поправу й поясняє, що як з дерева вийшов упадок людства, так знову на сїм дереві довершило ся його спасеннє¹⁾.

Найкращим твором сього роду в польській літературі є „Dialog або rozmowa grzesznego człowieka z anioły“ Мартина Пашковського, виданий у Кракові 1612 р. Грішник Адам оповідає докладно похід на Кальварійську гору й розп'яттє якоїсь невідомої людини, над якою милосердить ся з тої причини, що її мучено так не по людськи. Виходять ангели зо знаряддми Христових мук і поясняють йому, що се за нього так відпокутував Христос. Ангели показують Адамови всі знаряди Христового розп'яття й подрібно в'ясняють їх ужиток, зазначаючи при тім, що вже швидше він повинен був витерпіти такі муки на хресті від гака, мотузя, різок, батогів, ланцюгів, терня, кліщів, цвяхів і молотків. Далі починаєть ся лямент Богородиці. З нею ляментує і Марія Магдалина. Тоді з'являється справедливість з голим мечем і закидає Адамови, що се він є приченою мук Христа. З'являється Милосерде і радить Адамови не попадати в розпуку. Адам звертаєть ся до Богородиці та просить вибачити йому його гріхи. Співом і молитвою ангелів закінчуєть ся акція драми. Було кілька перерібок сього драматичного твору, але з них найближчим до оригіналу є „Carmen lugubre ad tumulum Jesu Christi“²⁾.

Про однодневний „Dyalog o meście Pańskieje“ Валентія з Кент³⁾ не вміють нічого ближче сказати історики давньої польської драми. Інші драми, про які вони згадують, не мають нічого спільного з „Розмышлянем“ Волковича.

Зрештою в Польщі було багато писань, що підходять темою до „Розмышляня“ Волковича. Ян Лянґус видав у 1541 р. „De Christo patiente. In sepulturam Domini“. В 1562 р. видав Ян Димітр Соліковський у Кракові „Poemata: Saphicon Passionis et Resurrectionis Christi“. Звід пера Якуба Вуйка вийшли в 1575 р. „Figury i modlitwy o umęczeniu Pana naszego Jezusa Krista“, а в третій частині книги Вуйка „Postyla katho-

¹⁾ St. Windakiewicz: Teatr ludowy w dawnej Polsce. Kraków, 1904. Ст. 59—60.

²⁾ Тамже, ст. 60—62.

³⁾ Dr. Wiktor Hahn. Literatura dramatyczna w Polsce XVI wieku. Львів, 1906. Ст. 12.

liczna“ є „Passia, to jest historia męki i śmierci Pana Jezusa Chrystusa“. В 1582 р. вийшла в Познані „Passia, to jest historia męki Pana naszego Jezusa Chrystusa“. Була також „Historia umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa na pieńie polskie wydana“. В 1591 р. вийшли в Кракові „Deklamacye na dzień Wielkanocny dla ćwiczenia pachołat szkolnych“ Станіслава Скорецкого, та „Processya Wielkanocna“ Томи Белявского, а в 1599 р. „Passio Jesu Christi“ з нотами. „Pięćdziesiąt punktów rozmyślenia męki P. Jezusowej służących“ в перекладі Станіслава Іроховского з латинських віршів Івана Давида (Краків, 1608) зложені з самих двовіршів. „Jezusa Christusa Messyasza i Boga prawdziwego okrutnemordowanie dla grzechów narodu ludzkiego, ze czterech ewangelistów wierszem zebrane, chrześciańskiemu czlowieku barzopotrzebne, przez Macieja Alexandra Sczechowica S. B. napisane“ (Краків, 1609), оповідає коротко справу від прогрішення прародичів. Тогож року вийшов у Кракові „Lament nad grobem“. Кілька писань на згадану тему видав Абрагам Рожнятовський: Раміятка крвавей оіагу Pana Zbawiciela naszego (Краків, 1610)¹), Summariusz Męki Pańskiej (1618) і Żwierciadło smutne wyrażające wizerunek okrutnej męki²) (1618). В двох роках 1611 і 1612 вийшли роздумування про муки Христа Андрочія-С. Висоцкого „Rozmyślenia o drogiej

¹) Я мав у руках краківський передрук з 1692 р.: Раміятка крвавей оіагу Pana Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa: wedle miejsc Hierozolimskich nad Zebzydowicami wykonterfetowanych... a teraz na wzbudzenie gorętszego w wiernych Chrystusowych nabożeństwa za staraniem i sumptem jednej osoby z dozwozeniem starszych przedrukowana.

²) Я мав у руках краківське впаише з 1634 р.: Żwierciadło smutne i żaloszne drogiej i niewinnej męki Pana a Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa przez Abrahama Roźniatowskiego ze czterech Ewangelistów złożone i połowicą Pisma dla zabawnych umniejszone, a według dymensiej miejsc ss. kalwaryjskich na Zebzydowicach opisane odprawującym peregrynacye tamteczne ludzjom chrześcijańskim pożyteczne. Ho „Tajemnicach w Wiczerniku i w drodze do ogrojca“ йдуть „Tajemnice w ogrojcu“, а далі: Sprawa u Annasza i w drodze, Sprawa u Kajphasza i w drodze, Sprawa pierwsza u Pilata, Sprawa u Heroda, Sprawa druga u Pilata, Ubiczowanie i koronacya Pańska, Pilat Pana ukazawszy niewinnego na śmierć zdawa, Już Zbawiciel nasz Jezus Chrystus na śmierć pod krzyżem idzie, Weronika i Symon i weszie Pańskie na Kalwaryę, Chrystus na krzyżu rozбиты і podniesiony, ostatnie na krzyżu słowa Pańskie, Umarł Chrystus. Децо з сєї диспозиції відпадає у Волковича вже заця обставви встави „Розмышляня“.

męce Pana naszego Jezusa, (Краків, 1611) і Зібенайхерової (1612, перше вид. 1604). Крім того в 1611 р. в Кракові появилися „Cudowne wiersze z indyjskiego języka przelożone albo załoba Panny Najświętszej, o męce Pana Jezusa Syna jej, z krótką o tymże historyą. Przydane są do tego niektóre insze rytmy, tejsze materiej służące — Станислава Гроховського. В 1615 р. вийшли „Mors Jesu Christi a rhetoricae anditoribus deplorata“ С. Уїневського-Яна Руткевича й „Variorum poematum fasciculus“ Карла Маляперта, де є 9 елетій „Christus patiens“. В 1617 р. в Кракові (пізнійше 1621 р.) вийшла „Krwawa ofiara Jezusa Chrystusa“ Лаврентія Хлебовського.

Сей далеко неповний ряд назв показує тільки ту атмосферу, серед якої нетяжко було зявити ся „Розмышляю“ Волковича, яке є властиво віршованими реколекціями. Стичні точки з „Розмышлянем“ виказує тільки „Сієн поgrzebu P. Jezusowego, który mu sprawili dwa przezacni uczniowie, Jozeph z Arymatheij, szlachetny senator etc. i Nikodem z Pharuzów książę żydowski. Wystawiony gwoli uroczystości wielgopiątkowej bractwa pot titulem tychże świętych, na poratowanie ubogich założonego. Przez Walentego Bartoszewskiego, brata tegoż bractwa w Wilnie w drukarniej Akademiej Soc. Jezu. Roku Pańskiego 1630“. Я користував ся примірником бібліотеки краківського університету. По 37 восьмивіршових строфах, зложених з 11-складових віршів, іде 16 такихже строф з заголовком „Zdumienie dusze nabożnej nad zamordowanym P. Jezusem“, далі „Płacz nabożnej dusze nad zmarłym P. Jezusem“ (14-складовий вірш), вкінці „Westchnienie dusze nabożnej do gan Pańskich“ (10-складовий вірш). Книжка присвячена Юрієви Тишкевичеві. „Сієн“ починаєть ся так:

1.

Umarł Bóg-człowiek, Syn Ojca wiecznego,
 Bóg z Boga, Zbawca narodu ludzkiego,
 Od ulubionych swoich potwarzany,
 Na śmierć bezprawnie krzyżową skazany:
 Poszijki zbrojne, policzki brodziste,
 U słupa razy zniósł krwaworzestiste:
 Głowę mu cierniem do mozgu poryto,
 Do krzyża ręce i nogi przybito.

2.

Umarł, ach, umarł, Syn Boga jedyny,
 Wisi na krzyżu do zmroczonej godziny.

Do miasta bluźniąc idą krzyżownicy,
Zostają tylko Pańscy miłośnicy,
I to nań zdala poglądając stoją,
Ciała zmarłego z krzyża zdjąć się boją:
Prze zapalczywość Judską wielce srogą
Ostatniej czynić posługi nie mogą

„Zdumienie się dusze nabożnej“ починається:

Przychodźcie, córki sławnego Syona,
A oglądajcie króla Salomona.

„Placz nabożnej dusze“ має такий початок:

Wszystkie Bogarodzice żale, wszystkie wzdychania,
Macierzyńskie lzy wszystkie i zająkawe łkania.

„Westchnienie dusze nabożnej do ran Pańskich“ вказує на початку на те, що

Szczęśliwy, w którym Pan sobie lubuje
I w czyje serce rany swe rysuje.

Після того йдуть такі розділи: Wiara rozbudza Józefa, Miłość Boska zbudza Józefa przykładami, Bojaźń ludzka odwodzi Józefa od dobrego uczynku, Odwaga Józefa i przemowa, Smutek Panny Marijej.

Коли „Розмышляне“, держачи ся невільничо євангельського тексту, не зважаючи на численні польонізми, може бути продуктом слабого хисту Волковича до віршування, виведення радості церкви, божого милосердя, божої любови, розуму, пам'яті, волі, побіди, триумфу, хреста, списи, тростини та цвяха в „Віршахъ на радостный день воскресенія Христа, Спасителя нашего“ вказує на сильний вплив шкільних єзуїтських драм на Волковича.

На користання з польських джерел вказує і велика кількість польонізмів у кнвжечці Волковича, напр. ірмотом, тяжары, огродку, мнозство, полички, блюзнярцею, продку, скрухі, выстунок, лзы, срогость, крве, литости, чловеченства, тропы, насмѣвнском, внутрности, іротъ, злочинца, тескницѣ, сличности, оцеану, брегу, столку, панства, звитязца, звитязство, водали, позбыли, нѣмашъ, крижують, крепують, велбити, зезволнлѣ, поличкують, ся запираеть, звитязжила, обалнла, ся скрушаеть, ся злитовати, зепсовати, зірухотати, услують, вытрвати, звабила, взложила, трухлѣють, вспомнѣть, пельірижоваль, ыпущаешъ,

опівано, краввила, всипраєть, мдлѣть, дрентвѣла, ся збєствили, пѣстовати, взбужало, сличне ся упєстривши, роспущаєть, звєндѣєть, велбити, подолати, щитися, увєдбєнный, скрепованный, розбєствивши, земдлѣый, обєцанюю, падлого, сродзе, нѣиды, кравых, же, сродоболне, горливе, сродих, поносную, ово, нєидьсь, кгды, вшелякон, южъ, нєндзная, латво, овшеки, вєвнуръ, вєсполь, напрод, окрутной, предтжм, сурове, бовѣмъ, єднакъ, спросне, вжды, зансте, ораз, обфитыи, посродку, прожно, врыхлѣ, бозко, цале, драпѣжне, нєстєты, зєвнурней и внурней, оцєанское, тєскливое, папское (в значінню: боже), пьєнкне, през і багато инних. Одну частину сих польонїзмів, які вкрали ся в украинську книжну мову XVII в., друга без сумніву взята з говору околиці, з якої походив Волкович, а решта — се певно намул із впливу польських джерел на Волковича. Що Волкович не був вільний від польських джерел на Волковича. Що Волкович не був вільний від польських джерел і тоді, коли не потребував невідлучно їм підлягати, вказують численні польонізми в коротенькій присвяті, як: найпреднѣйшій, поневажъ, спосрод, горливого, найперѣй, найзначнѣй, упріймости, тєды, зєзволпєм, вєсполь, малжонкою, цнымъ, выпсѣ і ин.¹⁾

На присутність польських джерел в самій бібліотеці ставропигійського братства вказувало б те, що спис її з 1601 р. подає між „книгами лянцькими“ два рази: *Żywot Pana Jezusow*²⁾. Зрештою подібні вистави бачив Волкович у Львові й деінде, бо-ж у присвяті Лянтішеви признаєть ся, що у Львові зазнав він добродійств від нього в своїх мандрівках (странствуючи).

III.

Розглядаючи справу, серед яких обставин надрукував Волкович своє „Розмышляне“, треба пригадати, що близько 20 літ тягнула ся будова камінної церкви Успення Прєсвятї Богородиці. На її будову дали великі суми молдавські господарі Єремія, Павло й Семен Могили, а також господар Мирон Бєрнавський³⁾. Зовсім викінчена була церква в 1630 р., а в 1629 р.

¹⁾ В своїм передруку книжечки Волковича розвязую титли та впошу надстрічні знаки, в двоскладових і більшєскладових словах лишая наголос, наскільки вони були, а крім сього в таких получєннєх, як: притїмъ і т. д.

²⁾ Депис Зубрицький: *Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi*. Львів, 1836. Ст. 40 і 41.

³⁾ Депис Зубрицький: *Kronika miasta Lwowa* Львів, 1841. Ст. 272.

розпочало ся викінченне середини церкви. На посвяченне церкви приїхав до Львова з співаками й киево-печерський архимандрит Петро Могила, син Семена й небіж Єремії Могили і царгородські монахи з патріярховим благословенням. Посвятив церкву 16 січня 1631 р. львівський єпископ Єремія Тисаровський при великім зборі народу — міщан, шляхти й духовенства¹⁾.

В половині червня того самого року бачимо Петра Могилу другий раз у Львові. Загнали його туди клопоти, звязані з відкриттям вищої колегії при київській Лаврі. Памяткою його журби й заходів коло сеї справи є обіцянка Могили, уложена саме в успенській церкві й дана двом покликаним звідсіль до Києва учителям — еромонахови Ісаї Трофимовичеви й монахови Сильвестрови Косову. „Бачучи велику втрату для людських душ від неучености духовенства й без науки молоді — писав тут між иншим Могила — і бажаючи при божій доброті й помочи, з власної моєї волі, відвернути таку велику втрату, а також придбати тих, що покинули православє, — я постановив фундувати школи для того, щоб молодь учила ся всякої релігії, добрих звичаїв і свобідних наук... Одначе щоб се боже діло мало успіх без припину та щоб прикликані до сього брата збирали ся без усякого відмовлювання, я присутнім при мені в сей час чесним отцям і братам, себто еромонахови Ісаї Трофимовичеви й монахови Сильвестрови Косову й тим, котрі потім до них прилучать ся, з усього мого серця складаю обіцянку перед Господом Богом — все те, що буде значити ся в фондови, який дам я їм, негайно й без клопотів виповняти, в Києві, в печерській монастирі, або де я і вони признають за добре. Такий фонд я маю дати їм законний, що не підлягав би сумніву, й можливо найскорше, так, що на виповнення сеї моєї обіцянки вони мають ждати не довше року“²⁾.

З початком найближчого шкільного року Могила приїхав з запрошеннями учителями до Києва, а один з них — Ісає Тро-

²⁾ А. Крыловскій: Львовское Ставропигіальное Братство. (Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія). Київ, 1904. Ст. 201—203.

¹⁾ С. Голубевъ. Петро Могила и его сподвижники. (Опытъ историческаго изслѣдованія) Т. I. Київ, 1883. Ст. 433—434. Той самий. Історія Київської Духовної Академіи. В. I. Періодъ до Могилянскій. К. 1888. Ст. 227—228.

фимович Козловський був першим з Українців доктором богословія¹⁾ і став першим ректором Києво-могилянської Академії.

Коли взяти під увагу покликання львівських учителів, з яких Сильвестер Косов був 1630 р. і з початку 1631 р. наставником школи ставропигійського братства, легко пояснити собі присвяту книжечки Волковича Петру Могилі без огляду на те, який би не був зміст сеї присвяги, тим більше, що Петро Могила був у Львові у Велику Суботу, 9 квітня 1631 р., а „учта его милости отцу архимандриту Печарскому Петру Могилѣ“ коштувала 4 золотих гр. 27²⁾). Зрештою книжечка Волковича подана до друку „за благословеніємъ его милости преподобнѣйшого отца куръ Петра Могилы, воеводяча земль Молдавскихъ, великого архимандрита киево-печарского“.

В присвяті Лянґішеви Волкович йому „при благословенствѣ найвышшого всѣхъ добръ душевных и телесныхъ зъ упріймого сердца зычитъ, жадаєть и молитствуєть“. Він бажає бути вдячним і хоче, щоб усі мали його за вдячного. Тому майже від дитинства старався своєму кожному добродієви по своїм силам „за отриманыи добродѣйства нагородити“. А що „на томъ святомъ мѣстцу, въ томъ богоспасаемомъ градѣ Львовѣ странствуючи“, споміж інших добродієв зазнав від Лянґіша, „яко от горливого милостника всѣхъ духовных, найпервѣй и найзначнѣй ласки, упріймости и добродѣйствъ“ і все зазнає його щедрої ласки, йому повинен „найпервѣй знакъ вдячности оказати и за сныи (добродѣйства) нагородити“. Свої „грубо и неумѣтне написаныи“ вірші позовдив тільки „за усиленною прозбою многихъ“ „до друку подати“ й видати їх „на знакъ вдячности за добродѣйства принятыи“ під іменем свого добродієв, складаючи йому та його жінці бажання здоровля, утіхи з потомства й такого иншого.

Ледви чи помилюся, коли скажу, що й присвята Савичеви наступила з подібних понук, як Лянґішеви. Все-таки подання текстів присвят Савичеви й Могилі (а може й найдуться нові примірники книжечки ще з іншими присвятами) може докинути

¹⁾ Появу в школі ставропигійського братства учителів з університетською освітою в роді Сильвестра Косова й Ісаї Трофимовича ставить Харлампович у зв'язок з поправкою матеріяльних обставин братської школи. (К. Харламповичъ: Западно-русскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, отношеніе ихъ къ инославнымъ, религиозное обученіе въ нихъ и заслуги ихъ въ дѣлѣ защиты православной вѣры и церкви. Казань, 1898. Ст. 311).

²⁾ Архивъ. Ч. I. Т. XI, ст. 381.

нові подробиці до життя і характеристики Волковича. Досіль опубліковані акти ставропигійського братства згадують при нїм також про його брата священника Григорія. В списі дарунків на успенську церкву з 1630 р. зазначено, що 10 вересня „священноінокъ Θεодосій з монастыра Уньевского през Іоаннікого Волка прислал и даровал іж въ святых отец нашего Іоанна Златоустаго (толковане) на евангелісту Іоанна“¹⁾. В записці з 13 лютого 1631 р. зазначено: „З розказу братній отцом Волковичом, иноком нашим, на сукно дадем злот. 60“²⁾. Дня 16 лютого 1631 р. одержало братство 100 золотих „от отца Григорого и от Онокого Волковичов за 20 охтаев“³⁾, які, правдоподібно також „странствуючи“, розпродували по монастирях і церквах, а у вересні тогож року братство виплатило 2 золоті 2 гроші „Звоніку за подшите ботов і Волковичом, черцом, гды в гнѣвѣ отца Васілевож (пароха) были“⁴⁾. На заголовку „Розмышляня“ зазначено, що Волкович „инокъ“ і „проповѣдникъ слова Божого ивъ Львовѣ при церкви Братской Успенія Пречистыя Дѣвы Марія“. Тільки добрі промовці могли одержати се місце. Не диво, що на удержанне гарних проповідників брацтво не було скупе у видатках і визначувало їм далеко вищу плату ніж звичайним священникам. Проповідник одержував 300 золотих плати, помешканне і паливо, а деколи давали ще 30 золотих на „страву“⁵⁾.

Що торкаеть ся вистави „Розмышляня“, вона мала поза собою довгу традицію. Ученики львівської братської школи улажували драматичні вистави вже при кінці XVI, на початку XVII в., як свідчить про се Іван Вишенський, пишучи: „А тежъ не вижу иншихъ, толко простою наукою нашего благочестія воспитавшіеся, тые и подвигъ церковный носятъ и отправуютъ; а латинскихъ басней ученицы, зовемы казнодѣи, трудитися въ церкви не хочють, токмо комедіи строятъ и играютъ“⁶⁾. Найраншим друкованим доказом вистав львів-

1) Архивъ. Ч. 1. Т. XI, ст. 375 – 376. Коли Волкович „нобілітований“ з Волка, варто згадати, що про „Волковую перекупку“, яка дала 2 гроші на складку до Варшави, згадуеть ся в 1612 р. (Тамже, ст. 8), а також про „Ганну Волковою сестру“ (Тамже, ст. 27 і 340, в 1612 р.).

2) Тамже, ст. 381.

3) Тамже, ст. 371.

4) Тамже, ст. 382.

5) А. Крыловскій: *op. cit.*, ст. 210.

6) В. Н. Черетцъ: *Новый трудъ по исторіи украинскаго театра.* Спб. 1911. Ст. 19.

ської братської школи є „На Рождество Господа Бога и Спаса нашего Ісус Христа вѣршѣ“ Памви Беринди з 1616 р.¹⁾ Найближчими захованими друком пам'ятками сього роду є обидва названі на початку львівські друки з 1630 і 1631 р. І як звичка з колядуванням і ходженням з „віршами“ в часі Різдвяних Свят і Великодня перейшла від нищих шкільників західньої України, передовсім Львова, далі на Схід, особливо до Києва, так і учителі львівської школи, переходачи до Києва, переносили туди й звичай ученицьких вистав. А в самім Львові не переривала ся традиція, хоч Денис Зубрицький в своїй содінній „Лѣтописи львовскаго братства“ (Спб. 1850, ст. 131) згадує про таку виставу що-йно під 1689 р., кажучи, що „у Ставропітію перейшов від єзуїтів звичай, що ученики братської школи відгравали діяльоти (драматичні вистави на теми святого письма) по церквах. В 1689 р. відбуло таке представлення з великою виставністю при численнім натовпі глядачів“²⁾.

---

¹⁾ Передрук сеї книжечки в праці А. Сичевської „Памва Беринда и его вирши на Рождество Христово и др. дни“ в XXIII кн. „Чтеній въ Историческомъ Обществѣ Нестора Лѣтописца“ (відбитка ст. 50).

²⁾ М. Возняк: Стара українська драма і новітні дослідли над нею. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. СХІІ, ст. 143, примітка 4).

Розмышлѣн'є
 о мѹцѣ Христа Спасителя нашего.
 Притѣмъ
 Весѣлая рѣдѹсть зъ триумфѣльного
 егѹ Воскресенїа:
 Вѣршами написаны, презъ многогрѣшного
 Инока Іоаннїкїа Волковича,
 Проповѣд. слѹва Божого:
 Ивъ Лвѹвѣ
 При Церкви Брѣтской Успенїа Пречистыя Дѣвы
 Марїа, презъ отрочатъ отправовѣныи:
 Тамже
 За благословенїемъ егѹ милости преподо
 бнѣйшого отцѣ Кврѣ
 Петра Могїлы
 Воевѹдича Земль Молдѣвскихъ: Вели-
 кого Архимандрита Кїевопечѣрского
 до Дрѹку подѣныи.
 Рѹку от Рождества Христова, 1631.

На оборотї заголовної картки: Касїанъ. Вящшихъ сподоб-
 ляється прїятїю, иже искушенъ бѹдетъ собївшаая ся на немъ бла-
 годѣянїя вѣсегдѣ въ сердцу имѣти.

Премудрость, Глав. 31. Не благодарно упованїе, яко зїм-
 ный инїй растѣеть, и излѣгъ ся яко вода неключїма.

(2 к.) Побѹжному и благовѣрному мѹжу пѣану Гаврїѣлю
 Марковичу Лѣнгишу, слѣвному Купцѹ и Мещанїну Лвѹвскому,
 Добродѣви своѣму лѣскавому.

При благословѣнствѣ найвѣйшого, всѣхъ добрѣ душѣвныхъ
 и телѣсныхъ зѣ упрїмого сердца зїчит жадаеть и молитствѹетъ.

Найпреднѣйшїй а правѣ гѣтманъ и вож всѣхъ красомѹвцовъ
 Рѹмскихъ, сладкомѹвный Цїцѣро, лѣскавый добродѣю, знамени-
 тую цнѹту вдѣчности улюбївши, и въ ѹной роскохѣвшись,
 ѹвыи слова въ одной съ Книгѣ свойхъ написаль: Хѹчѹ жебїямъ
 и былъ и всѣ менѣ мѣли за вдѣчного. Тогож и я зѣдитїнныхъ
 правѣ мойхъ лѣтъ прѣгнуци, кѣждому добродѣви моѣму старѣ-
 лемся яковымкѹлвекѣ слѹшнымъ и от менѣ мѹжнымъ спѹсобомъ
 за отримѣныи добродѣйства нагородити: вѹом и тепѣрѣ неуста-
 вѣючи, поневажъ на томъ святѹмъ мѣстцѹ, въ томъ Богоспасѣ-
 емѹмъ градѣ Лвѹвѣ сгранствѹючи, спосродъ инѣхъ добродѣв
 мойхъ, от вашности (обор.) яко от горлївого милостника всѣхъ
 духѹвныхъ, найпервѣй и найзначнѣй лѣски, упрїмости, и добро-
 дѣйствѣ дозналемъ, и по всѣ чѣсы гѹйне дознавѣю, вашности
 добродѣви мѹему найпервѣй знакъ вдѣчности оказѣти, и за
 ѹныи нагородїти прїстѹбитъ и приналѣжитъ. Ижъ тѣды тїи

Вѣршѣ, от менѣ грубо и неумѣтне написаны, за усильною прѣзбою многых везволилем додруку подати, оныи назнѣкъ влѣчности за добродѣйства принѣтыи под ѡименем вашмости на свѣтъ подаю, и вашмости добродѣви своѣму при жаданю гѡйного благословѣнства Божого, долгофортунного здоровья, огляданя любои утѣхи зѣмлого потѡмства, и по промешканю спокойномъ вѣсполь зѣ Боголюбѣзною пѣнею Малжѡнкою добродѣйкою мѡею, и цнымъ потѡмством, до волѣ Божи, на той мѣзѣрной вѣиспѣ выгнанья нашого, въ небесной утѣшной радостной отчизнѣ вѣчной Корѡны отриманья, дедикую, офѣрую, и приношу, а о милостивое и ласкавое принѣтье прѣсячи, звыклой ласце и упрѣимости вашмости, пѣлнеся вручаю.

Многogrѣшный Инокъ
Іоаннікій Волкѡвич.

(3 к.)

Смѣтныи трѣны
въ смѣтный день страстей Христа
Спасителя нашего.

Душѣ побѡжная, ѡ. Георгіевич.

Тяжкая тугѣ сердце моѣ уязвляеть,
Всѣ внѣтрности, всѣ смѣсла срѡдзѣ пробѡдаеть.
Знаглабовѣм нѡвая отмѣнася стѣла,
Котрая всѣмъ ѡкругом свѣта замѣшала.
Недѣвно всѣ радости гѡйной заживѣли,
На высѡкости Богу, Осѣнна, волѣли,
А тепѣрь все створѣнье гѡрко ляментуетъ,
Сѣ прѣразливимъ ужасом, смѣтне болѣзнуеть.
Солнце слѣчную свою шѣту отмѣнило,
Темносмѣтным одѣньем смѣтнеся прикрило.
Мѣсяць, сребрнобѣлои шѣты позбывѣаеть,
Въ кровь сѣ зѣтрѣпетом всего свѣта прѣмѣняеть.
А снѣть сѣ фирмамѣнту и зѣзды сѣ рѣшили,
Всѣ елемѣнта свѡеи влѣсности позбѣили.
Надѣ прирѡжѣнье своѣ земляся рѣхаеть,
Всѣхъ земнорѡдных знагла страхом наполняеть.
И мѡцное камѣньѣ ѡтѡся скрушѣло,
Зѣ ужаснѡстрашным грѡботом вѡплы розвалѣло.
(об.) Вѣ церкви Катапетѣзма смѣтку теж узнала,
Зѣврѣху сѣ до испѡду на двѡѣ роздрала.
Щѡсѣя то на свѣтѣ, щѡсѣ и дѣвного стѣло,
Щѡ от створѣнья егѡ нѣгды небывѣло.

Вѣстникъ, ѡ.

Оповѣдаеть, щѡ за дѣво сѣ стѣло.

Оле скѡрби: чѣдо и дѣвное сѣ стѣло,
Котѡрое на свѣтѣ нѣгды небывѣло.

Нáродъ Израильскій, сынъ онъ перворождѣнный,
 Надъ все створѣнье чѣстю чѣстно увелбѣнный :
 Сынъ, млѣкомъ лáски Божей гóйне воспитáнный,
 Въ особливой милости отцѣвской ховáнный :
 Тяжкій кáмень на срѣдце своѣ наложивши,
 Мѣрзкою невдýчною óчи заслѣпивши,
 Надъ влáснымъ своимъ отцѣмъ стрáшнася збыткуетъ,
 Ісуса невинного, невинне мордúетъ.
 Ісуса невинного на Крестъ прибýетъ,
 Створителя своѣго срóдзе умерщвляетъ.
 Що видячи створѣнье, гóрко болезнуетъ,
 И томú ужáсному чúду ся дивýетъ.

Душá побóжная, ѿ. Лánгишь.

О смúтная новинá, пóлная фрасúнку,
 О пельнногорчистый мѣрзкою скóрби трунку
 (4 к.) О трѣпетный ужáсе, котрій сердце псуешь,
 О диво, котóрое вѣвесь óкругъ мордúешь.
 Ісусъ Христосъ, Сынъ Бога ви́шняго, страдаетъ,
 Безсмѣртный окрúтною смѣртью умираетъ.
 Всѣжъся зовсѣго свѣта охóтне зберѣте,
 Чудеси предивному съ стрáхомъ дивѣте.
 Обáчте, чо́го óко нѣгды невидáло,
 Слúхайте, чо́го úхо якъживъ неслыхáло :
 Богъ человекъ, сынъ Божій, сынъ Маріи, страдаетъ,
 Агня незлобивоє смѣртью умираетъ.

Душá побóжная, ѿ. Бунѣвскій.

О жáлю срóгий, Творецъ мой страдаетъ,
 На дрѣвѣ Крестнѣмъ Ісусъ умираетъ.
 Але щожъ то́го Творче за причина ;
 Азáли въ Тобѣ есть якая винá ;
 Ты єстесь Агнецъ, агнецъ незлобивый,
 Чистый, безгрѣшный, святій, справедливый :
 Ты спасе єстесь самáя чистотá,
 Бога и Отца вѣчная красотá :
 Въ тобѣ (о пáне) жадной нѣмáшь змáзы,
 Жáдного грѣху, жадной проказы.
 А для чо́гожъ ти суть срóдзе задáны ;
 Такъ окрúтныи (о творче мой) рáны.
 (об.) Чему́ безвинный безвинне страдаешъ ;
 Безгрѣшный, срóдзе умираешъ ;

Милость божіа,

Твой то о человекѣ тяжáры мордúютъ,
 Ісуса невинного окрúтне крижúютъ :
 Твой тяжáри грѣхá самъ зъ хúтю пріймаетъ,
 Пресвятій, проклѣтствомся для тебѣ ставáетъ.
 Идйжь занймъ охóтне, иди а слезися,
 Стяжкобблнымъ стогнáньемъ въ сердцу умилися.

Твердыи сердца твоѣго покруши опѣки,
 И выпустъ зъ очей кровавыхъ слезъ теплыи токи.
 Видячи, ижъ пресладкѣй, Исусъ вождельнннй,
 Милостию ку тобѣ есть такъ уязвлѣнннй:
 Же ѡто срогоболне для тебѣ страдаеть,
 Окрутныи терпливе мѹки подыймаеть.

Душѣ побѣжная, г. Бунѣвскѣй.

Ахъ мой жалю, Исусъ мой для менѣ страдаеть,
 Для менѣ окрутныи мѹки подыймаеть.

Душѣ побѣжная, г. Гебргѣвич.

О милости Божѣа, тожъся розшираешъ,
 Тожъ ку намъ беззаконнымъ горливе палаешъ.

Душѣ побѣжная, г. Лангншъ.

(5 к.) Всѣ жалѣ, всѣ болѣзни, кѣнамъся згромадѣте,
 Насъ смутноболныхъ отвсѹлъ смѹтне обточѣте.
 И дайте бысмо могли обфѣте рыдати,
 Пана нашего мѹку, слѣзне уважати.
 Але гдѣжъ Панъ есть, где нашъ любый пребываетъ
 Гдѣся облюбѣнецъ нашъ милый поспѣшаетъ;
 Повѣжте намъ, где егѡ маемо шукати;
 Прагнемобовѣмъ при немъ миле умирати:
 Повѣжте, нехай за нимъ идѣмъ спѣшно втропы,
 Слѣзми крѣпячи егѡ пречѣстыи стѣпы.

Вѣстникъ, г.

Оповѣдаеть, ижъ звязаного Исуса до Аннаша порвали.

Связавше, и ведѣша егѡ къ Аннѣ первѣе: и едѣнъ отъ пред-
 стоящихъ слугъ, удари въ ланѣту Исуса. Иоанъ, зач.: ии.

Южъ Исусъ пресладкѣй есть въ огродку порваный,
 Якъ агнецъ незлобѣвый мѣцно скрепованый.

Пречъ Законная Арка нехай уступѣтъ,
 Бо истѣтная Арка върукахъ ся знайдѣтъ,

Филистинчиковъ срѣгихъ: ижъ ей плѣнили,
 Аби (о тяжкѣй жалю) срѣдзѣ умертвили.

(об.) Мѣсленнаго Самѣѣона южъ ѡто крепѹють,
 Смерть емѹ понѣсную безвинне готѹють.

Иеремѣа истный, ѡто есть пойманый,
 До Вавлѣону въ тяжкѣихъ окѣвахъ посланый.

Гдѣся тѣмности сынѣ над нимъ збытковати
 Будуть, незлобѣвого Агнѣца мордовати.

Лечъ не тутъ конѣць: далѣй трѣба поступѣти,
 Смѹтнойся траѣдѣи смѹтне присмотрѣти!

Звязаного Исуса безчѣстно порвали,

И знимъ предъ трѣпроклятымъ Аннашомъ предѣтали.

Овожъ отъ невѣрныхъ южъ есть Арка плѣненѣа,
 При мерзливомъ Дагѣнѣ ѡво поставлена.

Гдѣся оди́нь зънебо́жныхъ срѣдзе заюша́еть,
 Громогласный поли́чокъ Па́ну вытина́еть.
 Такъ нѣгдысь и Михе́и поли́чокъ задано,
 Кгди правды от е́го усть неміле слухано.
 Для тебѣ то, члове́че, Богъ твѣрець страда́ет,
 Для тебѣ такъ окру́тне безче́щенъ быва́ет.
 Приступи́жь къ нѣму, сердце́мъ те́плѣ умили́ся,
 За мно́зство твои́х грѣховъ бо́лестне слези́ся.

Душа́ побѣжная, д. Георгіевич.

Я то тебѣ Твѣрче мой срѣдзе поличку́ю,
 Мно́жествомъ грѣховъ мои́хъ, я тебѣ морду́ю.
 (6 к.) Я го́день бы паше́ки земля́ отвори́ла,
 Мене́ обтяже́нного грѣха́ми прикри́ла.
 Лечь ты Твѣрче мою́ злость на себѣ прийма́ешь,
 Окру́тною му́кою о́ны зглажа́ешь.
 За́що ты непреста́ну на вѣ́ки велби́ти,
 Тобѣ́ пристѣйную́ честь ми́ле приноси́ти.

Душа́ побѣжная, г. Бунѣвскій.

О ду́ше моя́, ду́ше моя́, умили́ся,
 Стяжкогѣркимъ стогна́немъ тяжко́ въперси́ бійся.
 Рыда́й го́рко, ляменту́й, выпуска́й слез то́ки,
 Скаменѣ́лого сердца́ покруши́ опѣки.
 Бійся въперси́, а оба́чь щѣсто ты зрѣби́ла,
 На смерть прикрогѣрку́ю вѣ́чнесь заслужи́ла.
 Смотрови́ хотячи́ тебѣ Па́нь освободи́ти,
 Ото́ся пра́ве ра́бско зезво́лилъ знижити́:
 Ото е́го вл́асныи сыно́ве крепу́ють,
 Исуса́ невинно́го мо́цно поличку́ють.

Душа́ побѣжная, в. Лангишъ.

О ду́ше моя́, ду́ше моя́, отрезви́ся,
 Ду́ше моя́ грѣ́шная, го́рко умили́ся.
 Ото твой Твѣрець срѣдзе (о жа́лю) страда́ет,
 Ото чи́стая па́нна жа́лостне рыда́еть:
 (об.) Ижь е́й а́гн'ца волки́ срѣ́ги порва́ли,
 Е́днорѣдно́го сына́ мо́цно скреповали́.
 Ижь над е́й любѣ́знымъ дѣ́кося збытку́ють,
 Безъ вше́лякои лю́тости, срѣдзе поличку́ют.
 Пла́четъ чи́стая го́рко, слѣ́зы вылива́еть,
 От срѣ́гои ско́рби, ледво́жива остава́еть.
 О пречи́стая Па́нно, ра́чь и мнѣ́ то да́ти,
 Бымъ го́йнокрѣ́аве и я грѣ́шный моглъ рыда́ти.
 Бымъ обфѣ́тыи слѣ́зы зъ очѣ́й мои́хъ то́чилъ,
 Пельи́ною водо́ю поли́чки обмочи́лъ.
 Бымъ моглъ при па́ну моемъ за́вше пребыва́ти,
 Спревожде́лѣ́ннымъ мои́мъ Исусомъ страда́ти.
 Лечь где е́сть; предъ Анна́шомъ ю́ж е́го ненайду́ю,
 За́чимъ тяжкі́й бо́ль въ сердце́и своемъ бѣ́ити чу́ю.

Вѣстникъ, г.

Оповѣдаёт, ижъ предъ Каіафою Ісусъ предстоитъ: где Петръ смѣлый Учителяся своего запираётъ.

Онѣже ёмше Ісуса, ведоша къ Каіафѣ Архіерёови: Петръ же внѣ сѣдяше въ дворѣ: и приступи кънему едина рабѣни, глаголющи: И ты былъ еси съ Ісусомъ Галилѣйскимъ: ѡнже отвѣржеса предъ всѣми, глаголя: Невѣмъ что глаголеши. Маѡ. зач. рѣд.

- (7) Въ дому Каіафы южъ ся Ісусъ знайдётъ,
 Где его тренещасный родъ срѡдзѣ мордѡетъ.
 Блюзнѣрцею Каіафѣ смѣле называётъ,
 Одѣнѣе безрозумный на собѣи шарпаёт,
 Безъ лютости Ісуса южъ тамъ поличкуютъ,
 На любое аггеломъ лице его плѡютъ.
 Южъ тамъ и смѣлый Пётръся дарёмно лякаёт,
 Учителя своего южъ ся запираётъ.
 Нѣндзная одвѣрница его побѣдила,
 Нѣкчемная рабѣни лѣтво звѣтяжила.
 Презъ невѣсту, Адаме, прѡдку нашъ упалесь,
 И ты Самѡѡне силы своей пострадались.
 И Давида, котрій моцъ надъ лвы роспростираль,
 И животъ Голіадомъ окрѣтнымъ выдираль,
 Вирсавѣа невѣста образъ обалила,
 И Соломѡну невѣсть моцъ тожъ учинила.
 Овожъ и Петръ камень онъ лѣтво упадаёт,
 На одно слово рабѣи лѣтвоя скрушаётъ.
 Чловека того, мѡвит, овшеки незнаю,
 И ѡвшемъ що зазавъ естъ, тебѣся пытаю.
 Зачѣмъ пѣтель потрѣкротъ голось выпускаетъ,
 До сердѣчной скрухи Петра побужаётъ.
 Бѣжижъ о Пётре бѣжи, горко умилѣся,
 Зтяжкосмѣтнымъ вздыханѣмъ усѣрдно слезѣся.
 (об.) Бѣжи, и ляментуй, же при пану несталесь,
 Же его явне предъ всѣмъ родомъ невѣзналесь.

Душа побѣжная, д.

Рабѣни Верховного Петра звѣтяжаётъ,
 А менѣ мнозство грѣховъ люте побѣждаёт.
 Лечъ Апостоль Петръ жалемъ сердце съкрушивши,
 Вевнѣтрѣ лютои жалости сердѣчне набѣвши;
 За тяжкій свой выступокъ лзы горкіи точитъ,
 Горкопелѣннымъ плачемъ лице свое мѡчить.
 Зъ сердца своего стогнанье тяжко выпускаетъ,
 За явногрѣшника быть себе признаётъ:
 Прѡситъ о милосѣрдье, быся злитовати
 Панъ рачиль, вътом упадку силномъ ратовати.
 А я засъ що: презъ грѣхи Пана ся запрѣлемъ.
 Его отступити, о окаянный смѣлемъ.

А єднакъ нехочуся въ сердце своє ткнути,
 До правдивои покúты охóтне дерзнути.
 За грѣхí ни слéзную кáплю выпускаю,
 Ни щíрей въ сердцу моем скрúхи набываю.
 Ахъ мой смúтку: Боже мой, рач ся злитовáти,
 Въ мнóзстве грѣхов моих рач менé ратовáти.

Душá побóжная, ģ.

(С) Кґды мнóзство моих грѣхов тяжких прекладаю,
 Окаяннымъ себе быть окаянный знаю:
 Але о душе моя, Петру подобíся,
 За грѣхí, душе моя, усéрдно слезíся.
 Христе Цару, ты рачь самъ кѣмнѣ приступíти,
 Рачь самъ сердца моёго двѣрѣ отворíти.
 Закаменѣлость мою рач самъ зепсовáти,
 Мóцност кáменíй моих тяжких згрухотáти.
 Затвердѣлоє сердце моє рач змякчíти,
 Пóсухомъ милосердыя рач внего вдáрити.
 Абí обфíтоє слезъ море испустíло,
 Котóрое бы грѣхí мой очистíло.
 Котóрое бы могло менé убѣлíти.
 Зъ чóрного крука бѣлымъ гóлубом въчинíти.

Душá побóжная, ѣ. Ланґишь.

Я котóрый моими грѣхí скреповáлемъ
 Пáна, на мýки, ахъ мнѣ, србóги выдалемъ.
 Несмѣю окаянный на небо взирáти,
 Несмѣю плюгáвыхъ рукъ моихъ простира́ти.
 Прéтож ктобѣ чíстая Пáнно прибѣгаю,
 Ктобѣ́ умилénный зъ усть гóлос выпускаю:
 Ты котрáя тяжкóго смúтку заживáешьъ,
 Кґды на србóгость мукъ сына своёго взира́ешьъ:
 (об.) Рачь мнѣ окаянному сердéчную дáти
 Скруху, рачь милосердыє у него зъеднáти.
 Бымъ и я съ Петрómъ точíль слéзными потóки,
 Затвердѣлого сердца покрушíль опóки.

Мíлость божíа.

Плачь члове́че, ляменту́й, выпускай стогнаня,
 От внутрѣ твоих тяжкíи збóлестю вздыханя.
 Плачь за грѣхí, котрíи Исуса мордúють,
 Незлобívого агньца убíть усилúють.
 Плачь, а принёмъ соизвóль любóвне страдаги,
 Србóги егó мýки зъбóлемъ уважáти.

Душá побóжная, ѣ. Ланґишь.

Прагнемо лзы гóркіи обфíте точíти,
 Болéстными вздыхáнья зъвнутрá испустíти.

Тільки ты самъ о Творче рач нам скруху даѣти,
Рачь самъ ласкаве сердцемъ нашимъ кероваѣти.

Душá побóжная, ѿ. Георгіевич.

Прагнемо, абы въ духу, при пану страдаѣти,
Але гдѣжь егó маємъ смутныи шукáти;
Въ дому Каіафы южь егó незнайдѣмъ,
Гдѣжь занімъ сердечныи стрóпы закеруемъ;

Вѣстникъ, дѣ.

(9) Оповѣдаѣтъ, ижъ Ісуса юж до Пілата отдано.

Ведоша егó къ Пілату, и разумѣвъ, яко от области Иродовы, посла егó къ Ироду: укоривъ же егó Ирод возврати къ Пілату. Лука, зачало, рлі.

Тогда убо Пілатъ поять Ісуса и би егó. Іоанъ, зачало, ііѡ.

У каменного столпа южь Пана шукаймо,
И там вѣсполь зъним смутне смутныи страдаймо.

Безбожноесе бовѣмъ сонмише згодило,

Абы пана своѣго невѣнне убѣло.

Прѣтожь егó Пілату Понтскому предають,

Всѣ еднóдушне абы былъ распяѣтъ жадають.

Котóрый до Ирода напрод посылаѣтъ,

Апотом кгды сонмъ, Распніи, Укрижуй, волаѣтъ.

Росказáлъ тиранско до столпа привязáти,

Ісуса невѣнного, срóдзе бичоваѣти.

Росказуѣтъ Голофѣрнъ нѣгдысь розгнѣванный,

Абы Ахіоръ былъ у дрѣва привязáный.

Тоѣжь и Пілатъ чинитъ, невѣнне мордуѣтъ,

Невѣнного Ісуса у столпа крепуѣтъ.

Зъ прѣчистого тѣла крве токи выливаѣтъ,

Котóрыхъ гойность гойне зѣмлю напавáтъ.

(об.) Неприáтелю наших душъ скóро мощь дано,

Терпливости Иовой абы спробовáно:

От главїи до стопїи ног срóдзе заражаѣтъ,

Страшныи раны повсѣмъ тѣлѣ разшираѣтъ.

Срóдзесе и проклятїи народ заюшївши,

Над власнымъ добротливым отцѣмъ розбествївши.

Тїсячми ранъ на тѣлѣ прѣчистомъ задаѣтъ,

Жáднои лїтости надним незбóжный немаѣтъ.

Плачь же о вѣрный рóде, и горко слезїся,

Великому тиранству злыхъ сынов дивїся.

Душá побóжная, ії. Лангишъ.

О Прѣчистаа Пáнно якъ можешъ вїтрати,

На округност мукъ сына як можешъ взираги.

Вїдишъ любое своѣ чадо обнаженно,

На всемъ прѣчистом тѣлѣ болѣстно зранѣнно:

И самá болѣстныи вевнóтръ терпїшъ мўки,

Кгды чїстого катують нечїстыи рўки.

- Напо́лы жи́ва слёзы го́рко вылива́ешъ,
 Тресму́тныи стогна́нья зъ сердца выпу́щашъ.
 О сму́тная Ма́тко, рач же и мнѣ да́ти.
 Жеби́мъ и я моглъ го́йне зъстогна́ньем рыда́ти.
 Видячи, ижъ для мене́ сынъ твой умира́ет,
 Едино́родный твой крве то́ки вылива́етъ.
 (10) О ду́ше моя́, ду́ше моя́, умилы́ся,
 Смутне ляменту́ючи, смутне прослезы́ся.

Душа́ побожная, г̃. Бунёвскій.

Ахъ мой смутку претяжкѣй тху и силъ нестаетъ.
 Сердцаея въ мнѣ впобы (ахъ мнѣ) раздираетъ.
 Стойте горнии гмахи смутнеся дивѣте,
 Крѣвѣную зъсебѣ росу го́йне испустѣте:
 Видячи, ижъ предкотримъ немоглисте бѣти,
 Чысты, ни въ своихъ гмахахъ пространныхъ вмѣстити..
 Каменный столпъ (о смутку) ото вмѣщаетъ,
 Предвѣчную красоту тѣмноту помрачаетъ.
 Невинного невинне окрутне бичуютъ,
 Пренѣйчистшее его тѣло канцеруютъ.

Душа́ побожная, а̃. Георгіевич.

- Чынове Ангельстии съ небеси зступѣте,
 Окрутной муцѣ Пѣанской смутнеся дивѣте.
 И обачте щось то предивного стаѣте,
 Якъ страшноея чудо на земли являѣте.
 Той котрогосте предтымъ въ облачномъ видали
 Столпѣ, свѣтлоогненнымъ на пуци познали.
 При Ма́рморовомъ столпѣ́ отося являѣте,
 И окрутне (о ужас) катованъ бываѣте.
 (об.)-О хоры ангелскіи сънебеси зступѣте,
 Безчестіа Пѣанского суровесе мстѣте.
 Острога ревну́ючи мечѣ добува́йте,
 А той трепроклѣтый род зъгрунту вынищайте..

Мілость божіа.

Горливая Божіа мілость то справила,
 Же его́ на той падолѣ мѣзѣрный звабила.
 Же его́ чловечѣства шатою прикрила,
 Рабѣй зракъ а послѣдній нанего́ взложила.
 Мілость ото́ и тепѣрь окрутне мордуѣте,
 Исуса невинного, невинне бичуѣте.
 Мілость недопу́щаетъ над злымися мстѣти,
 Овшемъ пра́гнетъ ка́ждому спасѣнному бѣти..
 Пра́гнетъ, горними абы всѣ мешканци бѣли,
 Ввы́шнихъ любоутѣшныхъ гмахахъ вѣчне жи́ли..
 У столпа́ ка́менного привязанъ бываѣте,
 Бо на собѣ́ ка́меню церковь закладаѣте.

На котóромъ фундóвне зъгрóнту заложéнна,
 И пречíстою крóвью егó печатлѣнна.
 Бúдетъ до концá вѣку недви́жно стояти,
 И жа́дныхся вра́жихъ штúрмов небо́яти.
 Милость то внемъ лю́бая, милость все справуе́т,
 За твоё преступлéнье чловéче крижуе́т.

(11) Душа побóжная, ѿ.

Милостью ктобѣ́ и мы, о твóрче, пала́емъ.
 Тую за́вше мѣть въ сердцу усилне жада́емъ.
 Тую вевнутрѣ нас рач самъ Па́не разжари́ти,
 Наше сердце ку тобѣ́ мо́чно прилѣ́пити.
 Бѣ́смо на твой му́ки зъжа́лостью смотри́ли,
 При тобѣ́ Твóрцу на́шем сердéчне терпѣ́ли.
 Лечь гдежь тебѣ́, о Па́не, ма́емо шука́ти,
 Южьбовѣ́мъ и у столпа́ тебѣ́ невидáти.

Вѣ́стникъ, ё.

Оповѣ́дае́тъ, ижъ съ Па́нася насмѣ́вают.

Бо́ини же сплётше Вѣ́нецъ от те́рня, возложи́ша е́му на главу́, и въ рíзу багря́ну облекóша егó, и глагола́ху: Ра́дуйся Цару́ Юуде́йскій, и бѣ́аху по ланіто́ма. Юа́нъ, зачáло, ѿд.

По смутку смуток, срóгом срожши́й, вѣ́тропы ходит,
 Що и час тяжшаяся бóлезнь въ сердцу рóдитъ.
 Дóсыть морде́рско Пана нелю́тоствне бѣ́то,
 От главы́ аж до ногъ все тѣ́ло стра́шне зрѣ́то.
 А една́къ о́во е́ще срóдзеса руга́ють,
 Въ порфврное одѣ́нье Па́на одѣ́вають.
 (об.) Мѣ́стосцѣ́птрумъ, грóсть вѣ́руки пречистыи да́но.
 Знамѣ́вѣ́скомъ, Жидóвскимъ Крóлем назывáно.
 Зъ остробóл'ного те́рня Корóну увѣ́ли,
 На пречíстую главу́ окрутне взложи́ли.
 Овожь Исус мой Вѣ́нцемъ терно́вымъ вѣ́нча́ный,
 Стои́тъ Агнець котóрый ма́ет бы́ть заклáнный.
 Котрѣ́й ма́ет бы́ть для нас окрутне убѣ́тый,
 На Крѣ́стном дрѣ́вѣ́ срóдзе невѣ́нне прибѣ́тый.
 Кне́мужь, о сѣ́нскіе дщѣ́ры, приступѣ́те,
 Гóркии зъ зрѣ́нїць своихъ слѣ́зы испустѣ́те:
 Видя́чи ижъ прекра́сный женихъ возлюблѣ́нный,
 Стои́тъ на́полю живѣ́й срóдзе уязвлѣ́нный.
 Видя́чи, ижъ Панъ нашъ, е́ст срóдзе скатовáны,
 Безчислѣ́нны терпѣ́тъ окрутныи рáны:
 Видя́чи, ижъ невѣ́нный безчѣ́стно страда́ет,
 Пресла́дкїй нашъ, понóсне для нас умира́етъ.

Душа побóжная, ѿ. Геóргіевич.

Ахъ жа́лю срóгїй, юж ми всѣ́ смѣ́сла слабѣ́ютъ,
 Всѣ́ сѣ́лы, всѣ́ внутрности оста́тне трухлѣ́ютъ.

- О душе моя, душе моя, уязвлѣнна,
 Остримъ копіемъ болю сродзе прободѣнна:
 Якся вѣмнѣ, ах грѣшномъ, мѡжешъ затримати;
 Якъ мѡжешъ въ такой тузѣ тѣло посиляти:
 (12) Претяжкостъ горкои скорби домъ бѣдно струхлѣлый,
 Опустѣ твой мѣрныи гмахъ окрутне зболѣлый.
 Нехай я окаянный, нехай умираю,
 Далѣй на мѣки Пана мого невзираю.
 О болю страшно вспомнѣт, Цару Царемъ дано,
 Въ руки трость острымъ Вѣнцемъ окрутне вѣнчано.
 Мой то грѣхъ тебѣ Ісусе вѣнчають,
 Мой тымъ острымъ тернемъ остро уязвляють.
 Боже мой, рачъ терніемъ скрухи уранити
 Моѣ сердце, мою мысль мѣле уязвити:
 Бымъ я горко за грѣхъ мой рыдаючи,
 Твой окрутныи боль въ сердцу вѣритый маючи;
 До небеснои отчизны спѣшне пел'гримоваль,
 За тобою Гетманомъ мѣле въ путь шествовал.

Душа побѡжная, г. Бунѣвскій.

- О душе моя душе, чѣму нерыдаешъ;
 Горкобѣстрихъ слезъ зъ очей чѣмъ невыпушашъ;
 Видячи, йжся Творцу твоѣму ругають,
 Съ Пана ся зъ безчестіемъ спробне насмѣвают.
 О Боже мой, чѣму ихъ сродзе некараешъ;
 Чѣму страшныхъ перуновъ нанѣхъ невыпушашъ;
 Роскажи бы пашѣки земля отворила,
 Въ своихъ отхлѣняхъ адскихъ на вѣки закрила.
 (106). Роскажи огню зъ неба зненѣцка зступити,
 Зъ ужасомъ всего свѣта зъгрунту вынищити.
 Роскажи бы дѣки звѣрѣта повстали,
 Незбѡжный проклятій родъ вѣвѣчъ пошарпали.
 Вжды гды зъслуги твоѣго смѣхъ дѣти строили,
 Презъ дѣкихъ звѣрѣт знагла животѣ позбѣили.
 А тепѣрь чѣмъ некажешъ тѣмсяжъ заюшити,
 Твоихъ треокаянныхъ дѣтѣй поглотити.
 Але милостъ руки от карности крепуетъ,
 Милость тебѣ от помсты, о Пане, гамует.
 Милость на окрутныи блести выдала,
 Милость болѣстнымъ вѣнцемъ терновымъ вѣнчала.
 Который и я смутныи на главѣ прѣймаю,
 Стобою, о Творче мой, страдаѣти жадаю.

Душа побѡжная, а. Георгіевич.

- Гдесъ естъ чѣстаа Панно, где тѣжко страдаешъ:
 Откуль на любѣзногъ своѣго взираешъ,
 Тѡли естъ, о Дѣвице, сынъ твой возлюблѣнный,
 Надъ всѣ Израильскіи сыныи увелѣблѣнный.

- Тóли над чловéчи всѣ сынїи краснѣйшїи;
 Тóли любыи Соломон над всѣ оздобнѣйшїи;
 То зайсте: лечь лицé егó помрачїла,
 Округлост трепроклятых округне затмїла.
- (13) Ово стоить, кровїю óчи затѣкають,
 Уши, мерзлївост многїх бласфемїи слухают.
 Лицé егó (о смутку) безчестно оплвано,
 Все пречистое тѣло срóдзе скатовано.
 На главѣ прикрїи Вѣнецъ сътерня уплетеныи,
 Глубóко до самогó мóзгу притисненыи.
 Котрїи и твоé сердце Пáнно проникаеть,
 Твою мысль, твою душу óстро уязвляеть.
 Радабысь вмѣсто егó той Вѣнецъ носїла,
 Самася зъяжкїмъ бóлем тым вѣнцемъ крвавїлз.
 Але гдесъ есть о Пáнно, где тяжко страдаешъ;
 Откуль на любезного своéго взираешъ,
 Нехай и я при тобѣ Пáнно пребываю,
 Нехай при тобѣ Дѣво чїстая страдаю,
 Леч где есть нащъ Исус, Где маемо шукати;
 Кгдаж южъ и пред Пїлатомъ егó невидати.

Вѣстникъ, ѣ.

Оповѣдаеть, ижъ Панъ Крестъ на горú Голгóвъ двїгаеть.

Тогдá предаде егó имъ Пїлатъ да распнет ся. Поёмшеже Исуса, ведóша, и нося Крестъ свой, изїйде на мѣсто глаголемое Лóбное, Іоанъ, зачáло, ѣ

- (об) Дѣкреть несправедлївый, юж юж есть выданыи,
 Абы Исус невїннїи былъ укрижованыи.
 Южъ нарамо егó Ключъ Давидовъ възложено,
 Котóримъ маеть бїти небо отворено.
 Южъ Фенїѣъ единїи самъ дрéвца згромажаеть,
 На котóрихъ спаленыи для нас бїти маеть.
 Южъ ся Исаакова Фѣгура сполнїла,
 Незбóжност нарамо стос юж Творцу възложила.
 На котóромъ за весь свѣтъ маеть быть пожреныи,
 Огнѣмъ любвѣ къ народу людскому спаленыи.
 Двїгнетъ Исус Крестнїи стос, и хтож помагаеть;
 Кто въ так значномъ тяжáру Исуса взираеть;
 Самъ тїлько Куринейчикъ старушокъ зветшáлїи,
 Въ слабомъ допоможенїю двїгати былъ трвáлїи.
 Ангелскїи Хóры вы вжды сънебесъ зступїте,
 Двїгатъ тяжáръ своéму Пáну поможїте.

Душá побóжная, ѣ. Георгїевич.

- О смутку, о бóлезни, ахъ що мóвит маю,
 Южъ въ словах, юж и въ силахъ моїхъ уставаю.
 Тяжкая бóлезнь сердце моé тяжко щїплеть,
 Слезася за слезóю ськрáвыхъ зрѣнїцъ сїплеть:

Видячи, иж гды Ісус Крестъ сѣлный двѣгаєть,
От тяжкости нѣземлю частокрѣтъ падаєт.

- (14) Ато все мой грѣхѣ тяжкіи справують,
Мой злѣсти невѣнне Ісуса мордують.
И шож за то ти маю, о творче, воздати;
Якіми тя (о смутку) почестми вѣнчати;
Незнаю о нешѣсний, овшѣки незнаю.
При тобѣ Ісусе мой страдаѣти жадаю:
При тобѣ прагну мѣки срѣгии терпѣти,
Прагну при тобѣ, Пѣне мой, образ умрѣти.

Душѣ побѣжная, г. Бунѣвскій.

О стрѣла скѣрби, сердце котраѣ збодѣєшь,
О мѣчу ѣстрый, котрїи ввнтра преражаєшь.
Ісус нарамѣхъ своїхъ Крестный стѣсъ двѣгаєть,
Под тяжаромъ грѣхъ моихъ нѣземлю падаєть.

О тяжкость, котѣрая сѣлы вынїшаєшь,
Самѣѣона, мѣсленнаго къ землѣ принїкаєшь.

Двѣгнетъ Ісус махїну котрую зрѣбїли,
Мой тяжкіи грѣхѣ нарамѣ възложїли.

Двѣгнетъ тяжар, ѣбы могль менѣ ѣлегчїти,
Зѣ мѣеи шыи тяжаръ пекѣлный зложїти.

Двѣгнетъ тяжар, котѣрого нѣхтъ немѣгль двѣгнуѣти,
И єднымъ пѣрстомъ немѣгль жаѣденсѣ дѣткнѣти.

Двѣгнетъ зѣтяжкостью през мою ѣкрутностъ збѣлїлый,
Пренезмѣрностъ тїранства незмѣрне земдлѣлый.

- (ѣоб.) Двѣгнет, а кровъ зѣ єгѣ ран струменемсѣ тѣчїть,
Всѣ дѣрѣги ѣбфїте (о жалю мой) мѣчїть.

А тогѣ причїна я: о гѣркїи фрасунку,
О растворѣнный скѣрби прїкрїм плачѣм трѣнку.

Ісус мой, Отецъ мой, Пан мой, на смерт' шѣствует,
Всѣ стежкїи прѣчїстою крѣвью знаменуєть.

Ісус мой єсть мойми грѣхї потлѣчѣный,
Тяжаремъ беззакѣнїи мойхъ ѣбтяжѣный.

Идїжъ о душе моя, за Хрїстомъ спѣшїсь,
Зѣ тяжкогѣркїим стогнѣньемъ ѣбфїте слѣзїсь.

Идї спѣспѣхом, и вжды слѣзми стежкїи мѣчї,
Пренезмѣрностъ бѣлю, лзы ѣбфїтыи тѣчї.

Идї, а стѣпы єгѣ мїле лѣбызѣти,
Непрѣстанъ прѣчїстои крѣве крѣплѣ збїрати.

Душѣ побѣжная, ѣ. Лѣ(н)кгїшъ.

О прѣчїстаѣ Пѣнно, дѣху вѣмнѣ нестѣєть,
Гартѣвнїи гротъ бѣлѣсти сердце преражаєть:

Видячи, ижъ лѣбѣго, южъ южъ утрачаєшь,
О голубїце Дѣво, южъ сына нѣмаєшь.

Южъ тѣвой лѣубѣзнїи на смерт' єст срѣгую здѣнїи,
Бѣ набѣзчѣстномъ Крестѣ былъ укрїжѣванїи.

Южъ ѣто Крестъ понѣснїи на собѣ двѣгаєть,
Частокрѣтъ зѣтяжкїим бѣлемъ нѣземлю падаєт.

- (15) Нášо смóтрячи, о якъ срóгои заживáешъ
 Скóрби Пáнно, як бóлно, увымнѣ, волáешъ :
 Якъ ся утрóба твоѧ чíстая терзáетъ,
 Якъ сердце болéстное тѧжкося смущáетъ :
 Въ путь нéгдысь гды Тóвию мáтка выправуётъ,
 Зъ гóркою печáлию гóрко болезнуётъ,
 Сердцемъ ся трвóжить, чáсто егó вспоминаетъ,
 Пред врáты сѣдítъ, сына видѣти жадаётъ.
 А ты, о Пречистаа, тѧжко зриáючи,
 Скрвáвленного сына пред очíма мáючи.
 Нерóвно срóжшеи скóрби срóго заживáешъ,
 Бо южъ южъ преслáдкого свóго утрачáешъ.
 О сердце моé гóркимъ трупком упоéнно,
 Пелынномерзкимъ ядомъ скóрби обтѧженно.
 Чемъ тѧжкóго стогнáнья звнутрь неотригáешъ ;
 Пресрóгость бóлю вѣмнѣ необъумираéшь.
 О чíстая Пáнно рачъ менé ратовáти,
 Ска́меня сердца мóго рач слезъ добывáти.
 Рач дать бымъ грѣхí мой могль слéзми омíти,
 Мúку сына твоéго вѣпáмати носíти.
 Але о бóлю, сердце въ мнѣ смúтне мдлѣетъ,
 Невѣдаючи щóся съ Пáномъ дáлей дѣетъ.

Вѣстникъ, ѣ.

Оповѣдаётъ, иж на Крестъ естъ Исусъ поднесённый.

(об.) Идéже пропáша егó. Исусомъ : ю. зач., ѣ.

Всѣся гóрнии чíны чúдне ужасáйте,
 Небо, Земля, Мóре, състра́хомся лякáйте.
 Обáчте óво чудо новбе ся стáло,
 Дíвное ся на свѣтѣ дíво оказáло.
 Створéнье створíтеля своéго убíло,
 Исуса невíнного на Крестъ пригвоздíло.
 Безгрѣшного грѣшными óто утискують,
 Исуса невíнного окрутне мордуютъ.
 Дѣти влáсного Отцá óто забияють,
 Исуса невíнного срóдзѣ уме(р)щвлáютъ.
 Слуги Пáна своéго южъ на смерть преда́ли,
 Исуса невíнного окрутне распя́ли.
 Безсмёртный яду смёрти óто юж вкушáетъ,
 На дрéвѣ Крéстномъ Исус невíнный вмираётъ.
 Южъ естъ посрóдку пуши свѣта поднесённый,
 На превысóкой горѣ срóдзѣ завѣшённый.
 Южъся чíстное áгна óто закалáетъ,
 Для спасéнья нáшего óто умираётъ.
 Плáчтежъ всѣ окфíты (!) слéзы испустѣте,
 Зъ тѧжкимъ вóплемъ тѧжкóго лѧменту зажíте.

Душá поббжная, г. Георгіевич.

- (16) Рыда́й о душе, душе умиліся,
 Стяжкімъ стогнаньемъ блестно слезіся.
 Выпушай зъ очій слезь быстрое море,
 Волай умилно, горе мнѣ, о горе.
 Отець любый южъ ото умираеть,
 Для грѣхов моихъ прокляत्वомъся стаётъ,
 На Крестъ Ісус мой южъ естъ поднесённый,
 Острымъ гвѣздіемъ срѣдзѣ пригвождённый.
 О жалю, чѣмъ силъ моихъ неспеуешь,
 Чѣмъ и менѣ оразъ некрижуешь;
 Чѣмъ дху и менѣ оразъ незбавляешь;
 Мертвѣго въ грѣбъ чѣмъ непокладаетъ;

Душá поббжная, в. Лангишъ.

- Чистая Пáнна зъ блестю взираеть,
 На сына свѣго смутне поглядаетъ.
 Наполы жива у Крестá предстоить:
 Окрутнй ся боль въ сердцу ей роить.
 Претяжкость смутку нѣ усть отворити,
 Ни одно мѣжетъ слѣво испустити:
 Бо стрѣла болю сердце преразила,
 Скорбъ претяжкая отвсюль обточила.
 Стоить от смутку прáве скаменѣла,
 Чистаа Пáнна окрутне древѣла.
 (об.) Залѣдво очи ку нѣбу двигаеть,
 Въ тяжкой болезни ратунку жадаеть.
 Але южъ прѣжно надѣя устала,
 Любого сына южесь пострадала:
 Острымъ гвѣздіемъ естъ срѣдзѣ прибитый,
 Невинный агнецъ окрутне убитый.
 Мой то грѣхи тѣе уробили
 Гвѣздіе, Пáна на Крестѣ прибили:
 И чѣмъже горко, чѣмъ я нерыдаю;
 Чѣмъ стяжкімъ воплемъ слезь невыливаю;
 Чистая Пáнно, тѣмъ ратовати,
 Ты скруху сердцу моѣму рач дати.
 Бымъ тяжко стогналъ, плакал ляментливе,
 Смутнй пѣсни спѣвалъ жалосливе.

Вѣстникъ, ѱ.

Оповѣдаеть, ижъ Ісусъ прагнетъ, глагола, Жажду. Іо: зач.: 31.

- Висит Ісусъ на дрѣвѣ срѣдзѣ пригвождённый,
 Отвласныхъ своихъ сыновъ люте уязвлённый.
 Виситъ, а горливое прагнѣнье зъснѣдаеть
 Егѣ внутрности, якъ мечъ острій прободаетъ.
 Жажду, жажду, Ісусъ мой, Ісусъ незлобивый,
 Творецъ нашъ, предвѣчный онъ судья справедливый.

- (17) Смутне волáеть, а хтобъ х́жо утол́ити,
 Нѣмáшь хтобъ хотѣль егó жáжду усмир́ити.
 Нѣкгдысь Самѣ́она жáжда т́жко утискует,
 Впóлы прáве живóго знáгла оставу́еть:
 Але врѣхлѣ водáся е́му оказа́ла,
 Въ т́жком небезпечѣ́нствѣ́ живот даровáла.
 Зъ Виолѣ́емскои крини́щ и Давидь жада́еть
 Воды вкус́ити, óто горл́иве волáеть:
 Лѣчса презъ врагов вóйска мужне пребивáют.,
 Три м́жнныи рыцерѣ́, и воды́ доста́ют.
 А Исус прáгнет, óцетъ лечь зъжóлчу подáно,
 И тымъ Исуса Творца прѣ́кро напавáно.

Душá побóжная, г.

- Що ч́инишь, о проклятый, о невѣ́рный рóде,
 Котрѣ́сь спрѣ́крить жиюч́и въ небесной свобóде.
 Що ч́инишь чимъ прагнѣ́нье Пáнское всмирáешь.
 Óцтомъ зъгóркою жѣ́лчу Пáна напавáешь.
 Не тогó то Исус мой напóю жада́еть,
 Не о той трунокъ смутне до тебѣ́ волáеть.
 Пра́гнет абѣ́йся въ сердце моглъ зъскрухою ткну́ти,
 До пáстыра своѣ́го знóвуся вернути:
 Лечь нехóчешъ прагнѣ́нья тогó усмирáти,
 Воли́шь въ вѣ́ки вѣ́комъ вѣ́чне погибáти.
 (об.) Зачѣ́мъ преблаѓий Исус окрутнѣ́й страда́еть,
 Кгды нá вол'ную твою́ згѣ́бел' погляда́еть.
 Срóжей то егó мучитъ жѣ́ся покор́ити
 Нехóчешъ, до не́го ся в́спятъ возврат́ити:
 Нѣ́жъ найокрутнѣ́йшии зъ безчѣ́стѣ́мъ м́ки,
 От тебѣ́ задáнныи срóгии докúки.

Душá побóжная, ѓ. Бунѣ́вскій.

- Я о Творче Цару мой къ тобѣ́ прибѣ́гаю,
 Я пред твой святѣ́и нóги упада́ю.
 Я твою́ жáжду зъхúтью пра́гну утол́ити,
 За грѣ́хи мой слѣ́зы гóркии точ́ити.
 Я до себѣ́ т́жкѣ́и мой грѣ́хи зна́ю,
 Зъ т́жкѣ́имъ вóплемъ до тебѣ́ Пáне мой вола́ю
 Рáчса над мно́ю грѣ́шным, рáчса злитовáти,
 Менѣ́ ока́йного до лáски прин́яти.
 Кгды прѣ́йдешъ въ царствѣ́, рач менѣ́ вспомянути,
 Рачъ при разбóйнику и до менѣ́ рекнути:
 Днесъ ти сомно́ю въ рай подóба́еть быти,
 Южъ ты на вѣ́ки влáсцѣ́ моѣ́й ма́ешь ж́ити.

Вѣ́стникъ, д.

Оповѣ́да́еть, ижъ Исус тестаментъ учинѣ́вши усну́ль.

- (18) Отче святы́й отпусти́ имъ, невѣ́дятъ бо что твóрятъ.
 Мао.: зач.: рáи.

Глагола матери своей: Жено, се сынъ твой: Потомже глагола Ученику: се Мати твоя. И преклонъ главу предаде духъ. По. 31.

Южь сладкій Ісусъ срого страшне збитый,
Яко злочинца на Крестъ прибитый,
Претяжкост болю къ смерти ся зближаеть,
До Бога Отца болестне волаетъ.

Отче мой, чему менѣ опускаешъ;
Боже мой, чему менѣ оставляешъ;
Отче мой, рачся Бозко злитовати,
Над злыми сыны карности нехати.

Рачь имъ грѣхъ ихъ цале отпустити,
Покрѣвомъ ласки твоѣи прикрѣтити:
Бовѣмъ шо чинять овшеки незнаютъ,
Заслѣпленныи очи свой маютъ.

А ты о Матко котрая рыдаешъ,
Крѣпавыи слезы зъ очей выливаешъ.
Попрестанъ плакат, попрестанъ стогнати,
За сына будешъ Іоанна знати.

И тобѣ ото о дружѣ вручаю,
Любую Матку въ опеку предаю.
Умѣй зеркало чистоты ховати,
Ей пристойную почестъ выражати.

Але южь ся все скуткомъ выполнило,
Все пророцтво юж южь ся совершило:
Пристойтъ юж мнѣ Духа испустити,
Въ рѣцѣ твой о Отче мой вручити.

Выпустилъ Ісусъ Духа, шо познало
Все створенье, кгда отмѣнное стало;
Зъ своѣи мѣщы кгда ся все рушило,
Власности своѣи зненацка позбыло.

А проклятый родъ еще невставаетъ,
Ещѣся Пѣну окрутне ругаетъ;
Еще смѣетъ бокъ копѣемъ пробити,
Быстрое жрѣдло крѣвѣ зъребрь испустити.

Душа побожная, ѿ.

О смѣтку, уснулъ Ісусъ, Агнецъ незлобивый,
Забитый естъ окрутне судья справедливый.

Уснулъ Отецъ нашъ любый от сыновъ убитый,
На Крестномъ дрѣвѣ (увѣ) окрутне прибитый.

Уснулъ живѣтъ всѣхъ на Крестъ завсѣхъ повѣшеный,
Окрутною мѣшкою срѣдзѣ умерщвленый.

Уснулъ Пастырь того гды овцы збествили,
Безлютости драпѣжне животѣ збавили.

(19) Уснулъ безсмертный, и хтожъ небудеть рыдати,
Быстрыхъ слезъ зъ очей своихъ гоине выливати.

Старѣи и млѣдыи плачѣте горко плачѣте,
Умершого Ісуса слезѣми урачѣте.

Душа побóжная, ѿ. Лянкишъ.

Уснўлъ Исус, а Пáнна чýстая здрентвѣла,
 Смўтная Мáтка тяжко въ сердцы скаментѣла.
 От болю и слова зъ усть южъ невыпускаеть,
 На мёртвого смóтрячи самá умираеть.
 Мой то грѣхí сына тво́го умертвѣли,
 Тебѣ чýстаа Пáнно жáлемъ наполнили.
 Дарўй мнѣ скрўху Дѣво абѣймъ моглъ рыдати,
 Абѣймъ моглъ слѣзми мой сквѣрны очищати.

Душа побóжная, ѿ.

Увы мнѣ дýше, радость моя южъ вмираеть,
 Исус мой преслáдкй южъ Духа выпускаеть.
 Висить Исус на дрѣвѣ, висить обнажѣнный,
 Окрўтностью, о жáлю, мук южъ умерщвлѣнный.

Душа побóжная, ѿ.

Висит, áле гдежъ висить; южъ прѣчь съ Крестá снято,
 От очй нáших южъ гдесъ спасителя взято.

Душа побóжная, ѿ.

- (об.) О смўтку тяжкй, Отца южъ южъ невидáемъ,
 И мёртвóго Исуса южъ южъ утрачáемъ.
 Повѣжте о дрўзи где есть нашъ возлюблѣнный,
 Где есть Исус мёртвй, где отъ насъ пренесѣнный.
- ѿ. Повѣжте о сѣстры, где есть нáша утѣха,
 Ку радости душѣвной скóрая поспѣха.
- ѿ. О сiónскй цóрки, повѣжте где взято;
 Вкотрйи гмáхи Пáна нáшего принято;
- ѿ. Повѣжте любймы, где нашъ пребывáеть;
 Где превозлюблѣнный нашъ уснўвъ почивáеть;
- ѿ. Повѣжте нехай егó споспѣхомъ шукаемъ.
 Нехай и мы смўтныи принѣмъ почивáемъ.

Вѣстникъ, ѿ.

Оповѣдáеть, ижъ съ Крестá снятый Исусъ ест и въ гробѣ́ положѣнный.

И снемъ и Юсифъ обви Пáшеницею, и положи въ гробѣ́ изсѣченнѣ. Лук.: рѿи.

Дѣрзостне до Пíлата смўтныи приступивши
 Юсифъ, Исусово тѣло испросивши.

Въ пáшеницу чýстую съ плáчемъ обвивáеть,
 Въ темноу́зкимъ кáменнымъ гробѣ́ покладáеть.

- (20) Ку гробужъ всѣ охóтне сердцемъ приступѣмо,
 Над умерлымъ Исусомъ слѣзы испустѣмо.
 Видячи ижъ Творецъ ест для насъ пониженнй,
 Въ гробѣ́ кáменномъ якъ мёртвѣць положѣнный.

Душá побóжная, к. Лánгишъ,
Где и Плачъ пречистой Пáнны.

Стóйте небеса, крвáвыи точѣте
Зъ облаковъ слéзы, всю зéмлю мочѣте,
Перúнную мoць на нízкост спускайте,
Стрáшно блискайте.

И ты о зéмле, чúдне ужаснiся,
Над прирoжéнье твоé подвигнiся,
Нехайся гмáхи зъ землiю ровнáють,
Мóцно пада́ють.

И ты о мóре, отвори зрѣницѣ,
Зъ замѣрoнoи выска́куй границѣ,
Нехай вóды ся гóйне розлива́ють,
Злыхъ затопля́ють.

Превынéслыи гóры ся трясѣте,
Стрáхом вѣвесь óкругъ свѣта наполнiте,
И вы твердiи ска́лы ся ляка́йте,
Впóлы пада́йте.

(об.) Ово згóла все створéнье двигнiся,
Зъ тяжкoи отмѣны тяжко ужаснiся:
Бовiмъ котрoе нiгды небывáло,
Дiвoся стáло.

Исус нашъ, срóдзе от створéнья збитый,
На дрéвѣ Крéстномъ окрúтне прибитый.
Мертвiй óтося вьгрóбѣ покладáет,
Тамъ почивáеть.

Образъ вѣчного Отца украшénный,
Óто южъ ест (о смúтку) помрачénный.
Южъ егó тёмнoст тиранства затмiла,
Въ грóбѣ закрила.

Óто Соломóнъ котрoго вiнчáла
Мáтка, вьженiтвы день короновáла.
Окрúтне збитый, юж юж умира́еть,
Мертвъ ся явя́еть.

Нáщо чiстаа Пáнна взира́ючи,
Тяжкопри́кую скорбъ вь сердци ма́ючи:
Горкокрвáвыи слéзы вылива́еть,
Смúтне вола́еть.

Увы, тяжкáя скорбъ мя обточiла,
Отхлань окрúтных смúтков поглотiла,
Обыйшлó менé глубóкое мóре,
Гóркое гóре.

- (21) Бо любый мой сынъ срѣдзе скатованый,
 От власныхъ своихъ дѣтей поруганый,
 Южь ест тиранско, ахъ мнѣ, умерщвленый,
 Въ гробъ положенный
- Южь моя радость, юж пречъ уступѣть,
 Лютая туга, лютѣ обыймѣть.
 Моя юж пречъ, южь угѣха отхѣдять,
 Взѣмлю захѣдять.
- О свѣте очий моихъ, тож зникаешъ,
 Менѣ смѣтнуую горко уязвляешъ,
 О солнце: мрачно тѣжес'ся затмѣло,
 Менѣ земдѣло.
- И гдѣжь твоя, о сыну мой, лѣпота;
 Прелюбѣзная гдѣ твоя красота,
 Южесь мя моя слѣчност опустила,
 Менѣ знищѣла.
- Южь намя любый сыну невзираешъ,
 Анѣ слова зъ устѣ къ мнѣ выпускаешъ:
 О тяжкій болѣю о прикрѣй фрасунку,
 Пелѣнный трѣнку.
- Угробѣю ся нестѣтежь (!) терзаю,
 Живая вполы, ахъ мнѣ, умираю,
 Бо живѣтъ сынъ мой менѣ оставляетъ,
 Мертвѣ ся явяетъ.
- (об.) И шожъ смѣтная, шо бѣду чинѣти;
 Откуль угѣхи маю южь зажити;
 Кгды въ гробѣ моя угѣха ся скрѣла,
 Тамся затмѣла.
- Нехай и я о сыну умираю,
 Стобѣю втомся гробѣ покладая;
 Бо розлучѣнья немогу терпѣти,
 Волю умрѣти.
- Лечъ южь от грѣбу твоѣго невстану,
 Горкокрававыхъ слезъ точит непрестану;
 Тутъ смѣтная, тутъ бѣду почивати,
 Болно стогнати.
- Ажь воскресшого тебѣ оглядаю,
 Весѣлую пѣснь миле заспѣваю:
 Востаньемъ твоимъ ажь бѣду учѣнна,
 И угѣшенна.
- Мой то грѣхи Дѣво обнажили
 Сына твоѣго, втом гробѣ зложили.
 Мнѣ, горкосмѣтне пристѣбит рыдати,
 Тяжко вздыхати.

Лечь хтѡми мѡжет истѡчникъ слезъ дати;
Твѣрдость моѣго сердца згрухотати
Абы за грѣхѣи болѣстне стогнало,
Ляментова́ло.

(22) Ктѡбѣ чистая Пáнно прибѣгаю,
От тебѣ грѣшный ратунку жадаю.
Рачь сама́ душу мою посьѣтити,
Сердце змякчѣити.

Абы до скрухи любо приступило,
Страсти Христовы вевнѣтръ обноси́ло.
Огнѣмъ милости къ Пáну бы пала́ло,
За злость рыдало.

Душа побѣжная, а. Георгіевич.

А, А, малый отрокъ есмь немогу́ мовѣти,
Немогу́ увѣимнѣ усть моих отворѣти.
Сердце моѣ смутное тяжко скаменѣло,
Сердце моѣ бѣдноє мѣзерне струхлѣло.
Языкъ вѣмнѣ округне (нестѣгыж) дрентвѣет,
Взрокъ зрениць очѣй моихъ овше́ки слабѣетъ.
Кгды вижу, а Ісус мой сродзе умираетъ,
Ісус мой сла́дкій въ грѡбѣ́ тѣмномъ почиваетъ.

Душа побѣжная, г.

Для менѣ то грѣшного Ісус умираетъ,
Моих грѣховъ мно́зство въ грѡбъ е́го покладаетъ.
Мойто грѣхѣи Пáна округне убили,
И той ка́менный мой злѡсти грѡбъ зрѡбили.

(об.) г. Оле мнѣ, я и тепѣрь лю́тѣ уязвляю
Ісуса, мно́зствомъ грѣховъ моихъ роспинаю.
О незбѣжный члове́че, што́то учинилесь;
Недѡсыть же разъ Пáна грѣхѣами убилесь:
Лечь тож и тепѣрь смѣешь дерзостне чинѣти,
Спасѣтеля своѣго смѣешь злѡст'ми бити.
а. Я грѣшный признаваю ижъ тебѣ убилемъ,
Тебѣ, о Пáне мой, втом грѡбѣ́ положи́лемъ.
Лечь то́го жа́люючи, ктѡбѣ́ прибѣгаю,
Въ твоихъ пречистыхъ ранахъ гнѣздо́ увияю.
Пра́гну зъ горячостю тамъ за́вше почивати,
Крестъ твой пречестный пра́гну въ рукахъ пѣстовати.

г, Крестъ хѡчетъ въ рѣки взяти.

Я той мой Кле́йногъ, тую утѣху прѣймю́,
Стою́ и до грѡбу́ ся моѣго готую́.

д, То́гож хѡчетъ.

Мнѣ да́йте въ рѣки той шит, тую оборо́ну,
Нехай пѣстую́ тую́ от всѣхъ бѣдъ заслѡну́.

Ї, Тримает Крестъ мѳчно въ рукахъ.

Мѳло ми лѳбно тѳе коханье тримати,
Тѳе многоцѳнное древо лобызати.

(23) Всѳ три крестъ цѳлѳють.

Тебѳ всѳ пречѳстное древо лобызаетъ
Тобѳся зъ лѳбовѳю угѳшне кланяетъ.
На тобѳ пригвожденна Царя величати,
Непрестанемо страсти егѳ уболажати.
Твой о Христе Цару страсти величаетъ,
Погребѳние твоѳ Пане уболажаетъ.
Здаръ намъ бѳисмо воскресша тебѳ оглядали,
Угѳшнои радѳсти мѳле заживали:
И по смѳрти при тобѳ здаръ нам ликовати,
Внемерцаѳющемъ свѳтѳ вѳчне пребывати.

Упованѳе спасѳния моѳго
Пречиста Дѳво.

(об.) Образокъ: Розпятте Христа; по правѳм боцѳ хреста Преч. Марѳя і Марѳя Магдалина, по лѳвѳм св. Иван і вояк.

Обач раны висячого, Кровь умираючого, цѳнѳю откупуючого, язвы востаючого. Главѳю маетъ преклонѳнну ку поцѳлованѳю, сердце отворѳное ку умилованѳю, рамѳни распрѳстѳрты ку объятѳю, все тѳло выставлѳнное ку откупѳнѳю.

Тѳи всѳ рѳчи яковѳи сѳть, уважайте: тѳи на шалѳх сердца вѳшего завѳсте, абы вѳвесь на вѳшом сердцу былъ завѳшенный: котѳрий вѳвесь ест для васъ на Крестѳ повѳшенный.

Августинъ въ Книзѳ о Панянствѳ.

(24)

Вѣршѣ

на радостный день воскресенія Христа,
спасителя нашего.

Ангель.

Востá нѣст зде. Рáдуйтеся.

Новину утѣшную, зъвѣков жадáную,

От Бога Творца здáвных лѣтъ обеща́ную.

Котóрой всѣ Пророци горливе жадáли,

Бы ей зъ утѣхою мѣле оглядáли.

Ото зънебѣсныхъ гмáхов всѣмъ оповѣдáю,

Ку радости зевнóтней и внóтней возбужáю.

Христос сынъ Бога жѣва срóдзе умерщвлѣнный.

Яко мертвецъ въ каменномъ грóбѣ положѣнный.

Дня нѣнѣшнаго зъмертвыхъ всесилно повстáетъ,

Всѣхъ срóгихъ неприáтель славно побѣждаѣтъ.

Рáдуйся, веселися, христѣанскѣй рóде,

Же южъ на вѣки вѣкомъ будешъ житъ въ свободѣ.

Рáдуйся, же суть твой врагѣ побѣждѣнны,

Зовсеи свóеи потóги южъ суть обнажѣнны.

(об.) Рáдуйся, же срóгая смерть южъ упадаѣтъ,

Дѣяволъ трепроклѣтый мóцы позбывáетъ.

Рáдуйся, же áдское пáнство звоевáно,

Же южъ мóцныи егó брáмы згрухотáно.

Рáдуйся, же вѣчнои южъ збывáешъ тескницѣ,

Зъ темнопреиспóднеи южъ выходишь темницѣ.

Рáдуйся, же твой зáпис южъ ест пошарпáный.

Котóрый от тебе былъ дѣяволу дáный.

Рáдуйся, же за твой грѣхъ дóсыт учинѣно,

Лáску Бога Отца южъ тобѣ привернѣно.

Рáдуйся, же южъ Небо отвѣрзтое мáешъ,

Же до небесныхъ гмáхов южъ дорóгу знáешъ.

Рáдуйся, же преслáвно ёстесь увелбѣный,

Вѣнцѣмъ несмертѣлности навѣки учтѣный.

Рáдуйся, веселися, утѣхи заживай.

Взыгрáвшия въ дóху мелюдѣйне спѣвай.

Христос воскресъ измертвыхъ, Христос триумфóуетъ,

Въ безконѣчный родъ той потóжне царствóуетъ.

Воскресъ Христос измертвыхъ всѣмъ живóт даровáль,

Всѣхъ неприáтелей подъ свою мóць зголдóвáль.

Воскресенія день просвѣтѣмся людѣе:

О новинá влѣчная, пóлная радости,

О любáя утѣхо, вѣчная слáдости.

- (25) Христос сын Бога жива змертвѣхъ повставаетъ,
 Народъ чловѣчій вѣчнои неволѣ збавляетъ.
 И хтѡжся знас небудеть миле веселити,
 Кто недопоможет намъ утѣхи зажити..
 Емпирейское небо зъмѣстца подвигнися,
 Над прироженье твоѣ мѡчно поруцнися.
 Криштальны окажи намъ твой слнчности,
 Заживай вѣсполъ знами любѣзнои радости..
 Вподземныи, Титане и ты злотовлѡсы,
 Тѣмныи краи, пусти свѣтло твой кѡсы..
 Весѣлѣй, яснѣй, рѡнѣй, зъ океану мѡра..
 Нехай повстаетъ твоя пресвѣтлая зѡра..
 Внагорѡду отмѣны котрую терпѣлесь,
 На умерлого Пана гды смѣтне смотрилесь.
 Зъ весѣлымъ лицѣмъ выступъ смѣхъ въ устахъ маючи..
 Всѣхъ къ радости обфѣтой миле взбужаючи.
 И ты Луно кровавого одѣнья позбѣвши,
 Въ среброслнчную шату слнчнеся упстрѣвши..
 Роспушай свѣтлость, нехай тѣмнѡст уступѣт,
 Въ день и ночь радости свѣтило знаидует..
 И ты океанское глубѡкое мѡре,
 Радуйся, выскакуй, прерадостъ взбйся взѡре..
 И вы зѣмле, каменье, гѡйнои заживайте
 Радости, гѡркихъ смѣтѡков овшеки нехайте.
- (об.) Всѣ рѡзныи музыки, кънамъ ся кънамъ зберѣте..
 Прелюбѣзнои утѣхи намъ допоможѣте.
 Орфѣе и Арѡнъ васъ къ собѣ зываемъ,
 До нашего веселья и васъ запрошамъ.
 Стрѡйте Цитари, Лютнѣ, въ Арфы миле бйте,
 Мелодійными дѣмы насъ всѣхъ веселѣте.
 Бйте въ лютнѣ а нехай лѣсы выскакують,
 И мѡрскіи Делфныи при брѣгу танцують.
 Хѡры аггелскіи и вы кънамъ завитайте,
 И знами, Христосъ воскресъ, весѣло спѣвайте.

Отрѡкъ, ѡ. О радости Богородици.

- Тѣже чистаа красуйся Богородице, о Востаніи сына твоѣго..
 Мелодійный Музыку, Крѡлю и Пророче,
 Мужу по сердцу Божию, небесный отрѡче.
 Обфѣтою радостю гѡйне исполнися,
 Възыгравшися въ духу, миле веселіся.
 Предъ мѣсленнымъ Кіѡтом заживай утѣхи,
 Бй любѣзнѣ въ Арфу для кърадѡсти поспѣхи:
 Ликуй, триумфуй, скачи, бо Кіѡт плѣненый,
 Обфѣтои радѡсти ест ѡто исполненый.
 Ото южъ тесклѣвого смѣтку позбываетъ,
 Що живо миле егѡ южъ здоравлиетъ.
- (26) Южъ чистая котрая надъ всѣхъ засмуѡденна,
 Остримъ была кѡпиемъ срѡдзе прободѣнна.

- Панна котрая над всѣхъ барзѣйся смущала,
 Кды видячи мѣртвого сама умирала.
 Гойнѣйшого веселья над всѣхъ заживаѣтъ,
 Обфитшую утѣху над всѣхъ въ сѣрдцу маѣтъ.
- к. Тоеи радости и мыть Дѣво помагаѣмъ,
 Тебѣ матку утѣхи любѣзно витаѣмъ.
 Радуйся Панно тобѣ над всѣхъ ликовати,
 Над всѣхъся приналѣжит тобѣ радоваѣти.
 Бо твоя радость ото от гробу повстаѣтъ,
 Ввес свѣтъ тяжкоприкрого смутку позбавляѣтъ.
- л. Радуйся вмѣстилище, тѣсбовѣмъ вмѣстила,
 Зѣ вѣков пожаданого гостя породила.
 Ты егб воскресшого первѣй оглядаѣешь,
 Утѣхи любезнѣйшей над всѣхъ заживаѣешь.
- м. Радуйся заре солнца, котрое затмѣнье
 Утерпѣло, въсмѣтное сына погребѣнье.
 Радуйся, бо южъ въвесь свѣтъ солнце освѣщаетъ,
 Зѣло рано променѣ свой ропущаѣтъ.
- н. Радуйся Небо, небесъ всѣхъ пространѣйшее,
 И над Емпирѣйскіи гмахи чистѣйшее.
- (об.) Радуйся, бо твой Царь адъ тѣмныи побѣждаѣтъ.
 Спреславнымъ триумфомъ намъ отося являѣтъ.
- с. Радуйся Діадімо предвѣчної Денницѣ,
 Радуйся вѣнче въ горней увитый винницѣ.
 Тѣсбовѣмъ Панно слѣво вѣчное вѣнчала,
 Дня нѣнѣшнаго чѣсти преславной узнала.
- з. Радуйся вишній Тронѣ небесного слѣва,
 На котѣромъ почивалъ предвѣчный Егѣва.
 Котрій ѣстесъ въ горній гмахи пренесѣнный.
 Въ Емпирѣйскихъ палацахъ слѣчныхъ поставлѣнный.
- ш. Радуйся мѣсте котрій до небесъ провадишь,
 На превысокомъ столку всѣхъ роскошне садишь.
- ц. Радуйся лѣствице, по котрой вступаѣмъ
 На высоту горнюю, тамъ вѣчне царствуѣмъ.
- ч. Радуйся столпе Церкви котрій взираѣешь,
 Церкозь воюющую мѣчно укрѣпляѣешь.
- ш. Радуйся Пречистаа, живота всѣхъ мати,
 Единѣйся пристѣбитъ тобѣ радоваѣти.

Ангель.

- Радуйся Кролевая небесного двѣру,
 Радуйся о Царице превѣшнаго хѣру.
- (27) Честнѣйшаа Херувімъ гѣйне веселіся
 Славнѣйшая Серафімъ, утѣхи исполнися.
 Радуйся, бовѣмъ твоя радость триумфуетъ,
 Врагов побѣдивши сынъ твой ото ликуетъ.

Радость церкви.

Свѣтися свѣтися новій Іерусалимъ, слава бо Господня на
 тебѣ восія.

Іастинъ Кролёвая нѣгдысь уранѣнна,
 Упорною гóрдостю лють уязвлѣнна.
 Корóну знáгла трáтит, пáнства позбывáеть,
 Безчѣстне погоржѣна от Крóля бывáеть.
 А вмѣсто ей Есфирь Корóну пріймáеть.
 Есфирь возлюблѣнная преслáвно царствует.
 Іастинъ мýсленная лáскою взгордѣла,
 Крóля Кролёмъ на себѣ срóдзе образила.
 Зачимъ теж лáску егó знáгла утрачáеть,
 А прáве рабѣнею южъ южъ zostавáеть.
 Южъ Цѣрковъ Законная юж преч уступеть.
 Якъ рабá невдѣчная безчѣстно голдуеть.
 А вмѣсто ей Есфирь есть короновáнна,
 Цѣрковъ благодáтная чѣстїю вѣнчáнна.
 Южъ Царь царем мѣлости ку ней уранѣнный,
 Упрѣймою любóвью мѣле уязвлѣнный.
 (об.) За малжóнку охóтне собѣ обираеть,
 Неотмѣнный на Крестѣ шлюбъ мѣле пріймáет.
 Котóрый бы могль вѣчне недвижиме трвáти,
 Ото кровь свою гóйне зезвóлилъ пролѣти.
 Ото найдорóжшою крóвью печатлѣеть,
 Корóною котрáя нѣгды незвендѣеть:
 Ото ей зъ любóвью преслáвно вѣнчáеть,
 Ото для любви ку ней, охóтне вмираеть.
 Ото от грóбу якъ от чертóга вихóдитъ,
 На престóль слáвы, ей зъ триумфом возвóдит.
 Рáдуйся Церкви гóйне, гóйне веселѣя,
 Гóйною утѣхою, гóйне исполнѣя.
 Рáдуйся, жесь крóвью ест егó фундовáна,
 Крóвью áгнца чѣстого мóчно вгрунтовáна.
 Рáдуйся жесь сѣлная есть же побѣдити
 Всѣхъ врагов, лáтво мóжешъ внѣвеч роспрошѣти.
 Рáдуйся и весело непрестáнь волáти,
 Христос воскресъ измѣртвых, рáдостне спѣвáти.

Милосѣрдїе божїе.

Рáдуйся мѣле и ты смертѣльный чловѣку,
 А уваж щóбся стáло вѣтом остáтнемъ вѣку.
 Якъ невдѣчный сын тѣжко пред Богомъ згрѣшилес.
 Отца свóго любóго срóдзе образилесь.
 (28) Гóденесь абї твоя пáмятка знищѣна,
 Съ книгъ животá на вѣки вѣком выглажѣна.
 Але Панъ милосѣрдный тогó понехáвши,
 Над тобóюся бѣднымъ бóзко злитовáвши;
 Твой грѣхї на себѣ охóтне пріймóетъ,
 Тебѣ сѣлный остáтне пáдлого ратуеть,
 Милосѣрдїемъ знýтый незнóсне страдáеть.
 . На безчѣстном дрѣвѣ для тебѣ умираеть.

Милосѣрдье то егѡ послѣдне знижіло,
 Пѡдлюю чловечѣнства шату нань взложило.
 Моць милосѣрдя егѡ всю зѣмлю тримаѣтъ,
 На милосѣрдю егѡ мѡцно ся взираѣтъ.
 Радуйтеся людіе, въ духу возыграйте,
 Милосѣрдье Пáнское слáвно ублажайте.
 Радуйтеся, ижъ Христос от мѣртвых повстаѣтъ,
 Радуйтеся, же зъ Богом Отцемъ васъ еднáѣтъ.

Милость божіа.

Слѡво вѣчное огнѣмъ милости зранѣнно
 Ку чловѣку, а прáве лютѣ уязвлѣнно:
 Бога Отца хотячі гѡдне ублагáти,
 Долгъ от чловѣка винный достѡйне отдáти;
 Въ шáтуса чловечѣнства рáбско одѣваѣтъ,
 Кровь пренáйдорожшую гѡйне проливаѣтъ.
 (об.) Радуйся, о чловѣче, жѣтя обточила
 Милость слѡва вѣчного лáскою прикрѣла.
 Радуйся жесь естъ чѣстно слáвно вознесѣнный.
 Безцѣнною цѣною любо откуплѣнный.
 Радуйся, а взаѣмне огнѣмъ распалися
 Милости къ Богу, въ дѹху миле веселися.
 Стáрайся егѡ любѡвь въ пáмяти носѣти,
 Душевную офѣру сердѣчне чинѣти.

Рѡзумъ.

Рѡзумомъ чловѣкъ естъ гѡйне учѣнный,
 Над áггелы шось лѣдво умалѣнный.
 От быдлѣтъ егѡ рѡзумъ разрозняѣтъ,
 Рѡзумъ егѡ мысль ку Богу вперяѣтъ.
 Рѡзумъ то знáчне, явне оказуѣтъ,
 Ижъ кѡждый слугá Пáнови голдуѣтъ:
 Створѣнье Творца ижъ маѣт велбити,
 Въ пáмяти егѡ лáску обносѣти.
 Богъ для нас умерѣ, ест лáска обфѣтая,
 Лáска то свѣше естъ знаменѣтая.
 Тую пристѡбитъ зáвше памятáти,
 И добродѣйства егѡ уважáти.

Пáмять.

(29) Пристѡбитъ то зайсте пáмяти чинѣти,
 Внутрь себѣ страсти Христовы выразити.
 Тѡлко нехáй втомъ Вѡля Рѡзуму слухáет,
 Разлѣчных фарбъ охѡтне нехáй додаваѣтъ.
 Трѣба чирвонои любѡви, зеленои красѡти,
 Чѡрнои покѡри, бѣлои внутрней чистѡти.
 О пѣндзель лáски Божеи трѣбася старáти,
 И такъ страсти Христовы всѣ обмалевáти.

Вóля.

И Вóля ма́еть на то́мже престáти,
Рóзумови втомъ ма́еть голдовáти.

Пáмьятъ.

Вóля зърóзумом нехáйся злучáеть,
Нехáй пáмьяти зъ хúтю помагáеть.

Вóля.

Вóля на томъ,

Пáмьятъ.

А пáмьятъ просгирáеть

Руки,

Рóзумъ.

Самъ рóзумъ за мáйстра бывáеть.

(об.) Знакъ то есть дóбрый, мóжемъ подолáти,
Тóлкож влáчности фарóвъ трéба додавáти.

Вóля.

Тыхъ дóсыть, мóжет спотрéбу тыхъ стáти,

Рóзумъ.

Прóсто пристóитъ пéндзлемъ керовáти.
Дóбре есть, знáчне, пьéнкне выражéнный,
Нехáйже ещé бóдетъ покóщéнный.
Любвé покóсту обфáтите додáти
Трéба, абíйся мoгль полысковáти.

Пáмьятъ.

Въ пáмьяти, о чловéче, пристóитъ носити
Муки Христовы, тýми зáвшеса щитítи.
Оглашáй, ижъ от нéго ёстесь увел'бéнный,
Шáтою несмертéльности слíчне приод'бнный.
Триумфъ егó оп'бвáй, а мíле волáти,
Христосъ воскресъ измертвыхъ, непрестáнь сп'бвáти..

Звítязство.

Всё смúтки, всё скóрби преч от нас отступ'йте,
Кнáмься всё рáдости, всё весéлья збер'йте.
Бо гóйне ут'íха нас óто обыймóеть.
Кгды Панъ над пáны, и Царь над цáры кролюёт..
(30) Ото триумфъ на свѣтѣ нѣгды неслыхáнный,
Триумфъ здáвна от продков мíле пожадáнный.
Церковь мáтка ут'íшне зъ весéльемъ празднуётъ,
Нáщо смóтрячи, и хорь áγγελскій ликуётъ.
Ото Монáрха свѣта пóтычку сточíвши,
Непрíателей срóгихъ срóго роспрошívши.

Яко потужный Гётман мужне побѣждаеть.
 Назнак звитязства, тую Хоругов выставляеть.
 Под туюж всѣ охотне милеся зберіте,
 Зъ утѣшнымъ сердцемъ гоїнои радости зажите.

Триумфъ.

Ово славный звитязца, славне триумфуетъ,
 На триумфалномъ возѣ весело ликуеть.
 Ово три тираннове лежатъ уязвленны,
 Зовсеи своєи потуги внѣвечь обнажены.
 Ово Царь царемъ смерттю смерть силно зголдовалъ,
 Намъ обумерлымъ животъ навѣки даровалъ.
 Ово діаволь котрій яко Левъ рыкаеть,
 Кгда бѣднаго чловека поглотит шукаеть.
 Лежить праве бездушный, лежит потужне скремпованыи,
 Мисленный гигантъ лежит потужне звязаныи.
 Ото адъ темный внѣвеч силне згрукотавши,
 Всѣ мочныи фортеци зземлею зровнавши.
 (об.) Вязней долго триманыи спашекъ выриваетъ,
 Сподземной темницѣ вѣчне свободжадетъ.
 Ото Монарха вѣчный всѣхъ врагов крепуетъ,
 Ото яко звитязца славне триумфуетъ.
 Ото трофеа егѣ всѣмъ намъ выставляеть,
 Церковъ матка къ радости всѣхъ нас побужает.

Крестъ.

Ово Ключъ Давидовъ, тымъ небо отвержено,
 Ово махина, тою пекло провернено.
 Ово Лѣствица тая до неба провадитъ,
 Впревишнихъ горнихъ гмахахъ безконечне садит.
 Ово мость през которій естехмо въведены
 До обещанной землѣ, и там вкоренены.
 Ово мечъ которимъ естъ Голиадъ зраненый,
 Трепроклятый діаволь вѣчне умерщвленный.
 Ово оружье тоє врага побѣдило,
 Неприятеля всѣхъ нас вѣчне умертвило.
 Ово древо котрѣ проклятствомъ бывало,
 Благословенствомъ вѣчнымъ бося южь стало.
 Ово древо котрѣ нас возвеличило,
 Неволниковъ свободи вѣчної набавило.
 Древо которое естъ славне увельбено,
 Кровыю чистого агнца гоїне покроплено.
 (31) Радуйся о чловече, жесь естъ увелбеныи,
 Жесь тымъ древомъ стяжкого рову поднесеныи.
 Радуйся, и непрестанъ весело волати,
 Триумфальной пѣсни непрестанъ спѣвати.

Копіе.

Ово Трофеумъ, котримъ смерть ест уязвлена,
 Ядовитая Парка срѣдзе умерщвлена.

Копіє, Голиадъ ест котрїмъ ураненый,
 Дїаволь трепроклятїй внїзвеч оберненый.
 Копіє котрбе бокъ Пáну отворило,
 Презрочїстое окнó ажъ къ сёрдцу вчинило.
 Презкотóрое мóжемъ лáтво оглядáти,
 Якою мїлостю Панъ рáчилъ кънамъ палáти.
 О Копіє, ты въ церкви вѣчне перебувáешъ,
 Ты неприáтель нáшихъ зáвше псбѣждáешъ.
 Тобóю дїаволскїи пóлки прогоняемъ,
 Презъ тебѣ преслáвное звїтязство мѣвáемъ.
 Рáдуйся чловече жесь естъ вооруженный,
 Такъ слáвными армáты мóчно узброенный.
 Рáдуйся прелюбѣзне, гóйне веселїся,
 Тымъ оружіемъ зáвше утѣшне щитїся.

Трость.

(об.) Ото Трость котрóю ест дїаволь попрáный
 Смерть срóгая, адъ тёмный, внїзвеч звоєвáный.
 Трость котóрою грѣхъ нашъ незбѣдный змазáно,
 А вѣчную свободу вѣчне подпїсáно.
 На котрóю зъ лóбою рáдostí взираемъ,
 И тóу зъ утѣхою мїле лобызáемъ.

Гвóздїє.

Ово Гвóздїє, тїми дьáволь пригвожденный,
 Ядъ окрутной смёрти внїзвеч оберненый.
 Тыи вѣчної тугї адъ тёмный набáвили,
 Намъ вѣчное спасенье навѣки спрáвили.
 Тыи тяжкїи грѣхї нáшѣ пригвоздїли,
 Проклѣтство наше внїзвеч згрóнту вынищїли.
 То слїчныи Клейнóты, то Церкви красотá,
 То благовѣрнымъ царемъ лóбоя лѣпотá.
 Тїмїся Христїане утѣшне щитїли,
 Тїи въ Корóнахъ свойхъ лóбѣзне носїли,
 Тїи непреставáймо и теперъ велбїти,
 Тїмїся якъ слїчными Клейнóты здобїти.
 Тїи трофеá зáвше въ сёрдцу обносїмо,
 Тїмїся зъ усёрдїемъ предвсїми хвалїмо.

Ангель.

(32) Рáдostíож чловече гóйне исполнїся,
 Мїле триумфóючи, мїле веселїся.
 Рáдуйся и Трофеá тїи ублажáти,
 Непрестáнь воскресшаго Пáна величáти.

Отрóкъ, ї.

Тїи знáки звїтязства въ дóху ублажáемъ,
 Воскресшого Ісуса слáвно величáемъ.

Єму пристойный поклонъ вѣчне отдавати,
 Непрестанемъ Востанье єго прославляти.
 Воскресєніє твоє Творче ублажаємъ,
 Триумфалныи гимны весєло спѣваємъ.
 Христосъ воскресъ измєртвѣхъ, живѣтъ намъ даров(аль)
 Неприятель срѣгихъ подъ моцъ своєю згол(доваль).

Рѣзныи отрочата.

Христосъ воскресъ измєртвѣхъ: той нехайъ царствуетъ,
 Щасливый Жигмунту Крѣлю дни дар(уетъ)
 Сенаторомъ пораду: потугу Рыцєрств(у),
 Мужност: силу: Побѣду: славному(жолнєрству).
 Побѣжныхъ Пастырей рачъ здоровѣхъ ховаѣти,
 Долгодєнственнѣхъ Панє рачъ намъ дарова(ти).
 Союзъ Братства отъ тебє нехайъ поспѣхъ (маєтъ),
 (Во)всемъ благимъ помочи съ небєсѣ у(живаєтъ).
 (об.) Всѣмъ Ктиторомъ церкви, рачъ ласку оказати:
 Живымъ здоровье: всѣмъ вѣчный по(кой дати):
 Всѣхъ подкрѣвомъ криль ховаѣ: всѣ нехайъ узнаютъ
 Твоєи ласки: всѣ тебє вѣчне ублажають.
 Всѣмъ дай бы тебє Пасху въ небѣхъ оглядали:
 За столѣмъ твоимъ вѣчнои Пасхи заживали.

Упованіє спасєніа моєго
 Пречистая Дѣво.

Серби в українськiм вiйську

1650—1660 рр.

Написав *Іван Ёрпякевич*.

I.

Головною воєнною силою української держави XVII—XVIII в. було загальне ополчення козацького стану. Від Богдана Хмельницького аж до занепаду Гетьманщини козаки все були обов'язані до військової служби, на універсал гетьмана кожний козак мав ставити ся кінно зі зброєю, з харчами, готовий до війни. То був одинокий обов'язок козацького стану у відношенні до держави, зате козаки були вільні від усіх інших тягарів, що лежали на „посполитих“.

Але вже за Богдана Хмельницького показали ся відемні сторони козацького ополчення. Справжню боеву вартість мали давні реєстрові козаки, що в своїх полках переходили військову школу, мали добру зброю і знали дисципліну. Побіч них дійсними жовнірами були нечисленні Січовики, яким воєнний досвід заступав формальне образуманне. Більша частина нових козаків, що виповнили кадри запорожського вiйська, була мало ознайомена з вiйною і тільки помалу входила у вiйськові обов'язки. То були хлiбороби-господарі, що ішли до вiйни з konieczности і тільки на короткій час; вони не мали витривалости на довгі походи й ще на такі довголітні вiйни, як були за Хмельниччини; скоро проявляла ся у них туга за домом, за спокійним хазяйством, — починали ся дезерції і тільки терором можна було удержати ряди. Притім те громадянське вiйсько мало свої політичні претенсії, бажало держати провід у своїх руках і в вiйні і в мирі, мішало ся у плани полководця і нераз ішло з ним у розріз. При низькім освiдомленні і вузких поглядах маси воно приносило все гіркі овочі для держави.

Богдан Хмельницький, воєвник і організатор на велику міру, не міг не бачити тих рисів у державній будові України. Він мусів шукати способів, як перевести реорганізацію війська. Вихід був один: треба було сотворити постійну армію. Організаційною формою, що вела до того, було наємне військо. Всі тодішні держави користувалися такими наємними силами. Наємний жовнір мав свої прикмети, яких не було у народного ополчення: в нього не було вітчизни, не було своїх політичних поглядів, не було самостійних змагань; ціль, до якої він ішов, була жовнірська плата і здобича. Коли полководець дбав про свого вояка, платив точно і вів в успішні походи, наємний жовнір був йому вірний та послухний на сліпо і боровся хоробро. Хмельницький вже під час першого походу на Поляків 1648 р. думав про таке наємне військо. В листі до команданта Замостя Вейгера, котрого через помилку уважав капітаном наємного німецького відділу, гетьман писав: „Тому, що кн. Вишневецький зрадив ваші милости, пресимо в. м. до себе в одну компанію, в одно товариство вірне, під присягою Бога всемогучого: не лише жадної погуби, але й найменшої кривди від неї не сподівайтеся; як котрі в. м. тепер є старшинами, так і при нас кожний на своїм становищі і при своїй честі мусить зістати... Не будете в. м. анї голодні анї голі анї піші, — противно — будете задоволені і мною і обопільним товариством... Маємо переконання, що ви радо зволите пристати на це як християни і з роду брата наші; як такі люди, що привикли завсїгда через свої праці шаблею заробляти кусок хліба, так само як і ми на цїм світі живимося“...¹⁾. Гетьман бажав найняти той відділ до свого війська; Німці мали тоді славу найліпших вояків.

Питання про наємне військо стояло від того часу все в програмі українських гетьманів. В різних часах пробувано різних формацій. З місцевих сил повставали відділи серденят, компанійців і ин. З чужих народів в українській армії знайшлися Німці, Поляки, Татари, Донці, Волохи, Альбанці, Сербі...

На цїм місці хочемо зібрати вістки про сербські відділи на Україні в 1650 і 1660 рр.

¹⁾ Лист 6 XI 1648. Supplementum ad hist. Russiae monument. Пб. 1848, с. 181—182. Коментар до цього епізоду — д-р С. Томашівський: Перший похід Хмельницького, Львів 1913, с. 82—8. (= Жерела до іст. України VI, вступ).

II.

Про зносини з Сербами Богдан Хмельницький згадував уже при кінці 1649 р. Перед московським послом Григорієм Нероновим говорив так: „Як Ляхи з ним і з Військом Запорожським докінчать на соймі договірні статті і закріплять по правді, хай вел. цар, й. ц. в. знає про це, що, просячи у Бога помочі, і умовивши ся з кримським царем і з Волохамп, Сербами, Мутянами та білгородськими князями, він хоче промишляти над турецьким царем. А кримський цар і Волохи і Сербі і Мутяни і білгородські князі до нього за тим безперестанно присилають, щоби Військо Запорожське ішло війною на турецького царя“...¹⁾.

Великі перемоги козацького гетьмана рознесли його славу по цілій Європі, — чутки і вісті про могутність Хмельницького дійшли й на Балкан і серед пригноблених народів розширили надії, що Запорожці, славні з воєн з невірними, зможуть і схочуть звернути ся проти-оттоманської сили. Хмельницький в тім часі справді міг носити в душі думки про виступ проти Турків. По збрівській кампанії мав забезпечену границю від заходу. — від сходу з Москвою відносини укладали ся чим раз ліпше, — можна було хоч у гадках проєктувати нові славні походи. До війни з Туреччиною заохочував гетьмана король Іван Казимир, дуже займав ся тою справою папський нунцій, таксамо Венеція, цісар. Щось правди було в словах гетьмана, бо він і на ділі приготовляв ся до морського походу: триста чайок вже стояло готових під Кодаком, дальших двіста було в роботі. — Але ті плани антитурецької ліги й війни з бусурманами минули ся скоро; вже з початком 1650 р. показало ся, що й на Сході й на Заході положення непевне, що в Польщі не думають додержати договору, в Москві теж приятелі нещирі. Хмельницький заклав тоді фантастичні проєкти і числячи ся з реальними силами, погодив ся з Туреччиною. Добрі відносини між Україною і Портою лишили ся через цілий час його гетьманства.

Та хоч Хмельницький не цікавив ся вже більше протитурецькими плянами, на Балкані і взагалі на християнським Сході його популярність не упала, противно зростала все більше. До чигиринського двора безнастанно прямували путники зі Сходу, й через них ішли поклики до гетьмана — починати війну з невірними. Між тими мандрівниками не останнє місце займали Сербі.

¹⁾ Гр. Неронов під 6 XII 1649 р., Акты ЮЗРоссии VIII с. 313.

Наперед ішли на Україну духовні особи. Вони їхали звичайно до Москви за милостинєю і в інших справах, але по дорозі вступали до Чигирина. Так 1653 р. їхав кратовський митрополит Михайло, в лютім 1654 трєбинський митрополит Арсеній з трєма монахами, в квітні тогож року сербський патріарх Гаврило з дев'ятьма особами. Ті гості не тільки шукали матеріальної підмоги на Україні, але також деколи сповняли політичні місії; так напр. патріарх Гаврило мав підняти ся посередництва між молдавським воеводом Матієм і Хмельницьким¹⁾. Дальше почали ся зносини між Сербією і Україною також на військовім полі.

В пару місяців по патр. Гаврилї, в перших днях вересня 1654 р., до козацького табору під Хвастовом приїхав новий гість із Сербії, капітан Іван Юрієвич. Він привіз характеристичний лист від сербської старшини:

„Прєсвітлий і благородний, Богом вибраний, пане Богдане Хмель, гетьмане й. ц. вел. всього війська запорожського, добредію наш!

„Ми всі Сєрби є православної християнської віри Христової, бачимо православє вашої милости і повеління боже, від радости великої не можемо мовчати і перестати. Пишемо до вашого прєсвітлого величества царського і повідомляємо, що цей чоловік капітан є з землі нашої сербської, роду великого і доброго, від котрого роду є Богом вибраний Гаврил архієпископ, патріарх сербський, котрий і тепер є у й. ц. вел. на Москві, — від тих свояків його. За ним просимо вашу милість і посилаємо його до вашої милости ми всі браття наші Сєрби і капітани, як великі, так і малі, що цей чоловік є потрібний і розсудний до війська на побіду на невірних иноплемінників і на всіх неприятелів наших, котрі перєсліднують нас і віру нашу православну, — дай Боже, щоби ти побідив і нам поміг визволити ся з увів дїявольських. За нього просимо милости вашої, щоби йому у всім вірив; як буде воля божа і вашої милости гетьмана війська запорожського, зроби його яким полковником, — щоби і ми всі поклонили ся благородію твому і пішли на поганські народи, щоби вибавити всю братію від поганих, по повелінню божому. І ще раз просимо і стараємо ся.

¹⁾ Ст. Дмитриєвиць: Одношаїи пєвских патријараха с Русієм у XVII веку (Глас сирске краи. Академије т. LX), Бєоград 1901; В. Гнатюк: Зносини Українців із Сєрбами, Наук. Збірник в честь М. Грушевського, Льв. 1906.

„Капітан Мирко Великий, вашого величества гетьманського останні раби Серби з мутянської землі“¹⁾).

Капітан Іван Юрієвич устно повідомив гетьмана, що Серби почали війну з Турками. Початок був такий, що султан казав убити сорок сербських князів, підозріваючи, що вони хочуть виступити проти Порти. Серби тоді справді підняли повстання і зібрали ся коло Дунаю: Побили багато Турків, добули і поруйнували різні городи; силістрійський паша мусів відступити від Дунаю в дальші місця. Серби мають сорок тисяч війська, старшиною вибрані у них капітани, — вони разом збирають ся на раду і порядкують військом. Для Турків це повстання небезпечне, бо й Венеція почала війну з ними; також донські козаки ходили походом під Царгород²⁾.

Чи сербський посол мав ще які поручення до гетьмана, не знаємо: може бути, що Серби мали надію на якусь поміч і від Запорожців. Сам капітан, як видно з листу, не мав вертати ся до своєї рідної країни; його товариші бажали, щоби він лишив ся в козацьким війську.

В якій цілі? Чи щоби навязати ближчі зносини з Україною і підготувити для Сербів на будуччину союзників і помічників?

В запорожським війську були вже деякі Серби. В реєстрі 1649 р. тут і там стрічаємо прізвища „Сербин“ і сербські імена. Деякі з тих емігрантів були вже і на визначнійших становищах. В 1651 р. до Москви приїздив як післанець від Виговського Сербин Василь Данилович; він оповідав, що „прийшов у військо з сербської землі тому чотири роки і служить козацьку службу, й живе при військовім писарі Івані Виговським“. Писар вислав його (разом з другим Греком) як чужинця: „щоби їх в дорозі ніхто не пізнав і щоби було тайно“³⁾. В 1654 р. згадується инший Сербин Микола Маркович, також „чоловік“ Виговського; писар вислав його до Царгорода для „провідування вістей“⁴⁾.

Іван Юрієвич Сербин⁵⁾ також міг знайти службу у запорожським війську, особливо, що був з визначного роду і мав

1) Акты ЮЗР. XIV с. 61—62.

2) Реляція Ів. Ржевського від 25 VIII сс. 1654 р., Акты XIV с. 40—42.

3) Акты III 453—455.

4) Акты X 580.

5) Так підписаний в листі з 20 XII 1664, Акты V 228.

добрий військовий досвід. Але яке становище займав він за життя старого гетьмана, про це нема ніяких вісток. Може бути, що як і інші Серби примістився коло військового писаря, котрий тоді і пізніше був протектором Сербів на Україні. Як Виговський став гетьманом, Іван Сербин зараз підняв ся у військовій кар'єрі. З початком 1658 р. бачимо його вже на уряді брацлавського полковника. При нім є відділ наємних Сербів.

В січні 1658 р. він ходив разом з Богуном на Опошню проти полковника Пушкаря, що почав бунт. „Грошевий люд затугнувши, Волохів, Сербів, яничар і козацьких охотників взявши“, вони напали на полтавських козаків. Їх відділи мали 1500 людей (чи навіть самих Сербів було півтора тисячі). Пушкарь вийшов проти них і побив 300—500 людей¹⁾. В серпні і вересні тогож року Сербин був під наказами Данила Виговського при облозі Києва; в його полку було 300 людей²⁾. У битві під Васильковом 15 вересня 1658 р. він попав у московський полон³⁾.

Відділи Сербів лишили ся далше у військах Виговського. У вересні 1658 р. вони були в околицях Ромен, Смілої і навіть переходили за московську границю під Путєвль; докладніше згадуєть ся, що у Смілій стояло 600 Сербів, які мали берегти містечко від Татар⁴⁾. В січні 1659 р. Серби є разом з Волохами і Поляками в Білій Церкві, рівночасно також коло Переяслава⁵⁾. В червні побіч Волохів, Ляхів, Татар і козаків брали участь у боях під Ніжином⁶⁾. У тій кампанії Серби, як і інші наємні відділи лишили по собі дуже лиху славу ізза грабежі і всяких насильств⁷⁾.

Іван Сербин був тимчасом у неволі. Добути його на волю старав ся Виговський, потім і Юрій Хмельницький⁸⁾; вкінці висвободжено його, — не скорше як у другій половині 1660 р.⁹⁾. Потім був трохи при Юрію Хмельницьким, але не хотів вже

¹⁾ Лист Пушкаря 8 II 1658, Акты XV 3; пор. IV 91, 101. VII 224, XV 64, 269.

²⁾ Акты IV 159. VII 253, XV 255, 263 - 4, 274 - 7.

³⁾ Акты XV 263, 268—278 (допит Сербина), 289.

⁴⁾ Акты IV 169, 173, 176.

⁵⁾ XV 301, 365.

⁶⁾ IV 237.

⁷⁾ IV, 146, 173, XV 34.

⁸⁾ XV 289, V 5, 8.

⁹⁾ В червні 1660 р. полковник Цяцюра знов просив царя увільнити Сербина: його жінка умерла, діти лишили ся в Переяславі, Акты V 26.

брати участі у наміреній новій війні проти Москви¹). Як сам оповідав пізніше, виїхав тоді на волоську границю і там перебував довгий час. В серпні 1661 р. прислав відтам (чи то з „угорської границі“) свого „челядника“ до наказного гетьмана Івана Сомка, повідомляючи, що „в нього Угри вольні люди“; якби прийшло до війни з Польщею, він зараз готов іти під Камянець Подільський і „пічне над ним і над проїзжими торговими людьми чинити промисл“...²). Його оферти здасть ся не прийнято. Але Сербин таки вернув ся в Наддніпрянщину і став жити в Корсуні при митрополиті Йосифі Тукальським і, як сам хвалив ся, став його дорадником. В дійсности мабуть шукав дальше служби. В листопаді 1663 р. Тетера хотів дати йому полк і вислати на Лівобережжя з королем проти Брюховецького і царських військ; та Сербин, чи не вірив в успіх Тетері, чи взагалі неохотно відносив ся до Поляків, — не прийняв уряду. Щоби не стягнути на себе гніву Тетері і його союзників, чим скорше вернув ся від Тетері до Тукальського і рішив ся виїхати з України. Митрополит поручив йому місію до царгородського патріарха: добути для себе благословення на київську митрополію. Сербин поїхав на Молдаву, але до Константинополя не доїхав: ерусалимський патріарх, що перебував у Молдаві, таксамо молдавський митрополит і також воевода відрадили йому займатися справою Тукальського, бо благословення вже дістав єпископ Методій, іншіж духовні, що тримають ся Польщі (і Тукальський теж?) є викляті.

Королівський похід на Лівобережну Україну покінчив ся невдачно, — війська Брюховецького перейшли на Правобережжя, Поляки мусіли уступити навіть з Подністровя. Тоді Сербин вернув ся безпечно на Україну, приїхав з жінкою (другою) і дітьми до Переяслава і заявив згоду служити під царським покровом, — навіть у Москві³). Чи мав при собі який наємний відділ, про це не чуємо нічого. Брюховецький віддав йому знов брацлавський полк. Але в Брацлавщині і в самім Брацлаві тримали ся ще козаки Тетері та Поляки і Сербин осів тільки в Умані, при кінці 1664 р. З Уманя вів енергічно боротьбу з Поляками. Заняв кілька укріплених пунктів в околицях Уманя (Бобані, Кисляк, Косенівку, Бородянку, Удимир, Христинівку)

¹) Оповідання Сербина в московських протоколах 1664 р. Акты V с. 204—205.

²) Із слів Сомка Ю. Никифоров 26 VIII 1661 р., Акты V 94.

³) Оповідання Сербина, як в.

і відбивав напади Поляків від свого города¹⁾. Так удержався на небезпечній позиції цілу зиму. Але на весну несподівано прийшла катастрофа: у якійсь стичці з польським військом Іван Сербин погіб лицарською смертю: „від кулі неприятельської ляцької голову положив“. Це було в квітні 1665 р.²⁾ Лишився по нім син, вже підростаючий, також Іван на імя; він пізніше (1673 р.) став лубенським полковником³⁾.

За гетьманства Виговського на іншій визначній становищі, бунчучного, був Сербин Митка (Дмитро) Мпгай. При нім була теж рота Сербів, — може прибічна івардія гетьмана. У вересні 1659 р. Мпгай переправлявся з тою ротою через Дніпро, деь коло Переяслава, прямуючи до війська Виговського, — та тут на перевозі напали на нього переяславські козак, всіх Сербів побили, його самого взяли в полон і з бунчуком відіслали московським воеводам до Києга⁴⁾.

III.

Новий відділ Сербів був 1665 р. при брацлавським полковнику Дрозді. Василь Дрозд чи Дрозденко (також Дроздовський) був 1656 р. сотником заболоцьким у моголівським полку Івана Нечая на Білоруси. Пізніше, мабуть як той полк розв'язано, перенісся на Подністров'я і тут почав збирати добровольців і вести партизанську війну на всі сторони. Про це докладно інформує нас в однім листі Іван Сербин, котрий знав добре тамешні відносини: „Дрозденко має козаків і Волохів з три тисячі, стоїть коло Камінки Дністрової і промисл чинить. І вже початок коло Рашкова зробив і до Домни⁵⁾ післанців післав, щоби живности для свого війська взяти. Вона вказала їм хліб, та написала до Ляхів, щоби скільки-небудь війська до неї прислани і її з Рашкова вивезли. Дрозд переняв ті листи і поспішив до Рашкова: міщанам там ніякої обиди не робив, а Домну казав бити і майно її взяв й за те майно найняв

¹⁾ Листи Сербина з 20 XII 1664 р. і 17 III 1665 з Уманя, Акты V 228; листи Брюховецького, тамже V 238, 244, 248, 253, 258.

²⁾ Лист Брюховецького з 17 IV сс. 1665 р., Акты V 270.

³⁾ Акты V 270, VI 13 (тут сказано, що писар Брюховецького Шийкевич „убив“ полковникового сина, Івана Сербина, — очевидно побив тільки), XI 121, 124 і ин.

⁴⁾ Акты V 312, XV 437; Акты III 520, 541.

⁵⁾ Вдова по Тимоті Хмельницьким.

Волохів і Татар буджацьких“...¹⁾. Військо того кондотера числено згодом на 20000, навіть на 40000 людей. В цім числі раз згадують 4000 Сербів, другий раз 10000 Волохів²⁾. З тою збіраною армією Дрозденко добув Брацлав з рук Поляків і в добутім городі осів як брацлавський полковник. Та невдовзі мусів уступити перед Дорошенком, — погиб трагічно, розстріляний; його відділи розбрили ся.

Під проводом Дрозденка в Брацлаві буди три пніші „полковники“; Дмитряшко, Константин подільський і Евтихій, піхотний полковник³⁾. Один з них мабуть мав під своєю рукою Сербів, — котрий саме, не знаємо. Про Евтихія не можемо сказати нічого ближче, два пніші — це замігні одиниці.

Дмитряшко Григорієвич Райча з роду не був Українець. Райчани або Рацани називано тоді сербських виходців, що наймали ся до війська в сусідніх державах⁴⁾. Здасть ся, з таких Сербів був і Дмитряшко. По упадку Дрозда він боронив ся ще в Рашкові, згодом же перебрав ся на Лівобережжя. Був з ним відділ кінноти 500 людей — „волоські хоругви“. Він спинив ся у Переяславі, потім перейшов до Глухова. Брюховецький бояв ся тримати в себе того „брацлавського полковника“ і намагав ся виправити його в московські краї; вкінці вислав його на поле боїв з Поляками під Гомель і під Переяслав. Райча у боротьбі дав себе пізнати як добрий жовнір і здобув собі таке довіря в Брюховецького, що той віддав йому уряд переяславського полковника, при кінці 1666 р.⁵⁾. Райча служив вірно гетьманови і його відділ виконував усякі небезпечні припоручення, нпр. переселявав насильно людей з одного м.сця в друге (для воєнних цілей), стояв залогою у неспокійних городах і ин.⁶⁾. На переяславськім полковництві Райча лишив ся до 1674 р., не вважаючи на всі хуртовини,

¹⁾ Лист Ів. Сербина 17 III 1665, Акты V 264.

²⁾ Д. Ярмоленко, наказний гетьман 29 VIII 1665, Акты VI 26; пор. донесення сотника Тимченка, тамже VI 40.

³⁾ В. Дрозд 21 VIII 1665, Акты V 307.

⁴⁾ Вістки про Раців у Польщі і на Україні гл. К. Górski: *Historya jazdy polskiej*, Краків, 1895, Т. Korzon: *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce I* 345—346.

⁵⁾ Лист Д. Ярмоленка, Брюховецького і ин. Акты VI 41, 87, 108, 136, 155, 173 і д.

⁶⁾ VII 12, 14—15.

що переходили коло нього. Умер к. 1705 р.¹⁾. Згадується теж його братанич Марко Райча (1673 р.²⁾.

Другий товариш Дрозда, Константин подільський полковник — це Константин Мигалевський. Він теж неукраїнського походження. З роду він був Грек, батьківщиною його була „область города Хиос“, батько його звав ся Михайло. В 15 році життя, як став сиротою без батька-матері, переселив ся до Волощини і став на службу в воеводи Матвія. Був у нього 16 літ рейтарським хорунжим і поручником. По смерті воеводи поїхав на рік до Єрусалима, потім з антіохійським патріархом Макарієм вибрав ся в подорож до Москви, — віз туди московського бранця, котрого викупив з неволі, мабуть щоби придбати собі ласку в Москві. Одначе не лишив ся в Московщині, але разом з патріархом вернув ся на Україну і тут почав служити при Богдані Хмельницькім (1656 р.). Так і лишив ся при дальших гетьманах, аж як булаву взяв Тетера, виїхав з Дроздом до Могилева над Дністром: „Зібрали полки і служили вел. государю і над неприятельськими людьми, над Ляхами, Татарями і зрадниками Черкасами промисли чинили і на боях многих побивали“³⁾. Тоді прийняв він титул подільського полковника і прізвиське Мигалевський або Мигалевич (не знати чи від імени батька Михайла, чи від м. Могилева). По катастрофі Дрозда не хотів піддати ся Дорошенкови, але таксамо як Райча, переселив ся на Лівобережжя з полком із 5000 людей, — козаків і Волохів. Його полк так докучив своїми „стаціями“, що Брюховецький рішив енергічно позбутися „волозького полковника“ і вислав його з поч. 1667 р. до Москви. Відтам Мигалевський вернув ся аж по кількох роках. В 1674 р. він був знов корсунським полковником⁴⁾, 1678 р. індуктором (поборцем податків) у Самійловича⁵⁾.

У відділах Мигалевського і Райчі головне місце займали Волохи, — це річ зрозуміла, бо Волощина була найближче до України і найскорше могла доставити сил до війська. Але побіч

¹⁾ Про нього А. Лазаревскій: Очерки малоросійских фамилий, 11. Дмитрашки-Райчи, Русскій Архивъ, 1875, II. А. Стороженко: Родіон Григорьевичъ Дмитрашко полковникъ переяславскій, Київ. Стар. 1893 IV. і Очерки переяславской старини, Київ 1900.

²⁾ XI 331.

³⁾ Оповідання Мигалевського в Москві 1667 р.: Акты VI 168—9.

⁴⁾ Акты VI 114, 145, 165—169, XI 617—619.

⁵⁾ XV 500.

Волохів мусіли бути там і Серби, так як і в полку Дрозда. На це маємо випадкову вказівку з пізнішого часу: в 1674 р. у полку Дмитрашка Райчі наказним полковником є Войца Сербин¹⁾, згодом теж полковник переяславський (1675—1682)²⁾.

IV.

Наші жерела дозволяють бодай на загальну характеристику Сербів і інших наємних відділів, що були в українській службі 1650—1660 рр.

Між наємними військами згадують ся деколи Німці, Поляки, Татари, — але головний контингент добровольців приходив з балканських країв. Балканські народи, нищені і використовані Турками, видавали з себе багато збігців і емігрантів, що шукали ліпшої долі в сусідніх краях. Вони наймали ся здавна на військову службу у Венеції, Угорщині, Австрії, Польщі, — аж прийшла черга й на Україну.

Найближчі до України були два румунські господарства, Молдава і Волощина, відси повинні були приходити перші охотники до козацького війська. Свобідного людського матеріялу було тут багато; молдавський воєвода Стефан 1654 р. жалував ся на непослушних підданих: „вони люди вольні, домів у себе не мають і ходять на війну з найму, куди схочуть“³⁾. В реєстрі 1649 р. є досить часте прізвище „Волошин“, що вказує на виходців із за Дністра. Але більших, зорганізованих відділів за Хмельницького не стрічаємо цілком, за Виговського є про них тільки загальна згадка; аж Дрозд чи Мигалевський зібрав велику ватагу Волохів. Волоські відділи більше наймали ся до служби в Польщі, може тому не знаходили довіря на Україні.

Більш докладні вістки про Сербів. Той народ, вславлений боротьбою з Турками, знаходив симпатію між Українцями. Вже за Хмельницького Серби утвердили ся в війську, потім Виговський окружив їх особливою опікою. Перші сербські добровольці, як Іван Юрієвич, прийшли з Волощини (мутянської землі), згодом приходили затажці з властивої Сербії, навіть із західних

¹⁾ Лист Самійловича 10 VIII 1674, Акты XI 600.

²⁾ Про нього А. Стороженко: Сербинъ Вукъ, полковникъ переяславскій, Київ. Старица 1894 I. і Очерки переяславскої старани, Київ 1900.

³⁾ Акты X 579.

її окраїн, бо згадують ся і сусідні Арнаути. Число Сербів не було велике: за Виговського маємо цифри 600—1500, за Дрозда пересадно 4000. З початку, за Івана Сербина, вони творили владсть ся чисто національний відділ, потім перемішали ся з Волохами.

Про організацію й узброєння тих відділів знаємо дуже мало. За Виговського є згадка про роту Сербів; відділи Мигалевського називають ся волооськими хоругвами. Чи на цій основі можна уважати Сербів за иншу формацію як Волохів? Хоругов все означала відділ кінноти, рота одначе вживала ся і на означення кінноти і піхоти, аж у другій половині XVII в. приняла ся як назва для самої піхоти. В наших жерелах зазначено виразно, що Волохи це кіннота; очевидно це була т. зв. легка їзда (без панцирів, з луками або пістолями й шаблями). Про Сербів не знаємо нічого певного, чи вони були піхотинці чи кінні.

Наєм тих чужоземців відбував ся у ріжний спосіб. Головну роль грав очевидно ватажок відділу. Іван Сербин з початку сам вступив до запорожського війська, пізнійше виїхав на молдавську гранницю і там шукав собі „вольних людей“. Дрозд і Мигалевський також на границі організували свої відділи. До служби ті ватажки зголошували ся нераз неірошені, — як Райча і Мигалевський, що з своїми відділами просто заїхали на Лівобережжя, жадаючи „хліба“. Наємні відділи діставали якусь плату у грошах, — віден характеристична назва для них „грошевий люд“¹⁾, — але як високу, трудно сказати. Та головне їх удержання ішло, здасть ся, з реквізицій: „ради цієї їх служби вказав я їм становища поближче Дніпра в Острі, Козельці, Бариншолі, Воронкові, щоби відтам собі корм брали“ — писав Брюховецький про хоругви Райчі²⁾. Через ті конечні грабежі наємні війська втратили добру славу між населеннем.

У війні зтяжні відділи мали свою ціну, — з цього боку не знаходимо на них ніяких жалів. Своє значіння ті полки завдячували передовсім своїм полководцям. Іван Сербин, Дрозд, Райча — це були люди хоробрі, відважні, що не жалували своєї крові і вміли навіть життя положити на полі бою. Від полководців і ті відділи переймали ся лицарським духом.

¹⁾ XV з.

²⁾ VI 136.

В політичній життю наємні відділи не брали активної участі. Вони були послухним знарядом в руках того, хто їх наняв. Гетьмани могли уживати їх не тільки проти заграничного ворога, але й у внутрі краю, навіть до поліційної чи жандармської служби. Виговський вислав своїх Сербів до боротьби з Пушкарем, Брюховецький уживав відділу Райчі для залог у неслухняних городах, до насильних евакуацій і ин. Батажки наємних відділів, навіть ті, що дістали уряди полковників, не мішали ся до політичних справ України. Їх орієнтація була проста: іти за приказами свого вождя, гетьмана. Тільки тоді, як Україна ділила ся і гетьман виступав проти гетьмана, вони приходили в сумнів. „Рад би я душею моею пристати до такого, скажу, святого діла, — писав Райча в січні 1669 р. до ніжинського полковника. — тільки мені цього недостає, що не знаю, чи пан гетьман сіверський (Многогрішний) вже прямо віде вас і від усеї черні запорожського війська вибраний на гетьманство на сій стороні, як покійний Брюховецький, чи маємо слухати по давньому Дорошенка? І длятого, мій брате, зволь про все докладно мене повідомити, при чім ви стояти мете; а я, як дізнаю ся, знати му, як у цій справі поступити“...¹⁾ Огже у таких справах чужі полковники руководили ся солідарністю з місцевими товаришами. Це, що вони тримали ся здалека від партійної боротьби і пильнували свого військового діла, підносило їх вартість для держави. Вони стали взірцем, як треба формувати й українські відділи.

Завдання, з яким вперше зустрів ся Богдан Хмельницький, — утворити нову армію побіч козацького ополчення, в 1660-их рр. було рішене в користь наємних відділів. З того часу й українські полки перетворюють ся на формації з наємним характером, як сердюки, компанійці і инші „охотні“ відділи.

---

¹⁾ Райча до Филипа Уманця 11 I 1669, Акты VIII 7—8.

Пісня про повстаннє Мартина Пушкаря.

Подав *Василь Щурат.*

Вибір Івана Виговського на гетьманство перевели козацькі старшини без участі Запорозжя, що вважало себе представником простого народу в його боротьбі з панством — як чужим, так і своїм, українським. Такий вибір, розуміється, сильно несподобався Запорозжцям. Та ще більше роздратовала їх заборона ходити воєнними походами на татарські землі й на море — наслідок зближення Виговського до кримських Татар. Тому обжалували вони нового гетьмана в Москві, закидуючи йому — з тактичних причин — передовсім зраду царевні, довершену через поновлення союзу з Раковцієм, воеводами молдавським та волоським і Татарами.

Щоб не відтручувати від себе передчасно ні гетьмана ні Запорозжя, московське правительство взялось посередничити між ними. Але більше наслідком гетьманської блокади ніж московського посередництва Запорозжжя посмирніло. Тоді однак проти Виговського виступило городове козацтво з полтавським полковником Мартином Пушкарем на чолі.

Полтавщина, остаючи під безпосереднім впливом Запорозжя по сусідству, мала й свої причини бути незадоволеною з вибору Виговського на гетьманство. Там не мав він симпатії вже для того, що всякий угніт простого народу виходив від осіб доволі близьких до нього. Порозуміннє Виговського з Татарами стіснявало й козаків полтавського полку в їх воєнній промислі. Та найбільше зворохобив незадоволених полковник Мартин Пушкар, один із тих козацьких старшин, про яких навіть у народній думі згадується як про назначуваних самим Хмельницьким до гетьмановання по нім. Він то, подразнений в своїй амбіції вибором Виговського на гетьманство, розпочав против нього ворожу акцію, висилаючи обжаловання в Москву. Представляючи згідно з Запорозжжем Виговського як зрадника,

який сполучився против Москви не тільки з кримською ордою, але і з Ляхами, що на разі ще не було наступило, Пушкар тим самим зі своєї особистої справи робив справу Москви й обезпечував ся наперед. Таке обезпечування не було зайве, бо Виговський, не довго нагадуючись, уже поведів був увязнити Пушкаря й привести до Чигирина. В відповіді на те Пушкар зарядив у січні 1658 р. мобілізацію полтавського полку, а 25 січня зустрівся вже з військами гетьмана і вийшов з першої сутички побідно.

В дальшій военній поході Пушкар спинився лиш на представлення московського посольства й ніби-то вже погодився з вибором Виговського на гетьманство. Та рівночасно оглянувся за союзником против нього. Знайшов його скоро в миргородськім полку, де були маєтности Виговського. Ширеннем пересадних вісток про те, що Виговський сполучився з Татарами й Ляхами против царя, та що цар наготовив против них 40.000 війська на поміч вірному козацтву, Пушкар піддержував ворохобню в миргородськім полку, висилаючи рівночасно з Виговським нові посольства в Москву з новими обжалованнями та ждучи відтам рішення. Коли-ж із Москви рішення не приходило й тим самим Пушкареви далась можливість покликуватись на її прихильність до себе, Виговський був приневолений хопитись за оружжя. Він 4 мая вирушив з Чигирина за Дніпро. Пушкар, просячи собі помочі з Москви, доніс туди негайно, що Виговський веде против нього 40.000 Татар і Ляхів. По правді-ж було у Виговського Татар тільки 6000, а Ляхів зовсім не було.

Ще заки прийшло до кривавої розправи, миргородській полк примирився з гетьманом. Пушкарівці вже стали слабші на душі. До зменшення-ж їх союзників причинилися два гетьманські універсали, видані 14 і 16 мая, якими кидалося незгоду в ворожий табор і сіялось ворожнечу між провідниками й простим козацтвом. В універсалі з 16 мая, виданім тоді, коли війська Виговського від військ Пушкаря відділювала тільки ріка Голтва (коло місцевости тогож імені), заперечувалось агітаційним сплетням Пушкаря, особливо тій його сплетні, будь-то би за ним стояв цар. Універсал мав успіх. Часть Пушкарівців перейшла від-разу на сторону Виговського; решта почала уступати ся до Полтави, де по невдалій сутичці 18 мая замкнулась.

Майже дві неділі облягав Виговський Пушкаря в Полтаві. Боротьби були завзяті. Зруйнувавши і спаливши околиці Полтави, Виговський брав її приступом. Тоді Пушкарь, відповідаючи на зазив до піддання, почав удавати, що готов помирити ся, а 30 мая нечайно й підступно напав на гетьманський табор і розбив його. Сам Виговський ледви втік із табору, лишаючи все в руках Пушкаря. Одначе в короткім часі відібрав усе, вернувши ся з татарським військом. У новій битві поляг Пушкарь, а з ним до 15000 його війська. Дня 1 червня Виговський знищив Полтаву щілкою.

Так представлений цікавий момент із минулого України в недавнім історичнім досліді (Денис Коренець: Повстання Мартина Пушкаря — в „Науковім Збірнику присвяченім проф. Михайлови Грушевському“, Львів, 1906). Слідів його в народній традиції доси в нашій науковій літературі не вказувалось. А прецінь в однім давнішій польській, нині зовсім призабутім, альманасі була надрукована ціла пісня про битву під Голтвою. Той альманас, п. з. *Bukiet Literacki*, виданий Л. Вшендобильським 1851 р. в Варшаві. Згадана пісня надрукована в ній при невеличкій статті Л. Вшендобильського п. з. *Bitwa pod Goltwą roku 1657—58* (ст. 226—229).

Статейка Вшендобильського має характер дуже скупого коментарія до пісні. Властиво є вона коротесеньким нарисом історії кар'єри Виговського й кінчить ся — з поглядом на пісню — таким уступом:

„В тім же часі служив у козацькім війську полковник Мартин Пушкарь, котрий із завистю споглядав на власть Виговського й усильно бажав зайняти його місце. Для осягнення свого наміру стинив ворохобню поміж козаками і провадив відділи против Виговського. Народ на Україні доси оспівує битву під Голтвою“.

Хто, де, від кого й коли записав пісню, не сказано. Можна би тільки припускати, що записав її сам видавець альманаха, коли опублікував її від себе, зазначивши се своїм підписом, та що записав її перед 1851 р., коли дозвіл надрукувати альманах, даний варшавським цензором П. Дубровським, має дату 11 (23) лютого 1851 р. Опублікований текст пісні одначе при загальній поправности, яку прийдець ся йому признати, а яка вказувалаб на записувача ознайомленого добре з українською мовою, все таки дає основу припускати, що не був ним редактор альманаха Вшендобильський. Такою основою для мене

є те легке попсовање поправно записаного українського тексту, що в переписанню латинським алфавитом для альманаха вийшло наслідком склонности редактора Поляка до вимавляння звуків по московськи. Бачить ся се передовсім у передаванню українського звука г латинським g (Wygowski, uganiati, dorogu, zagadaw, Goltwi, pomagaje), а українського и латинським i (znati, poważati, jednati, piti, liczyti, strilati, bitsia, ruszati, oblikaw. idi, ostupiw, stali, nastupati, biti, pobiwati), в такім переписуванні, як: ledaszczyi зам. łedaszczyi, koniej зам. konej, miod зам. med і т. ин. Записувач Українець таких помилок не зробив би. Скорше міг зробити їх переписувач Поляк ознайомлений більше з московською мовою ніж з українською. За сим промавляв би й польський переклад пісні, надрукований побіч українського тексту. Він зроблений дословно й вірно, коли не брати на увагу кількох помилок. Дивно одначе вражає факт, що перекладчик дав собі раду з перекладом такого, наприклад, незвичайного вислову, як „до Полтави сучив“ (Poltawę szturmem brał), що нині й неодному Українцеві остало б незрозуміле без помічі Грінченкового словаря, а фальшиво переклав такі прості вислови, як: „з гармат та з рушниць по гетьмані стріляти почав“ (z armat i rusznic do hetmańców zaczął strzelać), або: „а в мене що війська, що й коней, що й вірної душі не має“ (a u mnie sóz po wojsku i koniach, kiedy ludzi wiernych niemam?). Се я поясню собі так, що польський видавець пісні, Вшендобильський, при перекладанню її на польське поінформував ся в Українця тільки що до значіння зовсім незвичайних слів, а що до буденних спустив ся на власне знання української мови, не підозріваючи того, що ті буденні слова можуть бути для нього незрозумілі в спеціальних фразах.

Усунувши помилки пороблені Вшендобильським у польській транскрипції пісні й деякі друкарські, подаю текст її в транскрипції українській без усякої дальшої зміни:

Не день, не два Виговський гетьман
До Полтави сучив.
У самого сорок тисяч,
Та еще й Ляхів вів.

Ой куди то просучий Виговський
Ляхів вів?
Ой вів, вів Ляхів
Супротив козаків.

Ой вів, вів Ляхів
Супротив Пушкаря.

: : : : :
: : : : : : :

Ой будете знати, як мене поважати,
Як Україну до себе єдпати;
Ще будете знати,
Як по лісах угаляти.

То Виговський гетьман
До Полтави дорогу верстав,
Поверставши дороженьку,
По Голтві станом став,
А ставши собі станом,
Пушкаря обlickав:

„Мартине, Мартине,
Сучий ти сине,
Іди із мною мед-горілку пити,
Козаків лічити.

Которії голївнії,
Тії до мене перейдуть;
Которії ледашії,
Тії із мною бить ся зачнуть“.

От надійшов Пушкарь Мартин,
По сей бік став;
З гармат та з рушниць по гетьманї
Стріляти почав.

„Ой Мартине, Мартине, сучий ти сине,
Що ти задумав-загадав,
Що Виговського гетьмана
Рушати зачав?

Що в тебе, сучий сине,
Латвою латва;
А в мене й Ляхи й козаки
І татарська орда.

Ану, пане Стефине,
Як ти себе маєш?
Ти коні маєш, гармати маєш.
Чом Пушкаря не оступавш?“

— Я-ж би его враз оступив,
Та єму Вілий Цар допогає;
А в мене що й копей і гармат,
Що й вірної душі не має. —

„Ану, пане Трофиме,
 Як ти себе маєш?
 Ти-ж військо хоробре і вірну душу маєш,
 Чом Пушкаря не оступавш?“

— Я-ж би его враз оступив,
 Та ему Білий Цар допомагає;
 А в мене що війська, що й коней,
 Що й вірної душі не має. —

От-то Пушкар по березі, по Голтві
 На коню виступає,
 До гетьмана Виговського
 Такі слова промовляє:

„Ой пане гетьмане,
 Що-ж ти думаєш-гадаєш,
 Що мене своїм військом
 Та не оступавш?“

То Виговський мед-вино п'є,
 Волося скубе;
 Що він не добре чує,
 Недолю собі жде.

Тоді-то стали Пушкарівці
 На Ляхів наступати,
 Стали Ляхів середом-передом
 Бити-побивати.

То Виговський гетьман на коня сїдав,
 У Чигрин Дуброву втікав,
 Самого Стефана Омельченка
 На Голтві залишав.

То Виговський на коня сїдав,
 У Січ Тешлицьку втікав,
 Самого одного Трофима Сороку
 На Голтві залишав.

В примітках до цього тексту подав еще Вшендобильський чотири такі пояснення:

1) Стефан Сулима, котрий на основі гадячського договору одержав шляхетство й міг називати ся Омельниченко.

2) Трофим Сорока, инакше званий Гуляницький, брат ніжинського полковника Григорія, суддя того-ж полку, а потім гетьман козаків.

3) Чигрин-Дуброва, містечко колись сотні лубенського полку, лежить над рікою Сулою, майже при устю її до Дніпра, на заході від Голтви.

4) Січ Тешлицька над Дніпром низше Хортиці. Січі або столиці запорожських козаків були три головніші: Хортицька найдавніша, Тешлицька і Никитинська. Всі були укріплені.

Інших пояснень до самого тексту пісні не подав видавець альманаха. Але в світлі історичних фактів, усталених розвідкою проф. Коренця про повстання Мартина Пушкаря, сей текст являєть ся нам зовсім ясним.

Із цілого ряду епізодів повстання Пушкаря в пісні оспіваний лиш той момент, у котрім обляганому через дві неділі в Полтаві Пушкарєви вдалось 30 мая 1858 р. осягнути хвиливу побіду над Виговським, розбити його війська й самого зневолити до утечі. Про те, що ранше Виговський побив Пушкаря й примусив його замкнути ся в Полтаві, а остаточно розбив на прах, у пісні не згадуєть ся й словом. Найкращий доказ, що пісня зложена в середовищі прихильнім для Пушкаря, а ворожим для Виговського. Тим пояснюєть ся й виставленне Виговського піснею в таким світлі, в яким виставляв його перед простим народом і перед Москвою в своїх обжалованнях Пушкар: в світлі зради козацтву і московському царєви наслідком злигання з Ляхами й татарською ордою. Прочувий Виговський — сказано в пісні — вів Ляхів супротив козаків. Його обжалованне козацтва в ворохобни, подаване в Москву, відзигаєть ся в перехвалці його: „Ой будете знати, як мене поважати, як Україну до себе єднати“. На його заборону козакам промишляти военними походами на татарські землі натякаєть ся в другій перехвалці: „Ще будете знати, як по лісах уганяти“. Відгомін універсалу Виговського, виданого до Пушкарєвих військ під Голтвою, допущений з розмислом у його визиванню Пушкаря до бою, особливо в вираженню надії на поріжненне Пушкарєвих сторонників:

Которії голівнії,
Тії до мене перейдуть;
Которії ледащі,
Тії ізо мною бить ся зачнуть.

В уста Виговському также з розмислом вложений вкінці й насміх над Пушкарєм:

Що в тебе, сучий сине,
Латвою латва;
А в мене й Ляхи й козаки
І татарська орда.

Се насміх, що замість повизити Пушкаря міг його в очах сторонників хіба тільки піднести. Сам же Пушвар видавав себе за оборонця інтересів простого народа (латві) перед гетьманом козацьких старшин, що опер ся на Татарах і Ляхах. Сам він радо вказував на різницю між своїми військами й гетьманськими. В устах Виговського насміх над Пушкарем є властиво насміхом над самим собою. Він заправлений гіркою іронією. Такою-ж іронією націхована відповідь давана Виговському панами Стефаном і Трофимом на зазиви оступати Пушкаря.

Стефан відповідає:

Я-ж би єго враз оступив,
Та єму Білий Цар помогає;
А в мене що й коней і гармат,
Що й вірної душі не має.

Трофим-же вимавляєть ся таксамо:

А в мене що війська, що й коней.
Що й вірної душі не має.

Іронія відповідий виступає ярко на основі порівняння їх із зазвними словами Виговського, якими він вмавляв в своїх сторонників силу:

Ти коні маєш, гармати маєш...

Ти-ж військо хоробре і вірну душу маєш..

Яку вони силу мали, се Стефанови й Трофимови хіба краще можна було знати, ніж Виговському.

Замітне также, що сплетня про поміч московського царя Пушкареви вложена в уста сторонників Виговського, котрий заперечував їй у своїм універсалі. Зроблене се з тою наївною вірою, яка могла бути лиш у сторонників Пушкаря. Лиш такою наївною вірою оправдуєть ся оперованне неправдивими фактами в пісні призначеній для народа. Колиб против сього твердження висувалось факт, що в пісні про повстанне Пушкаря все таки є допущений неправдивий факт здуки Виговського з Ляхами, то на се буде поясненне, що інших Ляхів мав на мисли Пушкар у своїх обжалованнях Виговського, а інших уявляв собі загал простого козацтва. Для простого козацтва Ляхами були всі козацькі старшини, всі срібляники-дуки, яких, на приклад, у думі про Ганжу Андібера так і називаєть ся Ляхами (П. Кулншъ: Записки о южной Руси, Спб. 1856, т. I, ст. 202, 205).

Як у думках, так і в пісні про повстання Пушкаря всі відступлення від історичної правди сперті на наївній вірі народа, яка дає їм — у своїх межах — свою печать правдивости. Та не лиш у сім однім, не лиш у зрелативно-історичнім реалізмі пісні про повстання Пушкаря в стичний пункт її з думами. Будовою і стилем вона сильно відрізняється від звичайних пісень, а не зближаючись до вірш із правильними строфами їх і рівними стихами, підходить найблизше до дум.

Нерівномірність поодиноких віршів, залежність довготи їх від більшої чи меншої групи слів звязаних в одну льотічну цілість і від появи риму найчастійше дівсловного, реторичний акцент замість ритму, а замість строф збудованих з однакового числа віршів уступи зложені з більшого або меншого числа їх відповідно до об'єму вираженої гадки, яка тими уступами виражається, — отсе прикмети, що ними визначається будова пісні про повстання Пушкаря — на рівні з думами. (Про будову дум гл. П. Житецькій: Мысли о народных малорусских думахъ, Київ, 1893, глава I; Ф. Колесса: Мелодії українських народних дум. Серія II. Мат. до укр. етнольоїї вид. етногр. комісією Н. Товариства ім. Шевченка т. XIV, ст. XXIV).

В формі пісні, в якій опублікував її Вшндобильський, вона визначається виїмково й на користь собі тим, що поділ на вірші переведений у ній не так із увагою на рими, як більше з узглядненням кожної, хочби й найменшої, льотічної групи слів. Такий поділ на вірші, подиктований без сумніву павзами, що їх робив виконавець речитатива, народний співець, у чім був би й доказ безпосереднього записання пісні з його уст.

Стиль пісні про повстання Пушкаря звертає на себе увагу рівнож характеристичними прикметами стилю дум, показаними в студії Житецького.

Звертаю увагу на ведення оповідання питаннями й відповідями на них:

Ой куди то просучий Виговський
Ляхів вів?
Ой вів, вів Ляхів
Супротив козаків.

Зовсім так, як, наприклад, у думі про Палія (М. Максимовичъ: Сборникъ укр. пѣсенъ, Київ 1849):

— „Хто-ж тебе зачинав?“
— „Начинав тебе проклятий Мазепа“.

В стилю дум є й промови Виговського до Пушкаря й Пушкаря до Виговського й розмови Виговського з козацькими старшинами. Їх у думках так багато, що приклади подавати було б зайве.

Як у думках, так і в пісні про повстання Пушкаря видкотої сам нахил до узалежнювання прямих речень слівцем **що**:

Що в тебе, сучий сине,
Латвсю латва...

А в мене що війська, що й коней
Що й вірної душі не має.

Що він не доброе чує,
Недолю собі жде.

Таке-ж, як у думках, уподобаннє розпочинати реченнє слівцем **то**, або **от-то**, **тоді-то**:

То Виговський гетьман
До Полтави дорогу верстав.

От-то Пушкар по березі, по Голтві
На коню вистував...

То Виговський мед-вино цє,
Волося скубе..

Тоді-то стали Пушкарівці
На Ляхів наступати...

То Виговський на коня сїдав,
У Чигрин-Дуброву втівав...

То Виговський на коня сїдав,
У Січ Тешлицьку втівав...

Два останні приклади є рївночасно прикладами звичайного в думках епічного розширювання оповїдання через повтаряннє речення з новими доповнюваннями його.

Як у думках, так і в пісні про повстання Пушкаря подибусь ся й намаганнє дати дїйству (битві) прикмету більшої могутности через зазначування самої вихідної точки дїйства, самого початка його, при помочи дїєслора: **стали**:

Тоді-то стали Пушкарівці
На Ляхів наступати,
Стали Ляхів середом-передом
Бити-побивати.

Не брак і в лексичі пісні особливостей знаних із дум. Такими є передовсім зміцнення слів синонімами: задумав-загадав, латвою латва, середом-передом, бити-побивати. Поза тим ще й архаїзм — один, але значний: обликав; слід тої книжно-народної мови, яких у первісному тексті пісні, як і всіх дум, колись певно було більше.

Гадаю, що поданого матеріялу для характеристики змісту, будови і стилю пісні про повстання Пушкаря вистане на доказ безпосереднього споріднення її з думами, а навіть на доказ, що й ся пісня є думою, думою забутою й нерестрованою доси.

Зміст, настрій і легка іронія з сатиричним вістрем зближують сю думу до групи дум із часу Хмельниччини.

На питання, коли могла повстати дума про повстання Пушкаря, можна би зважитись відповісти: безпосередньо по оспіванім факті. Припустити пізніше повстання її трудно. Коли рукою судьби факт побіди Пушкаря над Виговським був перечеркнутий, не було вже для оспівування його ані настрою ані моральної спонуки.

Слідами гетьмана Мазепи.

Подав *Богдан Барвінський.*

Вступ.

При нагоді збирання матеріалів до генеалогічно-геральдичної монографії Мазепів-Колединських¹⁾ попадали мені в руки також такі матеріали, котрі не відносять ся вправді безпосередно до згаданої теми, все-ж таки стоять у тім чи иншим звязку з особою гетьмана Івана Мазепи та його родом. З сього згляду рішив ся я опрацьовувати ті матеріали незалежно від монографії роду Мазепів та випускати їх у світ окремими причинками. Першим таким причинком була моя стаття п. з. „Портрет гетьмана Мазепи в замку в Підгірцях (до ілюстрації)“²⁾. Яко дальші того рода причинки появляли ся від часу до часу слідуючі мої статті: „Портрет Мазепи кисти артиста-маляря Осипа Куриласа“³⁾, „Гетьман Іван Мазепа в всесвітній літературі і штуці“⁴⁾, „Причинок до питання про т. зв. „Бекетівський“ портрет Мазепи“⁵⁾ та „Доповнення до статей про Мазепу: 1. Гетьман Іван Мазепа в всесвітній літературі і штуці; 2. Т. зв. „Бекетівський“ портрет Мазепи; 3. Уваги до інших портретів Мазепи; 4. „Невідомий доси“ портрет гетьмана Івана

¹⁾ Родinne назвисько Івана Мазепи було „Колединський“. Гл. *Źródła dziejowe* V, ст. 110 і 138—9; Архивъ юго-западной Россіи ч. VII, т. I, ст. 293; пор. також Rulikowski: *Opis powiatu Wasylkowskiego*. Warszawa 1853, ст. 117 і Похилевичъ: *Сказанія о населенныхъ мѣстностяхъ Киевской Губерніи*. Киевъ 1864, ст. 508.

²⁾ *Руслан* 1906, ч. 75—77; перепечатана в *Історичнихъ причинкахъ I*, Жовква 1908, ст. 96—108.

³⁾ *Руслан* 1909, ч. 120; — також у присвяченихъ пам'яті гетьмана Мазепи з нагоди двохсотихъ роковинъ полтавського бою *Історичнихъ причинкахъ II*, Львів 1909, ст. 22—28.

⁴⁾ і ⁵⁾ *Руслан* 1909, ч. 140; *Історичні причинки II*, ст. 29—31 (з портретом).

Мазепи¹⁾. Почавши з 1910 р. появляли ся в часописи „Руслан“ свої замітки (переважно полемічного характеру), дотикаючи питання про автентичність поодиноких портретів гетьмана Мазепи (1910, ч. 70, 72, 74, 79 і 83; 1912, ч. 27); вони мали вийти в III-й томик моїх „Історичних причинків“, котрого печатання було вже розпочате літом 1914 р., але вибух світової війни перепинив його.

Продовженням моїх заміток, що не дадуть ся помістити в рамках приготовлюваної монографії Мазепів-Колединських, мають служити отсі статті під одним спільним заголовком „Слідами гетьмана Мазепи“, котрі буду оголошувати печатно в міру сього, як даний матеріял буде мною відповідно опрацьований.

I.

Безіменна „похвала“ гербу Мазепів.

Нема нині ніякого сумніву що до сього, що гербом роду Мазепів-Колединських, з котрого походив знаменитий гетьман, був герб „Курч“. На жаль, не у всіх істориків XIX в. можна стрінути ся з таким поглядом²⁾. І так Едвард Рудіковський, описуючи герб Мазепів підніс, що „takiego herbu nie znajdujemy u heraldyków“³⁾, хоч вкінці пізнійше дійшов до пересвідчення, що се таки герб „Курч“⁴⁾. По думці князя Дабіжі герб Мазепів „по расположенію своихъ составныхъ частей, напоминаетъ древній гербъ „Курчъ“⁵⁾. Цікаве й незрозуміле для мене

¹⁾ Руслан 1909, ч. 289; 1910, ч. 1, 3 і 8; Історичні причинки II, ст. 77—94. Перепечатуючи мої статті в „Істор. прич.“, поробив я відповідні поправки й доповнення.

²⁾ Се тим дивнійше, що вже в XVIII в. ніто в сїм не сумнівав ся. Гл. Krasicki: Zbiór potrzebniejszych wiadomości I, Warszawa—Lwów 1781 ст. 482: „Jan Mazepa hetman Ukrainy.. szlachcic, przezwiskiem Kurcz“.

³⁾ Dziennik Warszawski 1854, ч. 196.

⁴⁾ Słownik geograficzny Królestwa polskiego VI, Warszawa 1885, ст. 184.

⁵⁾ Дабіжа: Мазепа-князь и его шляхетскій и княжескій гербы. (Кіевская Старина т. 16, 1885 декабрь, ст. 716). Мазепин герб не лиш „напоминаетъ“ герб „Курч“, але се таки герб „Курч“. Він зображає вилвернену латинську букву J; на ній уставлена латинська буква Y.

непорозумінне зайшло в монографії Костомарова: „По известію, доставленному въ Археографическую комиссію графомъ Брюэль-Плятеромъ — читаемо там — Иванъ Степановичъ Мазепа-Колединскій, шляхетскаго происхожденія герба Бончъ...“¹⁾. В примітці покликуєть ся Костомарів на „Лѣтопись занятой Археографической комиссії, вып. VI, 1877 г. ст. 44“. Що-ж одначе находимо в цитованім випуску отсеї „Літописи“? Подана там слідуєча записка гр. В. І. Брюель-Плятера: „Иванъ Степановичъ Мазепа Колединскій (Колодннскій) герба Курчъ“²⁾. Яким проте чином попав у монографію Костомарови герб „Бончъ“, не можу вяснити.

Беручи справу Мазепиного гербу зі становища геральдики, висгане глянути тільки на „котре-небудь із численних зображень сього гербу (Мазепин герб і його геральдичні відміни будуть обговорені в згаданій монографії), щоби зараз таки рішити питання про його назву й походження“³⁾. Коли-ж ходить о исто-

в деяких вімінах гербу лат. буква V. З одної сторони шестираменна звезда, а другї сторони півмісяць.

Еварницкій: Къ исторіи нашего края. (Вѣстникъ Екатеринославскаго земства. Годъ I, 1904 ч. 2/3) подав на ст. 57 невідомий досї портрет Мазепи з гербом (побіч подано й його перерисованіє), а на ст. 56 такий опис: „на темномъ полѣ написано красное сердце; на середнѣй сердца крестъ; ниже креста два копыя, остриями вверхъ, связанные внизу бантомъ; изъ подъ сердца видно съ обѣихъ сторонъ двѣ ручки — одна ручка сабли, другая ятагана; по краямъ чернаго поля буквы: И. М. Г. З. К. К. С. П. Л.“.

Проф. Грушевський: До портрета Мазепи (Записки Н. Т. в. ім. Шевч. т. 92, ст. 247) подає до сього портрету таку замітку: „Катеринославський портрет має ініціали, хоч не зовсімъ звичайні: И. М. Г. З. К. К. С. П. Л. і герб якийсь фантастичний (ініціали можнаб прочитати як Иван Мазепа Гетьман Запорожський Козацький Ктитор Святої Печерської Лаври, — припускаючи, що катеринославський портрет стоїть в безпосереднімъ звязку з лаврським“.

Прихилилячись до погляду проф. Гр. про фантастичність сього гербу, я позволю собі инакше розв'язати ініціали, а іменно замість „...Козацький Ктитор...“ — „Ктитор Київської Святої Печерської Лаври“.

¹⁾ Костомаровъ: Мазепа и Мазепинцы. 2 изд. С.-Петербургъ 1885, ст. 1. Розстріленіє мос. Звертаю увагу на неправильну форму назви сього гербу в московській мові. Отсей польський герб зоветь ся „Bończa“, а не „Boncz“.

²⁾ Лѣтопись Занятой Археографической комиссії. Вып. VI, отд. IV. С.-Петербургъ 1877, ст. 44. Розстріленіє мос.

³⁾ Пор. н. пр. гетьманську печатку на листі до підканцлера кор., Яна Шембека, писанім під Києвом 18 VII 1707 р. (М. С. Бібліотеки

ричний доказ, так вистане подати хоч би кілька цитатів з панегирика, написаного сторонником і наслідником Мазепи, Филипом Орликом, в честь Мазепинного свояка Івана Обідовського¹⁾. Н. пр.:

Precz ztąd dumno wyniosłe Cedry, precz Libany,
Którym piorunem grozi Jowisz rozgniewany,
Bo nie tu gniazdo Orzeł Obidowskich wije,
Lecz w Kurczu Mazepiańskim, gdzie piorun nie bije²⁾

Przy Kurczu Mazepiańskim, Marszem y Luciną
Dom Obidowskich świeci . . . . .³⁾

Gdzie Herbowe Rzeki Twoje Mazepo, na Parnass zdroje
Drogie leją, niby w Lydzie Paktol złotą szybą idzie,
Y gdzie Krzyż w Kurczu zakwitnoł w Dafnidy
Drzewo . . . . .⁴⁾

Tu w Mazepiańskim Kurczu wyleżony
Ptak Obidowskich . . . . .
Tu niezgaszone Planety przy Kurczu, w złote Telety
Phaeba przyodziane
Świecą swym klarem dumney Luny rogi
Krusząc, rzucając Mazepie pod nogi
Karki zholdowane⁵⁾.

Варшавського Університету ч. 1231) На отсю печатку звернув мою увагу д-р Іван Крипякевич, за що винен я йому вдячністю. Пор. також *Tablice odmian herbowych Chrzęńskiego*. Warszawa 1909, ст. 26 і табл. VI. Опис гербу подав я вище.

1) *Hippomenes Sarmacki*.. Pan Jan z Obidowa Obidowski Jego Carskiej Prześwietney Mści Stolnik.. przy triumphalnych weselnego Hymenausza applawzach, przez.. Filipa Orlika, Pisarza Konsystorskiego Metropoliey Kijowskiej acclamowany. Roku 1698. W Typographiey Świętey Cudotworney Lawry Pieczarskiej Kijowskiej. (Бібл. Осолінських у Львові, ч. 11700). Ніякого портрету Обідовського, ритою Тарасевичем, що після *Estreicher*: *Bibliografia Polska XXIII*. ст. 424 має бути в тім панегирику, я не найшов, бодай тепер його там нема. Є там лиш ритовини Щирського з ініціалами „I. S.“ Також і Максимовичъ: *Собрание Сочинений III*, Київъ 1880, ст. 714, в статті „О панегирикахъ Филиппа Орлика“, маючи під рукою вищий привірник, згадує лиш про ритовини Щирського.

2) Orlik: *Hippomenes Sarmacki*, карта 11.

3) *Ibidem*.

4) *Idem*, к. 19.

5) *Idem*, к. 25.

Цікаву похвалу гербу „Курч“ находимо в (сучасному Мазепі) творі польського письменника Вацлава Потоцького:

Kurczem herb zową, ale: w boiu się nie kurczy;
 Doznał nie raz Tatarski: doznał u kark Turczy.
 Bo kiedykolwiek z konia: tych y owych sięgał.
 Tak w ręku, iako Żywce: w cięciwie, wyciągał.
 Ypsilon znakiem Greckiem: Litera być musi,
 Ze ten Herb na Wołyniu: począł się u Rusi,
 Krzyż mieczowy przez środek: senna w kłamrze stoi,
 Miesiąc y Gwiazda, świecą ze strony oboi.
 Znać że się był gdzieś w nocy: skurczył y zasadził,
 Zeby nieprzyjaciela: na fortel wprowadził.
 Potym obiema skrzydły: skoro nań uderzył,
 Ludzi na kształt Litery: Ypsilon rozszerzył¹⁾.

Отся похвала відносить ся до гербу „Курч“ яко до власности усіх співгербовиків; значінне його зростає одначе що-йно тоді, коли він звязуєть ся майже виключно з іменем українського гетьмана. Доказом сього численні похвальні вірші й панеїрики, котрих темою похвала Мазепиного гербу.

Такі похвальні вірші появляли ся при ріжних нагодах. І так появляли ся вони при нагоді напечатання сеї або тої книги, виданої коштом гетьмана Мазепи, чи йому присвяченої. Як приклад подам книгу св. Димитрія Ростовського п. з. „Руно орошенное“, написану з поручення Лазара Барановича імовірно між 1675—77 рр., напечатану одначе в Чернигові що-йно 1680 р. (2 вид. 1683 р.)²⁾. В одному із видань „Руна“³⁾ уміщений восьмистих п. з. „О гербѣвнѣй Лунѣ и Деннѣици и о Рунѣ орошенномъ“⁴⁾, що є нічим иншим, тільки похвалою гербу Мазепи. Подаю його дослівно, модернізуючи правопис:

¹⁾ Wacław Potocki: Poczet Herbów szlachty Korony Polskiej y Wielkiego Xięstwa Litewskiego. Kraków 1696, ст. 543—4.

²⁾ Шляпкинь: Св. Димитрій Ростовскій и его время (1651—1709 г.) в „Запискахъ истор.-филол. факульт. имп. С.-Петербургскаго университета“ ч. 24. С.-Петербургъ 1891, ст. 18.

³⁾ Користуюсь 5 виданням в Чернигові 1697 р., що зберігаєть ся в „Національному Музею“ у Львові під ч. 673; гл. ще Свѣнцицькій: Каталогъ книгъ церковно-славянскої печати. (Выдавецтво Церковного Музея во Львовѣ. I). Жовква 1908, ст. 115, ч. 394. Авторство св. Димитрія в каталозі не зазначене.

⁴⁾ Віднису цитованого восьмистиха (1 карта 1 зшитка) уділив мені ласкаво д-р Свѣнцицькій.

Геддеону оногоде образъ бысть побѣди
 Руно, луна, денница, что и бысть послѣди.
 Орошенное Руно се пророковаше,
 Ггоже денница и луна орошаше.
 Но (ч)го Руно и луна звачить и денница?
 Бысть то образъ побѣды Маря дѣвица.
 Гди Денница и Луна Руно и здѣ росить,
 Звакъ побѣды Мазепѣ навратіи приносить.

Автори панегіриків, присвячених особам, що стояли близько до Мазепи, не минають нагоди, щоби не умістити в них бодай кількох стихів на похвалу гербови Мазепи. Бачили ми се н. пр. в панегірику Орлика „Hippomenes Sarmacki“, присвяченим Обідовському. Виймаю з нього ще декілька характеристичних віршів, у котрих згадується герб Мазепи:

Niech kto w Taygecie Palmy, na skroni mądrą wytnie.
 Krzyż Mazerów w Parnassie, w Lawr trwały że kwitnie
 Niedziw, bo gdzie Hypokren, a Rzeki Herbowe,
 Tam u Kupressy kwitną w Korony Lawrowe¹⁾.

Leć Orle przez pioruny, przez Marsa upały,
 Tam gdzie Tobie Lawr Sława zawiesiła trwały:
 Krzyż Mazerów gdy groźnym piorunem się pali,
 Toć Threickie Balchany Twa dzielność obali²⁾.

Bo Krzyż Mazerpy to sprawi, że Dniepr we krwi swoiey splewi
 Bistoński Pyrrhus, a Xieżyc zuchwały
 Zgasi ciemne swe iskrzyska, Gdy Planety wodza zbliżka
 Światłem Phebowym natrą na rozdęte
 Rogi . . . .³⁾

Обідовському присвятив панегірик з нагоди його вінчання в 1698 р. також Степан Яворський п. з. „Виноградъ Христовъ..... При благословительномъ вѣнчаніи супружества велможнаго, его милости, пана Іоанна зъ Обѣдова Обѣдовскаго, его Царскаго и пресвѣтлаго Величества Столника и Полковника Нѣжинскаго.....“⁴⁾. Яворський не забув у ньому про герб Мазепи, подаючи слідуєчий восьмистих під рисунком гербу:

¹⁾ Orlik: Hippomenes Sarmacki к. 17 обор.

²⁾ Idem, к. 20.

³⁾ Idem, к. 22.

⁴⁾ Ундольскій: Неизвестное сочинение Стефана Яворскаго (Москвитянинъ 1842, ч. 3, ст. 105—109) і Максимовичъ: Собрание сочинений III, ст. 711 (в статті „О панегірикахъ Стефана Яворскаго“) знають сей панегірик лиш із власноручного рукопису Яворського. Він

Зри коль крѣпко въ Россіи Вѣра стоить свята,
 Ей же не одолѣють и адові врата,
 Крестъ на когвѣ утверждень, при двою свѣтилу
 Сію Вѣры святой изъявляють силу.
 Всеу устремляются злочестивыхъ рѣки,
 Крестъ на когвѣ недвижимъ будетъ во вѣки.
 И сага ноць князя тмы ничтоже успѣть:
 Заря свѣтилъ небесныхъ при крестѣ яснѣть¹⁾.

Переходимо до похвальних стихів на герб Мазепи в панеїриках присвячених самому гетьманови.

Йдучи в хронологічному порядку, зачнемо від панеїрика Стефана Яворського п. з.: „Echo glosu wołającego na ruszczy... przy solennym powinszowaniu doroczney festu patronskiego rewolucyey... P. P. Janowi Mazepie.... brzmiaće głośnie życzliwego affectu resonancya, Najniższego slugi Symeona Jaworskiego Artium Liberalium et Philosophiae Magistri consummati Theologi, Roku... 1689“²⁾. Рудіковський згадує в своїй статті про Мазепу, що в тій творі Яворського уміщений під гербом „шестистих“³⁾. На жаль, не можу цього на разі провѣрити, одначе про нього не згадує ані Максимович у своїй статті⁴⁾, ані д-р Володислав Семкович у владженім для мене в „Петербурзькій Публичній Бібліотеці“ відписі заголовка цього панеїрика й рисунку гербу.

Найблизшим хронологічно до цього панеїрика є панеїрик Філіпа Орлика п. з.: „Alcides rossiyiski triumfalnym lawrem ukoronowany Jaśnie Wielmożny Jegomość Pan Jan

був одначе печатаний, а два печатані припірки знають Сахаровъ: О сочиненіи Стефана Яворскаго (Москвитянинъ 1843, ч. 9, ст. 155) і Пекарській: Наука и литература въ Россіи при Петрѣ Великомъ II, С.-Петербургъ 1862, ст. 2-3.

¹⁾ Восмистих цитований у згаданій статті Максимовича, ст. 711.

²⁾ Петербурзька Публична Бібліотека, Свѣд. 13-VIII $\frac{1}{237}$.

³⁾ Dziennik Warszawski 1854, ч. 198.

⁴⁾ Собрание Сочиненій III, ст. 710. Яко місце напечатання М. подає Київ (панеїрик напечатаний без подання місця). Estreicher: Bibliografia Polska XVIII, ст. 517, відніс ся в сумнівом до імени Яворського „Симеон“. Справа одначе зовсім ясна. Вже в цитованого самим Естрайхером каталога „Bibliothèque Impériale Publique de St.-Petersbourg. Catalogue de la Sections des Russica“ I, St.-Pb. 1873, ст. 576 миг був він переконатись, що Симеон Я. „Le même que Steph. Javorsciус“. На тій основі, що Я. підписаний іменем „Симеон“, стверджує Максимович (Op. cit.), що „Яворскій въ 1689 году не былъ еще монахомъ“. Стефин — се монаше імя Яворського.

Mazera.... 1695. W Wilnie¹⁾. Під Мазепиним гербом уміщений там слідуєчий восьмистих²⁾ на похвалу гербови:

Snać Krzyż domu Mazepów, Zodiak przemierzył
 Y tak się mocno Sławą o niebo uderzył,
 Że się musiał rozdziwić w tym impecie z wierzchu
 Zholdowawszy Planety nie znające zmierzchu,
 Bóy się tu Thracka luna przystępować blisko,
 Złota Phaebe z Helicą zgaszą Twe iskrzysko,
 Krzyż Mazepów rozdarty w tym Kleynocie drogi
 Rozedrze ci Planeto w Hyperborze rogi.

Чи в виданім 1688 р. в Чернигові панетірику Івана Орновського п. з.: „Муза Roxolańska o tryumfalnej sławie y fortunie z herbownych znaków... Pana P. Jana Mazery... szczęśliwe omen biorąca.....“³⁾ є які стихи, котрі прославлявалиб герб Мазепи, з певністю скавати не можу. Бодай не згадує про се Максимович⁴⁾, а д-р В. Семкович доніс мені, що опису гербу там нема.

Приступаю тепер до описання одного панетірика, котрий, в противенстві до поданих више коротеньких похвальних стихів, присвячений в цілости гербови Мазепи, чи, кажучи докладнійше, в похвалю Мазепиного гербу. Находить ся він в єдинім примірнику в „Бібліотечі Ординації гр. Красінських“ у Варшаві п. ч. 987. Заголовок його такий:

Krzyż

Początek Mądrości

W Herbownym Kleynocie Jaśnie Wielmożnego

Jego Mości P: P: Jana [Mazery]⁵⁾

Oboch stron Niepra Hetmana

Y Przepoważnego Kawalera

Niebieskimi światu Planetami ozdobnie

Świecący.

Панетірик безіменний, печатаний „folio“ (карт 5 нумерованих), без означення року й місця печати, знаний в бібліографії,

¹⁾ Петерб. Публ. Бібліотека, Свгн. 13 XX $\frac{2}{8}$. Пор. Estreicher XXIII, ст. 424.

²⁾ Відпису сього восьмистиха уділив мені ласкаво д-р Вол. Семкович. Згадує про нього Максимович: *Собрание Сочинений III*, ст. 714.

³⁾ Петерб. Публ. Бібл., Свгн. VIII $\frac{1}{86}$. Пор. Estreicher XXIII, ст. 440.

⁴⁾ *Собрание Сочинений III*, ст. 715 (в статті „О панегрикахъ Іоанна Орновскаго“).

⁵⁾ Назвисько Мазепи витерте в заголовку пізнійшою рукою. Внутр панетірика назвисько ненарушене. Про витирання назвиська Мазепи в кни-

але не був точно описаний. Знав його Рудіковський очевидно в тім єдинім примірнику з початковим словом „Krzyż“, додаючи увагу, що „nie masz roku i miejsca druku, lecz zdaje się że Czernichowski. Na tym egzemplarzu wyraz „Mazepu“, różniejsza wytarła ręka“¹⁾. Знає його й Естрайхер в примірнику з „Бібліотеки Красінських“, при чому одначе слово „Krzyż“ чомусь то опустив, даючи панетірикови заголовок „Początek mądrości...“²⁾.

Дату напечатання сього панетірика можна означити лиш приблизно, а з цілою певністю місце напечатання. В тексті панетірика сказано іменно про Мазепу, що „Twego to Krzyża władza, że mądre Kamieny, w Czernihowskie się znowu przeniosły Atheny“, що Мазепа „Gdy, by wstało Lyceum, to pozwolić raczy!“³⁾, вкінці, що панетірик сей походить „od Neopoetów Collegium Czernihowskiego“⁴⁾. На основі сього можемо твердити, що панетірик напечатаний зовсім певно в Чернигові (не, як писав Рудіковський, „zdaje się“) і то сейчас після засновання там-же ліцея чи колегії. Про повстання Чернигівської колегії знаємо тільки всего, що архієпископ Лазар Баранович переніс школу з Новгорода сіверського 1689 р. до Чернигова й мріяв про се, щоб її зорганізувати на взір кївської колегії, одначе забракло йому до сього середників⁵⁾. Довершив сього діла що-йно наслідник Барановича, Іван Максимович, як принускають, около 1700 р⁶⁾. А що Максимович став чернигівським архієпископом 1697 р.⁷⁾, то, по моїй думці, колиб прийняти для засновання чернигівської колегії вчаснійший рік, чим 1700, панетірик не міг бути напечатаний скорше, чим після 1697 р., а в кожному разі десь між 1697 і 1700 р.

З огляду на се, що панетірик „Krzyż“ знаний лиш в єдинім примірнику, вважаю конечним подати з нього важніші уступи, особливо ті, котрі справді є похвазою гербу Мазепи.

гах після його „ізмни“ гл. У м а п е ц ь: Гетьманъ Мазепа, С. Петербургъ 1897, ст. 417—18 і Лазаревскій: Записки о портретахъ Мазепы. (Кіевская Старина т. 64, марть 1898, ст. 457 і прим. 1).

1) Dziennik Warszawski 1854, ч. 198.

2) Estreicher: Bibliografia Polska XXII, ст. 249.

3) Krzyż... к. 1.

4) Idem, к. 4 обор.

5) Jabłonowski: Akademia Kijowsko-Mohilańska. Kraków 1899—1900, ст. 197.

6) Idem, ст. 197 і 207.

7) Idem, ст. 192.

Od Krzyża | w Domie nauk | początki bywają |
 Gdy to | odkąd zaczniemy? obykle mawiają.
 Y niedziw; gdyż y sama mądrość nieskończona
 Boska Krzyżem iest światu cudnie objaśniona.
 Krzyż mądrym chwala. Każdy co się Krzyżem chlubi.
 Ten | istoty prawdziwey mądrości niegubi.
 Herbowy Twój Krzyż | *Jaśnie Wielmożny Hetmanie.*
 Za złoty klucz mądrości uczącym się stanie:
 Boś nim otworzył Pałac nauk zapomnionych |
 Jaśniej mówiąc w niepamięć dawno zatopionych |
 Twego to Krzyża władza | że mądre Kameny |
 W Czernihowskie się znowu przeniosły Atheny |
 Dziedziczna Cynthia | swym blaskiem to sprawiła |
 Ze złota nauk światłość znacznie się rozwiła.
Phosphorus Twey woli | ku słońcu kredensuie
 Wyszszey mądrości | nam dzień łaski twey skazuie |
 A czym nas Herbowy twój Krzyż iawnie uraczył?
 Gdy | by wstało Lyceum, to pozwolić raczył.
 Tweż Ci tedy *Wielmożny Panie* ofiaruiem |
 Zaczątych nauk kwiatem | skronie twe wiencuiem |
 Po Marsowych Cyprissach krwią mężną zboczonych |
 Przyimi spokojne palmy y Bogiń uczonych.
 Nie niesiem ci w dar złoto drogocenney wagi |
 Jakim się Luzitańskie rozlewają Tagi | ¹⁾
 Ni daleki kalekut w perły nie ubogi |
 Z nami się pokornie pod twoie ciśnie nogi.
 Nie Tyrskich y Sydońskich purpur niesiem zbioru |
 W iakie się zwykły stroić poważne Honory;
 Ale | co w Domie nauk praca pielęgnuiem |
 To ci Minerwa nasza chętnie ofiaruie.

Schola Infima.

Sama mniejsza Pallady Alumna | nazwana
Infima, tym mądrego czci Ciebie Hetmana |
 W Deklinaciach | skłonność najpierwszą przynosi |
 Byś ją przyjął w swą łaskę najpokorniey prosi²⁾.

Grammatica

Alumnka druga to Pallady,
 Z którey chwały te są składy,
 Woyskorządny Panie tobie
 Znamienity w swey ozdobie.

Genitivus

Rodzący | świadczy Cię być zacie urodzonym³⁾

¹⁾ Krzyż... k. 1.

²⁾ Idem, k. 1 obor.

³⁾ Idem, k. 2.

Coniugationes

Piękne fortun to sprzężenie,
Sławne imię, y cnot mienie

. . . . .

Permissiui, sive concessiui modi tempus praesens.

Że na czystsza ludzkości formę | przetworzona
Jest Ukraina; Tobą ta rzecz pozwolona¹⁾.

. . . . .

Syntaxis.

Z trzeciej Alumnki niemala
Taka Ci się rodzi chwala.

. . . . .

Spytaćbysię; co jesteś waleczny Hetmanie?
Yakie mądrych głów iest o tobie mniemanie?²⁾
Rzekną że słońcem iestes Nieba Rossyiskiego |
Światłem Herbowych Planet twych ozdobionego:
Oną sławy twoiey są glansem wiekuistym |
Y polorem Lucyny | iak kryształ przezyrzystym.

. . . . .

Ród szlachetny stą poznać | gdy ma mądrość w cenie:
Y stą pierwsze iest rodu cnego zalecenie.

. . . . .

Zaczym twa Rodowitość iawnie pokazana |
Gdy twemu sercu mądrość iest upodobana³⁾

. . . . .

De constructione figurata.

Życ niechwalebnie | iest to umrzeć y znaganą
Tobie tak żyć przez fata Hetmanie niedaną
Bo twoie żyć iest wieczna potomności chwala
Która Cię na swym łonie będzie piastowała.

. . . . .

Jan Mazepa całością wsławił
Państwo swoje⁴⁾.

. . . . .

1) Idem, к. 2 обор.

2) Idem, к. 3.

3) Idem, к. 3 обор.

4) Idem, к. 4.

Koloss Krzyżopodobny
 Na Nowym Helikonie
 dla wiekopomney u świata pamięci
Jaśniewielmożnemu Jegomości
Panu Janowi Mazepie
Hetmanowi
 et caet.: od Neopoetow Collegium Czernihowskiego
*Wystawiony*¹⁾.

. . . . .
 Zacny y z urodzenia | y z mądrości Panie |
 Woyska Zaporozkiego roztropny Hetmanie |
 Twoy Koloss Krzyżowzorny iest nieporuszony |
 Na twardych fundamentach mocno utwierdzony |
 . . . . .
 Twoiego to kolossu w wierzchu dwoistego |
 Widziemy dwie ozdoby świata Rossyiskiego.
 Bo y dzielność | y mądrość w Tobie iest złączona ! ²⁾
 . . . . .
 O Kolossie żadnemi wieki niezmierny !
 Ani płynnemi rythmy godnie wysławiony,
 Ty sam pod niebo wynieś sławę snego *Jana*
Mazepy | Woysk Rossyiskich dzielnego Hetmana³⁾.

Коли після „ізмінн“ Мазепи не пошановано імени гетьмана й нищено його в книгах, не пошановано й його гербу. Сей гербовий хрест, що був досі „символом мудрости“, „символом сили Віри святої в Росії“, котрої „не одоліють і адські ворота“, в двоїстости вершка котрого добачувано досі „дві окраси Російського світа“, стає від тепер „символом адської сили“.

Доховав ся до наших часів вірш, котрого темсю є вже не похвала, але зогидженне Мазепинного гербу:

Бѣно ахъ бѣдно! что нынѣ учинися!
 Гетманъ безумный апостата явися,

¹⁾ Idem, к. 4 обор. Се начеб друга часть похвали.

²⁾ Idem, к. 5.

³⁾ Idem, к. 5 обор.

Союзомъ въ бѣсы крѣпцѣ соединися,
Вражій угодникъ Мазепа сотворися!

.....

Не точію мнѣ то и во удивленіе,
Но вѣщши того его погубленіе
На гербъ Мазеповъ крестовидный рогатый
Шираму а заюзь (?) въ бѣсы прокляты¹⁾.

II.

Бібліографічна рідкість.

(Незваний близше латинський панеїрикс в честь Мазепа з 1690 р.).

З цілою певністю можемо сказати, що не всі панеїрики в честь гетьмана Мазепа відомі нам досі: деякі з них, як то ми показали в попередній статті, відомі нам в рідких печатних примірниках, деякі спочивають ще в рукописі²⁾; інші знов, хоч і печатані, та близше нам незнані. Нічого близше не знаємо н. пр. про панеїрикс, згаданий Максимовичем³⁾ п. з. „Theatrum pereennis gloriae“, напечатаний в Чернигові 1699 р. „folio“, котрого автором має бути Петро Армашенко. По словам Максимовича той панеїрикс був у бібліотеці звісного польського збирача Свідзінського, а що його збірка перейшла опісля до „Бібліотеки Ординації гр. Красінських“ у Варшаві, так він повинен би там находити ся. Не знає одначе про нього нічого польський бібліограф Естрайхер, а коли я літом 1913 р. звернув ся до Заряду тої бібліотеки з запитанням про вигляд Мазепиного гербу на ритовині Галаховського й про панеїрикс Армашенка, в письмі з 4 липця 1913 р. дістав лиш відповідь на перше питання. Видко, що сього панеїрикса там нема.

Рудіковський подав був знов звістку про якийсь латинський панеїрикс, без заголовка, мабуть киево-печерської печати,

¹⁾ З рукопису „Петерб. Публ. Бібл.“ (О. XIV. Ч. 16 к. 64 об.) напечатав Шляпкинъ: Св. Димитрій Ростовскій, ст. 50, прим. 4. Розстріленіє мов, ингайник Шляпкина.

²⁾ Пор. „Labyrinthus in laudem Mazepae explicitur“ з 1691 р. в рукописі Києво-соф. собора ч. 10 (451), згаданий Шляпкином: Св. Димитрій Ростовскій, ст. 49, прим. 4.

³⁾ Максимовичъ: Собрание Сочиненій III, ст. 715.

що зачинаєть ся від слів „Tandem triumphat tot taediis“, написаний, по думці Р., від київських шкіл на перший візд Мазепи до Києва 1688 р.¹⁾ Отсей незнаный ближше безіменний панетірик²⁾ одержав я літом м. р. на власність завдяки незвичайній звичливости голови „Польського Геральдичного Товариства“ у Львові і власника багатого й дуже цінного для історії України архива, п. Звімунта Люби Радзімінського, котрому складаю на сьому місці за сей цінний дар щирю подяку. Панетірик сей, що в заголовноу картою має 9 нунумерованих карт „folio“, написаний справді на візд Мазепи до Києва, одначе 1690 р.. а не 1688, як догадував ся Руліквський. Його повний заголовок такий:

CAPITOLIVM
PERENNIS GLORIAE

*PRAENOBILI, CRVCIS GENTILITIAE TROPHAEI INSIGNE.
ACCENSIS, AVITORVM SYDERVM PYRIS, ILLVSTRE,*

natiuâ generis, virtutu(m), meritoru(m) honoru(m)q(ue) magnitudine sublime:

Ad auspiciatissimum ac desideratissimum ingressum.

In celeberrimâ Vrbium Metropolim Kiiouiâ,

ILLVSTRISSIMO AC MAGNIFICENTISSIMO DOMINO

D: IOANNI MAZEPÄ,

DVCI EXERCITIVVM ZAPOROVIENSIVM STRENVISSIMO,

de caesis hostium, de suppedâneis Ciuium Capitibus,

ERECTUM,

Atq(ue) solenni salutâtionis plâusu,
ab alumno suo Collegio Kiiouo Mohilaeâno

RESERATUM.

Anno quo Caelestis ille, de terno hoste Triumphator, Empireum
ingressus Capitolium 1690.

На обороті заголовної карти уміщена ритовина невідомого ритівника (подаю фотографічну знімку в поменшенню): на тлі проміння шестираменна звізда (с. в. одна з двох планет Мазепиного гербу), над нею лента з латинським цитатом із 1 глави Євангелія св. Луки: „Visitauit nos Oriens ex alto. iuc. 1“. В середині звізди зображений до половини патрон гетьмана, св. Йоан Предтеча, праву руку держить піднесену в гору як до

¹⁾ Dziennik Warszawski 1854, ч. 198.

²⁾ Естрайхер не знає його зовсім.

навчання, над ним в півкруг напис: „ДЕННИЦА СЛНЦА ПРЕДИТЕЧА“. В лівій руці держить св. Йоан Предтеча: розвинений лист із цитатом з 1 глави книги св. Йоана Євангелиста: „Ал сѣдн-теактвѣт ѿ сѣктк Іа: а“. Під роговиною латинський чоти-ростнх:

Tristia somniferas depellite pectora noctes,
 En iam post umbras, nuntia Solis adest,
 Nuntia Solis adest Tui Dux fortissime Stella¹⁾.
 Ergo Tu Titan, hac radiante, micas

Панетірик зачинаєть ся словами: „Tandem²⁾ triumphat tot taediis afficta Mohilaeani Athenaei exspectatio. Dux Illustrissime

¹⁾ Се згадка про звізду в Мазепинім гербі. Кіша на основі фото-графічної знімки, зладженої д-ром Олександром Барвінським.

²⁾ Буква T, яко ініціал прикраша на кентавром, що стріляє з лука (карта 2).

Exercituum Zaporouiensium, Domine, Domine, Mecaenasque noster Clementissime. Triumphat inquam, postquam in Te vnica suorum desideriorum coronide, ceu in auge hodie stetit feliciter“. Даліше вихваляє автор гербові планети Мазепи такими словами: „O felicem vereque serenam diem, in qua tanti nobis à Tuis Syderibus illuxere fulgores! O faústam temporum vicissitudinem, vbi tanta nobis Tuorum Planetarum affulsit serenitas! vt neque Capitolio suos triumphales ignes, neque, Cosdroae artificiosos caelestium sphaerarum nitores, nec denique ipsi caelo, suum inuideamus Phaebum, postquam tam Illustres Tui Planetae, pari serenitate, nostras Atticas irradiant nostes, imò ipsa Luna Mazepiana, nouà metamorphosi. in lucidam noctibus Atticis Pharum transmigrasse videtur“. Радують ся автор з приводу, що Мазепа заяснив „veluti tremendum barbarorum fulmen, Montibus Kijouiensibus“ та „in hanc urbium Metropolim est illatus“.

Описуючи Мазепині воєнні подвиги¹⁾, автор прирівнює його до Ганнібала словами: „merissimus Annibal quòd Cannas in Orientem transtuleris, hoc nonnisi Annibale superior, quòd nulla Tibi Capua virtutem confregisset“²⁾. Мазепина любов Вітчизни (amor Patriae) — „non terrenis fastis, sed supremis inscribendum annalibus“³⁾. Виславляє автор панетірика Мазепу за те, що здвигнув цілий ряд домів Божих: „Erigis Tu quidem monumenta, sed Honori Diuino sacrata, instauras Trophaea, sed Victori de styge, mundo, Fatisque triumphanti Nvmi. Victrici, subdolam serpentis astutiam profliganti Mariae. Erigit iterum Tuis Auspiciis, in Monte Pieczariensi, triumphalem suae, an potius Tuae Crucis Gentilitiae columnam, Sanctior Hercules Andreas Diuinissimus“⁴⁾; котрий був по словам автора для Мазепи „bellici itineris Comes, praeliorum Patronus, periculorum Expugnator, iniuriarum Vindex, Autor denique triumphorum“, сей „Rossiacus Neptunus“⁵⁾. При тім порівнює автор Мазепу з Константином Вел.: „Alterum Te protunc licuit venerari Cónstantinum, in signo Crucis ab Andrea collato“⁶⁾. Не забуває автор згадати й св. Николая як помічника в Мазепиних побідах, котрому сей останній „Sacrae Basilicae

1) к. 2 обор. 2) к. 3. 3) к. 4.

4) Тут натяк на ордер св. Андрея Первозваного, котрого лицарем, крім ордеру Білого Орла, був Мазепа. Дабіжа: Мазепа-князь и его шляхетскій и княжескій гербы. (К. Стар. т. 13, ст. 716).

5) к. 6. 6) к. 6 обор.

erigit Trophaeum, ac perennaturum gratitudinis instauravit monumentum¹⁾).

Як головну заслугу підносить автор спеціальну прихильність гетьмана для Могилянської колеїї і висловлює вдячність за те, що „Renascitur iterum è Tuis aëriis Pallàs nostra“²⁾. „Atque hoc est in Tuum Aduentum nostrae Venerationis Homagium“, замість мраморних кольосів, пірамід, обелісків і статуй³⁾).

Свій панетірик кінчать безіменний автор таким відзивом: „Emine Dvx potentissime, fruire fortunà, quam Tibi comparavit Virtus. Superi verò Autores Tuæ dignitatis, annuant Palladis nostrae Voto, cuius haec fida pagina interpret est. Approbent caeli propitij, quod precamur, ut

Laus Tua cum caelis radiet, saxisque perennet
Nec tunc, cum mundus concidet, ipsa cadat“⁴⁾).

III.

Глумливе значінне імени „Мазепа“ в українській, московській, білоруській і польській мові.

Ледви чи доведеться знайти в історії котрого-небудь із українських гетьманів більші контрасти світла й тіни, чим в історії особи гетьмана Івана Мазепи: коли іменно з одної сторони візьмемо під увагу, що Мазепа став героєм всесвітньої літератури й штуки⁵⁾, а з другої сторони те, що його імя набрало глумливого значіння, то сміло можемо сказати, що ні один із українських гетьманів не досвідчив на собі так дуже змінчивости людської натури, як се сталося власне з гетьманом Мазепою!

Візьмим під увагу н. пр. такого Хмельницького. З загально відомої народної пісні знаємо, як то нарід проклинав його за татарський ясир словами:

¹⁾ Ibidem. Св. Николай був патроном церкви в родовім селі Мазепи, Мазепицях в Білоцерківщині. Печилевичъ: Сказанія о населенныхъ мѣстностяхъ Киевской Губерніи, ст. 509.

²⁾ к. 7. ³⁾ к. 9. ⁴⁾ к. 9 обор.

⁵⁾ Про се гл. у вступі до отсех моїх статей.

Бодай того Хмельницького
Первая куля не минула,
А другая устрелила,
У серденько уцелила!¹⁾

Нам відомий ще цілий ряд сучасних віршів і інших письменних творів у польській літературі, в котрих підношено особу Хмельницького на глум²⁾; все-ж таки не діждав ся Хмельницький сього, щоб його імя набрало глумливого значіння, або — що більше — щоби цілий нарід глумливо прозивано його іменем.

Інша річ з Мазепою! „Суспільність, народ не здобули ся на відповідний критицизм супроти всіх заходів для дискредитування і огидження мазепинщини. Мазепа став для народу „проклятим“, завдяки церковній анатемі, і таким зістав ся в народній традиції — „проклягий Мазепа“, „превражий Мазепа“, „пес Мазепа“ і т. д. в новітніх варіантах пісень, що в першій редакції титулували його „вельможним Мазепою“³⁾. На гетьмана кинено церковну анатему, а се „новое явленіе, до того еще въ Малоросіи не бывалое, явленіе страшное, названное сонугницею Мазепѣ въ адѣ“, як виражасть ся безіменний автор „Історії Русов“, було довершене українським і московським духовенством 9 ст. ст. листопада 1708 р. в Глухові в слідуучий спосіб:

„Мрачное торжество сіе совершилось въ каменной Николаевской церкви, въ присутствіи Государя и при многочисленномъ собраніи чиновниковъ и народа. Духовенство и клирики были въ черномъ одѣяніи, и всѣ со свѣщами чернаго цвѣту. Портретъ Мазепы, высѣвшій до того среди города на шибеницѣ, влечень былъ по городу палачами и втянутъ внутрь.

¹⁾ Антоновичъ и Драгомановъ: Историческія пѣсни малорусскаго народа II. 1. Кіевъ 1875, ст. 116—17.

²⁾ Франко: Хмельницщина 1648—1649 років у сучасних віршах. (Записки Н. Т. ім. Шевченка т. 23/24, ст. 57 і 64); Щурат: З незнаної польської рукописи XVII в. (Ibidem, т. 74, ст. 133); Wasław z Potoka Potocki: Ogród Fraszek II. Lwów 1897, ст. 291.

³⁾ Грушевський: Шведсько-український союз 1708 р. (Записки Н. Т. ім. Шевч. т. 92. ст. 10—11). Бодяньський у видавних Реєстрахъ всего войска Запорожскаго послѣ Зборовскаго договора... 1649 года, Москва 1875, ст. XXXII пише: „Доселѣ писателѣ разпорѣчатъ объ его (Мазепи) происхожденіи, считая одни Мазепу Ляхомъ, другіе Козакомъ, третьи же тѣмъ, или другизъ, пось отъ Ляхомъ: „Ляхъ оказавшійся“, „Козакъ оляшившійся“.

церкви. Духовенство, окружає його, прочитувало і воспівало нї-котеріє псалми изъ Священнаго Писанїя, потомъ, провозгласивъ и нї:колко повторивъ: „Да будетъ такой то Мазепа проклятъ!“ оборотило на портретъ его возженныя свѣчи, а клирики, повторяя тоже самое пѣніємъ, оборачивали и они свѣчи свои ничкомъ. Начальствующій Епископъ ударилъ при томъ концемъ жезла своего въ грудь портрета, со изреченїемъ: „Анаѡема!“ И тогда повлекли обратно портретъ изъ церкви и пѣли сей стихъ церковный: „Днесъ Іуда оставляетъ учителя и приємлетъ діавола“, и тѣмъ обрядъ тотъ кончился¹⁾.

На приказъ царя Петра проголосивъ митрополитъ Стефанъ Яворскій сю анагему в успенскім соборі в Москві, а потім проголошено її в усіх церквах Росїї; опісля прокляття Мазепи вїйшло в церковный „чинъ православїя“ та крім сього уложено на день полтавської побіди 27 червня ст. ст. особну церковну Службу, в часі котрої співано пісню (в приложеннї її до Петра й Мазепи): „Днесъ Іуда оставляетъ учителя и приємлетъ діавола“, співану ще в часі першого анатемізованнїя Мазепи.

В часі Служби Божої в першу неділю великого посту можна було почути в котрім-небудь катедральнім соборі, як протодіакон грїмким голосом виголошував між иншим слїдуючі слова: „Глаголющимъ, яко цари возводятся на престоль не по особому благословенїю Божїю и тако дерзающимъ на бунтъ и измѣну, аки Грїшкѣ Огрепьеву и Ивану Мазепѣ и прочимъ подобнымъ — анаѡема!“ Огсей обрядъ поименного проклинаннїя Мазепи удержав ся був ще й у другій половині ХІХ в., аж зніс його Св. Синод як звичай, що стратив навіть свій історичный змисл та нікому і для нїчого не був уже потрібний²⁾.

Після великого числа панетїриків, присвячених Мазепі³⁾, поспіпалсь по його „ізмїні“ „обличительні“ вірші. Той сам ми-

¹⁾ Коиискій: Исторія Русовъ. Москва 1846, ст. 211—12.

²⁾ С. Н. И(саевичъ): Воплъ Мазепы. (Кіевская Старина т. 10, 1884 декабрь, ст. 658—660). Неумістність анатеми з точки погляду чистої ідеї Церкви, перед кінцевим судом Божим, становить провідну гадку письменного твору з поч. ХІХ в. під таким заголовком, уложеного в формі „прискорбїйшаго слова о проклятіи — анаѡемѣ“ самого-ж Мазепи до царя Александра Павловича. (Idem, ст. 662—672).

³⁾ В(икторъ) Барвинскій: Новый литературный памятникъ времени Мазепы. Харьковъ 1912, ст. 4 пише: „Надо полагать, что въ свое время появились и хвалебныя вирши, посвященныя Мазепѣ, но онѣ намъ неавѣстны такъ какъ мирно хранятся въ какомъ-либо

трополит Стефан Яворський, що в своїх панетіриках прославляв Мазепу, був першим, що передав Мазепу анатемі і з „хвалителя“ перекинув ся в „обличителя“ свого бывшего добродія. Для характеристики подаю тут виїмки з його вірша „In vituperium Mazerae“ :

Ізми мя, Боже, — вопієть Россія —
 Ось ядовита и лукава змѣя,
 Его-же ждаша адскія заслєны,
 Бывша вожда Івашки Мазєны.

Уподобися Россія Давиду,
 Іже ось сына терпяше обиду.
 Авессаломъ сыгъ бысть неблагодарній,
 І подобєнь ему Мазєпа коварній.

Како прелстихъся п не позналъ лиса,
 Ангела выдохъ, прелестію обѣса!
 Миѣхъ, яко агнецъ, но волкъ ядовитій,
 Овчею лєстно кожею покритій,
 Сладкій языкомъ, но мерзкій дѣлы,
 Утнн на мя нагубліє стрѣлы.
 Сахаръ во устахъ и сладкіє слова,
 Въ сердцу желчь, въ рукахъ погібєль гогова.
 О лицємѣре, о сатанинъ сыне,
 Тервїємъ острымъ красящійся кривє!

Что моя вина, что сотворихъ худо,
 Чєсо ради гониши мя Іудо?
 Горе прокляту тебѣ лицємѣру,
 Како смѣлъ еси измѣнити вѣру,
 Юже подъ крестомъ и Евангелїємъ
 Утвердилъ еси твоимъ лобызанїємъ!
 Горе ти, горе, злобы исполненну,
 Подобєнь еси гробу повапленну,
 Гдє очесомъ являєся красєпъ,
 Внутрь ядовитымъ червїємъ ужасєнь.
 Горе ти, горе в торому Кавиу,
 Горе ти, горе погібєлну сину.
 Пролїяль еси вѣрски кровъ премногу,
 Яже немолчно гласнѣ на тя къ Богу.

древнєхранилищѣ“. Авторови незвісними остали видко всі ті панетірики, про котрі я згадав в попередних двох статтях.

Божіе храмы быша двесь вертепы.
Отъ Свѣйскаго лва и волка Мазепы¹⁾.

Крім вірші Яворського до „обличительних“ віршів належить зацитований вже мною в виїмках безіменний вірш, напечатаний Шляпкином з рукопису „Петербурзької Публичної Бібліотеки“. Із недавню оголошених печатно заслугує на увагу ще один „обличительний“ вірш п. з. „Псалма новозданна, трубою названна“, написаний 1709 р. безіменним автором, що належав мабуть духовенству, або старшині²⁾. Ось кілька вірців із сього вірша:

Та труба словесна,
Мазепи прелестна,
Имѣну гласяща,
А Царя славяща.

. . . . .

Ровъ сей заровняти, котрий ископати
Геретикъ потщавъ ся, якъ би розширися
Костель ихъ проклятый, церковь наша мати
Би искоренна била превращенна
Въ лядскую упѣю³⁾, лечь мѣиць надѣю.
Же Богъ не поуститъ, а Царь не допуститъ.

¹⁾ Науменко: Стефанъ Яворскій въ двойной роли хвалителя и обличителя Мазепы. (Кіевская Старина т. 13, 1885 сентябрь, ст. 172—175). Розстрілення мої.

²⁾ В(икторъ) Барвнискій: Новый литературный памятникъ времени Мазепы ст. 4—8 в „Моск. Гл. Ар. Иностр. Дѣль, Малоросс. дѣла, 1709 г. Ч. 69“. Автор розвідки знає крім сього тільки вірш, напечатаний Шляпкином, не знає жате вірша Яворського, пишучи, що „подобнаго по содержанию памятника еще не появлялось въ печати“ (ст. 4). В „Псалми“ читаємо таке: „Котрую надѣ р(в)острухан (?) любезнѣй прійми“, до чого автор статті В. Б й додає таку увагу (ст. 4, прим. 2): „Вопросительный знакъ поставленъ нами въ виду неразборчивости слова въ рукописи“. Вясненне сього „неразборчиваго“ слова маємо одначе у Linde: Słownik języka polskiego V, 2 wyd. Lwów 1859, ст. 144, sub voce „Roztruchan“ — wielki kielich. „kubek we środku węższy, niż w krajach“ і в Słownik-u języka polskiego Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego і Władysława Niedźwiedzkiego V, Warszawa 1912, ст. 716, sub voce „Roztruchan, Rostruchan“ — wielki, bogaty kielich, puhar, często o fantastycznym kształcie.

³⁾ Пор. Милорадовичъ: Грамота Петра I черниговскому архієпископу Іоанну Максимовичу (Кіевская Старина т. 9, 1884 августъ, ст. 748), як то Мазепа в порозумінню з Карлом XII і Лещинським намірив „церкви Божіи и святыя монастыри отдать во унию“.

Загально розширений погляд, що імя гетьмана Мазепи¹⁾ стало „ругательнимъ“ після його „ізмѣни“ та що церковна анатема „дала особий смѣль фамильному прозвищу“ гетьмана²⁾. З того часу перейшло воно до народних приказок і присловій. „Въ примѣненіи ихъ къ случаямъ встрѣчаються анахронизмы — пише Снегирев — такъ що нерѣдко древнія поговорки примѣняються къ новимъ происшествіямъ, и наоборотъ, имена собствєнные переходять въ нарицательныя: .... Мазепа вмѣсто предателя“, та що „Измѣна Мазепы.. сохранилась въ Польскихъ, Малороссійскихъ и Рускихъ поговоркахъ. Имя Мазепы, преданное анаемѣ въ Россійской Церкви, обратилось въ бранное слово у Поляковъ, Малороссіянъ и Рускихъ...“³⁾. Сахаров вказує на ідентичність в московській мові слів „Мазепинцы“ і „Малороссіяне“⁴⁾, а Даровскій, з покликанням на обох попередних авторів, пише: „W języku rossyjskim i malorossyjskim od hetmana Mazepy z powodu przejścia jego na stronę szwedzką (1709 roku) poszły wyrażenia przysłowiowe „Mazepa“. „Мазепинцы“, w znaczeniu zdrajcy i zdrajców“⁵⁾. Номис у своїй збірці подає, що „Москалі так дражнять наших, за гетьмана Мазепу. В Лубенщині й тепер ще можна чувати (розказує народ), що за часів царя Петра I розсердиця було Москаль на чоловіка тай ножакою, чи чим там: „Мазепи! каже, або: „Мазелин дух“⁶⁾! Очевидна річ, що Мазепина „ізмѣна“ дала повід називати чоловіка з несупокійним сумлінням „Мазепою“⁷⁾.

¹⁾ Я вже вказав в I статті на те, що родинне назвисько гетьмана було „Колединський“. Нижче викажу, що „Мазепа“ було власиво прізвищем.

²⁾ Уманецъ: Гетманъ Мазепа, ст. 10.

³⁾ Снегиревъ: Рускіє въ своихъ пословицахъ. Книжка IV, Москва 1834, ст. 110 (Историческія пословицы) і 190—1 (Личныя поговорки и пословицы).

⁴⁾ Сахаровъ: Сказанія Русскаго Народа. Томъ I, кн. II. Изд. 3. Санктпетербургъ 1841, ст. 112 (Русскія народныя присловія). Нове виданіє Суворіна, Ст.-Петербургъ 1885, ст. 285.

⁵⁾ Darowski: Przysłowia polskie, odnoszące się do nazwisk szlacheckich i miejscowości. Poznań 1874, ст. 52. Гл. ще Adalberg: Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich. Warszawa 1889—94, ст. 293.

⁶⁾ Номис: Українські приказки, прислів'я та інше. С.-Петербург 1864, ст. 70, ч. 3570.

⁷⁾ Уманецъ: Гетманъ Мазепа, ст. 415.

Дехто одначе відносить глумливість імени Мазепи до вчасніших часів, перед „ізміною“ і звязує се з любовною пригодою гетьмана, описаною Мазепиними сучасниками Паском і Отвіновским, а спопуляризованою в європейській літературі Voltaire-ом в його творі „Histoire de Charles XII“¹⁾. Цікаво, що результат сього спопуляризованя Мазепиної любовної пригоди Вольтером був як-раз противний: замість, щоби з сього приводу стати предметом глумованя, став Мазепа героєм всесвітної літератури й штуки (як то я виказав у моїх цитованих вже статтях), згадатиб тут хочби тільки знамениту поему англійського поета Байрона й образи французького маляра Вернета.

Вернім до сучасних описів тої пригоди. Пасек оповідає²⁾, що зражений муж, шляхтич Фальбовский, „Rozebrawszy go (Мазепу) do naga, przywiązał go na jegoż własnym koniu, zdjawszy kulbakę, głęą do ogona a do głowy tyłem, ręce opak związано, nogi pod brzuch koniowi podwiązано“ й так їх пущено. Отвіновский дещо инакше описує сю подію³⁾, а імено, що Фальбовский „od głowy aż do stóp kazал (Мазепу) obsmarować smołą i pierzem obsuł, a tak uczyniwszy z niego monstrum“, привязав до коня.

Пасек, котрий вже при иншій нагоді подав у сумнів шляхотське походженне Мазепи („Kozak to był nobilitowany“, „kozak, niedawno nobilitowany“)⁴⁾, подав після опису Мазепиної любовної пригоди такий шестистих:

Adulterium i szalbierskie fochy!

Widzisz Mazepa, jak to handel płochy:

Szpetnie łąć i kraść zostawszy szlachcicem!

Nie smaczno rzecz cudze wracać licem.

Na szlachectwo cię król nobilitował,

Na rycerstwo zaś Falbowski pasował⁵⁾.

Таке саме глумованне з мнимого нешляхотського походження Мазепи стрічаємо і в одній із книг „Краєвого Архива

¹⁾ Видано в Rouen 1730 р.

²⁾ Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska. Nowe wydanie krytyczne. Przygotował i wstępem opatrzył Dr. Bronisław Gubrynowicz. Lwów 1898, ст. 224—225.

³⁾ Otwinowski: Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II. od roku 1696—1728. Kraków 1849, ст. 169.

⁴⁾ Pamiętniki, ст. 145 і 221. Костомаровъ: Мазепа и Мазепинцы ст. 4, наслідком непорозуміння подає „nie bardzo nobilitowany“. перекладаючи се яко „неслишкомъ-то благородный“.

⁵⁾ Pamiętniki, ст. 226. Розстріленне мос.

актів городських і земських“ (т. зв. Бернардинського) у Львєві, а іменно в галицьких городських актах з 1720 р., де находимо під карикатурю Мазепи слідуючий двостих :

Kozak Mazepa oseledec maie ..
Wsich Swych Rusyniw pod S...u chowaie).

Читанне про шляхотське походження гетьмана Мазепи буде предметом згаданої моєї монографії, тут порушу його коротко з огляду на повисші глумливі натяки. Крім Паска, котрий робив се очевидно з особистих зглядів, ніхто з сучасників Мазепи не сумнівав ся в тім, що походив він із шляхотського роду, а не був що-йно нобілітованим. І так Самійло Вєличко пише, що „Тоть Мазепа былъ значній шляхтичъ Козако-рускій“²⁾, Самовидецъ каже, що був він „роду шляхетского, повѣту бѣлоцерковского, старожитной шляхти украинской и у войску значной“³⁾. Потверджують се й сучасні польські письменники, як Отвіновский, котрий аж два рази підносить, що Мазепа „starożytny szlachcic polski“, „szlachcic rodowity ruskich krajów“⁴⁾ та львівський польський канонік Ян Юзефович, що в своїм літописі називає Мазепу „nobilis polonus“⁵⁾. Коли-ж ходить о документальні вїсти, то відомо, що гетьман Мазепа походив зі старого боярського роду в Київщині. Грамота короля Жвїмонта Августа з 1572 р. згадує „шляхетного Михайла Мазепу, земянина нашего земли Кіевское“⁶⁾, а в люстрації Київщини

¹⁾ Inducta Rel. Castr. Halic. T. 217, pag. 137. Розстрілення мов. Карикатурі Мазепи буде посвячена окрема стаття. Отсей віршик є „твором“ котрогось із молодших урядників канцелярії городської, звавих „індуцентами“. Ось що пише про се Balzer: Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII. Lwów 1882, ст. 27: „Praca jednego inducenta kończyła się zwykle z odpisaniem jednego zeszytu protokołu: jeśli się zdarzyło, że w zeszytce indukty pozostały jeszcze wolne karty, zapisywał je częstokroć drobniejszymi utworami literackimi, niekiedy własnej kompozycji, z których niejeden ciekawe rzucić może światło na poziom wykształcenia ówczesnych urzędników kancelaryjnych, czasem nawet na panujące prądy współczesne w literaturze i polityce“.

²⁾ Лїтопись событій въ югозападной Россіи въ XVII-мъ вѣкѣ. Т. II, Кієвъ 1851, ст. 342,

³⁾ Лїтопись Самовидца. Кієвъ 1878, ст. 171.

⁴⁾ Otwinowski: Dzieje Polski... ст. 168—9.

⁵⁾ Сборникъ лїтописей... къ исторіи южной и западной Россіи. Кієвъ 1838, ст. 209.

⁶⁾ Акты южной и западной Россіи V, ч. 166, ст. 190.

з 1616 р. згаданий „szlachetny Mikołaj Mazera Koleduński“, що повнив за землю, надану йому ленним правом, боярську воєнну службу¹). Зверну, одначе увагу на те, що коли в початках XVI в. уживано на Подніччю всіх трех назв — „боярин“, „земянин“ і „шляхтич“ майже без різниці, то вже в середині XVI в. слово „боярин“ майже перестає уживати ся для означення шляхтича, місцями держить ся назва „земянин“, але все більше розпросторюєть ся назва „шляхтич“²). Мазепи, до котрих привязуєть ся вже в пол. XVI в. назву „земянин“, підносять ся поступенно з півупривилейованого становища, котрим було становище „боярина“, до становища шляхти³). Се стало ся завдяки прийнятому правительством принципови давности: старші роди на підставі своєї приналежности до боярського, себ. то до воєнної служби обовязаного стану, признавали ся тим самим привилейованими, тим часом як воєнослужебні новійшої дати за шляхту не признавали ся⁴). І коли Мазепи (предки гетьмана) ще в початках XVII в. держать землю ленним правом⁵), то вже отець Івана Мазепи, Адам Степан Мазепа⁶), одержав від короля Яна Казимира ті землі на праві дідичнім в привилею з 1659 р. Там виступає він уже як „zasłużony szlachcic i żołnierz“⁷), а в конституціях сеймових з того-ж року як „urodzony Adam Mazera“⁸), (хоч уже й в 1638 р. згаданий він з титулом „урождоный“⁹), підчас коли його предки від пол. XVI до поч. XVII в. виступають, як ми бачили, тільки з титулом „шляхетный“, „szlachetny“¹⁰).

¹) Źródła dziejowe V, ст. 110; пор. ще ст. XV і 138/9; XXII, ст. 391 і 620; Архивъ юго-зап. Россіи ч. VII, т. I, ст. 293. Про боярську воєнну службу гл. Грушевський: Історія України-Руси V, Львів 1905, ст. 41 і слід.

²) Грушевський: Історія України-Руси V, ст. 58—59.

³) Źródła dziejowe XXII, ст. 391.

⁴) Грушевський: Історія України-Руси V, ст. 90.

⁵) Про ленне право гл. Dąbkowski: Polskie prawo prywatne I. Lwów 1910, ст. 31—32 і II. Lwów 1911, ст. 245—247.

⁶) Про ідентичність Адама зі Степаном Мазепою гл. Лазаревскій: Записки о Мазепѣ (Кіевская Старина т. 60, 1898, январь-марть ст. 461); також Rulikowski: Słownik o ojcu Mazepy. (Kronika wiadomości krajowych i zagranicznych 1856, ч. 229).

⁷) Słownik geograficzny VI. Warszawa 1855, ст. 184/5.

⁸) Volumina Legum IV, 652.

⁹) Архивъ юго-западной Россіи ч. III, т. I, ст. 374 і 397. Тутже в инших місцях (ст. 398) з титулом „szlachetny“.

¹⁰) Про більше значіння титулу „urodzony“, „generosus“ чим „szlachetny“, „nobilis“, гл. Dąbkowski: Polskie prawo prywatne I,

Що до справи мнимої nobilitacji гетьмана Мазепи, про котру пише Пасек, то годить ся замітити, що Іван Мазепа не потребував nobilitacji, скоро уже з батька був шляхтичем. Відомо вправді, що шляхтич тратив шляхотство, коли допустив ся якої провини, з котрою лучила ся „infamia“¹⁾, а такої провини допустив ся був Адам Мазепа. В 1638 р. проголосив його люблинський трибунал коронний за забите шляхтича Яна Зеленьского „инфамисомъ, цти отсужонымъ и правомъ переконанымъ... выволанцомъ“²⁾ (справа була оперла ся наперед в 1637 р. о володимирський городський суд), одначе з півнійших актів (1643 і 1645) показуєть ся, що ту інфамію опісля знесено³⁾, а се вистало, щоби Адам Мазепа відзискав усї свої права. Після польського права nobilitacji потребував тільки нешляхтич, а також від 1650 р. і кождий шляхтич, що втратив шляхотство наслідком участі в повстанню Хмельницького, але лиш о стільки, о скільки та участь походила „з мусу“ (polens)⁴⁾. З соймових конституцій не відомо нам зовсім про поновну nobilitację Адама Мазепи з подібного приводу, а хоч би навіть і він був поновно nobilitований⁵⁾, nobilitacja та не дотикала його сина Івана. Проте справедливо замітив Бартошевич, що хоч родина Мазепів не згадана у Несецького, „a przecież jest szlachecką i fałsz powiedział rozgniewany Pasek, że Jan Mazepa był kozakiem nobilitowanym“⁶⁾.

ст. 104 і Łoziński: Życie polskie w dawnych wiekach. 3. wyd., Lwów 1912, ст. 169; йогож: Prawem i lewem I. 3. wyd., Lwów 1913, ст. 338—9.

¹⁾ Balzer: Historia ustroju Polski. (Wykłady). Lwów 1905/6, ст. 311.

²⁾ Архивъ юго-зап. Россіи ч. III, т. 1, ст. 374—378.

³⁾ Ibidem, ст. 397—400.

⁴⁾ Справу такої поновної nobilitacji обговорює широко Lipiński: Stanisław Michał Krzyczewski. Z dziejów walki szlachty ukraińskiej w szeregach powstańczych pod wodzą Bohdana Chmielnickiego в збірній книзі „Z dziejów Ukrainy“ Kijów 1912, ст. 258—267.

⁵⁾ Він виступає вправді в 1654 р. як „бююцерковской атаманъ“. Акты южной и западной Россіи X, ст. 405. Дабіжа: Мазепа-князь.. (К. Стар. т. 13, ст. 717) опираючись на гербари Siebmacher-a пише, що Адам Мазепа: „лишенный дворянства, былъ вновь возстановленъ польскимъ сеймомъ въ своихъ шляхетскихъ правахъ въ 1659 г.“ В конституціях з 1659 р. згадуєть ся лиш про наданне землі (danina) Адамови Мазепі, а не про поновну nobilitację.

⁶⁾ Bartoszewicz: Mazerowie (в Święcki: Historyczne pamiatki I. Warszawa 1858, ст. 365).

По тім може надто довгим ексурсі в обороні шляхотського походження Мазепи, спричиненім підозріннем киненим на нього Паском, вертаю до згаданої любовної пригоди, описаної в двох, дещо відмінних варіянтах, Паском і Отвіновским. Фантастичність оповідань сих обох авторів виказав основно Каманін¹⁾; затеж на основі актів з одної книги володимирсько-волинського суду (з Київського центрального архива) подав звістку про романтичну пригоду Мазепи з шляхтянкою Оленою Загоровською, що потягнула за собою процес, одначе не мала ніякого привязування до кінського хребта.

Почимо фантастичности згаданих оповідань деякі польські автори словарів і видавці народних приказок та присловії не вагають ся звязувати глумливого значіння слова „Мазепа“ з іменем українського гетьмана. Вуйціцький²⁾ приводить нам з рукопису Кулітовського погляд, що прислів'є „Мазера“ пішло від Мазепи, пажа короля Яна Казимира, а описля козацького гетьмана. Кулітовский, навязуючи до оповідання Отвіновського каже, що „Z tego umazania w smole Mazepy początkowo urosło przysłowie: „Umazany, albo zbrudzony jak Mazera“. Се прислів'є „różniej zamieniono na tak powszechnie nawet pomiędzy ludem naszym używane: „To Mazera“. „Czego się mażesz jak Mazera“: a co stosujemy do dzieci płaczących, gdy lży rozcierając po obliczu takowe brudzą“. На те замічає Вуйціцький, що „Pomimo powodu do powyższego przysłowia cały ten wypadek umazania Mazepy w smole, tarzaniu w dartych pierzach, i przywiązaniu do dzikiego konia, który go zaniósł do Kozaków nie jest prawdziwym. Wprawdzie obiecywali mu panowie polscy takową karę, lecz była to groźba, nigdy nieuskutecznioma“. Становище Вуйціцького заняв також безіменний автор статті п. з. „Мазера“, завважуючи, що „cały ten wypadek... zupełnie jest zmyślony“ та що грозьба польських панів „nie ziściła się nigdy“³⁾, хоч усе таки (як і Вуйціцький) пересвідчений, що згадана мнима подія спричинила отсе прислів'є. З описаною подією звязує рівно-ж те прислів'є в застосованню до плачучих дітей Вурцбах⁴⁾.

¹⁾ Каманінъ: Мазепа и ея прекрасная Елена. (Кіевская Старина т. 16, 1886 ноябрь, ст. 522—535).

²⁾ Wójcicki: Przysłowia narodowe II. Warszawa 1830, ст. 94—97.

³⁾ Przyjaciół Ludu. Leszno 1835. Rok II, Tom I: Nr. 13, ст. 97.

⁴⁾ Wurzbach: Die Sprichwörter der Polen historisch erläutert. (Beiträge zur Culturgeschichte Polens. Bd. I, 2 Aufl. Wien 1852, ст. 80, Sprichw. 23).

Тепер зреструю всі інші пояснення слова „Мазепа“¹⁾ подибувані чи то в словарях, чи в збірниках пословиць та прислів'їв.

Лінде подає в своїм словари таке пояснення: „Mazera §. Transl. Mazero przeklęty, właśnie się umył do Anielki. Teat[r polski] 22 b, 100, i. q. mazgaj, schmieriger Kerl. Powierzono kosz dwom wielkim mazerom, którzy rozumiejąc, że był z brudną bielizną, wrzucili go w wodę. Teat. 11. b, 69. Gadajże mazero, masz-li gadać. ib. 16, c. 71“²⁾.

Оргельбранд подає два пояснення: „Mazera — pogardliwie: niezgrabny, brzydki; Gadajże mazero; pospolicie: mazgaj, płaczek, beksa“³⁾.

Після Номиса, що покликують ся на Вуйціцького, є се (крім згаданого уже попередно значіння) „Лайка на мугируватих и непроворних людей. Чувать подекуди и в наших сторонах (праве теж, що й мацапура)“⁴⁾.

Носович у своїм словари білоруської мови дає такі пояснення: „Мазэпа. с. общ. (отъ Мазачъ). Запачканыи чѣмъ либо чернымъ или нечистотою или отъ природы черныи. Удзѣ-лався, якъ чоргъ, мазэпа мазэпою. Мазэпою ходзишь досюль; не умыешся. Мазэпка. с. общ. Черная лицемъ дѣвочка или черныи лицемъ мальчикъ, замарашка. Вымыи ты гетаго мазэпки. Мазэпчикъ. с. м. Черныи лицемъ мальчикъ или замарашка. Мазэпчикъ нашъ николи не мыецца“⁵⁾.

Валіцький поіає, що „na Litwie Mazera oznacza osobę szpetną, ubrudzoną, umurzaną“, а „w Małorosji jest największą i najobrażliwszą połajanką“⁶⁾.

Підчас коли Даровський є того пересвідчення, що „W języku polskim wyraz Mazera żadną przenośnią wytłumaczyć się nie da“⁶⁾, Карлович займає супроти того інше становище

1) Linde: Słownik języka polskiego. T. III, 2 wyd. Lwów 1857, str. 62.

2) Orgelbrand: Słownik języka polskiego. I. Wilno 1861, str. 640.

3) Номис: Українські приказки, прислів'я... стр. 70, ч. 3570.

4) Носовичъ: Словарь білорусскаго нарѣчія. С.-Петербургъ 1870, стр. 277. Даль: Толковий словарь великорусскаго языка. II, изд. 3. С.-Петербургъ — Москва 1905, не подає зовсім слова „Мазепа“.

5) Walicki: Przyczynek do zbioru przysłów naszych. (Kalendarz powszechny ilustrow. na r. 1875. Warszawa 1874, str. 133). Цитую за Adalberg: Księga przysłów. str. 293.

6) Darowski: Przysłowia polskie... str. 52.

й више: „mniemamy przeciwnie, iż uformowany on jest od słowa mazać się w znaczeniu: beczyć, płakać, bo właśnie rozgrymaszone i zapłakane dziecko często zowią w Królestwie mazera. Przemawia zatem i objaśnienie p. Walickiego, że „mazera na Litwie oznacza osobę szpetną, umurzaną“¹⁾.

В найновішому „Словари польського язика“, виданому Карловичем, Криньским і Недзьведзким читаємо: „Mazera 1. p. Mazgaj, 2 a) brudas, morus; b) (o dzieciach) straszdyło, potworek; c) przezwisko osób o szerokiej twarzy a małych oczach. (Z nazwiska ukr. Mazepa, z domyślnym sł. lud. do Maz.)“²⁾.

В своїй словари польських діалектів, попри словар Ортельбранда, використав Карлович ще цілий ряд рукописних словарців, як А. Мілевської: „Słowniczek gwary wielkopolskiej“, А. Осінова: „Słowniczek gwary augustowskiej“, А. Петрова: „Słowniczek gwary Polaków litewskich“ і М. Парчевського: „Słowniczek gwary kaliskiej“ та подав на тій основі такі пояснення: „Mazera = straszdyło, „mur.za“, potworek (o dzieciach). Ust. z Litwy „Mazepa = mazgaj, płaczek, bekса“. О. „Mazepa a. Mazeta = płaksa, płaczliwy“. Parcz. „Mazepa = brudas“. Petr. „Mazepa = osoba powolna“. Mil. „Mazepa = przezwisko osób o szerokiej twarzy, a małych oczach“. Osip.“³⁾.

В нашому одному словари (що має наукову стійність) української мови, виданому Гринченком, находимо такі пояснення: „Мазэпа, пн. об. Первоначально то-же, что и замазѣра, — замараха, а затѣмъ вообще неопрятный, грубоватый и простоватый человекъ, вахлакъ, простакъ, простофиля, глупецъ. Ном. № 3570. У нас у селі мазепою даються: от як дурна людина, чого не зрозуміє, так кажуть: ах ти Мазепа! Черниг. у. (Срав. персидское прилагат. „Мазепâ“, дословно значащее — хребтоногий, и переносно — неповоротливый, неуклюжий. Проф. А. Е. Крымский). — „Мазепський. Бранное слово: плохой, глупый. Мазепська дівчина. Грин. I, 86“⁴⁾.

¹⁾ Karłowicz: Przyczynek do zbioru przysłów, piosenek, usinków i przypowieści od nazw rodowych i miejscowych. (Dodatek przez St. Ł.) в „Dwutygodniku naukowym“, Kraków 1879, ст. 388.

²⁾ Słownik języka polskiego II. Warszawa 1902, ст. 906.

³⁾ Karłowicz: Słownik gwar polskich III. Kraków 1903, ст. 130.

⁴⁾ Словарь української мови. Упорядкував Борис Гринченко. II. Київ 1908, ст. 396—7.

Адальберт, опираючись на знаних уже збірках Вуйціцкого, Валіцького, Даровського, Карловича і Вурцбаха, докидає де-що й від себе. Про прислів'є „Maże się jak Mazera“ каже він: „Tak mówią o dzieciach wiecznie płaczących, beczących, czyli mażących się, stąd wyraz mazera jest przezwiskiem dawany dzieciom rozgrymaszonym, rozpieszczonym, mazgajom“, а до прислів'я „umazany albo zbrudzony jak Mazera“, зацитованого Вуйціцьким з рукопису Кулітовського додає, що воно „czasem brzmi nawet: usmarowany jak Mazera“. Супроти погляду Кулітовського, котрий відносить се прислів'є до гетьмана Мазепи, висмарованого смолою, пише він: „Trafniej, sądzę, Karłowicz¹⁾ wyraz mazera w wyrażeniu: maże się jak Mazera uważa za przenośnię, utworzoną pod wpływem nazwiska Mazera od wyrazu mazać się“²⁾.

Після всього досі сказаного приходимо до пересвідчення, що „ізміна“ Мазепи й спричинена нею церковна анатема вплинули тільки на збільшення глумливості імени „Мазепа“, що одначе ся глумливість має своє жерело в часах далеко вчаснійших, бо сягає молодости українського гетьмана. Та на тім не кінець. Глумливість імени „Мазепа“ звязана первісно не з особою гетьмана Мазепи, а по всякій імовірности з особою його батька Адама Степана Мазепи, в 1654 р. білоцерківського атамана³⁾, а в 1662—1665 р. чернігівського підчашого⁴⁾. Вже Даровський, не входячи в питання, „wiele jest prawdy w miłośnej przygodzie“ гетьмана Мазепи, вказав на те, що імя „Мазепа“ було глумливим значно давнійше й не може мати ніякого звязку

¹⁾ В цитованій збірці Przyczynek do zbioru przysłów... ст. 388.

²⁾ Adalberg: Księga przysłów... ст. 293.

³⁾ Акты южной и западной России X, ст. 405; Лазаревский: Записки о Мазепе. (К. Стар. т. 60, ст. 461—2); Модзалевский: Малороссийский Родословник III. Киев 1912, ст. 288.

⁴⁾ Bartoszewicz: Mazerowie. (в Święcki: Historyczne ramki I, ст. 365); Опись актовой книги Киевского центрального Архива ч. 21, ст. 11.; Модзалевский: Малоросс. Родосл. III, ст. 288; Къ родословной гетьмана Ивана Мазепи (безименна стаття в Киевс. Стар. т. 16, 1886 декабрь, ст. 757—8, котру Finkel: Bibliografia historii polskiej ст. 24597 приписує не знаєть на якій основі Добротворському. Назвиська Добротворського нема ані під статтею, ані в „Содержанію“ тому, ані в „Указателю“ з 1893 р. (ст. 45, ч. 1154) та з 1911 (ст. 105, ч. 2755), ані там же під Добротворським (ст. 92, згл. 207).

зі згаданою пригодою¹). Звертає іменно увагу на напечатану в 1644 р. київським митрополитом Петром Могилою полемічну книжку п. з. „*ΜΙΘΟΣ* або Kamień“, звернену проти відступника від православної віри Касіяна Саковича, де автор так відзивається до нього: „*A zatum według siebie, z herezycznego mazery...*“²). Також Уманець, звертаючи увагу на сей цитат підносить, що вже й давніше „первоначальное значеніє этого прозвища (Мазепа) не чуждо укоризненного стѣнка“³).

Ані Даровский, ані Уманець, ані взагалі жаден з істориків не звернув одначе уваги на пиганнє, до котрого з Мазепів належало б віднести глумливість згаданого вислову Петра Могили й ізза якої причини. По моїй думці глумливий вислів „*z herezycznego mazera*“ спричинив ніхто инший, тільки батько гетьмана, Адам Степан Мазепа. В актах виступає він як Адам, хоч гетьман підписував ся Степановичем. Огсей патростійничий підпис гетьмана Мазепа старається Рудіковський вяснити так, що Адам, се католицьке імя, а Степан православне та що син, гетьмануючи в православної козащині, „*wziął imię ojca greckiego ritualu*“, а вкінці додає так замітку: „*W samej rzeczy Adam Mazera musiał przejść z jednego obrządku na drugi i z tej przyczyny wynikła owa jego dwuimiennosc*“⁴). Повідай нотує звістку, що Адам Мазепа в Варшаві в колетії Єзуїтів „*miał przejść na łono kościoła rzymskiego*“, одначе додає, що „*o tem niema żadnej pewno-*

¹ Darowski: *Przysłowia polskie*.. ст. 52. Гл. також Мазепа. *Noty historyczne*, (безіменна стаття в *Bibliotec-i Warszawsk-i* 1855 I, ст. 341): „*błędnem jest mniemanie, jakoby z miłosnej przygody... Mazerę poszedł w przysłowie*“. Яко автора сеї статті подає Бартошевич (в *Święski: Historyczne pamiątki* I, ст. 366) якоюсь *Szomber-a*, „*япца зовсѣмъ непъзнанаго въ польской литературы*“, як замітив Лаваревский: *Замѣтки о Мазепѣ* (К Стар. т. 60, ст. 458, прим. 3). Після Рудіковского (Кроника wiadom. kraj. i zagr. 1856, ч. 229) автором є А. Д., (котрий Рудіковскому уділив до його статті певної інформації), очевидно той сам Адам Даровский.

² Перепечатана в Архивъ юго-зап. Россіи ч. I т. 9 (цитатла ст. 135/6). П. Могила скрив ся під псевдонімом „*Euzebia Pimina*“. Книжка написана по руськи і по польськи, появилася печатно тільки по польськи. Огоновский: *Исторія литературы руской* I. Львів 1887. ст. 274/5.

³ Уманець: *Гетманъ Мазепа*, ст. 10.

⁴ *Rulikowski: Słówko o ojcu hetmana Mazepy*. (Кроника wiadomości kraj. i zagr. 1856, ч. 229).

ści¹⁾. По думці Лазаревського „Імя Степана явилось... отъ двухъ-именности и — для благозвучія въ козацкихъ ушахъ, когда будущій гетманъ попаль уже межъ козаковъ“²⁾.

За мою думкою, що в глумливім вислові Петра Могили „zheretyczaly mazera“ належить бачити натяк (1644) на Адама Степана Мазепу, промовляє (мимо сього, що цілком певних доказів на се нема) в першій мірі хронологія: він виступає в актах як „інфаміс“ як-раз около того часу, а іменно, як то ми вже бачили, в 1637 і 1638 та в 1643 і 1645 рр. Далше промовляє за тим і ся двоіменність, а особливо, що імя Адам, хоч і уживане деколи православними (вказу н. пр. на київського-воєводу Адама Кисіля)³⁾. все-ж таки звязане тісно з римським обрядом. Вкінці зауважу, що колиб віднести спричиненне сього глумливого вислову до якогось иншого Мазепи, то певно ми довідали ся би про його імя з яких-небудь історичних жерел: коли іменно факт переходу Мазепи на латинство здобув собі тільки розголосу, що дістав ся аж (без згляду на се, в якій формі) до полемічного твору православного київського митрополита, то певно й імя апостата булоб доховалось до наших часів попри Адама Степана Мазепу, котрий одначе (що рівно-ж промовляє за мою думкою) є єдиним визначнійшим із знаних нам инших сучасних йому Мазепців⁴⁾. Остаточно вважаю се питання отвертим: може вдасть ся його прояснити на основі инших даних, колиб вони колись найшли ся.

Кінець-кінців дійдемо одначе до зовсім иншого висліду, іменно що слово „Мазепа“ зовсім не українського по-

1) Powidaj: Jan Mazera. (Przegląd Polski. R. I (1867, T. IV. ст. 107):

2) Лазаревскій: Записки о Мазепѣ. (К. Стар. т. 60, ст. 461).

3) Пор. Lipiński: Stanisław Michał Krzyczewski. (Z dziejów Ukrainy ст. 174 і слд.).

4) В Реедтрахъ всего войска Запорожскаго... 1649 года ижд. О. М. Бодянскимъ. Москва 1875, згадані такі Мазепи, але не визначні: 1. Полк Черкаський, сотня Лазарева — Васько Мазепа (ст. 47); 2. П. Черк., с. Домоштовська — Сергій Мазепенко (ст. 58); 3. П. Білоцерківський, с. Білоцерк. — Мирон Мазепа (ст. 113); 4. П. Кальницький, с. Ометпяська — Мазепа (ст. 191); 5. П. Миргородський, с. Гаврила Гладченка — Хвесько Мазепа (ст. 258); 6. П. Миргородський, с. Краснопольська — Мазепа (ст. 264); 7. П. Поттавський, с. Полт. — Василь Мазепа (ст. 280).

ходження, а зявило ся на Україні наслідком східніх впливів. Хоч після Яблоновського село Мазепинці, се назва турська¹⁾, то се не дає йому права говорити, що Мазепи „prawdopodobnie krwi turskiej“²⁾. Обяснення проф. Кримського (зацитоване вже мною попередно) до слова „Мазепа“ в словари Грінченка, що се „персидское прилагат. „Мазепа“, дословно значащее — хребтоногий, и переносно — неповоротливый, неуклюжий“³⁾ приневолює мене звернути мої міркування в иншому напрямі. Мабуть не помилю ся, коли зауважу, що „Мазепа“ було первісно прізвищем а не назвиськом родини Мазепів³⁾. Крім назвиськ знані були й прізвища⁴⁾. Вони мали правне значінне, особливо в давніших часах, коли то часто просто заступали назвисько або перехінювали ся часом в назвисько, а крім сього для відріжнення більшої скількості осіб, що мали те саме імя і назвисько. Звідти пішли часті прізвища особливо серед дрібної шляхти. Надавано одначе такі прізвища без ніякої дальшої ціли, єдино як вислід звичаю. Сей звичай ествував на цілїм просторі польської Річипосполитої і то від найдавніших часів зарівно серед шляхотського й міщанського стану. Ті прізвища творили ся найчастійше з назв у світі звіриннім, ростииннім, з окружуючих господарських предметів. Досить значне число їх завдячує повстанню особистим прикметам одиниць, подіям, що лучили ся в їх життю, родам занять, уживанню певних улюблених висловів; инші були вкінці глумливі.

¹⁾ Źródła dziejowe XXII, str. 169. Про турські впливи в українській мові гл. Miklosich: Die türkischen elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen. (Denkschriften d. Wiener Akademie, Hist.-philos. Klasse 34—35 i 37—38); Макарушка: Словар українських виразів, перенятих з мов турських. (Записки Н. Т. ім. Шевч. V, стр. 1—14).

²⁾ Źródła dziejowe XXII, str. 620.

³⁾ Звертав на се свого часу увагу (Darowski): Mazepa. Noty historyczne (Bibliot. Warsz. 1855 I, str. 340—1): „nazwa Mazepów zdaje się być i przez wiskiem, które potomstwo odziedziczyło po zapomnianym w podaniach przodku“.

⁴⁾ Про прізвище взагалі гл. Dąbkowski: Prawo prywatne polskie I, str. 101—2; Dr. Antoni J. (Rolle): Powstawanie nazwisk rodowych u ludu małopolskiego. Sylwetka heraldyczno-etnograficzna. (Sylwetki historyczne. Serya VIII. Kraków 1892, str. 355 i слід); Про прізвище „Мазепа“ гл. Stękert: Przydomki polskie, litewskie i rusińskie. Kraków (на титулі 1897, на окл. 1899); Radziwiński: W obronie nazw i przydomków rodowych. (Miesięcznik heraldyczny 1913, ч. 1/2 str. 3 i 5).

Що до прізвища „Мазепа“, то маємо тут діло з глумливим прізвищем на означення особистих прикмет. Що се первісно прізвище, на се вказують ще такі обставини. Знаємо Мазепів-Колединських (з котрих, як я згадував уже, походив гетьман), крім них подібуємо ще Мазепів Васютинських¹⁾, котрі мають ще цілий ряд інших прізвищ, як: Андрієнки, Васієнки, Лукашенки, Матяшенки, Іваненки, Семеєнки, Милашенки, Івасенки, Гринценки, Яценки, Василенки, Лехни, Лещенки, Андрушенки, Івашенки, Пелешенки, Зубченки, Педорєнки, Мироненки (Мирони), Шах²⁾. Крім цілого ряду Мазепів в „Зборівських реєстрах“, вказує ще Ролля на те, що серед селянських родин в Безносківцях (під Камінцем под.) мешкає численне гніздо Мазепів³⁾, а в жетриках села Ладичина (коло Микулинець під Тернополем) подібуємо також Мазепів⁴⁾. У „Звітах“ 2-ої польської гімназії в Тернополі приходять між учениками „Мазепи“⁵⁾.

Кінчаючи отсю статтю приходиться ся мені сказати, що глумливе значіння імени „Мазепа“, хоч звязане воно і з гетьманом Іваном Мазепою і з його батьком Адамом Степаном, завдячує свою глумливість властиво первісно не українському а перському слову *Mazepā*, що зявило ся на Україні в формі прізвища, перейшло в родове назвище, а з нього вийшло й до прислівій.

У Львові, в цвітні 1919 р.

¹⁾ Грушевській: Барская окончная шляхта до к. XVIII в. (Кіевская Старина т. 36, 1892-февраль, ст. 265)

²⁾ Грушевській: Барское староство. Кієвъ 1894, ст. 217; Архивъ юго-зап. Россіи ч. VIII, т. 2, в індексі осіб sub voce Васютинські — Васютенята ст. 416, 17.

³⁾ Sylwetki historyczne: S. VIII, ст. 358 і 400. Після родинної традиції кн. Чорторійських французький ритівник Норблін увіковічив на своїй ритовині, що уходила досі за портрет гетьмана Мазепа, Жидла-арендаря кн. Чорторійських, популярного в книжках добрах під прізвищем Мазепа. Гл. Batowski: Norblin (Nauka i Sztuka XIII. Lwów 1911, ст. 44 і 198, прим. 38).

⁴⁾ Сеї в допоміжності уділив мені д-р Щурат на основі інформації татошного пароха, о. М. Світенького.

⁵⁾ Rybiński: Rozbiór utworzenia i znaczenia polskich i pokrewnych im nazwisk uczniów gimnazjum II. z jęz. wykł. polskim w Tarnopolu z lat 1906—1913 (Sprawozdanie c. k. Gimn. II. z p. j. w. w Tarnopolu 1913/14, ст. 7: „Mazepa — to samo co mazgaj“).

Славянський зїзд у Празі 1848 р. і українська справа.

Написав *Іван Брик*.

Славянський зїзд у Празі 1848 р. не був доси предметом спеціальної студії в українській науці. Згадувано про нього тільки принагідно. В Народному чеському музеї в Празі попало ся в мої руки чимало матеріялів, що відносять ся до зїзду, а яких доси нігде не використано. На основі тих матеріялів, як і сучасної преси та матеріялів оголошених Іваном Созанським [До історії участі галицьких Русинів у словянським конгресі в Празі 1848 р., ЗНТ. т. 72, ст. 112—121] і проф. К. Студинським [Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, Збірн. фільольог. секції т. XI і XII] даю монографію зїзду, того найкращого і вельми інтересного епізоду політичної емансипації і політичної славянської взаємности галицьких Українців в 1848 р.

I.

Генеза славянського зїзду.

Політична акція австрійських Славян на досвітку конститутції. — Партикуляризм. — Німеччина і франкфуртський парламент. — Протиславянська політика мадярського правительства. — Ініціятива в скликанню зїзду. — Перший прилюдний голос за зїздом.

Французька революція в 1848 р. стрясла теж спорохнавелими основами габсбурської монархії. Великі, гуманні кличі волі рівности і братерства, рівноправність народів, свобода віри і совісти, необмежена свобода друку, відповідальність уряду, усунення привилеїв, і т. ин. дали товчок до боротьби за новий державний лад. Та трохи чи не найбільший вплив мали вони на думки тих, що тягар централізму і абсолютизму відчували на собі найдуше, а саме на славянські народи Австрії. Австрійська система, якої типовим представником був Метерніх, не тільки, що не числила ся з потребами і бажаннями славянських народів, але душила і переслідувала всякий живійший прояв народнього життя.

Подих волі спонукав до ділання й австрійських Славян. Вони виступили з домаганнями тих самих свобод, що й інші на-

роди, а в першій мірі з домаганнями волі і рівноправности для своєї народности. Понятте народности було у них рівнозначне з поняттем політично-державного організму.

Чеська депутація до трону предложила петицію, випрацьовану ще 11 марта, т. зв. „clánky svatováclavské“¹⁾, в якій Чехи домагалися злуки Чехії, Морави і Шлезка, повної рівноправности чеської і німецької народности на всіх чеських землях у школі і уряді, знесення підданства, свободи друку, зібрань, релігії, обрядів і т. д. На тім самім становищі станули теж і південні Славяни. А всеж таки найживішу діяльність розвинули Поляки, які прислонюючись петиціями і адресами до трону, на ділі стреміли до повернення незалежної Польщі в історичних границях. Та про політичну акцію Поляків і галицьких Українців прийдесть ся нам сказати більше на іншому місці.

Словом, славянські народи Австрії виступили із своїми жаданнями кождий окремо. Кождий думав тільки про свою долю і числив тільки на свої сили, як би йшов по програмі впливового чеського публіциста і поета Карла Гавлічка, котрий у своїм органі „Národní Noviny“ писав ось що: „V době takové, rozhodně každý národ především dbáti musí sám o sebe, neboť se mu jen takového osudu dostane, jakého si sám zasloužil statečností, vytrvalostí, podvikavostí a přede vším duchem svým. Kdo prospí lenivě dobu, ve které se dary rozdělují, tent' bez podílu odejde, zůstaven porobě a nízké služebnosti. Kdo sám v sebe doufá, tent' nejlepší podporu naleznu“²⁾. Гавлічек бачив у скріпленню частий Славянства скріпленне цілости³⁾. Партикуляризм являєть характеристичною прикметою політичної акції славянських народів Австрії на самому заранні конституційного життя.

Без глибшого значіння були принагідні сходини деяких членів поодиноких славянських депутацій у Відні у Шмерля дня 2 цвітня⁴⁾, де крім проявлення ідеальних славянських симпатій,

¹⁾ Jos. I. Toužimský: Na úsvitě nové doby. Praha 1898, ст. 140.

²⁾ Op. cit. ст. 304.

³⁾ Dr. Zdeněk Tobolka: Slovanský sjezd v Praze roku 1848, Прага 1901, ст. 43.

⁴⁾ Про побут славянських депутацій у Відні писало ся до „Národních Novin“ в Відня: „Tolik Slovanů, co jich jest nyní zde, Vídeň dosud neviděla. Všichni jsou svorní, všichni se bratří, objímají se a radují, že spojenými silami krásnou sobě připravíme budoucnost“ (Toužimský: op. cit., ст. 278).

Чехи й південні Славяни зложили спільну відозву до південних Славян, проголошену 5 цвітня, з зазивом до згоди в добі волі і народности¹⁾. Впливом гуманних почувань треба вважати заходи чеського жіноцтва для виеднання амнестії політичним в'язням, головно Полякам.

Саме тоді, як політичні стремління славянських народів йшли по чим раз яснійшій лінії партикуляризму, наступили події, що повернули їх у протилежний напрям.

Революційна Німеччина стреміла не тільки до здобуття конституційних прав і свобод; але і до створення великої зєдиненої Німеччини. Ідея вже ранше літературно опрацьована і загально-прийнята. Перевести її в житте мав парламент у Франкфурті над Меном, а заходи коло скликання його зроблено вже в перших днях марта. Та франкфуртський парламент поклав собі ціллю зєдинити не тільки німецький нарід, але і всі землі німецького звязку, отже і землі з населеннєм ненімецьким, головно землі чеської корони.

Против змагань німецького парламенту, що грозили затратою славянської народности і недавно добутої політичної волі, з цілою рішучістю протестували славянські народи у своїй пресі. Ф. Паляцький запрошений до участі у франкфуртському парламенті відповів: „Ich bin ein Böhme slavischen Stammes, und habe mich mit all dem Wenigen, was ich besitze und was ich kann, mich dem Dienste meines Volkes ganz und für immer gewidmet“.. „Überzeugung: daß das Verlangen, Oesterreich (und mit ihm auch Böhmen) solle sich volksthümlich an Deutschland anschließen, d. h. in Deutschland aufgehen, eine Zumuthung des Selbstmordes ist, daher jedes moralischen und politischen Sinnes ermangelt“²⁾. Та протести не помагали. Против злуки німецьких племен задумано поставити злуку племен славянських, против звязку німецького — звязок славянський. Як із Німеччини вийшла колись ідея славянської літературної взаїмности Коляра і Шафарика, так і в 1848 р. вийшла відси ідея політичної злуки. Франкфуртський парламент є першою причиною скликання славянського зїзду в Празі.

¹⁾ Slavische Jahrbücher, 1848, ст. 136.

²⁾ Eine Stimme über Oesterreichs Anschluss an Deutschland An den Fünfziger-Ausschuss zu Händen des Herrn Präsidenten Soiron in Frankfurt a. M. Prag, den 11 April 1848, Franz Palacky m. p. Архив нар. чеського музея в Празі.

Друга причина вийшла із відносин між Мадярами і Славянами на Угорщині. Мадяри, що носили ся з кличами французької революції і здобули собі майже незалежне політично-державне становище, бажали рівночасно стати виключними панами і на землях немадярських. Вістрє мадярського централізму було звернене головно против славянських народів, які даремно домогали ся рівноправности і падали жертвою дальшої безоглядної мадяризації¹⁾. Серед таких обставин Славяни мусіли мимоволі оглядати ся за союзниками, яких могли бачити тільки в інших славянських народах. Се стало ся тим легче і природнійше, що ідея славянської взаїмности була у південних Славян розширена і популярна.

І так великонімецька експанзія, яка загрожувала північно-західним Славянам, та фанатичний шовінізм і централізм мадярський, що нїс загладу південним Славянам, повернули славянську взаїмність на поле політичне та породили потребу славянського зїзду.

Питанне, хто перший прийшов на думку скликання славянського зїзду, остаєть ся поки-що відкритим. Таким було воно вже і в 1848 р.²⁾. Думка, що се був Шафарик³⁾, невірна⁴⁾. Найправдоподібнїша є думка, що ідея скликання славянського

¹⁾ По думці Шафарика: „Eine der Hauptaufgaben des Volktags wird sein, eine unverzügliche offene Deklaration an die Magyaren, daß sie von ihrem gottlosen Vorhaben abstehen. Ihr Betragen gegen uns Slaven ist in der Geschichte, unter civilisirten und freien Völkern unerhört“. (Лист до Нейберка з 8 V 1848, Архив нар. чес. Музея). Порівн. „дерева свободи“, на котрих Мадяри вішали Словаків (Toužimský: op. cit. st. 453).

²⁾ Порівн. лист Челяковського з 26 VI 1848, ССМ. 1872, ст. 370, Tobolka: op. cit., ст. 47.

³⁾ Іван Созанський: До історії участі галицьких Русинів у словянським конгресі в Празі 1848 р. ЗНТ. т. 72, ст. 112.

⁴⁾ Доказом сього листи Шафарика у листі писаному з Відня з V 1848 до Нейберка читаємо: „Mit der Idee des abzuhaltenden Slaven-Congresses sowie mit dem in Ihrem Briefe ausgesprochenen Zwecke desselben sind wir alle einverstanden, und bedauern nur lebhaft, dass der gute Gedanke so spät gekommen ist. Wären die slavischen Vertrauensmänner schon jetzt in Prag beisammen, so ständen unsere Sachen wohl besser. Aber lieber einmal als keinmal. Nur sollte jetzt damit keine Stunde mehr gesäumt werden“. (Лист в архіві нар. чес. Муз. в Празі).

До Паляцького писав Шафарик з Відня 6 V 1848 р.: „Kdo jsou ti muži, jenž to vedou? Zdet' to již ve veřejných listech se roztahuje, ač koli to ode mne nevýšlo, nýb, nemylim-li se, odjinud, zdá se mi od jižních Slovanů. (Лист у краєв. Архиві в Празі, Tobolka, op. cit., ст. 47).

зїзду могла виринути серед рїзних Славян, майже рївночасно і незалежно¹⁾. Однакові обставини, однакові стремління могли навести й на одну й ту саму думку. Словак Людевіт Штур під час свого побуту в Празі від 20—23 цвітня дораджував скликати зїзд усіх Славян²⁾. В протоколі сходи́н підготовного комітету з дня 30 IV 1848³⁾ зазначено, що д-р Йордан заявив, буцім у Познанщині загально жадають такого славянського сойму. Учасник зїзду Морачевський⁴⁾ є тої думки, що ідея скликання зїзду належить познанським Полякам: „Kongres słowiański na dniu 31 maja r. b. do Pragi zwołany poczytano po pismach czasowych, a zwłaszcza niemieckich za dzieło polityki rossyjskiej. Wyszedł on atoli z Poznania“. Як із одної сторони таке твердження вважаю невірним, так із другої сторони не можна заперечити тому, що познанські Поляки під грозою акції франкфуртського парла́менту теж шукали помочі у спільній акції Славян.⁵⁾

Справа скликання славянського зїзду була доси предметом довірочних розмов і переписки. Перший заговорив про нього прилюдно Хорват Іван Кукульєвіч дня 20 IV 1848 в „Narod. novina-horw. dalm. slov.“⁶⁾. Він вказав на змаганнє Німців і політику Мадярів, та на грозу небезпеки для Славян. Жадав скликання сойму усіх славянських пле́мен без огляду на їх державну приналежність. Признаючи й далі пануючу ди-

1) Tobolka, op. cit., ст. 47.

2) Tobolka, ibidem.

3) Архив нар. ч. музея в Празі.

4) Opis pierwszego zjazdu słowiańskiego przez Jędrzeja Moraczewskiego, Poznań 1848, ст. 8.

5) „Prusacy zaczęli zajmować się podziałem Księstwa Poznańskiego i to tak, aby część jego była wcielona do Rzeszy Niemieckiej; na Czechów wrzeszczeli Niemcy, że do Rzeszy należeć nie chcą. Jeden z członków Komitetu Narodowego poznańskiego uczynił wniosek na posiedzeniu, aby wezwać Czechy, jako z innymi Słowianami najwięcej styczności mające, do złożenia coś na kształt parlamentu słowiańskiego i postawić w opozycyi przeciw parlamentowi niemieckiemu zebranemu we Frankfurcie. Komitet poznański niesprzeciwiał się i zostawił to staraniom wnioskującego. Udał on się listownie do jednego członka komitetu czeskiego, od którego otrzymał doniesienie, że myśl ta bardzo się Czechom podoba i kongres zostanie zwołanym“ (J. Moraczewski, op. cit., ст. 8). Як бачимо, думка про зїзд, хоч не стрїнула ся з відкиненнєм, то всеж таки полишено її особистому переведенню одного члена. Значить ся, не була в Познанщині так загальна, як се заявив Йордан. Впрочім в Празі подумано об тїм вже ранше, іза чого і відповідь була прихильна.

6) Smičiklas Fr.: Život i djela J. Kukuljevića Saksinskoga, Rad. jug. akad., u Zagrebu 1892, t. CX, ст. 142.

настію, жадав від неї злуки тих земель, що по історії і закону, або по крові і походженню належать до південно-славянського народу. Думку Кукульєвіча повитано в Празі з одушевленням. Дня 30 IV явив ся поклик Кукульєвіча в чеському перекладі у передовій статті Гавлічкових „Národní Noviny“, а день перед тим завязано вже комітет, який рішив перевести думку Кукульєвіча в діло.

II.

Підготовленне зїзду і відношенне Славян до нього.

Праця підготовного комітету в Празі і поміч Шафарика. — Поклик до Славян. — Агітація за участю у зїзді. — Відозва комітету до неславянських народів Австрії. — Славяни витають поклик. — Ріжниця між політикою Поляків і інших австрійських Славян в основі і цілі. — Причини ріжниці. — Відозва до Поляків. — Польська преса і зїзд. — Поляки беруть участь. — Національно-політичне положення українського народа до 1848 р. — Польсько-українська іділля. — Польська адреса 18 марта. — Протест Українця. — Польські демонстрації і пропаганда за історичною Польщею. — Польська східно-галицька преса проти Українців. — Контракція Українців. — Адреса 19 IV. — Головна Рада руська і відозва. — Клевети польської преси. — Зазив Поляків до згоди і спільної акції. — Адреса псевдо-Українців. — „Руський Собор“. — Польський терор у Львові і на провінції — Українці відчувають потребу національної і політичної праці. — Оцінка поступовання Поляків. — Його наслідки. — Зїзд і Г. Р. Р. — Вибір делегатів. — Акція Я. Головацького. — Лист Бірецького. — Українські надії на зїзд.

Зреалізованне думки скликання зїзду, агітація і організація є заслугою Чехів. Ніякий інший город не надавав ся для зїзду краще, як Прага, у якій завдяки заслугам і авторитетови чеських учених сходили ся нитки славянських літературних і наукових інтересів, відки найсильнійше несли ся гасла славянської взаємности. Засідання підготовного комітету почали ся вже 30 цвітня, а належали до нього первісно тільки Чехи. Секретарем комітету був щирий приятель Я. Головацького і прихильник українського народа Карло В. Зап, а душею Шафарик¹⁾. Поли-

¹⁾ Шафарик взивав в листах з Відня до скорої і ечергічної роботи: „Nur bitte ich Eu. Hochwohlgeboren, wenn etwas aus der Sache werden soll, ja rasch, consequent und energisch zu verfahren. Stellen Sie sich an die Spitze und lassen einweilen die übrigen Geschäfte als unterordnet. Wer alles gewinnen will, muß alles einsetzen. Es ist das erste öffentliche Auftreten der Slaven als solcher in Oesterreich. Die Augen von ganz Europa, zunächst unserer Nachbarn und Gegner, werden darauf gerichtet sein. Es muß mit Würde und Kraft durchgeführt werden.“

шаючи на боці протоколи засідань підготовного комітету, на які покличу ся при нагоді, переходжу до першого прилюдного виступлення комітету, а саме до проголошення славянського зїзду і поклику до Славян¹⁾.

Ось основні думки поклику, що починаєть ся словами: „Slované Bratři“. Терпіння славянських народів в минувшині вийшли із їх незнання себе і роздріблення, що ділили братів від братів. По довгих віках, в яких одні на других забули, в яких стільки нещастя посипало ся на їх голови, прийшли до пізнання, що вони одно — що вони брати. Настав час волі, що зняв з них ярмо неволі і тепер можна висказати те, що відчувало ся від давна, можна розважити і рішити те, що для них

Wir dürfen unsere alten Blößen — Zwietracht und Schwäche nicht zeigen: sonst sind wir in den Augen der Völker gerichtet und verloren. (Лист до Нейберга з 3 V). Шафарик радив скоро поширити проклямацію на рай в мовах чеській, польській і хорватській, вислати до усіх слав. редакцій в Австрії і Білгороді. (Лист до Нейберга з 3 V, 7 V, 8 V. В листі з 4 V дає ради що до організації зїзду (програма парад, секції), для Українців проєктував окрему секцію від Поляків. Ворогів буде не мало, особливо Маляри і Німці. Не обійдець ся і без зідливих ієспіуації. І тому треба Німцям показати, „daß ja das alte Slaventhum die reinste und ausgebildetste Demokratie war, daß dieser demokratische Geist (Gemeinde, Volk) auch jetzt noch nicht erloschen ist (Serbien, Montenegro etc.), daß wir österreichische Slawen für die Freiheit reif sind u. s. w. Das ist aber noch nicht genug. Es ist unumgänglich nothwendig, durch eclatante facta unseren Gegnern den Beweis zu liefern, daß wir politisch reif, daß wir befähigt und gewillet sind unsere Freiheiten zu schützen und zu wahren ja auch die der Deutschen, wenn sie uns anerkennen uns zum Anschluß nicht nöthigen, sondern abwarten, bis wir als freie Völker einen freiwilligen Bund mit ihnen schließen u. s. w. Dies könnte freilich am besten auf dem Prager Congress geschehen, muß aber schon früher und jetzt gleich besprochen werden“. Die Sache ist, meiner Ueberzeugung nach, sehr wichtig. Wir müssen uns die Achtung der Erleuchteten und Freisinnigen aller Völker Europas gewinnen, ja erobern, durch energisches Auftreten für die Freiheit und im Sinne der Freiheit. Sonst sind wir verloren — wir haben die öffentliche Meinung der Völker Europas gegen uns — und diese ist jetzt die einzige regierende Weltmacht“. Інтересне і характеричне для настрою Шафарика закінчення листу: „Unsere Brüder, die Slawen, müssen schon verzeihen, daß ich diesen Brief noch deutsch schreibe. Unsere Söhne werden es schon weniger brauchen, und unsere Enkel gar nicht.

¹⁾ Оголошено найперше в часоп. „Národní Noviny“ дня 5 IV, в інших часоп. пізнійше. Текст чеській і півд-слов. зладив Штур, нім. і луж. серб. Йордан, польск. Гржибовскі. (Протокол засід. 2 IV 1848, Арх. в. ч. Муз.).

корисне: Європейські народи в порозумінню і єднують ся. Німці для переведення злуки скликали до Франкфурта парламент, котрий стоїть на тому, щоби Австрія увійшла в німецький звязок із усіма землями кромі Угорщини. Се загрожує не тільки цілоти Австрії, але і злуці та самостійности славянських народів, яких народність найшла ся би в небезпеці. Обовязком Славян боронити того, що їм найсвятійше, пора і Славянам порозуміти ся для спільної ціли. Сповняючи радо бажання, переслані нам з різних славянських країн, кінчить поклик, звертаємо ся до всіх Славян¹⁾ австрійсько-угорської монархії і взиваємо всіх мужів, що мають довіре свого народа і котрим залежить на нашім теперішнім успіху, зібрати ся дня 31 мая с. р. в старославній славянській, чеській Празі, де би ми могли спільно нарадити ся над тим, чого вимагає успіх нашого народа, і що треба нам робити під ту переважну добу. Якщо і неавстрійські Славяни захочуть зробити нам честь своєю присутністю, будуть нам щиро витаними гістьми. В Празі дня 1 мая 1848 р.²⁾

Поклик стилізований досить загально. Не давав нічого конкретного ні що-до організації, ні що-до обсягу і ціли зїзду. Він був тільки першим сигналом, за яким пішла жива агітація. Вєсь її тягар спочив на секретарі комітету К. Запі, котрий інформував пресу, та зєднував учасників зїзду листами і особистими звязками. Робили се на свою руку і інші, головно Шафарик і Ганка. Поклик вислано до усіх славянських народів, до редакцій, політичних організацій і поодиноких людей. Прошено до участі не тільки адресатів, але і їх земляків, не тільки австрійських Славян але і неавстрійських³⁾. До останніх дописувано: „At' Vás to

¹⁾ Поклик написаний Людевітом Штуром оголошено в нас найперше в Записках Н. Т. ім Ш-ка т. 72, ст. 113—14 в 1906 р. І. Созанським, а в 1909 р. проф. К. Студинським; Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, ст. 239—40.

²⁾ Підписали поклик: Josef Matyáš hrabě z Thunu, Wojtěch hrabě Deym, Jan rytíř z Neuberka, Pawel Josef Šafařík. Karol Malisz, członek deputacyi polskiej, Frant. Palacký, Wacław Hanka, Ludewit Štur. Jan Petr Jordan, J. Eraz. Wocel, Karel W. Zap, Dr. F. L. Rieger. Witalis Grzybowski, Wacław Štulc, Michail Panič, Karel Maria baron Villani, Karel J. Erben. Dr. Fr. Miklošić, Dr. Ant. J. Bek, Fr. M. Klácel. Пізніше 7 V підписали ще: Stefan Aranitskij, Dr. Jan Dvořáček, Jerzy Lubomirski, Jan Dobrzański, jako pełnomocnik rady narodowej Lwowskiej, Moravan z Tišnova, Vinc. hr. Waldstein, Maxim Papič, a 12 V H. hr. Kolowrat-Krakowský, R. Hildprandt i B. hr. Rummerskirch.

³⁾ Такий поклик дістав і О. Я. Стороженко від свого знайомого В. Ганки із листом: „Прилагаемые при семь листки прошу цокорнійше

nemýli, že provolání pouze k rakouským Slovanům zní. My to y našich posavadních okolnostech jinak učiniti nesměli, a vybízíme Vás tímto zvláště, abyste na našem sjezdu jak najčtetněji zastoupeni byli“¹⁾). Та всеж таки найбільше учасників зєднало імя Шафарика. Крім сього виїхали у славянські землі деякі визначніші мужі в цілях особистої агітації. В Галичину виїхав Карло Гавлічек²⁾). Ізза недостачі матеріялів не можемо, на жаль, подати про сю цікаву місію нічого докладнішого, окрім короткої згадки Ф. Паляцького: „Mluvil jsem s Havlíčkem ve Vídni, který pravě z Krakova se vracel, a přemnoho přívrženců našich tam našel, ale jsou terrorizováni emigrací, a starou šlechtou, která chce starou Polsku. Dobré frakci polské musíme ruku podatí“³⁾).

Організатори зїзду бояли ся тепер, щоби неясна стилізація поклику не дала ворогам підстави до боротьби проти зїзду. Шафарик у листї з 4 V⁴⁾) звертав увагу на те, що межі і цїль зїзду мають бути точно подані, а австрійське становище підчеркнене, щоби ніхто не міг поборювати зїзду підсовуванням йому протидержавних тенденцій. Лист Шафарика прийшов за пізно, бо вже по оголошенню поклику, а вороги зїзду піднесли крик⁵⁾). Щоби як небудь забезпечити себе перед дальшими на-

приять милостиво по крайней мѣрѣ въ извѣстность. Мы дождалсь времени, которыхъ еще не ожидали. У насъ было бы хорошо все, но проклятые пѣмцы! Жаль, что у васъ нѣтъ нашихъ газетъ, чтобъ узнать, какими незаконными хитростями они хотятъ насъ въ свои безбожныя мрежи увлечь. Читайте постановление франкфуртскихъ пятидесяти самозванцевъ въ отношеніи къ нашей протестаціи. Мы не хотимъ соединенія съ этою большою Германією. Мы славяне и останемся славянами до послѣдней капли крови. Очень было бы намъ пріятно видѣть въ нашемъ сѣздѣ и нашихъ братіиі россіянъ... 4-е мая 1848 г.“ Хоч Стороженко відносив ся прихильно до ідеї славянського відродження і злуки, то ізза політичних комплікацій не вжив ся ні взяти участь ні відповісти на поклик. Князь-намісник у Варшаві, якого повідомив об тім Стороженко, подав справу до „Высочайшаго свѣдѣнія“. Відповідь була: „оставить это письмо безъ отвѣта. (Кіевская Старина, 1886, октябрь, ст. 303—4).

¹⁾ Начерк в протоколі засід. підготов. коміт. з 5 V 1848, Архив н. ч. муз.

²⁾ Tobolka, op. cit., ст. 59.

³⁾ Протокол підгот. коміт. із засідання дня 13 мая.

⁴⁾ Tobolka, op. cit. ст. 59.

⁵⁾ „Es ist schon viel zu viel Samen der Zwietracht — писав Шафарик — ausgesäet worden, zumal durch getaufte und ungetaufte Juden, die sich der deutschen Publicistik und Politik bemächtigt haben. Unser Aufruf macht Aufsehen. Die russ. Gesandtschaft erkundigt sich sorgfältig. Unsere Regierung verspricht den Polen goldne Berge, um sie abzuhalten.“

пастями, а зглядно зробити їх нешкідливими, оголошено за спонукою Паляцького, дня 5 мая заяву до неславянських народів Австрії. Заявляєть ся у ній вірність пануючій династії і готовість боронити цілоти і суверенности монархії. Відкидаєть ся задалегідь підозріння в сепаратизмі, панславізмі й русизмі і т. д., як брехню і клевету. Стремлінням організаторів є здобути в монархії признанне і виконанне засади повної рівноправности всіх народів держави. „Вкінці заявляємо — сказано в 3 точці — що ми рішені згідно з тою засадою домагати ся усіх прав належних нашій славянській народности в житю народньому і державному, берегти їх і боронити перед нападом, відки би він не прийшов. Тому і задуманий славянський конгрес не має в собі иншої причини, як хиба бажанне дружнім порозуміннем розділених племен осягнути святу для нас ціль способом найпевнішим і наймирнійшим“....¹⁾

Поклик повитали славянські народи Австро-Угорщини з неприємним одушевленнем²⁾. Прихильно віднесли ся до думки зїзду і познанські Поляки. Про становище австрійських Поляків і Українців скажемо дещо більше.

Поляки бажали використати революційний європейський рух 1848 р. для повернення незалежної Польщі в історичних границях. В тій ціли розвинули незвичайно живу агітацію не тільки в Галичині і Австрії, але і за границею. Віднесли ся з меморіалом до всіх європейських соймів. Польська політика зручно лявірувала між Віднем і Парижем, Прагою і Франкфуртом. У Франкфурті і Парижі відкликувала ся до революційних кличів, у Відні вдаряла в тон сентименту і застрашування Австрії небезпекою Росії і панславізму³⁾. Подаючи адреси і петиції, стреміли Поляки рівночасно до незалежности Галичини, а відтак втілення її в Польщу⁴⁾.

Alles zu spät. Die Frankfurterianer drohen uns mit Verderben, ihr Ingrim ist maßlos“. (Лист до Нейберка з 10 V 1848).

¹⁾ Erklärung. Prag. am 5 Mai 1848. Між підписаними нема ні одного Поляка.

²⁾ Jan M. Černý, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Praha 1888, стр. 11..

³⁾ Joseph Alexander von Helfert: Geschichte der österreichischen Revolution, 1907 I., стр. 46? і Dziennik Narodowy 1848, № 32.

⁴⁾ Polsce chodziło o niepodległość, o wyjarznienie, którego mogła dostąpić wskutek szeroko rozwijającej się w Europie rewolucji, część jej zagarnięta przez Austrię dążyła przedewszystkiem do złączenia się z resztą ojczyzny, stan tej części pod każdym względem mógł tylko być

Льояльність зглядом пануючої династії, бажання зберегти цілість монархії і австрославизм, що їх положено в основу зїзду, а які ясно зазначені у „заяві“, а менше виразно і більше загально в „поклику“ йшли засадничо в розріз із змаганнями польської політики. Це зазначило ся вже в стадії підготовлювання зїзду.

Перебуваючий тоді в Празі член польської депутації К. Маліш жадав на засіданню підготовного комітету¹⁾, щоби славянський зїзд поступив кроком вперед у ділі відбудови Польщі і тому обстоював за можливо найзагальнійшою стилізацією поклику, яка уможливила би Полякам перевести бажані рішення. Гржибовскі заявив, що австрійське становище зїзду буде виподженнем війни Польщі²⁾.

Польські стремління не були і без того ніякою тайною ні для організаторів зїзду, ні для інших Славян. М. Тун заявив на засіданню підготовного комітету³⁾, що „Polané sotva s námi se sjednotí v našem rakouském smyslu. Musíme jiti prostřední cestou, ani od nich se docela oddalovati, ani v jejich smyslu očinkovati. Vůbec malo od nich očekávati smíme pro náš účel“. Не бракло теж і голосів, які будьто остерігали⁴⁾ перед участю Поляків будьто таки прямо виступили⁵⁾ проти них. Між політикою

tymczasowym i wszelkie prawa lub swobody według jakich wolno było innym ludom austrjackim stale się organizować, dla Galicji o tyle tylko miały wartość o ile przysparzały jej środków do dzielniejszego kiedyś wystąpienia w walce za wolność całej ojczyzny“. (Edmund Chojecki, Rewolucjoniści i stronnictwa wsteczne, Berlin 1849, str. 307)

„Wypadki w zachodniej Europie poruszyły też do głębi cały żywioł polski pod trzema zaborami. Obudziły wśród Polaków daleko śmielsze nadzieje, niż to miało miejsce w roku 1831. (Stanisław Schnür-Pepłowski: Z przeszłości Galicji, Львів 1894, II, str. 213).

¹⁾ Протокол засідання підгот. ком. з 1 V 1848, Архив нар. ч. муз. в Празі.

²⁾ Ibidem, з 5 V 1848.

³⁾ Ibidem, з 13 V 1848.

⁴⁾ Проживаючий у Львові чеський урядник Фр Яхім писав Палацькому дня 16. V 1848: „Ne dejte se klamati od nich (с. є. Поляків) abyste tím snad sami neb bratři Slováci ke škodě nepřišli. Vaše vznesené i svaté idey o vzájemnosti slovanské nemají u lidí těchto řádné ceny, leda by jich k dosažení jiných záměrů svých použití mohli“... (Лист в кореспонденції Ф. Палацького, Краєв. Архив в Празі, копія в мене).

⁵⁾ Проживаючі у Відні Чехи і Моравани прислали на руки підгот. комітету письмо такого змісту: „Wien, am 9/5 1848,.. Der Aufruf zu der am 30 d. M. in Prag stattfindenden Versammlung der österreichischen

австрійських Славян і Поляків була засаднича ріжниця і в остаточній цілі і в тактиці¹⁾).

Було далі ясно і самозрозуміло, що славянський зїзд вимірений не тільки проти франкфуртського парламенту, але і проти фанатичних ворогів Славян, Мадярів. Поляки-ж вислали до Франкфурта делегацію²⁾, яка мала вивести ухвалу вільної Німеччини

Slaven wurde von unseren Brüdern in Wien mit Enthusiasmus aufgenommen... Nur ein Umstand durfte so wie auf uns auf viele unsere Brüder und auch auf die Gesamtheit der treuen österreichischen Bevölkerung unangenehm eingewirkt haben, daß nämlich unter den Ausschlußmitgliedern sich auch die Abgeordneten der österreichischen Pohlen befinden, in einem Zeitpunkte, wo sie ihre Anhänglichkeit an das Kaiserhaus keineswegs bewerkthätigen, die Pohlen hegen für uns, dem österreichischen Kaiserhause treu ergebenen Slaven keine aufrichtigen Gesinnungen; Ihnen ist es nur um Trennung Galiziens von Oesterreich zu thun, um jeden Preis und durch jedes Mittel... Aber abgesehen davon sind es gerade die Pohlen (meistens polnische Studenten) hier in Wien, welche sich auf das thätigste für den Anschluß Oesterreichs an Deutschland interessiren, und dafür mit Zuversicht als Bundesbeschluß von Frankfurt aus die Losgebung Galiziens zu erwarten scheinen. Die Pohlen sind es ferner, welche in Wien die gröblichsten Schmähungen gegen unsere in Galizien ansässigen oder angestellten böhmischen Brüder verbreiten, und sich überall offen dahin aussprechen, daß ihnen der Ungar und Deutsche lieb, der Böhme aber verächtlich sey. Es scheint sonach, nach dem Aufrufe zu urtheilen, daß die Pohlen in Wien, Frankfurt und Prag zu gleicher Zeit manövriren und nur die Resultate abwarten... Schon jetzt beginnen hier die Stimmen laut zu werden, über diesen unglückseligen Verband der übrigen treu gesinnten österreichischen Slaven mit Pohlen... Mehrere Böhmen und Mährer. (Архив нар. ч. муз. в Празі).

¹⁾ Хоцький зазначає, що між одними і другими „w ogólnym celu leżało niezwalczone przeciwieństwo; Słowianie austriacy niespodzianym trafem dostawszy się do jakich takich swobód i lekając się by nowy traf nie odebrał im tego, na co sami nie zapracowali, postanowili wszelkimi siłami wstrzymać, na miejscu osadzić rewolucję; przeciwnie Polacy, jeżeli dobrze pojmowali swą sprawę, musieli chwytac się co najdzielniejszych sposobów dla doprowadzenia rewolucji do ostatecznych jej wniosków... jeżeli bowiem reszta Słowian zawzięcie czepiała się polityki zachowawczej, nawzajem Polacy musieli dzialać rewolucyjnie, a więc wstrzasac, rozwalac i niszczyć. (Op. cit. str. 307).

²⁾ Rada narodowa визначила до Франкфурта 9 офіційальних делегатів, з котрих виїхали тільки Адольф гр. Понїяський і Ф. Земляковський. Вони застали у Франкфурті вже делегатів краківського і познанського комітету, між иншими Лібелята. Дня 23 V подала делегація німецькому парламентови адресу, щоби він святочно проголосив незалежність Гольші. Парламент відмовив, місія не повила ся, і делегати вернули з нічим, про що повідомлено „Rad-y“ і Любомірського. (Piotr Stebelski, Lwów w 1848 r. Kwartalnik historyczny, 1909, str. 513).

в справі відбудови вільної Польщі. З другоїж сторони Поляки вважали Мадярів своїми союзниками¹⁾ і сподівалися від них на випадок потреби оружної помочі. Впрочім Мадяри хотіли піти на руку Полякам і поручили князеві Естергази доложити усіх старань, щоби сповнено домагання Поляків в справі незалежності Галичини²⁾, і за сю ціну здержано від участі у славянському зїзді.

Лінії, по яких розвивались політичні стремління Поляків й інших австрійських Славян, ішли так розбіжно, а іноді у так діаметрально противних напрямках, що між польською суспільністю і славянським зїздом лежала глибока прірва. Причини політичного характеру були найголовніші, хоч до них Поляки не признавалися. Та були і другі, які лежали вже в психіці польської суспільности, і до них вони признавалися.

Польська суспільність під впливом польської еміграційної літератури повірила в надзвичайне, боже післанництво Польщі серед славянських народів³⁾. Що більше, Поляки вважали себе нацією найвищої класи⁴⁾, найбільше політично виробленою⁵⁾, покликаною до проводу серед інших Славян.

Ізза тої хоробливої віри і патологічної національної бути польська суспільність стревожилася⁶⁾, що гегемонія між Слavy-

¹⁾ W sporze południowych Słowian z Madziarami, rodacy nasi po większej części ujmują się za ostatniemi. Причиною того є „spółczucie“ wynikające z pewnych analogii między indywidualizmem szlacheckiego polskiej a butą węgierskiego magnactwa“ (Chojecki, op. cit., str. 309).

²⁾ Tobolka, op. cit., str. 91—93. Заходи князя Естергази остали без успіха.

³⁾ Гляди мою студію: Шевченкова поема, Іван Гус ч. I ЗНТ. тт. 119—120, стр. 134—135. Порівн. теж Chojecki, op. cit., стр. 313 і 355.

⁴⁾ „Polska jest klasą najwyższą w Słowiańszczyźnie, Ruszczyzna jest klasą elementarną“ („Postęp“, Lwów 1848 № 38, з 20, 7).

⁵⁾ „Polacy, politycznie najwyżej wykształceni, zaufani w nieśmiertelność tej narodowości, którą kraj wywalczył długą i krwawą pracą (Chojecki, op. cit. str. 306). Чехів порівнює Ховцький з дитиною: „Dążenia też jego i nadzieja nie są dążeniami narodu — meża, ani młodzieńca nawet, ale dziecka. Obyczajem niedorostków chciałby uchodzić już za pełnoletniego“. „Inni Słowianie z pod berła austriackiego, jak Chorwaci, zamieszkali między Drawą a Dunajem i morzem Adriatykiem, jeżeli nie przynosili wykształcenia politycznego Polaków, natomiast dalecy od zmaterializowania czeskiego i zniewieściałości, występował z dzielną choć niezsumienioną żądzą niepodległego bytu“ (Chojecki, op. cit., str. 308, 309).

⁶⁾ „...próżnością narodową powodowani lękają się jakiejś hegemonii, jakiegoś przewodnictwa innego plemienia słowiańskiego nad polskim.

нами може перейти до Чехів і певно перейшла би, як би була здійснила ся австрославянська програма Паляцького. Знаменитою ілюстрацією того побоювання є стаття Яна Захаряевича, редактора львівського *Postę-y*. Вона появилася, правда, у ч. 23 з дня 10 червня, значить ся вже підчас нарад славянського зїзду і безпосереднього впливу на питання про участь Поляків у зїзді мати не могла, але все таки вірно віддає польські настрої й перед зїздом. Ось вона в головних думках. Безсильна Австрія не має на кім оперти ся, бо елемент німецький тяжить до Німеччини. Як би Австрія розпала ся, то поодинокі провінції мусять стати своєю силою. „Cóż się stanie z Czechami? — питає автор. — Czyż mając w kraju połowę niemieckiej ludności, będą mogli zaimponować Europie jako mocarstwo czeskie? Czyż będą mogli zbliżyć się do słowiańszczyzny, gdzie ich straszy chociaż nie „Polska w dawnych granicach, ale Polska, potężna długoletniem męczeństwem wolności ludowej?...”

Задачею чеської політики удержати Австрію при життю. „Austria musi istnieć, aby czeska narodowość i polityka, nie straciła tego stanowiska, jakie sobie na przyszłość w Słowiańszczyźnie federacyjnej zakresła! — Австрія була би чесько-славянською державою, а Прага її столицею. Тому Австрія не дала би повстати коло себе другій славянській державі, а борони Боже, Польщі в давних границях. Польща має бути наперед поділена на поодинокі народности, а як би тому противила ся, то народности виступлять проти неї і ослаблять її цілковитим відірваннем. „Wtedy dopiero, gdyby Słowiańszczyzna tak była rozczłonkowana, żeby żaden szczep nie był większy od Czech, wtedy może dałyby się Czechy uprosić przyjąć pod swój wpływ moknące na deszczu dziatki jednej matki. To spoczywa na dnie zjazdu słowiańskiego w Pradze, chociaż cel jego łatwo uchybiony być może, przez nieporozumienie innych szczepów słowiańskich, którzy cel tego zjazdu

Znaczyłoby to Polsce ubliżać, przypuszczać, że ona przy konkurencyi innych słowiańskich narodów utracić może coś z swej powagi“. (Gazeta powszechna, Львів 1848, № 16).

Редакція „*Postę-y*“ подаючи у ч. 15, з дня 20 V, за чеськими „*Národní Noviny*“, що зїзд славянський, се для Чехів питання життя, успокоює польську опінію словами: „My tylko zwracamy uwagę na to, iż Czechy są dobrze świadomi swego stosunku do nas, i zdaje nam się, iż z tego powziąć można, że podejrzenie, jakoby Czesi dążyli do Hegemonii nad innemi plemionami Słowian, a zatem i nad nami, i jakoby ich dążenia były przeciwne odrodzeniu Polski, nie jest słuszne“.

widzą tylko w bratniem zbliżeniu się Słowian do siebie i w odparciu cisnącego się do nich żywiołu obczyzny“. Як бачимо становище зглядом Чехів і славянського зїзду нетільки неприхильне, а прямо вороже.

Вкінці треба піднести ще одну характеристичну обставину, а саме, що Поляки — розумієть ся не без виїмків — до всякого руху, що носив на собі славянську печать, відносили ся здержано, а навіть неприхильно. Не було ріжниць, чи ходило о славянську ідею в розумінню культурнім чи політичним. „Polské předsudky co do vzájemnosti, na něž žalujete, писав — Коляр Запови — já též z bolestné zkušenosti znám. Žádný kmen našeho národu tak Slavii odcizen není jako polský“... Příčina toho jest tuším přílišná láska ku franciě a přílišná nenávisť k východním sousedům: což oboje i nemoudro i záhubno¹⁾. Значно різкійшою виходить характеристика „неславянськості“ Поляків у тих, що мали нагоду жити між Поляками і пізнати їх блище. Карло Гавлічек писав Запови: „S Poláky a Rusy nechci mít nic. To však je jenom sub rosa mé mínění, a teprv za několik let se odváším tiskem všechno těm pánům do očí opakovat... Jsem totiž v stavu a mám chut' dokázat, že Rusové, a mutatis mutandis Poláci nejsou naši bratři jak je jmenujeme ale mnohem větší nepřítelé, a nebezpečnější naši národností než Maďaři a Němci“²⁾. Подібний погляд стрічаємо теж у Запа: „U Polakův teď největším přestupkem jest, když někdo jest panslavistou, a za takového i já mám čest, držán býti“³⁾. „Ale Poláci, Poláci, — писав Ф. Яхім Запови — těch to k nám netáhne, ani k druhým Slovanům, jejich nynější spojenci, deť Bože abychom se mylili!“⁴⁾. Паляцькому Яхім писав: „Vaše vznešené i svaté idey o vzájemnosti slovanské ne mají u lidí těchto žádné ceny, leda by jich k dosažení jiných záměrů svých použití mohli“⁵⁾.

¹⁾ Лист Коляра Запови з 12 X 1839 в Бібліот. Нар. чеськ. муз. в Празі.

²⁾ Лист Гавлічка Запови з 23 V 1844 (L. Quis, Korrespondence Karle Havlíčka. Прага 1903, ст. 138—48). Порівн. подібний погляд Івана Головацького: „Ляхи всюди и тутки Ляхами, непонимают, необіймают Словенщины, а навіть посередними ворогами стаются ейже“. (Лист Я. Головацькому з 27 VIII 1841, Коресп. Я. Г-го в літах 1830—49, ст. 56).

³⁾ Лист Запа Я. Головацькому з 19 III 1845 (Кореспонденція Я. Г-го з літах 1836—49, ст. 56).

⁴⁾ Лист Яхіма Запови з 21 V 1848, в Бібліот. Нар. чеськ. муз. в Празі.

⁵⁾ Лист Яхіма Паляцькому з 16 V 1848 в краєв. Архиві в Празі.

Не думаю пояснювати тут, як толковали собі чужі сю риводушність і неприхильність польську до справ славянських, а згадаю, як пояснювали її самі Поляки саме в 1848 р. і то з приводу славянського зїзду. „Słowiańszczyzna jedna, jednobarwna, zacierająca pojedyncze narodowości, które mają się niby rozpuścić, roztopić w jakiejś powszechnej, abstrakcyjnej słowiańskiej narodowości, odpychają wszelkimi siłami myśl łączenia się z innymi Słowianami z obawy, by niepopełnić morderstwa na Polsce“¹⁾. В кождім славянським питанню деякі „wietrzą cara i panslawizm rosyjski“²⁾. По думці Морачевського те, „że Czechowie jako najpiśmieniejsi pomiędzy Słowianami od Polski bardziej zachodnimi, roztkliwiali się w dawniejszych pismach nad potęgą Rossyi, dla wspólności języka bez względu na moralność i prawie się rzucali w cara objęcia, przeto Polacy nie mogli mieć żadnej sympatyi dla Czechów i musieli na nich patrzeć nawet okiem nieprzychylném, ubolewać nad ich brakiem myśli politycznej“³⁾.

Які причини не подаваноб еще, остаєть ся неоспоримим фактом, що славянська ідея в ніякій формі щирого відзвуку серед більшости польської суспільности не находила ніколи. Причина того лежала головно в польській національній мегальоманії і „in polonica par excellence in rebus slavieis ingnorantia“. Поляки бачили тільки Польщу, якій інші славянські народи мали підпорядкувати свої інтереси. Пригадували собі іноді інших Славян і відкликували ся до їх братерства, коли сподівали ся з того користи для Польщі, так само, як легко жертвували іншими Славянами і вязали ся з їх найзавзятїшими ворогами — для Польщі.

Мимо усіх очевидних трудностей, які знали і з яких здавали собі справу організатори зїзду, Поляків від участі у зїзді не виключено. Запросивши інших Славян, не можна було не запросити і Поляків. Побоювано ся тільки, щоби загорілі учасники не звели зїзду ні на що, щоби своїм становищем не дали ворогам до руки оружя, а через те не пошкодили справі інших Славян, котрі вязали зі зїздом рожеві надії.

Уступкою з польської сторони для удачі зїзду належить уважати окрему відозву до Поляків⁴⁾, яку підписав Witallis Grzybowski, członek prowizorycznego parlamentu. W Pradze

1) Gazeta powszechna, Lw. 1848, № 16.

2) Ibidem.

3) Moraczewski, op. cit., str. 48.

4) Поміщена в J. Moraczewski, op. cit., str. 68—71.

22 Маја 1848. Ось основні її думки. Для удержання народности кожного славянського племені з окрема, для подання собі братньої руки, а не менше для виконання живучого завдання, в якому усі Славяни мають спільний інтерес, скликано конгрес. Польська народність від заходу загрожена Німцями, а від сходу і півночі Москалями, в небезпеці... „Szukajmy przeto w połączeniu z braćmi Słowianami pożądanęj siły. W takiem dążeniu droga legalna zapowiedzianym działaniom kongresu odpowiednia, staje się dla nas drogą jedyną: każde zstąpienie z nięj zagraża nam upadkiem. Przedewszystkiēm państwo austriackie utrzymać i ku jego obronie nam Słowianom łączyć się należy... Przez utrzymanie tegoż, otrzymamy pewną granicę naszęj narodowości i organizację wewnętrzną, a to będzie najpewniejszą rękojmią naszego przyszłego zmartwychwstania. — Wzywając zatem wszystkich braci Polaków, aby się nad tą sprawą zastanowić i w celu wspólnego porozumienia się na kongres słowiański do Pragi w znacznej liczbie przybyć chcieli, pozwalam sobie uczynić tę uwagę, że jedynie ludzi rozważnych, umiarkowanych, nie zaś gwałtownych i burzliwych przysłać należy, gdyż każdy wybuch namiętny, jak już tyle razy sprawę naszą zgubił, tak ją i tą razą zgubić może. Umiarkowanie i droga legalna stały się dzisiaj jedyną polityką, która nas z smutnego upadku dźwignąć może. Nie wątpię, że ziomkowie nieopuszczą tak ważnej chwili, która nam w każdym razie korzyść zaręcza, a może nawet pytanie bytu naszego rozstrzygnie... Wspólnęj radzie z ludźmi najznamienszymi w całej Słowiańszczyźnie znajdziemy niezawodnie najlepsze środki działania na rzecz Polski całej“.

Чи ся відозва була подумана широ, чи була тільки дипломатичним маневром, як її розширено та як прийнято, сказати щось певного годї. Можна тільки на основі того, що попередно сказано, догадувати ся, що вона була майже без значіння. Справу зізду стрінула польська суспільність досить холодно. По словам Осташевського-Баранського „zjazd nie obudził powszechnego entuzjazmu, owszem spotkał się z dosyć zimnem usposobieniem. Antypatya jaką zupełnie słusznie żywiono do czeskich urzędników, tej plagi naszego kraju, zakusy panslawistyczne, które w Pradze aż niezbyt były widoczne — wszystko to nie mogło oddziaływać zachęcająco“¹⁾. Коли взяти під увагу тільки польську львівську пресу, то побачимо, що „поклик“ поміщено не на чільнім місці, а більше із хронікарського обовязку. „Dziennik narodowy“ подав

¹⁾ Rok złudzeń (1848). Opowiadanie historyczne. Золочів, ст. 236—7.

його в ч. 47 з 18 V без ніякої, правда, уваги, та подав теж безпосередно у тому самому числі за чеськими „Národ. Novin-ами“ кореспонденцію з Кракова, де автор, Чех, вказує на те, що польська бута, нетолерантність і незнання обставин спинюють повне порозумінне інших західних Славян з Поляками. Поляк (розуміть ся в більшості, хоч виймки незначні) не знає нічого крім Польщі і Франції, вже про Німців має скривлене поняття, а вже наскрізь чужі йому відносини західних Славян. Поляки не мають найменшого поняття про справи угорсько-славянські, а в польських дневниках писало ся, що хорватський бан Єлячич став на чолі реакції. Гарна реакція, зовсім така сама, яку задумують Поляки проти Росіян. Бута не дає Полякам говорити і думати про ніщо інше, як тільки про відбудову цілої стародавньої Польщі, т. є. від Балтійського аж ген до Чорного моря! Далека дорога! марний крик! Що було, не верне“! Не для вироблення прихильного настрою для зїзду помістила редакція сю інтересну кореспонденцію і поставила у безпосередний звязок із покликом. „Rada narodowa“, орган польської політичної організації помістила поклик в ч. 17 з дня 11 V, як надіслане з Праги, без ніяких заміток. Найпоступовійша газета „Postęp“ помістила поклик за „Národ. Novin-ами“ в ч. 12 з дня 13 V з допискою звиваючою до участі¹⁾.

Проект участі у зїзді прийняла польська львівська преса в переважній своїй часті не то що хоходно, ба навіть неприхильно. Негативно віднесли ся до нього спершу і польські політичні круги²⁾. Та остаточно мимо невдоволення із австро-славянської основи зїзду, мимо цілої суперечности політичних стремлень і симпатій, мимо деякого упе-

¹⁾ Należy przystąpić do tego braterskiego wezwania Czechów, gdyż taki słowiański sejm jedynie do porozumienia słowiańskich plemion między sobą prowadzi, które dotąd zbyt mało jest. Dotychczas starał się rząd słowiańskiego plemiona utrzymywać w niezgodzie między sobą, bo zdawało się, że tem sposobem zniemczenie łatwiej do skutku przyjdzie. Dziś możemy wyrzec nasze przekonanie: Słowiańskie plemiona muszą być połączone w jedność, gdy chodzi o odparcie naciskającego się żywiołu obczyzny. Taki braterski sojusz w celu działań na zewnątrz, niepowinien wcale obrażać naszej dumy, jaką nas natchnąć może historia naszej ojczyzny, a krokiem do bliższego porozumienia się jest w niniejszej odezwie zaproponowany powszechny sejm słowiański. Gdy po dziś dzień nie mamy jeszcze wyborów urządzonych, więc powinny albo takowe jak najprędzej być przedsiębrane, albo przynajmniej Rada Narodowa powinna spośród siebie wysłać reprezentantów narodowości polskiej i ruskiej na ten sejm“.

²⁾ Pamiętniki Ziemiałkowskiego, Іван Созанський, op. cit., ст. 115

редження і ненависти до славянської, а головню чеської політики, Поляки рішили взяти у ньому участь для береження своїх інтересів і в тій певній надії, що удасть ся їм надати зїздови напрямок, який самі захотять, і використати його для своєї головної ціли — відбудови історичної Польщі. Не без впливу на таке рішення були невдачі у Франкфурті і Відні та участь у зїзді українських делегатів.

* * *

Зовсім инакше віднесла ся до справи участи в славянському зїзді українська суспільність Галичини. Коли Чехи і познанські Поляки бачили грозу небезпеки в посяганнях на їх народність франкфуртського парламенту, а південні Славяни у славяножерній політиці Мадярів, то в значно гіршім положенню найшли ся галицькі Українці. Політика галицьких Поляків в нічім не уступала політиці Мадярів, а подекуди у шовінізмі і нетерпимости навіть її перевищувала. Колиж інші Славяни відчули потребу злуки і спільної акції для оборони своїх прав національних і політичних, то тим більше відчули її Українці.

Віковий гнет українського народа в Польщі, переслідування народности і віри, знищення високої української культури, руїна економічна, закріпощенне простого народа і низшого духовенства обнизили рівень національного почування до крайности. Ополяченне обняло не тільки українську шляхту і вище духовенство, але засягло і під стріхи сільського духовенства.

Після розділу Польщі і ревіндикования Галичини австрійський уряд старав ся спочатку піднести з того тяжкого занепаду український нарід. Та се тревало коротко і зроблено лиш дуже мало. Час реакції від смерти цісаря й реформатора Йосифа II аж до 1848 р. був для розвитку української народности крайнешкідливий. Уряд до усіх культурних українських заходів відносив ся неприхильно. Бажав спокою і тому рад був віддати українське населенне Галичини на дальше винародовленне. Робив се не тільки із своєї політичної короткозорости та недобросовісности, але теж — і то переважно — внаслідок польських інтриг. Польські февдали і латинська ерархія, вкупі завзяті противники відродження українського народа в Австрії, представляли розвій Українців небезпечним для держави і католицької Церкви¹⁾. Місцева бюрократія дала ся здеморалізувати і підкупити поль-

¹⁾ І. Заневич (Остап Терлецький), Літературні стремління галицьких Русинів (Жите і Слово I, ст. 360).

ській шляхті і тому зглядом Українців уміла йти проти волі центрального уряду, а по мисли своїх добродіїв. Розвиток української народности став неможливий. Доля Маркіяна Шашкевича і товаришів показала, як уряд умів здушити всяку ініціативу і сміливішу думку. Не дивниця, що під впливом тодішньої політичної системи, яка національне життя давила а польонізації лишила не то що вільну руку, а навіть її піддержувала, польонізація робила дальші поступи. Більша частина української інтелігенції говорила і відчувала по польськи, Українці брали иноді й визначну участь у польських конспіраціях, та не за свою а за польську справу коротали свої молоді літа по тюрмах. Українського питання якби не було.

Таку для апатичного уряду вигідну, а для Поляків бажану і корисну іділлю застає 1848 рік. Та се була іділля дуже поверховна. Вона тревала так довго, як довго панувала стара державна система. Українська народність давала, правда, лиш незначні признаки свого життя, але українське національне почуття, заховане під польською шатою жило далі і треба було лиш подиху вільнішого життя, щоби воно пробудило ся з елементарною силою.

Вістки про події в західній Європі приходили в Галичину скупю. Урядові органи часто перекручували їх і тенденційно змінляли. Та все таки, по словам Пепловського „ogół polski w Galicyi, wychowany w twardej szkole spisków, odgadywał niemal instynktownie doniosłość gotujących się wypadków, wyczekując stosownej do działania chwili“¹⁾. Така хвиля прийшла, як тільки 18 марта вечером наспіла до Львова вістка про віденську революцію і цісарську проклямацію з 15 III²⁾. Вже 18 марта була готова адреса³⁾ до монарха, де на першому місці поставлено: 1) Gwarantowanie polskiej narodowości a więc zniesienie wszelkich jej swobodnemu rozwijaniu na zawadzie stojących ograniczeń — zaprowadzenie polskiego języka w szkołach, sądach i urzędach politycznych; 2) oddzielna administracya prowincjonalna; і т. д. Адресу підписувано без ріжниць стану і віроісповідання, без ріжниць каст і народности. Читано її по польськи, а на жаданне Жидів по німецьки. (D. N. № 1). Про Українців, сеї подавляючої більшости населення Галичини, про їх народні права не згадано в адресі ні словом. Та проте Поляки візвали питомців гр. кат:

¹⁾ Schnür-Pepłowski, op. cit. II, ст. 214.

²⁾ Idem, ст. 217.

³⁾ Dziennik Narodowy. Lw. 1848. № 2.

духовної семінарії підписати сю адресу. Підступом і силоміць забрано в академію ректора семінарії, куди за ним поспішила і розагітована молодіж¹⁾. По прочитанню адреси звернув ся до молодіжї член Ставропігії д-р К. Вінковський з увагою: „Не забувайте, що ви українське племя, ріжне від польського, що маєте иншу народність, иншу історію, инший язык, словом, що ви Українці. Як хочете вже підписувати сю адресу, то зробіть се не скорше, але аж будуть додані точки, якими забезпечено би вам окреме буттє, окрему народність і окрему мову“. „Mowce obrzucono słowami wzgardy, a zacna młodzież pospieszyla bez wyjątku dołożyć imiona swoje tam, gdzie już tysiące imion ich braci bez różnicy stanu, wieku i wyznań było podpisanych“²⁾ (D. N. № 1 з 24 III). Чи питомці підписали адресу, чи ні, се неважне. Можливо, що дехто сміливіший не підписав. Важне те, що се був перший момент українського отверезіння і реакції. „Від тої пори — згадує о. Ст. Михайлович³⁾, перестали ми вірити в польську щирість і в польську патріотичну фразеологію. Від тої пори почалось обопільне ворогованнє“.

Треба признати, що Поляки розвинули живу діяльність, та голосну, не перебірчиву в середниках пропаганду. У Львові не переводили ся демонстрації, на яких підношено оклики: „Нехай жиє Польща в границях перед роком 1772“, „Нехай жиє цїсар і конституційний король Поляків“⁴⁾. А в тих польських демонстраціях брали живу участь теж Українці, головно молодіж гр. кат. семінарії. Вона носила сині шапки-конфедератки⁵⁾, приби-

¹⁾ Докладна звістка в листі Яхимовича до митроп. Левицького з 21 III 1848 (Д-р К. Студинський, Укр. Архив, тт. XIII—XIV, ст. 302).

²⁾ Про сей інтересний інцидент маємо ще дві згадки. Корнило Устїянович подав за о. Ст. Михайловичем, славчанським парохом, що на слова Вінковського „підняв ся великий крик, не дали йому договорити, пан П. закричав: „Tu niema Rusinów! To zdrąjca Moskal... za okno z nim! По сій френетичним криком і віватами одобрений заяві повинесли ся алюмни, а з ними й другі світські Русина“. (Історичний момент 19 марта 1848 р., Житє і Слово, Льв. 1895. т. III, ст. 467). Виходило би, що питомці від підписання адреси відтягнули ся.

Та сьому перечить друга згадка, з якої виходить, що питомці підписали адресу без виїмка, а Вінковському закидувано, що „kość niezgody między nas rzucić chcial“ (Kopia listu ze Lwowa o zaszyłych wypadkach tamże на 19-m, 20-m, і 21-m Марца 1848; Вѣстникъ Народного Дома, Льв. 1909, ст. 36).

³⁾ К. Устїянович, Істор. момент, Ж. і Сл. III, ст. 467.

⁴⁾ Іван Заневич, op. cit., Житє і Слово III, ст. 277, 278.

⁵⁾ Schnür-Peplowski, op. cit. II. ст. 268.

рала ся в польські національні кокардки¹⁾. „U nas wszystko brzmi po polsku — писав дня 28 марта Денис Зубрицький²⁾ — Polska a nie Ruś. Seminarzyści ruscy poprzyupinawszy kokardy gonią z Seminarium potsciwego Ilnickiego, że ich do Rusczyzny zachęcał i po rusku uczuć się kazat“.

Те, що діяло ся у Львові, діяло ся й по провінціональних містах і місточках східної Галичини. Українське духовенство брало участь в польських демонстраціях, та належало спершу до польських політичних організацій³⁾, „Рад народових“. Розуміється були й виймки і то значні. „Польська революційна пропаганда, що як з під землі у всеоружю своєї сили виросла під боком Русинів, без жадного майже заходу опанувала весь край і забирала ся верховодити йому. Вона не була пририта і підкошена, як Русини; знала чого хотіла і не перебирала в способах, щоби взяти те, чого хоче“⁴⁾.

„А ідеалом її — пише Терлецький — як давнійше, так і тепер було відбудоване польської держави в границях 1772 року. Ніякі трудности, ніякі перешкоди не годні були зломати віру в можливість, а навіть конечність того відбудованя. Та на землях колишньої Польщі більшість була не польського походження, але руського; як же в часах, коли вся цивілізована Европа признавала принцип народности і рішучо виступала против підневолена одного народа другим, підневолувати тоту не-польську більшість, котра про відбудоване Польщі нічого чути не хотіла? Як народови польському, котрий тим власне зєднував собі європейські симпатії, що виступав як нарід підневолений в обороні свободи всіх народів, усправедливити перед очима Європи загортане другого народа під своє пановане? Але і се пропаганду не зражувало. Вона помагала собі тим, що в землях колишньої польської держави не признавала іншого народа

1) „Nasz konsystorz tyż uskarżał się przed Metropolita, że my kokardy po kilkasetnym napomnieniu odrzucić nie chcemy i wprzód tylko białą, teraz zaś pas z białem nosimy“ — писав питомець Тит Бурчинський до Як. Головацького 10 IV 1848 р. (Кореспонденція Як. Головацького в літах 1835—49, ст. 230—235).

2) Лист Д. Зубрицького до Як. Головацького (Кореспонденція Я. Головацького в літах 1835—49, ст. 226).

3) Священик Йосафат Кобринський у листі до Як. Головацького з 8. VI 1848 нарікав, що „Ляхов ест много межи нашими свещенниками“ (Кореспонденція Як. Г-го в літах 1835—49, ст. 260).

4) Іван Заневич, *op. cit.*, Ж. і Сл. III, ст. 105.

окрім польського¹⁾). Щоби представити Галичину як країну національно одноцілну, польська преса була однозгідна в заперечуванні існування українського народу, в тероризованню української суспільности, в баламученню Європи фальшивими і односторонніми інформаціями. А рівночасно простягано руку до згоди і сипано обіцянками, надуживаючи великих кличів: вільність, рівність і братерство.

Перед вів „Dziennik narodowy“. Він перечить тому „zupełnie, że Rusini i Polacy są to dwa szczepy odrębne: przy takim twierdzeniu upierać się mógłby tylko ten, ktoby zgoła nieznał historyi. Polak i Rusin w znaczeniu, w jakim imion tych lud prosty przez cały kraj nasz używa, oznacza ludzi dwojakiego obrządku, i далі додає, що „na całej przestrzeni kraju, który Słowianie zamieszkiwali i dziś jeszcze zamieszkują, nie było szczepu, nie było ludu ruskiego, ale byli ciemężyciele Słowian, byli zaborcy, którzy się zwali Rusią i Rurykami, a skandynawskim językiem gadali“. D. N. № 2, 25 III²⁾).

„Рада народова“ у своїому органі „Rada narodowa“ ч. 1 з 19 IV помістила відозву „Od Rady Narodowej do Braci Rusinów“, де взиває до єдності і згоди та жадає: „Wy bracia nasi, którzy w bliższej styczności z ludem ruskim wywierać możecie na niego wpływ wyższej oświaty, starajcie się ile możności, wykorzeniać w nim ową zastarzałą nieufność ruskiego do polskiego żywiołu“. А за яку ціну? — На се дає відповідь „Odezwa do Braci Rusinów“ з 9 V³⁾), де більше менше сказано, що за ціну привернення

¹⁾ Іван Заневич, оп. cit., Ж. і Ст., ibidem.

²⁾ Читаємо там теж, що „mnóstwo wyrazów i wyrażeń czysto książkowych spotykamy w tej tak zwanój Rusi“, котрої мова блища до польської книжкової, ніж „powiatowszczyznę“ на Мазовії або Куявах. (D. N. ч. 2). У відозві: „Ludu polski! Jakakolwiek jest różnica w mowie twojej, jakakolwiek różnica w obrządku, a nawet w wyznaniu, zawsze jesteś jednym, tymże samym polskim ludem. bo masz jedną wspólną ojczyznę“ (D. N. ч. 3, 27 III). — „Polacy i Rusini nie są potomkami dwóch różnych szczepów: polskiego i ruskiego, ale są jedноплемиєцями“ (D. N. ч. 57). — „Ruszczyzna nie jest narodowością tylko ludowością, co nieraz w dzienniku naszym było powiedziano“ (Postęp, ч. 38).

³⁾ Читаємо там, що як Франція і Німеччина одна так і Polska była jednem ciałem, jednem względem obcych nie tylko państwem, ale i narodem, choć в її склад вплинули Wielko- i Mało-Polanie, Ruś, Litwa, Żmudź і німецькі Prusy і Inflanty“... Z Polska добровольно łączыły się okoliczne narody, które polską wolność polубыły. Podobnie і narodowość swoją szerzyła Polska nie przymusem, lecz jedynie siłą moralną.

історичної Польщі, за ціну пожертвовання своєю народністю для досягнення того добра, якого зазнавано колись у Польщі. У відозві R. N. do Braci Rusinów з дня 10 V читаємо: „Zarzucać Bracia Rusini adresom z 19/III i 6 IV b. r. do tronu podanym jakoby w nich zmianiki i domagania się praw dla narodowości ruskiej wcale nie było... „wyrażenie „narodowość polska“ zamieszczać tu miało w sobie wszystkie żądania i wszystkie potrzeby, do jakich czy to szczerp ruski, czyli też polski ma prawo. — Narodowość ruska nie może mieć innych od narodowości polskiej potrzeb“ (R. N. ч. 16, 10 V). Аж надто виразне признание при незручнім жонглюванню поняттями „szczerp“, „narodowość“.

Незвичайно інтересна, а для польської політики зглядом Українців характеристична, не позбавлена впрочім вірних уваг стаття Кароля Падуха, котрий між иншим писав: „Podnosić, wspierać narodowość małoruską jest i powinno być naszym interesem. Darmo będziemy się kusić o zpolszczenie jego — tém zepsujemy wszystko. Nie dziś już czas przენarodawiać ludy. Podajmy im bratnią dłoń we wszystkim, w całym rozwijaniu narodowego i społeczeńskiego życia, a obudzimy sympatją i przekonamy ich, że szczerze myślimy, wtedy Polska nie będzie im straszną i nienawistną, a urosłszy raz w siłę sami — niezawodnie uznają i ogłoszą światu, że są tylko chociaż ogromnym odszczerpem polskiego plemienia“. (Postęp № 9).

Поминенне Українців в адресі, а потім агресивність польської преси і суспільности усіх політичних напрямків приспішили діяльність української

Українець і Поляк не ріжнить ся між собою навіть на стільки, як мешканець південної і північної Франції. „Jesteśmy najbliższymi gałęziami jednego szczerpu Słowian, jednej religii, jednej wspólnej matki synami, przez pięć wieków łączą nas wspólne losy, wspólne zło i dobre, wspólne po rozbiórce narodowości naszej przytłumianie, wspólne cierpienia i dziś wspólne wolności i nadzieje (R. N. № 15).

Навіть поступовий „Postęp“ каже вірити, що „Polska niosąc rozdrobionej i w niewoli jęczącej Rusi wolność i oświatę, łatwo z tym bratnim ludem się łączyła. W Polsce to znajdowała Ruś obronę przeciw najazdom Moskwy i Tatarów, Polska w jedno olbrzymie złała ją ciało i przypuściła do praw równych“ (ч. 8).

„Polska szybkim krokiem postępowała przez nadawanie swobód miastom do reorganizacyi Rusi... wskrzeszała i obudzała przywilejami Kijowa, Lwowa, Halicza, Przemyśla handel, zakładała szkoły po grodach i miastach. Ruś wychodziła z ciemności barbarzyństwa i cisnęła się do światła europejskiego“ (ч. 14).

суспільности. Першим її актом була петиція до трону з дня 19 цвітня 1848 р., яку подали „в имени руского народу“ Русини вѣ Львовѣ мешкающїи, котримъ добро свого народу щире було на сердци“. В петиції дякуєть ся іменем населення східної Галичини за обіцяну конституцію. Звертаєть ся увагу на се, що „первопервіи жители“ Галичини, далеко болша половина жителей суть Русини. „Они суть отраслею великого словенського рода“. Згадуєть ся про колишню державну самостійність і польську неволю і зазначаєть ся, що „нашою єсть святою повинністю тую намъ переданную каждому искренному русинову дорогую народность вѣрно хоронити, и оную также неоскорбленну своимъ потомкамъ передати“. Жадаєть ся признаня прав, як усїм другим народам Австрії, для охорони „нашого обряда и нашої народности“ та „напротивъ всякого оскорбленія захищати и заступати“. Просить ся: а) завести в українських громадах українську викладову мову в школах народних, б) у вищих наукових заведеннях, г) голошення законів і розпорядків для укр. населення в укр. мові, д) щоби урядники добре вмїли укр. мову, е) щоби гр. кат. духовенство так обучувано, щоби воно могло проповідати в народній мові, з) зрівнання духовенства усїх трох обрядів, ж) щоби для Українців були доступні уряди і инша служба. Петиція кінчить ся заявою вірности¹⁾. Прихильну відповідь на петицію дано мініст. розпорядком з 9 мая 1848 р. Дня 2 мая зложено політичну організацію Головну Раду руську, яка 10 мая звернула ся до українського народу з відозвою. Заснованнем Ради — по словам справоздавця — „показали Русини передъ Богомъ и свѣтомъ, якъ мила єсть имъ народность, святыи обичай и языкъ. Зъ радости при розходѣ цѣловали ся, а старицѣ тѣшили ся якъ дѣти; бо надѣя и цѣла юность стала перед ними“²⁾.

У „ѣдозв-і до руского народу“ Г. Р. Р. заявляла, що її завданням „порозумѣваючися съ народомъ, єго заступати, надѣ єго потребами промышляти и надѣ єго свободами чувати“. Далі читаємо: „Мы Русини Галицки належимо до великого руского народу, котрый однимъ говорить языкомъ и 15 мїлѣонѣвъ выносить, зъ котрого пѣлтретя мїлѣона землю Галицку замешкує“³⁾. — Слїдує історична ремінісценція про колишню самостійність, поль-

¹⁾ Зоря Галицка 1848, ч. 2, 23 V.

²⁾ Зоря Галицка 1848, ст. 28.

³⁾ Се всеукраїнське становиско Г. Р. Р. свідчить про її національну свідомість та про свідомість сили, живучости і значіння свого народа.

ський гнет і польонізацію. Брак правдивої свободи і під Австрією. Настала конституція, те велике право, велике добродійство, те „сонце, котре якъ всѣмъ, такъ и намъ Русинамъ засвітило, и до нового нашь житя пробудило. Будять ся тымъ сонцемъ освѣчени народи далеки й сусѣдни, пѣдноситя перед очима нашими на земли нашей народнѣсть польска, и о добрѣ и свободахъ своихъ скоро и живо промишляти зачала, — а мыжь, Братя! — сыни такъ великои рускои родини, малибисьмо сами ѳдни на свѣтѣ позѳстати й надаль въ томъ несщасномъ замертвѣнню? Нѣ! Пробудился уже й нашъ левъ рускій и красну намъ ворожить пришлѣсть. Вставайтежь Братя, вставайте съ долгого сну вашого, бо уже часъ! Встаньте! але не до звады и незгоды! но двигнѣмся разомъ, щобы пѣднести народнѣсть нашу, и забезпечити дани намъ свободы. Пожиткуймо съ тои способности, абысьмо непокрылися ганьбою передъ свѣтомъ, и нестягнули на себе нарѣканя поколѣнь наступныхъ. Поступаймо съ другими народами зъ любви и згодѣ. Будьмо тымъ, чимъ быти можемъ и повиннысьмо. Будьмо народомъ“. Г. Р. Р. взиває до закладання „Рад“ на провінції і кінчить переконаннем, що „станемося честнымъ, просвѣщенымъ свободнымъ народомъ“. Я спинив ся над тими першими політичними кроками галицьких Українців нароком трохи довше, щоби показати, як щире і відчуте було те, що вони робили, з яким одушевленнем звязували вони надію на відродженне української народности з новим політичним ладом. Та сей так природний і самозрозумілий обяв народнього життя стрінув ся з безпощадним осудом польської суспільности. Відповідно до змінених обставин змінила ся і тактика. З огляду на заграницю українське відродженне обсипано масою клевет і інсинуацій; для домового ужитку застрашувано і буджено зневіру. Та тепер явила ся ще нова метода борби, а саме діяльність Українців параліжувати теж т. зв. псевдо-Українцями, а вкінці сила фізична.

Я далекий від того, щоби дати докладну картину тої проти-української борби у 1848 р., бо се не входить в обсяг моєї студії. Узгляднюю тільки те, що писало ся і робило ся до кінця мая, зглядно першої половини червня, щоби мати хоч в приближенню понятте про політичне положенне галицьких Українців і їх відносин до Поляків до часу перед скликаннем зїзду і підчас зїздових нарад.

Перш усього український національно-політичний рух представлювано як штучний фабрикат австрійських бюрократів, то знову російського правительства і їх сліпого зняряду українського духовенства, не забуваючи при тим і далі заперечувати єствования української народности. „Postęp“ писав, що правительство¹⁾ вибрало „środki równie dla nas zgubnemi być mające. Bo czemuż jest ów róższką czarodziejską wywołany separatyzm braci naszych Rusinów? W jakim celu rozpoczęto uznawać tę różnorodność ich od Polaków, nie mającą dziś już żadnej rozumowej podstawy? Поляки обняли в своїй петиції усе населенне Галичини, „nie mogąc nawet w myśli przypuścić, by między nimi a Rusinami zachodziła jakowa różnica. — Chęć rozdzielania Rusinów od Polaków dziś już tak śmieszna się wydaje, — jakby się dziwacznie wydawały usiłowania, rozróżniające Bawarów od Brandenburczyków i wmawiające jednem i drugim, że nie są Niemcami... „Życzymy tedy powodzenia dobrego w tej tak pociesznej dążności komitetowi ruskiemu, który się tu zawiązał pod przewodnictwem znanego nam obsolutnego hierarchisty i wiecznego służki serwilizmu, a którego znowu mamy przyjemność powitać członkiem w Bayracie“ (ч. 10, 9 V).

І. К. Цибульський відповідаючи на лист о. Івана Бірецького до одного з редакторів „Postęp-y“ (в ч. 4), каже, що тільки чоловік морально уздібнений до волі може її розуміти і їй радіти. Знанне, мораль і духовий розвиток українського мужика майже ніякі. І питає: „jakże mu można podsuwać takie głębokie kombinacye, ażeby kłaść za powód jego niechęci przytłumienie narodowości, której on nie pojmuje, on który od wieków urodzony był w niewoli, on który do tej niewoli tak zda się, przywykł, jak ryba do wody... I takiegożto bohatera wprowadza na scenę dziejów i narodowości ks. proboszcz, bohatera, który ledwie rękę lewą od prawej rozeznacć umić. Nie ks. proboszczu! nie tu jest źródło niechęci Rusina do Polaka. Głębiej jej dzisiaj poszukać potrzeba, znajdzie się ona najprędzej w podżeganiu go przez niechętnych tak księży jako i biurokratów; oni to leją truciznę do tego szczęścia, która go obecnie otacza“. Нема мужика, котрий мав навіть виображенне, що був колись народом. „Przyznam panu prawdę, nie ubliżając księżom ruskim, że i w nich mało znajdę ludzi, którzyby mnie w tym względzie zupełnie zadowolnili“... Мужик наскрізь

¹⁾ „Samolubny duch panowania... zawichrza znowu podsycaaniem zawiści między narodowościami“. (R. N. ч. 16, 10 V).

матеріяліст, „pańszczyzna jedna była tym Eldorado, po którym się po pijanemu przechadzał... trudno więc uwierzyć, aby wieśniaka interesowało to, że Dziennik narodowy zupełnie ani ubocznie nawet nie wspomina o Rusinach; trudno uwierzyć i temu, żeby się na zacnego p. Kamińskiego gniewał za to, że on Rusinów nazywa Polakami... „Jeżeli się lud burzy, to szczerze wyznam ks. proboszczowi, że tylko po części księży ruscy, a ponajwiększej części beamtery są tego przyczyną“... „A powiedzcieżno wy, — питає далі — co dziś niby z opieką ruskiej narodowości i swoich braci swobód występujecie, od jakże to dawna taka u was gorliwość ożyła? Чому не в часах деспотизму? Тоді „rola wasza o tyle od dzisiejszej była lepszą, że była bierną, a dziś na złe jest czynną; a czynną nie przez przekonanie, nie przez chęć szczęścia ludu ruskiego, tylko dla dogodzenia prywacie niektórych, i odegrania roli serwilizmu, a przypodobania się biurokracyji... O naczelniczy kościoła uderzcie się w piersi, wasza abstrakcyjna przyszłość, którą narodowi snujecie, jest knut¹⁾ i sybir, a nadzieja zbawienia, prawosławna cerkiew z Mikołajem lub następcą jego na czele“!

По тим всім автор зиває до згоди і каже, що „do braterstwa tylko waszego, jak wy do naszego, mamy wspólne prawo, bo Bóg i los nas związał. Zamiarem naszym i Europy jest Polska w dawnych granicach, a Poiska nie szlachecka, ale demokratycznie wolna“. (D. N. № 55, 27 V).

Йосиф Супінський у своїй, в горячій тоні держаній статті, писав між иншим: „Otóż jeden z głównych żywiołów, które przez długi czas zasycaly w pośród nas niejedność i rozbrat. żywioł, który dotąd na prywatnej tylko pogadance i na pokątnych podszeptach ograniczał usiłowania prozelityzmu swojego, wystąpił narreszcie jawnie. Dzięki wam składamy założyciele rady ruskiej“.

Автор радить покинути усяку надію і залишити якінебудь заходи в цілі оживлення української народности²⁾. „Po cóż szu-

¹⁾ Порівняй пущену в світ брехвию про обід у генерала Авраамовича в Варшаві 2 мая, де заснованне Г. Р. Р. представлено, як діло російське (Зоря Галицька 1848, ст. 28). „Ревізія у Васъ, писав Д. Зубрицький Я. Головацькому 8 (20) мая 1848 р., была конечно по клеветамъ нашихъ недруговъ Ляховъ, они и на Епископа и на крилошавъ и на всѣхъ насъ клеветали, что мы Россійскіе шпіоны“ (Коресп. Я. Г-го, ор. cit., ст. 246).

²⁾ Анонім „gr. kat. proboszcz“ після закиду членам Г. Р. Р., що „to już słowem i czynem rozdzielają zrodzonego tu Polaka od brata Rusina“ питає: „Cóż my sami w takiej garstce zrobimy? czyż potrafimy pozyskać w całej zupełności prawa przynależne tylko narodowi całemu? a choćbyśmy ich w całej zupełności pozyskali, czy potrafimy

kacie tego (с. я. языка), którym wysławiać się nie umiecie, który już pradziadowie nasi zaniedbali, którego nikt jeszcze w karby zasad i przepisów nie ujął". Ludzie prawi i wykształceni не повинні opuszczać szeregi ojczyste, gonić za marą, szukać cel, który znaleźć nie łatwym będzie zadaniem". Взиває до згоди і молитви до „Trojcy świętej, która pobłogosławi i złączy może rodziną na ziemi trójcę: „Orła z Lwem i Pogonią“ (D. N. ч. 39, 9 V).

Ti samі думки, а саме заперечуваннє української народности, оклеветуваннє прояв національно-політичного українського життя при рівночаснім зазиві до згоди, аж до переситу повтаряють ся і в сучасній памфлетичній та брошуровій літературі.

Як велика була польська агресивність і безоглядність свідчить той факт, що мимо українського політичного організованя у Львові і на провінції, Ради народові вважали себе і далі представниками й українського населення та безпардонно взивали до участі й українську інтелігенцію¹⁾, поручаючи їй рівночасно ро-

sami zabezpieczyć je na przyszłość, i przekazać jako cenny dar naszym potomkom" ? (D. N. ч. 63, з 7 VI).

Криптонім К. Р. писав у „Postep-i“: „Ruś jest potęgą, jak długo z Polską jedność stanowi — jest słabą i wątłą, niepojmującą samą siebie, skoro Polskę opuszcza“ (ч. 14, 18 V).

В „Odezwi do duchowieństwa obrzadku gr. katolickiego od Rady narodowej Łopatynskiej“ читаємо: „Wolność! Równość! Braterstwo! Bo ledwie we Lwowie i po innych miastach może się znaleźli, którzy stanowisko nasze i ducha czasu pojawszy do celu jedności dążali, a już się znaleźli ludzie spodieni, którzy zazdroszcząc nam braterstwa tego pod maską dążności rusko-narodowych Rusinów z Polakami rozdwiają. Są to narzędzia konającego absolutyzmu, są to Judaszy... Духовенству приписуєть ся „pomyłkę i złe pojęcie interesów Rusi“ (Вѣстникъ Наг. о. Д. 1909, ст. 87 і 88)

¹⁾ Рада народова у Львові взиває до згоди і висказує „мосне przekonanie, iż duchowni ruscy dopełnią swych powinności jako prawi Polacy“ (R. N. № 18, 12 V). R. N. в Перемишлі не мала в своїому складі ні одного гр. кат. священика мимо того, „iż Rada po zawiązaniu się i różniej wielokrotnie ich wzywała, aby w jej gronie miejsca zajęli“. Є там Рада українська. Але та „dla nas, piszę dla nas, bo i ja jestem rusinem, nie korzystnego nie wyrodzi. Szkoda tylko, iż w niej zasiada kilku mężów dość wykształconych, którzyby z korzyścią dla wspólnej ojczyzny działać mogli“ (Допись із Перемишля D. N. ч. 67, 11 VI).

Рада народова в Станиславові висилала до укр. духовенства ось яку характеристичну відовзу: „Wolność! Równość! Braterstwo! Szanowny Pastérzu! Na zgromadzeniu pełném Rady Obwodowej Stanisławowskiej na dniu 9-tym maja b. r. uchwalono jednogłośnie: że wszyscy członkowie Duchowieństwa wszystkich obrzadków w obwodzie stanisławowskim są oraz członkami Rady Obwodowej Stanisławowskiej. Zawiada-

боту, якої одинокою ціллю могло бути відбудованне історичної Польщі.

В відповіді на петицію з дня 19 IV з'організували Поляки представників давньої української шляхти, що змінила обряд і народність. На чолі сього комітету станув Каспер Ценглевич, „znany w naszej krainie poeta ruski, którego mnogie pieśni ruskie wolnością tchnące krążą wszędzie. Jako męczennik za wolność ludu ruskiego (sic!) między którym apostołował, przesiedział lat kilkanaście w ciemnicach Kufsztajnu“ (R. N. ч. 26, 23 V). Комітет виступаючи як Русини подав за ініціативою Ценглевича „Adres Rusinów“¹⁾, в котрім протестує проти початку, як похвали старої системи і проти закінчення „jako i naszemu sposobowi myślenia i czuciu przeciwne“ — української петиції. Вкінці заявляє:

mając o tém Szanownego Kapłana i przeselając Mu braterskie pozdrowienie, załącza oraz Rada Obwodowa swoje wyznanie wiary politycznej tak przez Duchowieństwo wszystkich obrządków, jak i przez obywateli świeckich podpisane i do Rady Narodowej Lwowskiej celem rozpowszechnienia drukiem przesłane. Ojcie duchowny! Jako Namiestnik Chrystusowy zrozumiesz najlepiej obecne posłannictwo Twoje. Pochodnią wiary rozświecać nasz Lud ciemny, potęgą słowa apostołskiego przekonywać nieświadomych knieci, że właściciele ziemscy są do głębi duszy przejęci braterstwem dla Ludu; zażegnać wszelkie niechęci, podejrzewania i strachy, które źli ludzie między gminem sieją; z całym poświęceniem pierwszych rozkrzewicieli wiary rozbrajać wszelkie zamachy ku rozdziwieniu Rusinów i Polaków dążące, któreby podobnie jak w roku 1846 i Święte Ołtarze krwią zbryzgać mogło: słowem, czynem i pismem głosić między braćmi jednej ziemi i jednego szczepu braterstwo i miłość chrześcijańska; nareszcie wspierać usiłowania nasze światłą radą i powagą godności Kapłańskiej, oto krótki zarys Apostolstwa Twego Ojcie duchowny. Duch obywatelstwa i miłość gorąca dla wspólnej naszej Matki wskażą Ci Ojcie ku temu najlepsze środki. Od czasów pierwszych Apostołów nie było posłannictwo Duchowieństwa w kraju naszym tak ważne i święte, jak w obecnej chwili. W pierwszym zastępie ku ochronie oświaty stało u nas od wieków Duchowieństwo z rószczką braterstwa i zgody! O, chciej się czcigodny Meżu przejąć tak ważnym posłannictwem Twojem! Stanisławów, dnia 10 maja 1848. Підписи. (Примірник в бібліот. Тов. „Просвіта“ у Львові).

¹⁾ D. N. писав про петицію з'їдливо, що „Sobor świętojurski (с. є. Г. Р. Р.) we Lwowie oświadcza, że Rusini chcą pisać kirylicą, mówić po rusku, a być Niemcami. Sobor ten podaje w tym duchu petycyę, opatrzoną tylko 50 podpisami, a chociaż bracia nasi Rusini, w prośbie osobnej, do której przeszło tysiąc obywateli ruskich przystąpiło, N. Panu wyraźnie oświadczyli, iż Polaków za braci uważają i losy ich podzielać pragną, prośbę soboru świętojurskiego wzięto za odgłos narodu i za podstawę dalszego działania wstecznego (ч. 65, 9 VI). В ч. 66 говорять ся уже о „przez dwa do trzech tysięcy“.

„My bowiem kraj przez nas zamieszkały jako wspólną z Polakami ojczyznę — Polaków jako braci naszych uważamy, i z niemi tylko losy tejże wspólnej ojczyzny naszej dzielić pragniemy“ (R. N. ч. 17, 11 V).

Для паралізовання діяльності Головної Ради завязано 23 V 1848 р. „Рускій Собор“, котрий дня 8 VI виступив з відозвою до „Братів Русинів“. Ціль Собору, зручно закриту у відозві, вияснює Й. Супінський. Його завданням „nietylko ogólne usiłowania narodowe wspierać, lecz nadto wszelkie rozdwojenie niweczyć, wszelkie zapory bądź rozmyślnie bądź przez błędne rzeczy i pojęcie postępowi powszechnemu stawiane, zgładzać i obalać“. Зараз перше зібраннє, „unikając pomieszania wyobrażeń religijnych z pojęciem narodowości, uczyniło nader ważny, śmiemy powiedzieć, najważniejszy krok, krok niweczący sektycyzm“. В автора будить ся надія, що наступить „stopienie w jedną masę pobratymczych dyalektów jednego plemienia“, що Українці приймуть польський язик і латинську азбуку, а се буде „pierwszym krokiem do zlania się zupełnego dwóch pobratymczych plemion (D. N. ч. 66, 10 VI).

Не можна вкінці поминути мовчанкою і тої методи боротьби, яка з культурою немає нічого спільного, а якої уживали Поляки, хочачи здержати національно-політичне організованнє Українців. Маю на думці фізичний террор!

Безпосередно перед заснованнєм Головної Ради у Львові явили ся в поважнім числі теж і Поляки, та спорили і переконували Українців, щоби не завязували Р. Р., а dla jedności і miłości вступили в їх польську R. N. Се діяло ся в коридорах. Колиж на салі о. Жуківський став доказувати потребу засновання Р. Р. підняв ся там невгаваючий крик: Nie trzeba dwie Rady we Lwowie, jeden kraj i jeden naród! Rusini, to tylko odłam polskiego narodu, a język ruski, to narzeczce języka polskiego! Jeden naród, jedna Rada i т. д. Речник Поляків, адвокат Суский¹⁾ доказував, що Р. Р. непотрібна, звичайними тоді фразами, що „za królestwa polskiego była między polakami i rusinami jedność, unja i braterstwo; jeden był król, jedna władza i jeden sejm; ruski język jest tylko narzeczem polskiego; polski język jest wykształcony, a ruski w najgłębszem zapuszczeniu i tylko między chłopami używany; w połączeniu rusinów z polakami kraj będzie silny i naród grożący

¹⁾ „Котрий зрештою знаний як чоловік дуже уцтивий, але прийшов на те, щоби перешкодити завязанню Р. Р.“ (Зоря Гал. 1848, ст. 27).

całemu wschodowi; w takim połączeniu dobędziemy wszystkich praw konstytucyjnych i oprzemy się naporowi Niemców“ і т. д.¹⁾ Колиж польський речник остаточно заявив, що Поляки хочуть воскресити Польщу в давніх границях з тим, щоби до тої Польщі й Галицька Русь належала, то се діткнуло Українців до живого, повстало велике порушення і зі всіх уст понесли ся слова: „не може бути Польща в давніх границях; Русини вже ніколи, ніколи до Польщі не хочуть належати“²⁾. На провінції ся метода прибирала ще більш некультурні форми. В записках о. Юстина Желехівського читаємо, що Р. Р. в Дрогобичі при самім її завязанню задумали „Ляхомани“ розігнати насильством. Кричали, шуміли, грозили саблями попід носи Русинам, ревіли: *ruble moskiewskie*, шварцгельбери, камарильники і інші ще досі Народуфкою уживані фрази. Гвардисти збирали ся бити о Йос. Левицького³⁾.

Поляки счинили бучу при завязанню Р. Р. в Станиславові. Вони „дуже гнівали ся, читаємо в споминах В. Ільницького, що Русини, котрі прибули на се народне торжество і з близька і з далека з хоругвами, образами, свічками, патерицями, співаючи побожні пісні, посміли виступити як самостійний нарід, не зважаючи на них, котрі лиш про одну Польщу знали в нашім Галицькім краю, і лиш одних Поляків“⁴⁾. В „дневнику“ о. Дуткевича находимо в тій справі інтересну записку. „W Dziennikach swoich (szczególnie w Dzienniku Narodowym) hańbili, paskudzili, czernili Duchowieństwo Ruskie, Biskupa Jachimowicza, Zorzę halicką, Radę główną i filialne, przyszkadzali wszelkiemi sposobami zawiązaniu się Radom Narodowym, iak to w Stanisławowie dnia 30 Maja 1848 działo się, grozili gorliwym Rusinom śmiercią, posyłając im w listach to malowane szubinięcy, to stryczki і т. п.“⁵⁾

Чи справді треба було аж якихнебудь інтриг, чи заходів бюрократії, щоби серед української суспільності 1848 р. прс-явило ся відчутге потреби праці над національним і політичним піднесеннем свого народа і щоби ожила віра в його живучість, силу, а тим самим і кращу будучність?

¹⁾ Записки Алексея Заклинского, Льв. 1890, ст. 39—42.

²⁾ Зоря Галицька 1848, ст. 27.

³⁾ Изъ рукописнаго наелѣдія по бл. п. Юстинѣ Желеховскомѣ. Вѣстникъ Нар. Дома, Льв. 1912, ст. 72.

⁴⁾ Иван Созанський, З літературної спадщини Василя Ільницького, ЗНТ. т. 66, ст. 17.

⁵⁾ Антін Крушельницький, З дневника гр.-к. пароха 1848—1850 рр., ЗНТ. т. 52, ст. 5.

На се дає нам відповідь сучасна інтимна переписка і записки переважно людей, що стояли далеко від політичного центра і яких-небудь „інтриг“. Іван Бірецький у своєму листі до Якова Головацького з дня 27 IV 1848 писав з Бахора коло Дубецька, що дивуєть ся, чому так люди сидять тихо і спокійно. Чи тогочасний дух ще не овянув їх умів?

„Царь милостивый вольностью дарить всё свои народы, до тихъ необходимо належимо и мы а прецѣ не стараємо ся зъ подару того хосенъ тягнути. Всё народы на перебѣжки о народность свою ся убѣгають, всё правъ своихъ ся домагають, оденъ лише Русинъ неотважно ся дивить, що зъ того буде розмышляе, а може зо всѣмъ на Бога спущаєсь, но щобъ му ся такъ якъ тому немощному при овчей купели не дѣяло? А тое легко бути може, бо скоро мы помалейку прочумаємось, иншіи тымъ часомъ осудятъ долю нашу“. Не много у нас людей, що хотіли би взяти ся за народне діло, але се їх обовязок. „Они мають въ имени цѣлого народа ся обзывать, и рѣвно зъ иншими правъ своихъ ся допоминати“. Тепер час писати, будити нарід зі сну, кріпити слабих, вести молодіж на простий путь, і не дати нікому иншому панувати над собою крім конституційного царя австрійського. Треба видавати часопись. „Нехайбы хоть еденъ листокъ на тыждень“. „Одже радъ Брате да якъ конечно, щобъ и мы моглися вѣдозвати словомъ русскимъ чистой правды, голосомъ покривдженныхъ, и наши потребности ласкавому правительству предложить, котрыхъ до теперъ не знае, бо ктожъ му ихъ обвѣстити мае?“¹⁾

Іван Борискевич писав Я. Головацькому д. 13 V 1848 р., що хотів би видавати „письмо часове полѣтичную газету, в духу руско-славянскимъ“, і „хоть слабу полемѣку провадити зъ „Русиножерцями — але гѣдну сильного народа, почувшого ся в существѣ и назначеню своемъ“²⁾.

Яків Головацький писав із Хмелеви д. 13 (25) V 1848 р. до брата Петра: „У насъ голось наданой конституції не бувъ глухимъ пустозвукомъ не тилько для Полякѣвъ, але и для Русинѣвъ. И Русинамъ просвѣщеннымъ заскоботѣла свобода конституційна коло серця. Але зразу подѣяло ся не мало непорозумѣнія. — Поляки розрадовані кликами народѣвъ европейскихъ и потакованьемъ дворѣвъ, що Польша буде и мусить

¹⁾ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, ст. 238—9.

²⁾ Ibidem, ст. 243.

бути, и то въ давныхъ границяхъ, забули на насъ Русинѣвъ, прагнули лише Польщѣ, а нашъ языкъ назвали ихъ нарѣчіемъ, а намъ навѣтъ и назвы Русинъ заперечовали. Тее покривдженъе зразу остудило Русинѣвъ до справы польскои — а пѣзнѣйше выкликало сильное сопротивленъе¹⁾. Та Г-ий має мимо того надію, що між Поляками і Українцями прийде до порозуміння, щоби можна добити ся усіхъ „пунктѣвъ конституціи“. Але вже 1 (13) VI писав Я. Г-ий до брата Петра, що міркуючи по польськимъ дневникамъ „показує ся, що нема що довѣровати панамъ братьямъ Ляхамъ. — Вони хотѣли братерства, але за дорогу цѣну — бо хстѣли нашъ языкъ, нашу народнѣсть, нашъ всѣ сили для будущей Польщи посвятити; теперка Русине помѣрковалися, и сама молодѣжь видит, що ваблено ю в пропасть, всѣ вѣдступають, отягаются“²⁾.

Незвичайно інтересний і для тодішнього українського настрою характеристичний лист Івана Бірецького до Карла Запа з 20 V 1848. „Коли всѣ народы тѣшатъ и радуются оденъ тѣлько Русинъ смутный и невеселый“. „Приключенія 13 и 14 марця, читаємо далі, встрянули цѣлу Австрію рѣзnorodну, вѣльности свѣтле засвѣтило сонъе, а лучами своими всѣ народы изъ своего пробудило сну, щоби всѣ домагались правъ запереченыхъ, и пѣдносили пригнетены народовости. Здавало ся и намъ, що безъ всякои перешкоды прецѣ разъ прійдемо до себе, слово царское було намъ на тое порука. Але лежавши тѣлькii вѣки въ тяжкой немочи политическои, годѣ намъ було швиденко прилагодитись; а нѣмъ мы прочумалися, вже браты наши Поляки уложили во Львовѣ шерокую петицію, въ котрои о собѣ добре постарались, а о насъ они словомъ не спомянули. Просили о гваранцію народовости польскои и запровадження польскои языка въ школахъ, судахъ и урядахъ въ цѣлѣи Галичинѣ (якбы въ ней Русинѣвъ не було) и т. и.... „Бачивши Русини такую односторонну петицію тенденцію, декотри ю зовсѣмъ пѣдписовати не хотѣли, инші лише зъ застереженіемъ правъ, народовости нашої приналежнихъ пѣдписали“³⁾. Звѣдты на насъ Браты Поляки великій крикъ пѣдняли: Що вы думаете собѣ Русини, вы сами слабыи, ничого безъ насъ не порадите; ваша мова не образована, нарѣдъ темный, а заступникѣвъ справы вашои не маєте. Вы изъ давна до нашої корены належали, для-

¹⁾ Кореспонденція Якова Головацького в літахъ 1835—49, ст. 248.

²⁾ *Idem*, ст. 262.

³⁾ Подібно записано і Ю. Желехівськимъ (Автобіогр. о. Юст. Желеховского, Вѣстн. Нар. Дома, Льв. 1909, ст. 199).

того и на дальше (т. е. на вѣки) пѣдъ нашою властію заста-вати вамъ нужно, бо право тое килькавѣковимъ посѣданіемъ узаконено! Другіи навѣтъ такъ далеко зайшли въ своимъ неро-зумѣ, що конечно сказати хотѣли же мы Русинами звати не по-виннись, бо первовѣчни предки наши коло города Києва Поля-нами именовались!?"¹⁾ Від такихъ говорів, писань і їмъ відповіда-ючихъ поступківъ не сподівали ся Українці нічого доброго, і фор-мально від Поляківъ відділили ся.

Поляки пізнали, що ся розлука для нихъ некорисна і „для-того обманомъ хотять тое затерти, уживаючи до того розма-итыхъ средствъ“. Про ціль Г. Р. Р. ще не знає, бо не читавъ ще „Зорі Галицької“, „але иншої мати не можуть, якъ тѣлько-образованіє народности своеи на основанію чисто русскимъ пѣдъ покровительствомъ царя Австрійского, Галицкого короля кон-ституційного. Чого иншого въ нынѣшнемъ часѣ домагати ся ани не можемо, ани не хочемо“. Ми хочемо згоди з ляцькими бра-тами, „але они мусять о, тѣмъ забути, що були колись нашими панами (най Богъ насъ на всѣгда хоронить вѣдъ такого пану-ваня) и лишити намъ вѣльное мѣсце, абысьмы могли образовати ся на власной народной нивѣ. Хоць мы бѣднѣ и убоги, зо всѣхъ словенськихъ братѣвъ позадъ зѣстали ся, прецѣ не хочемо стра-тити своеи самоѣстности, не хочемо бути орудіемъ до осягне-ня самолюбныхъ намѣреній. Намѣренія братѣвъ Поляковъ суть дуже яснѣ: хотять Польски въ давнихъ границяхъ вѣдъ Бал-тицкого до Чорного моря яко одное политическое тѣло зъ од-ними институціями, а що гѣрше зъ однимъ урядовимъ языкомъ, т. е. хотять панувати не тѣлько надъ нами слабыми Русинами, але надъ всѣми братми словенскими. А може я неправду кажу? Читай „Dziennik narodowy“, читай „Postęp“, пальцемъ намаца-ешъ тое“. Чи ізза того, що наша словесність ще не високо розвинена, а ми довго коротали вік у гіркій неволі „и теперъ не-маемъ огрѣти ся на теплотѣ вѣльности соньця, але вѣдречись имени своего и на вѣки носити пѣдданьства узы“? Тяжко по-чинати на ново, кождий початокъ тяжкий, „але помалейку зму-жаємо ся, а змужавшисьъ возхитимо предную славу нашу. Одже брате така наша святая справа, якъ марный хробачокъ вѣдгрѣ-баємо ся, ачей бы прійти колись до себе“²⁾.

Під впливомъ „Gazet-и narodow-oi“ Василь Ільниць-

¹⁾ На се звернувъ увагу і Ю. Желехівський, *idem*, ст. 35.

²⁾ Листъ в Архиві нар. ч. музея в Празі, копія в мене.

жий освідомлює своїх товаришів¹). Під впливом польської преси і польського поступовання зглядом Українців записав о. Дуткевич у своєму дневнику: „Polacy iak od dawna tak i teraz są zaciętymi wrogami Rusinow, niechcą im nawet dać żyć na ich własney ziemi chcieliby ich mieć zawsze swemi niewolnikami i na karkach onych dzwignąć się do swey dawney okazałości, którą przez swój bezrząd utracili. — By tego zamiaru dopiąć, różnych Intryg używali, chitremi sposobami wykrzykując: Wolność, Rowność i Braterstwo chcieli sobie Ruskie chłopstwo ująć“... ale Narod Ruski na tem się poznał, nie dowierzał szlachecie polskiej, nie dał się oszukać, poznał się natem, że tu nie szło o Rus ale o Polsce, że nie szło o wolność Narodową, ale o wolność Arystokracji polskiej“... Miła i luba wam wasza Narodowość i Ojczyzna, to też i nam Rusinom nasza Narodowość i Ojczyzna Ziemia Ruska miła, nie czypiaycie się do Rusi — a szczególnie do Galicyi — bo my się już niedamy ujarzmić, już sam Duch czasu tego niedozwoli — Rusini przysli do poznania siebie, chcą i będą za pomocą Boga osobny i oddzielny Narod. od Narodu polskiego“²).

Із наведених нами щирих поглядів і думок виходить само собою, що з упадком абсолютизму і централізму національно свідомі українська інтелігенція здавала собі аж надто добре справу з ваги хвилі. Із далеких закутин нашої країни несли ся рівночасно голоси, що треба організувати ся, треба видавати часопись, вести освідомлюючу роботу, боронити політичних і національних прав українського населення Галичини. Польська неґація української народности, нахабство і насильство, не говорячи вже про кривдячу несправедливість будили всюди однакову реакцію. Польські наміри були українській суспільности так само знані, як зненавиджена була ідея історичної Польщі, про яку сама згадка будила в неї страх і обуренне.

Польське відношенне до українського народа мало у своїх наслідках чималезначінне. Воно вплинуло освідомлюючо

¹) Іван Созанський, *op. cit.*, ст. 14—15. Ільницький взяв ся товаришам „толкувати, що Русины мали передь вѣками свою самостоятельную отчину, що мали своих князѣвъ, свою свободу, свій рай. Що мы тутъ въ Львовѣ стоимо на нашѣй питомѣй рускѣй земли, а що Поляки суть тутка пришельцями, котрі розпаношили ся въ нашѣмъ добру, — выперши насъ зъ него, а теперь разветъ насъ и за окремый народъ узнати не хотять. Мои товаришѣ; роззавивши ротъ, прилѣжно слухали рѣчей, котрыхъ зовсѣмъ а зовсѣмъ незнали“.

²) ЗНТ. т. 52, ст. 4—8.

на українську суспільність, викликало національне завзяття і гарт у боротьбі. Воно помножило ряди тих, про котрих говорить о. В. Подолинський: „Так хоч і не вміємо писати по українськи, то згодом навчимо ся, аби лиш українського щось у висших школах було, — бо-ж мова єсть... того ніхто не зможе заперечити, а на основі мови витворить ся письменство; тай Греки з письмом не вродили ся, а таки дивуємось їх письменній мові. Поки що по польськи будемо Українцями, як Поляки колись по латинськи були Поляками“¹⁾.

З другої сторони воно довело до зближення української суспільности і уряду. Се стало ся зовсім природно. Пропаганда за незалежною Польщею і відокремленнем Галичини²⁾ була однаково небезпечна для обох сторін, до того обиджених і роздратованих напасливим поведінням Поляків. „Уряд, тратячи ґрунт під ногами, знайшов у краю велику хоч непочату силу, на яку міг оперти ся в боротьбі з польською партією руху, а Русини, маючи за собою уряд, знайшли сміливість виступити публично з заявою тих політичних і літературних переконань, за які ще недавно мусіли терпіти такі сильні переслідуваня“³⁾. Уряд був на разі єдиною опорою Українців у нерівній боротьбі з Поляками.

Під таку хвилю прийшов поклик до участі у славянському зїзді в Празі.

Поклик дістала Головна Рада у Львові, а завдяки знайомости і приязни із секретарем підготовного комітету, Карлом В. Запом, дістали його теж і поодинокі особи. Знаємо певно, що дістали його Яків Головацький⁴⁾, Іван Бірецький⁵⁾ і мабуть Михайло Малиновський⁶⁾.

¹⁾ Д-р В. Щурат: На довітку нової доби, Льв. 1919, ст. 165—6.

²⁾ Се зазначено теж і в дневнику о. Дуткевича: „*Rusini przykonani będąc o tem, że z powrotem Polsczy powroci ich dawna Niewola, trzymali niezłomnie z Rządem Austrjackim, a Idey wskrzeszenia Polsczy nietylko że się strachali i brzydźili, ale nawet wszelkich używali srodkow, by urzeczewizczeniu oney przeszkodzić*“. ЗНТ. т. 52, ст. 6.

³⁾ Д-р Остап Терлецький: Галицько-руське письменство 1848—1865 рр., Льв., 1903, ст. 8—9.

⁴⁾ І. Созанський: Участь Русинів у словянським конгресі, ЗНТ. т. 72, ст. 118 і Коресп. Я. Головацького в літах 1835—49, ст. 239—40.

⁵⁾ Лист Івана Бірецького до Карла Запа в Архиві нар. ч. музея в Празі, копія в мене.

⁶⁾ В протоколі підготов. комітету між адресами находимо: „*Michal Malinowski, kazatel při metropolii u sw. Jiří we Lvově (1 Maie)*“.

На засіданню Г. Р. Р. дня 12 мая 1848 р. поклик відчитано і обговорювано справу висилки делегатів¹⁾. На тайному засіданню дня 16 мая справу рішено, а у звіті „о дѣланю Головної Рады рускої вѣ Львовѣ“ подані мотиви рішення. „Поневажъ тамъ (с. є. на зїзді в Празі) посланники всѣхъ славянськихъ народѣвъ вѣ державѣ Австрійській мешкающихъ для нарадження ся надъ вспѣльними ихъ потребами мали ся зѣбрати, а нашъ народъ рускій другимъ славянськимъ народамъ, мало є знаній, и доси ѡдъ чужостороннихъ то за часть польского, то за часть російского народа неправо бувъ уважаний и абы ѡдъ неспрїяющихъ рускої справѣ, котри на той соборъ зъ Галиції мали ѣхати, инакше не булисмо выставлени, якъ правда wymagaє: осудила рада головна за рѣчь потребну, абысмо и мы Русины передъ другими Славянами яко народъ выступили, и абы пѣслати на той соборъ посланникѣвъ зъ народу Руского и поручивше тоє посланництво честнымъ своимъ членамъ Іоаннови Борысѣкевичови заступникови предсѣдателя рады, Григорїю Гїнѣльевичови Крилошанину Перемыскому, и Алексею Заклѣнському вѣвчившему Богословіє, дали имъ письмо завѣрительное и инструкцію, яки во всѣхъ обрадахъ и уродованяхъ поступати, и особливе ѡдозвы рады нашої зъ дня 10-го мая тримати ся мають“²⁾. Се рішення запало по засягненню урядової інформації, що зїзд дійсно правительствомъ дозволений³⁾.

В „інструкції“⁴⁾, а властиво „повновласти“, так як інструкцією мала бути делегатам „відозва“ Г. Р. Р. з 10 мая, представники Ради заявляють, що з радістю прийняли зазив на зїзд і подають руку до спільної справи. Так як інші Славяни і вони бажають розвивати сили і свободи свого народа в злуці з австрійською державою. Але відчувають добре, що не осягнуть своєї ціли, як будуть відокремлені від других славянських народів⁵⁾. З огляду на се, що між повновластю надрукованою уже д. І. Созанським, а оригіальною, найденою мною в Празі, заходить ріжниця в мові, подаю її в цілости, зазначаючи, що вона писана рукою Юліяна Висло-

1) Зоря Галицка 1848 р., ст. 32.

2) Idem, ст. 37.

3) Записки Алексея Заклинского, op. cit., ст. 46.

4) Копія інструкції в студії Івана Созанського, op. cit., ст. 117—19 і Кореспонденція Я. Головацького, op. cit., ст. 246—7.

5) Підчеркнено мною.

боцького, і мова її чистійша, ніж в копії зладженій Йос. Левицьким, парохом Заболотова.

„Братя Славяни. Радостно приймилисьмо, мы жителѣ землѣ Галицкои руского шепу од Васъ возванье на соборѣ Славянѣ въ старожитнѣй Празѣ чеськѣй. Зѣ усердіемъ подаемъ Вамъ руку до вспѣлной справы, нашої черезъ подѣлы и нещастя утисненои славянскои родини. Може найбѣльше зо всѣхъ вытерпѣлисьмо мы Русины; бо черезъ нещаснѣй судьбы такѣсьмо подумали, що не можемъ ся, такъ якъ други Славяны значновъ похвалити писменностевъ, мова наша занедбана, а чимъ разѣ бѣльше оставлена, а рѣдъ нашъ въ смутнѣмъ убожествѣ матеріальнѣмъ и духовѣмъ доси остае ся. Ажъ теперъ засвѣтило намъ ясное свободы сонце, пробудилисьмо ся до нового житя, а ялисьмо ся огрѣвати блаженною гадкою въ тѣй краснѣй надѣи, що и мы теперъ по тяжкыхъ подвигахъ зѣ пожиткомъ любую нашу народнѣсть Руску розвинемъ. Но такъ, якъ Вы Братя, и мы хочемъ въ соединеніи зѣ державовъ австрійсковъ на даль пѣдносити народни силы и розвивати свободы и щасливѣсть народу нашего. Але чуемо то добре, що не осягнемъ нашої цѣли, и не охоронимъ ся од обстоятельствъ намъ непріязныхъ, если зѣстанемъ одособнени од другихъ славянскихъ народѣвъ. Для того Братя Славяны державы Австрійскои желаемъ и мы получитьи и порозумѣти ся зѣ Вами на достойнѣмъ соборѣ Пражскѣмъ, и посилаемъ зѣ нашої Рады руской честныхъ членѣвъ: Іоана Борисѣкевича заступника предсѣдателя рады, Григорія Гинѣлевича Доктора Богословія, и Алексея Заклѣнського Академіка Львѣвского, абы зѣ Вами обрадовали надъ всѣмъ, що для добра Славянскихъ Народѣвъ потреба, и якъ намъ въ тѣмъ важнѣмъ часѣ одродження народного дѣлати приналежитъ. Тымъ нашимъ посланникамъ даемо полномощество до всѣхъ дѣланій не противлящихъ ся цѣлости Панства Австрійского, и выреченои од насъ вѣрности ко Великодержавному Габсбургскому Дому, нашимъ конституційнымъ свободамъ и милѣи намъ завше народности нашей, а Васъ молимъ абысьте ихъ радо пріимили, и при Вашихъ обрадахъ, въ которыхъ правѣсть и любовь братня буде предводити, и о нашей доли приязно погадати зволили. Въ Львовѣ дня 21 мая 1848. Именемъ Рады народнои руской Михаилъ Кузіемскій 1. заступникъ предсѣдателя, Теодоръ Леонтовичъ, секретаръ Рады, Іосефъ Брилѣнскій, академікъ, Юліусъ Выслобоцкій, членъ Институту Ставропигіянського и рады народнои руской“. (Архив Нар. чес. музея в Празі, копія в мене).

Основні точки „відозви“ з 10 мая 1848 р., що ними мали руководити ся делегати на нарадах зїзду, ось які. Українці галицькі належать до 15 мільйонного укр. народа, з чого півтретя мільйона живе в Галичині. а) Задачею нашою буде заховати віру і зрівнати наш обряд, права церкви і духовенства з правами других обрядів; б) Розвивати і підносити нашу народність у всіх її частях: образованнем мови, заведенням її у всіх школах низших і висших, видаваннем часових писем, удержуваннем переписки з нашими і іншими славянськими письменниками, поширеннем добрих і пожиточних книжок в укр. мові, і сильними заходами ввести і поставити на рівні нашу мову з іншими в урядах і т. д.; в) Будемо чувати над нашими конституційними правами, слїдити за потребами нашого народа і шукати поправи нашого буття на дорозі конституційній, а наші права постійно і сильно боронити від якої-небудь напасти і обиди. Зазив до вірности династії, бо тільки під покровом Австрії можуть скрипити ся наші права і народність та розвинути ся свої сили. Як із одної сторони буде нашим обовязком боронити наші права і народність проти всіх замахів як домових так і чужесторонніх, так із другої сторони з тими, що попри нас дбають про своє добро і народність, жити в згоді і єдности, як щирі сусїди одної землі. (Зоря Галицька, 1848, ч. 1).

Яків Головацький дістав поклик разом із листом від свогого приятеля Карла Запа з дня 3 V 1848 р., де останній пояснив коротко цїль зїзду. Порозумінне всіх Славян для оборони проти німецької бюрократії, забезпеченне інтересів кожного славянського племені з окрема, спільна оборона, переміна Австрії у свобідну, від чужої політики незалежну, славянську державу. „Starej se, — додає — aby z Wašich lidí co nejvíce sem do Prahy přijeli, neboť Halicko-Ruské záležitosti potřebují zvláště statných obránců“. Небезпеки нема при тім ніякої, цїсар дав конституцію, а яку її собі зробимо, таку будемо мати. Що дав нам Чехам, мусить дати і іншим Славянам. Про се подбаємо¹⁾. Головацький розвинув на Покутті живу агітацію та довів до того, що дня 16 мая 1848 р. вибрано на славянський зїзд делегата, яким мав бути о. Тадей Вірський парох Попельник. Покутське духовенство подало до львівської гр. кат. консисторії просьбу (з датою: Въ Рожнові дня 19-го мая 1848 р.) дозволити деле

¹⁾ І. Созанський, ор. cit., ст. 120 - 21; Кореспонденція Я. Головацького, ор. cit., ст. 241.

готови виїхати в Прагу. Воно між иншим писало, що в Празі збираєть ся „Соборъ“ австрійських Славян, на котрім на основі наданої конституції мають бути розважені і узаконені всі діла, доторкаючі австрійських Славян взагалі, а кожного славянського племені зокрема. „Ниже подписавши ся узнавая важность сего времени сердечно желаютъ имѣти участь въ томъ всеобщемъ Слов. соборѣ, для заступленія дѣлъ тыкающихся нашей Галицко-русской вѣры, языка и народности, и всѣхъ природныхъ правъ передъ лицемъ Славянскихъ посланниковъ“¹⁾). Рівночасно віднесено ся в тій справі і до Головної Ради. М. Куземський відповів іменем Ради, що хоч без попереднього порозуміння, бачить згідність намірів що до висилки делегації в Прагу. Рада узнала за добре і потрібне вислати зпоміж себе трех членів, які би заступили на зїзді Українців. Здаєть ся, що гідно заступлять. Хоч думано над тим, що було би добре, як би ще хто більше на зїзд поїхав, рішено вкінці вислати трех. Чи потрібний ще четвертий делегат, се лишаєть ся розвазі покутського духовенства²⁾). Про вибір Вірського повідомив Я. Головацький Карла Запа листом з дня 19 V 1848 р., де просив увести і представити того довіреного мужа славянському зібранню і дати йому всі потрібні поучення³⁾). Як великі надії звязував зі зїздом Я. Головацький, показує його лист до брата Петра з 13 (25) V 1848 р., в якому переповів за Запом ціль зїзду і додав: „Отъ що дѣе ся — дай Боже чтобы гараздъ повелося — тамъ и наша надѣя, наше спасеніе... братъ брату не дасть загинути“⁴⁾).

Іван Бірецький писав своїому приятелеви К. Запови дня 20 V 1848 р.: „Радостию мноною возрадовало ся сердце мое, обачивши имя твое медже підписами відозвы, взываючой всѣхъ братовъ Словенскихъ на 31-го мая до старосвѣцкои городовъ матери Праги. Не сумнѣваюсь, що всѣхъ Словенъ заступники на голось той до Васъ поспѣшатся, але ктожь поѣде зо стороны Русиновъ Галицкихъ? кто промовить за нами слово ласкавое? Тяжко кто зъ нашихъ буде притомный нарадамъ Вашимъ⁵⁾), бо нема кому обняти справу русскую, нема кому зъ нашихъ поговорити купно съ Вами о общихъ спра-

¹⁾ Idem, ст. 121; Кoresпонденція op. cit., ст. 244.

²⁾ Іван Созавський, op. cit., ст. 119.

³⁾ Кoresпонденція Я. Головацького, op. cit., ст. 244—5.

⁴⁾ Idem, ст. 249.

⁵⁾ Живучи в далекій закутині. Бірецький не знав про постанову Г. Р. Р.

вахъ великой Словеньщины. Таке теперѣшне положеніе наше! Коли всѣ народы тѣшать и радуются, оденъ тѣлько Русинъ смутный и невеселый — не чудуй же ся и теперъ брате, що туга лієся изъ серця моего“. Бірецький сподієть ся, що инші Славяни і зїзд будуть помічні для української справи. „Правда тое брате любезный! що мы теперъ дуже слабїи, але чи не маємо рѣднихъ братѣвъ Словеньскихъ, котри подади намъ повинни руку помочи, и спомагати насъ въ потребѣ? По грошику вдовинѣмъ звержетись на насъ, подасте по щепику изъ вашой землѣ, а мы всьо зъ сердечною подякою приймемо, на нашій краснѣй и плодови́тій посадимо землицѣ, розмножимо садокъ красный, и благословити будемъ Васъ на вѣки!“... „Прецѣ и о насъ спомянѣть — просить Бірецький — въ Вашихъ розговорахъ, и насъ узнайте за своихъ братѣвъ, хоць въ рядѣ остатныхъ? Бо такъ Богъ изъ первовѣка розположивъ, щобъ насъ було пять братѣвъ Словеньскихъ... Ты брате! бувъ у насъ и всьо добре знаєшь, Ты и тое знаєшь, якъ сердечно Русинъ любить всѣхъ Словенъ, ты найдешъ ласкавыхъ слѣвъ поговорити прїязно о насъ... Зверни увагу въ тѣмъ смислѣ на насъ, якъ тутки щиро и справедливо¹⁾ ти пишу, не обявляючи навѣтъ имени моего, бо если такъ буде пѣзнійше якъ е теперъ у насъ неохибно станемось поталою братнои незгоды“. Напиши менѣ по скѣнченѣмъ соборѣ, що доброго урадите на немъ, а знаєшь що всьо зъ того дуже буде занимати мене. — „Поздорови вѣдъ мене — кінчить — П. П. Шафарика и Ганку, котрыхъ хоць не зъ лица знаю но въ подобизнахъ все на нихъ позираю. А може и батько нашъ Кольляръ буде у Васъ? Поздорови цѣлый соборъ словеньскихъ мужѣвъ. Честь и поздоровленіе имъ одъ всѣхъ Галицкихъ Русинѣвъ!. Твоѣй щирѣй прїятель Иванъ Бѣрещкій з Бахура“²⁾.

Йосиф Левицький з Заболотова думав, що на зїздї українська справа „великую подпору одержати може,“³⁾. Зїздом інтересували ся теж Денис Зубрицький⁴⁾ і Иван Головацький, тоді військовий лікар у Веронї⁵⁾.

¹⁾ Підчеркнено мною.

²⁾ Лист в Архиві нар. чес. музея в Празї, копія в мене.

³⁾ Иван Созанський, ор. cit., ст. 120; Кореспонденція Я. Головацького, ор. cit., ст. 250.

⁴⁾ Лист до Як. Г-го з 8 (20) V 1848; Кореспонденція, ор. cit., ст. 245.

⁵⁾ Лист до Як. Г-го з 8.VI 1848; Кореспонденція, ор. cit., ст. 258.

Із що-йно поданих матеріалів виходить, що галицькі Українці справою славянського зїзду не тільки щиро заїнтересували ся, але й віднесли ся до питання про участь у ньому незвичайно прихильно. Це мало свої глибокі причини, які лежали в національно-політичному положенню Українців, а головно у польсько-українських відносинах у Галичині, яким ми приглянули ся висше. В боротьбі за свої національні і політичні права Українці мали сильного і завзятого противника, а ніякого союзника. Прихильність уряду була непевна. Він мав свої інтереси на оці і йому не довірювалось. На славянському зїзді Українці сподївали ся найти союзників у інших славянських народах і при їх підмозї та у злуці з ними добити ся усіх конституційних прав, та чи за згодою Поляків чи без їх згоди положити раз на все кінець польському пануванню на українській землі та польським претенсіям до неї. Славянський зїзд був для Українців першою нагодою заявити перед ширшим європейським світом самостійність свого народу і окремішність від польського та російського, а головно український характер східної Галичини, про що Європа мала лиш фалшиві і односторонні інформації польської преси і польських політиків. Вкінці Українці дивили ся на зїзд із увагою не тільки на свої інтереси, але й інтереси цілої австрійської Славянщини. Іншими словами, у них була жива ідея політичної славянської взаїмности. Обяв наскрізь природний, як природний він був у Чехів, Словаків, південних Славян і т. д. в їх боротьбі не тільки за права політичні, але й за можливість єствовання народности. Ся ідея найшла серед галицьких Українців знаменито підготовлене поле ідеєю літературної взаїмности, яка, починаючи граматиком Іваном Могильницьким, виразно пробиваєть ся у культурній праці 30-их і 40-их років.

Українці віднесли ся до зїзду з повним довірем, на що вплинула головно та обставина, що скликували його Чехи. Чехи тішили ся серед Українців у Галичині в 30-х і 40-х рр. широкою симпатією; довірем і пошаною. А здобули собі їх своїми науковими і літературними працями, на котрих росла українська національна свідомість, своєю живою перепискою, звязками приязни і знайомости та тою щирою прихильністю, з якою відносили ся до українського народу та його культурних змагань.

Від галицьких Українців виїхало на зїзд тільки трох офіційних делегатів, а саме Іван Борискевич¹⁾, о. д-р Григорій

¹⁾ Іван Борискевич родив ся 1815 р. в Увєслі гусятинського по-

Гинилевич¹⁾ і Алексій Заклинський²⁾). Четвертий вибраний, о. Тадей Вірський, не виїхав. Властивої причини не знаємо. Ледви чи консисторія не дозволила йому їхати. Можна здогадувати ся, що Вірський уляг постороннім ворожим впливам. На такий здогад наводить мене лист о. Йосафата Кобринського до Як. Головацького з дня 8 VI 1848 р.: „Дивися абысь поїхал до Вѣдня бо що собѣ уробимо то будемъ мати уже дармо надѣяти ся на другихъ... що разъ бѣльше враждують на насъ враги, перше певно — нынѣ тайно — а то намъ ще гѣрше шкодливе. Вѣрській либонь за ангажовався до нихъ“³⁾). Перед відїздом до Праги делегати представили ся намісникови Ф. Сталіонови, котрий згодив ся на їх поїздку і написав намісникови Чех, що вони дійсні й виключні повновласники українського народа в Галичині⁴⁾). Українські делегати прибули до Праги дня 29 мая⁵⁾), А. Заклинський у народнім костюмі⁶⁾).

віта, в священничій родині. Скіачив правничий виділ, але ізза слабого здоровля осїв на невеличкім батьківськім господарстві. Один з визначайших українських організаторів в 1848 р. Заступник голови Г. Р. Р., провідник депутації до Оломуца, організатор „зїзду руських учених“, гвардій, галицько-руської Матиці, посол до Державної Ради і соїму. Живий і щирий робітник та завзятий обороненець народньої справи. Ізза недуги очий переїхав до Відня; там і помер 30 сїчня 1892 р. (Зоря 1892, ст. 80). Про його трагічну смерть (Іван Франко, ЗНТ. т. 93, ст. 84). З нагоди його делегації на зїзд писав О. Гіцкевич до І. Федоровича 4 VI 1848: „Також до Праги на зїзд Славян поїхало декілька наших. Святоюрські Русини також від себе вислали Борисікевича і мабуть іще когось иншого. Дивну ролю грає той Борисікевич; ніколиб я не був подумав, що знайдемо в нїм ворога, бо вважав його завсїгди чоловіком добрим і освіченим, а про те змаганя і діяльність партії, до якої він тепер прилучив ся. гавнебі і погубні для самих Русинів“. (Д-р І. Франко, Причинки до історії 1848 р., ЗНТ. т. 88, ст. 112—113).

¹⁾ О. д-р Григорій Гинилевич родив ся 1809 р. в Яворові. Помер на становищі крилошанина в Перемишлі в 1871 р. Блище про нього гляди „Слово“ 1871, ч. 92 і 1872, чч. 54—58. Готова розвідка про нього вийде зпід пера проф. К. Студинського.

²⁾ О. Алексій Заклинський родив ся 1819 р. в Оверянах, помер 1891 р. як парох в Старих Богородчанах. Біографічні вістки в його „Записки, ор. cit.“, некрольог у від. „Науці“ 1891, 158—9.

³⁾ Кореспонденція Я. Головацького, ор. cit., ст. 260.

⁴⁾ Записки Заклинського, ор. cit., ст. 47.

⁵⁾ Narodni Noviny, Прага 1848, з 30 V, ч. 46.

⁶⁾ А. Заклинський, ор. cit., ст. 47.

III.

Зізд.

Організація зїзду. — Уконституування польсько-української секції. — Псевдоукраїнська делегація. — Відкриття зїзду. — Промова Борискевича. — Програма нарад.

Чехи повитали славянських гостей гостинно і величаво. Коли в салі Жофіна славянські представники склали привіт від своїх народів у своїй рідній мові, одушевленне зібраних переходило в голосну овацію¹⁾.

Відкриття зїзду відложено з 31 мая на 2 червня, щоби можна було покінчити організаційну роботу після приготовленого порядку зїзду²⁾, зладженого Шафариком. Згідно з порядком зїзду на мужів довіря польсько-української секції визначив підготовний комітет Юрія Любомірського, Маврикія Країнського і Івана Борискевича. Секція польсько-українська уконституувала ся дня 1 червня. Голова: Карло Лібельт, його заступник Григорій Гинилевич, писар Антін Валевський, заступник Алексій Заклинський. Делегатами вибрано: до секції чесько-словацької В. Гржибовського і Л. Лукашевича; до секції південно-славянської В. Цибульського і Михайла Бакуніна. Делегатами на секцію п.-укр. були із секції ч.-слов. В. Штульц і Карло В. Зап.

¹⁾ Dr. Zd. Tobolka, op. cit., st. 99.

²⁾ „Порядок зїзду“, зладжений по чеськи, польськи і хорвацьки, обіймає 22 точок. Члени славянського зїзду були поділені на три секції: 1) Чехів, Мораван, Словаків і Чехів Шлезька; 2) Поляків, Українців і Поляків Шлезька; 3) Словінців, Хорватів Дальматів і Сербів. Для зорганізування кожної секції підготовний комітет визначив дня 30 V мужів довіря, або комісарів, по трох для кожної секції. Вони рішали про прийняття зголошених в склад секції, а кожний припятий голосував уже над прийняттям слїдуючого і т. д. По скінчених вписках секції мали уконституувати ся, вибираючи голову* і його заступника, писаря і його заступника. Тоді секція була вже зорганізована, а задача комісарів скінчена. Кожда секція вибирала 16 членів великого збору. 1 кандидата на президента зїзду, писаря і заступника. Щоби секції були в порозумінню, кожда делегувала по 2 членів до інших секцій, без права голосування. Члени одної секції могли бувати на нарадах другої секції. Президент зїзду і його заступники, секретарі зїзду і їх заступники ставили малий збір. Рішення цілого зїзду западало за згодою усіх трох секцій, в противному разі був се тільки прояв волі секції. В разі незначних ріжниць у вписках секцій малий збір предкладав їх великому зборови для вирівнання. На святочному відкритті зїзду мали промовити від кожної секції один або два вибрані речники. (На підставі польського тексту: Porządek zjazdu słowiańskiego w Pradze“ 1848, Maia 27), Архив нар. ч. муз. в Празі.

із секції півд.-слов. Д. Кушльян і М. Прица. Члени великого збору із секції п.-укр.: Л. Сапіга, Л. Стецький, К. Маліш, Ю. Дзедушицький, М. Країнський, Р. Стальмах, А. Горчинський, А. Кохановський, А. Лукашевич, К. Ценглевич, А. Заклинський, В. Брандис, К. Мідович, О. Мілорадов, Г. Гинилевич, З. Поглодовський. Заступники членів великого збору: А. Гельцель, В. Гржибовський, А. Котуля, С. Целярський, К. Горох, Г. Бачинський, В. Завадський, Ф. Бухвальд. Члени малого збору: Юр. Любомірський заступник президента зїзду, К. Залеський секретар, І. Борисикевич, заступник секретаря¹⁾ А. Заклинський пише у своїх „Записках“²⁾, що „ледви почали ся наради конгресу, явила ся друга руська депутація з Галичини“. Записка на стільки неточна, що друга делегація прибула перед відкриттям зїзду. Назвиска членів другої делегації находимо у списі членів секції, який був у головному вже готовий 31 мая³⁾, та у памятнику зїзду⁴⁾.

Тє, що Г. Р. Р. рішила вислати своїх делегатів на зїзд до Праги, дуже занепокоїло галицьких Поляків. „Instrukcyя dana, obecnie delegacyi do Pragi przez toż sobranie (с. є. Г. Р. Р.) wysłanej, stała się powodem powtórnego i nader licznego zgromadzenia Rusinów, na którym postanowiono utworzyć komitet ruski“ (с. є. „Руський Собор“)⁵⁾. Зем'ялковський пише в своїх споминах, що Рада народова, видячи „gotowość Sto-Jurców do udania się na zjazd praski, postanowiła wysłać także ze swej strony reprezentantów do Pragi, lecz bez szczególnego, upoważnienia i tylko jako prywatnych, by nie zostawić Ruteńcom wolnego pola do popisywania się kłamstwami, jакiemi się odznacжали od samego początku swego іstnienia. Posłano więc szczególnie Rusinów prawdziwych, wiérnych wspólnej matce, by zdradą Sto-Jurców w tem jaśniejszym wykazać światle. Pojechali więc Cieglewicz, Eunarowicz⁶⁾, Dobrzański, Chojecki, Siemiński, Sawczyński, Stecki, Lubomirski i inni,

¹⁾ Повідомлення п.-укр. секції до ч.-слов. секції з дня 2 VI 1848 р. Архив нар. ч. музея.

²⁾ Op. cit., ст. 49.

³⁾ Tobolka, op. cit., ст. 99.

⁴⁾ Pomnik sjezdu slovanského w Praze w čerwnu 1848, Нар. ч. музей, Ркп. відділ Шафарика снт. IX, Е. 26.

⁵⁾ D. N: ч. 66.

⁶⁾ Pamiętniki, Cz. II, ст. 31—2. При сій нагоді належить справити, що Чехи звернули ся до Українців не тоді, коли Поляки відмовили своїй участі у зїзді; як пише Зем'ялковський, але рівночасно. Так само невірне і те, будіи Поляки рішили не брати участі у зїзді. Невірне й те, ніби то

podczas gdy Śto-Jurecy wysłali Zaklińskiego, Borysiekiewicza i ks. Ginilewicza¹).

Интересна в тім згляді, хоч у деяких подробицях невірна, записка Заклинського²). Читаємо там, що Поляки, довідавши ся про висилку в Прагу української депутації, названої ними „święto-jursk-ою“ налякали ся, щоби ті „святююрці“ не продали в Празі „Polskę w dawnych granicach“. Вибрали на борзі кількох мужів із колишньої української шляхти, т. є. gente ruthenos natione polonos, а саме князів Сапігу і Любомірського, графа Дідушицького, адвоката Поглодовського, якогось Криницького³) і ще одного полякуючого Русина, котрого імени собі не пригадую. Тим псевдо-українським депутатам дали Поляки повновласть від українського народа і вислали їх у Прагу⁴). Приїхавши в престольний чеський город, та депутація заявила себе заступницею українського народа в Галичині. Шафарика здивувала та депутація з грамотою повновласти і він для вияснення справи прочитав і нашу й псевдо-українську повновласть на зібранню, на котрому мали вибрати ся комісії для кожної на конгресі заступленої австро-славянської народности для виготовлення петиції до монарха в ціли наділення кожної народности повною рівноправністю в школах і урядах. Коли Шафарик, як президент конгресу⁵), прочитав нашу, а відтак псевдо-українську грамоту повновласти і просив нас о виясненне, забрав голос, як гість, Поляк Ян Добжанський, бувший редактор *Gazet-y Narodow-ої*, і доказував, що шляхотські делегати — се дійсні заступники українського народа в Галичині, а ми лиш клерикальна *świętojurska* кліка, не репрезентуюча українського народа⁶) і т. и. В своїй мові уживав

делегация, про яку згадує З., мала характер чисто приватний, без особливого уважнення.

¹) Евнарович не виїхав, Добрянський, Хсєцький, Семінський, Любомірський не-виступали в імени Українців.

²) *Op. cit.*, ст. 49—51.

³) Криницького в Празі не було, він був членом *R. N.* у Львові.

⁴) Ця інтрига найшла відзвук у памфлеті „*Pieśń o Marach Święto-Jurskich przez M. D. Napisano 30 Maja 1848. Wtór do téj pieśni przez Rusina. Napisano dnia 31 Maja 1848*“.

⁵) Президентом зїзду був Паляцький, Ш.—к був головою ч.-слов. секції. Справа повновластий могла бути дискутована тільки в підготовчій комітеті.

⁶) Так само характеризує українську делегацію і учасник зїзду Мєрачевський. По його словам Г. Р. Р. „*pozawszy się wazyc z Radą polską Galicyi codzień bardziej występowała w duchu austryackim, wyda-*

Добжанський перекручених фактів, історичної неправди і ображувачих нас інсинуацій¹⁾.

По нім забрав слово наш делегат Іван Борискевич, пояснив історично і політично наші відношення до Поляків і псевдо-української шляхти в Галичині і так опрокинув мову Добжанського, що він із своїми незваними краянами покрились соромом, а зібрані Славяни висказали нашому бесідникови признання і зрозуміли наше незavidне положення з причини Поляків у Галичині. В дальшій дискусії над компетенцією української і псевдо-української делегації забрав слово А. Заклинський, котрий сказав: „Від коли за часів панування Польщі наші бояри ізза матеріальних зглядів перейшли на латинський обряд і оставили свій нарід, вони ні разу не заявили волі вернути до свого рідного обряду і репрезентувати свій нарід. Ми були би тому дуже раді і щасливі. Може бути, що нинішній славянський зїзд пробудив ту спасенну думку в душах наших вельмож і тому ставлю внесок, щоби обі делегації злились в одну і заступали ту цілий український нарід в Галичині. Внесок приняло ціле зібрання і вибрано комісію для справ українських, в якій склад по взаїмнім порозумінню увійшло шістьох членів, а саме три делегати: Г. Р. Р., а від шляхоцької делегації кн. Сапіга, кн. Любомірський і адвокат Поглодовський“²⁾. Комісія уконституовалась, вибираючи головою кн. Сапігу. В той спосіб українські делегати мали у ній перевагу. Побіч комісії української була окрема комісія польська“).

wala odezwy wyrzekające na dawny rząd cudzoziemski, to jest Polski i chwaliła opiekę późniejszą łagodną, to jest austryacką po rozbiórce Polski, a zaczęła układnie wzdychać do pobratania się ze Słowianami innemi. Od Rady tej przybyło na kongres słowiański do Pragi kilku deputowanych i żałować trzeba, że ksiądz kanonik przemyski Giliniewicz nieprzyjechał z mandatem od jakiego grona Rusinów, któreby niebyłokupą zorganizowaną przez biurokracyę niemiecką Słowiańszczyznę całej zażartą nieprzyjaciółką, bo zachością swoją mógł Giliniewicz zupełnie zasługiwać na zaufanie ludzi niezawisłych“ (Moraczewski, op. cit., str. 29).

¹⁾ Рівночасно кружили по Львові поголоски, що української делегації не прийнято на славянському зїзді. (Зоря Галицька 1848, стр. 42).

²⁾ Невірно. Заклинський, списуючи спомини пізно, забув і помішав неодно. Від шляхотської делегації належали до укр. комісії Лідушицький, Стецький і Сапіга. (Лист Г. Гинилевича, Діло 1883 р. ч. 61). За З—м. подав хибно склад комісії теж д. Іван Кревецький (Поділ Галичини, ЗНТ. т. 94, стр. 65).

³⁾ Членами польської комісії були Бухвальд, Гельцель, Країнецький. Любомірський, Маліш і Мідович. (Лист Гинилевича, Діло 1883. ч. 61)

Дня 1 червня великий збір представив ся намісникови краю гр. Л. Тунови¹). По обіді того самого дня вибрано через аклямацію президентом зїзду Ф. Паляцького²).

Святочне відкриттє зїзду відбуло ся дня 2 червня³). Члени й гості зїзду зібрали ся в Народньому чеському музеї. Відси поважним походом пішли до Тинського храму, де перед статуями славянських первоучителїв Кирила і Методія священник Штульц виголосив горячу проповідь. Відси удали ся в салю Жофіна, прибрану в національні прапори усїх славянських народів Австрії, а посередині чорножовтий прапор монархії. Зїзд відкрив ізза неприсутности президента підготовного комітету гр. Туна⁴), його заступник Ян з Нейберка, проголосив імя вибраного президента зїзду Паляцького та заявив, що завданне підготовного комітету скінчене.

Президент зїзду Ф. Паляцький повитав зїзд одушевленою промовою⁵). Сповнив ся гарній сон. Славяни братають ся. Єднає їх почуттє волї, братньої любови і єдности. Воля вроджена Славянам. Цїль зїзду пригадати схвильованому світові просту але відвічну правду: „не роби другому, що тобі немиле“, се боже жерело всякого права і справедливости. Просить вести наради для добра краю і народа в дусі волї, єдности і мира.

Наступили промови представників поодиноких народів. Від Поляків Любо мірський хвалив цїль злуки Славян, котрі виступлять тепер як третій європейський нарід, але зроблять більше для правдивої людскости ніж народи германський і романський, бо Славяни бажають тільки рівности всїх людей і народів. Думка федерації запевнює світ про чистість нашого наміру. Ми не бажаємо боротьби, з котрої користають тільки деспоти, але не хочемо спокою за цїну волї. За волю ми готові бороти

¹) Tobolka, op. cit., ст. 100. „Rada narodowa“ писала об тім: „Gdy wszyscy kongresowi Słowianie oddali mu (с. в. Тунови) wizytę jako prezydentowi Czech, tenże ze wszystkich rozmawiał uprzejmie, do Polaków ani się zbliżył, chociaż byli między nimi dawni znajomi ze szkół“ (ч. 47).

²) Tobolka, op. cit., ст. 100.

³) У Хоєцького, op. cit., ст. 306, хибно 3 червня, т. с. в ССМ. 1848 II, ст. 6. „Historická zpráva o sjezdu slowanském.“

⁴) Тун боронив засади порядку зїзду, що неавстрійські Славяни можуть бути тільки гістьми. Колижп орядок змінено, даючи неавстр. Славянам, головно Полякам, права дійсних членів зїзду, Тун усеунув ся.

⁵) Цїла промова в вид. Slovanský sjezd v Praze roku 1848, Jan M. Černý. Пр. 1888, ст. 15—17.

ся, придержуючись засади, не роби другому, чого сам не хочеш. Ми шукаємо тільки моральної перемоги над іншими народами, але за нею прийде й фізична, як хтонебудь досягне по наших правах. Першу федерацію зробила Польща, але вона не повела ся, бо не була оперта на загальній свободі. Нині поучені тяжким досвідом мусимо подбати, щоби останній славянський невільник був також останнім невільником на світі, і щоби наш зв'язок був справедливим святим зв'язком¹⁾.

Я на роком навів польську промову докладнішу, щоби можна легше зрозуміти становище, яке на зїзді заняли Поляки зглядом Українців. Поминаючи промови інших речників, які пояснювали ціль зїзду і малювали положення своїх народів і їх бажання, подам промову речника Українців по усім доступним мені жерелам. Від Українців промовив Іван Борискевич²⁾: „Що один бесідник (с. є. Хорват Топальовіч) переді мною сказав про свій нарід, що є тільки на папері, того на жаль, не можемо сказати про свій нарід український³⁾. Наш нарід не був доси ані на папері. Але і він домагаєть ся своєї народности і просить вас, дорогі славянські брати, щоби ви прийняли його до своєї федерації. Доси ми були вправді з вами в одній державі, але несаможиттєві. Ми виступали все тільки з німецькою заслоною. Ми Українці⁴⁾, як кождий інший нарід, вірно віддавали для Австрії все і лили кров, та не зазнавали тої долі, що інші народи. Але нині жадаємо бути учасниками всіх свобод і домагаємо ся, щоби під спільною гарантією всіх славянських народів стояла теж наша самостійність і свобода. Ми жадаємо, щоби один чоловік був рівний другому, а один нарід рівний другому народови⁵⁾. По запискам Войтїха Шафарика, Борискевич говорить за Українців. Пригадує, що їх доля найсумніша зі всіх, тому що гнетуть їх власні брати, самі Славяни. Висказує переконання, що сї останні будуть для них справедливі. Голосні оклики: так єсть; так єсть“⁶⁾. По словам Тобольки, від Українців промовив

1) Národní Nowiny, 1848 р., ч. 52.

2) Первісно мав промовити Г. Гинилевич, „але що в день запровадження 2-го червенця — запевне щом цілу ніч не спав — раптом єм заслаб, промовив за мене коротко Борискевич“ (Лист Гинилевича, Діло 1883, ч. 62).

3) „maloruském“.

4) Rusini.

5) Národní Noviny, ч. 54.

6) Veřejné zasedání slovanského sjezdu v Praze dne 2 června 1848, 10^a ráno. Iz zápisok Vojtěcha Šafaříka.

І. Борисикевич. Просив признати, що Українці нарід самостійний і мають право належати до федерації славянських народів. Українці не бажають нічого більше понад те, чого жадають інші славянські народности, а саме: бути учасниками всіх свобод і мати те саме значінне, що і інші народности¹⁾. По словам Черного, Борисикевич нарікав на сумне положенне Українців²⁾. Найцінніші для нас змісти промови подані сучасними Národníми Novín-ами і Шафариком. Виходить, що Борисикевич однаково виступив проти гнету польського, як і німецької бюрократії, заявив самостійність українського народу, жадав тих самих прав і свобод, що їх мають інші народи, просив прийняти Українців у славянську федерацію і заявив ся за рівністю усіх людей і народів.

Святочне засіданне закінчив сильною і горячою промовою³⁾ Павло Шафарик. Революція злучила Славян. Власть штиків і шпівнів скінчена. Коли інші народи становлять про нашу будучність, пора зробити нам те самим. Німці, Мадяри і Італійці рішили, що ми не гідні повної волі і висшого політичного життя тільки тому, що ми Славяни. Се наші гнобителі, вороги душ наших. Покажм, що ми доросли до волі, а ні, то краще скоро перейдм на Німців, Мадярів, Італійців, щоби не бути тягаром другим народам і не перенести нашої ганьби й пониження на наших синів. Або доведм до сього, щоби з правдивою гордістю сказати перед народами: Я Славянин, або перестанмо бути Славянами. Моральна смерть, найгірша смерть! Без боротьби нема дороги з рабства до волі, або побіда і вільна народність, або чесна смерть, а по смерти слава⁴⁾.

Того дня на спільному обіді підношено тоасти в честь многих присутних і неприсутних визначнійших Славян і співано „pravoslovanské „Mnohája léta“ hlučným chorem“⁴⁾. Другого дня, 3 червня, почали ся річеві наради зїзду в секціях. Наради мали вести ся після виготовленої програми, щоби досягнути сконцентрованість нарад у всіх секціях. Заки приступимо до обговорення нарад у польсько-українській секції, не можемо не подати програми бодай у найосновнійших точках.

1) Tobolka, op. cit., ст. 105.

2) Černý, op. cit., ст. 18.

3) Ціла промова у Черного, op. cit., ст. 18—20.

4) Národní Noviny 1848, ч. 54.

Програма предметів нарад славянського зїзду¹⁾. В останніх тижнях перетворюють ся майже усі європейські держави. Всюди ходить о усуненне самовільних правительств, о більшу участь народа в управі, о державні права гнетених народностей. Ми австрійські Славяни не вступили на ту дорогу аж під чужим впливом. У нас стремління до конституційної волі історичне і первісне. Останні події у Франції і т. д. тільки прискорили наше рішення. Старий режим у нас упав. Ходить о нову будову при зужиткованню старого матеріялу. В так бурливих часах ніяке правительство не в силі само перевести нового устрою. Народи для самозаховання мусять подбати самі, щоби завести новий лад і охоронити добуту що-йно волю. Сей обовязок спадає передусім на австрійські народи з огляду на почате вже розпаданне австрійської держави. Захваймо те, що дасть ся захвати, щоби ми не розпали ся на самі дрібні й слабі части, які легко може здавити ворог, західний чи східний. Найпевніша поміч для нас самих і для певного зєдинення держави — се спорідненне славянських народів. Для осягнення спільних цілей скликано славянський зїзд.

I. Про значінне Славян в австрійській державі і їх взаїмні відносини. У хвилі, коли відпало льомбардсько-венецьке королівство, коли цісар покинув столицю, а між Мадярами і південними Славянами настає народний бій, ми Славяни не можемо бути тільки розкиненими глядачами подій, що загрожують єствованню держави, а нас можуть стягнути в пропасть заглади. Міністрам нема що довіряти. Їм не вірить сам монарх. Вони думають по німецьки і їх замисли готують Славянам згубу. Єдине спасенне у тісному звязку народів, який вратає їх державне єствованне і конституційні свободи. На тій підставі предкладаємо, особливо славянським народам держави, звязок для взаїмної оборони і скріплення, щоби австрійська держава могла скріпити ся як звязкова держава. Забезпечуємо собі взаїмно конституційні свободи, ненарушенне народности і зобовязуємо ся собі помагати, якби одному членови звязку грозила небезпека утрати чи конституційних свобід чи народньої самостійности. Так вирівнають ся національні спори

---

¹⁾ Програма була видана по чеськи, польськи і німецьки. Се був тільки необовязуючий проєкт. Користую ся оригінальним примірником у чеській мові: „Program předmětů, o nichž se na slowanském sjezdu rokovati má“.

в державі, а народи удержать між собою порядок і оборонять себе перед чужим нападом.

Перше питання: чи брати за заключенням славянського звязку, а як так, то під якими услівями?

II. Про відносини славянських народів до інших народів австрійської держави. Наш звязок є звязок вільних славянських рівноуправнених народів. Він не може поневолювати інші народности. Се не лежить у природі Славян. Подаємо руку Німцям, Мадярам, Італійцям, як що схотять злучити ся з нами в ціли забезпечення австрійської звязкової держави. Усі народи порозуміють ся на народнім соймі у Відні. На доказ, що поступаємо послідовно, протестуємо проти гнету славянських народностей на Угорщині. Вони мусять дістати рівноправність. Як Мадяри не змінять свого поступовання, прийде до страшної боротьби. І ми проголошуємо, що станемо по стороні наших побратимів не тільки тому, що се нарід братній, але й тому, що за ними право.

Друге питання, під якими услівями жадаємо створення австрійської звязкової держави?

III. Про теперішні відносини австрійських Славян до інших Славян. Під зглядом політичним можемо висказати нашим співбраттям тільки горяче співчуттє. Якби наше слово мало значінне і поза Австрією, то ми за вирівнаннем російсько-польського спору і за освободженнем Славян із турецького ярма. Коби російський нарід скоро побачив у себе світло свободи! Славянам у Туреччині вже небавом вибе година волі. Сподіємо ся, що саський уряд не знищить малого народа Лужицьких Сербів. Віримо, що Пруси залишать систематичну германізацію славянських країн в Шлезку, Лужицях, західних і східних Прусах. Славянська літературна взаїмність обовязує всіх Славян.

Третє питання: які наші бажання з огляду на неавстрійських Славян і яким способом найліпше піднести славянську науку й мистецтво?

IV. Означенне відносин австрійських Славян до інших європейських неславянських народів. Ходить передусім о відносини до Німеччини. Нічого не маємо проти звязку німецьких земель з Німеччиною. Але ми ніколи не узнаємо над собою зверхности Німеччини. Не узнаємо ніякого зверхника крім цісаря і короля Фердинанда, а посередником між ним і нами парлямент. Протестуємо проти вибору послів до

франкфуртського парламенту. Маємо повну надію, що всі славянські народи в Австрії відмовлять правного значіння рішенням франкфуртського парламенту.

Четверте питання: чи постанови франкфуртського парламенту мають правне значіння для якої-небудь часті славянської Австрії, а як ні, то як маємо проти того протестувати?

V. Се тільки проект. Як що згодять ся на нього усі три секції, подасть ся його до відома цїсаря окремою депутацією. Найвисше потвердження може прийти дорогою рішень поодиноких соймів.

Пяте питання: чи постанови цїлого зїзду мають подати ся окремою депутацією до відома цїсаря? В Празі дня 27 мая 1848. Від підготовного комітету славянського зїзду.

IV.

Польсько-українська секція.

Протоколи секції. — Склад секції. — Польсько-український антагонізм. — Секція проти програми зїзду, — Проект Лібелта. — Дискусія на великому зборі. — Українські домагання і поділ Галичини на українській комісії. — Бурливе засідання секції і дискусія над внеском укр. комісії. — Песередництво Чехів і Бакуніна. — Польсько-українська угода.

Властива праця зїзду зосередила ся в секціях. Для історії політичної емансипації українського народу в Галичині і для характеристики одного епізоду українсько-польських відносин наради польсько-української секції мають немале значіння. На жаль матеріяли до сього питання неповні, бо недостає нам найважнішого, а саме протоколів засідань. Із листу Й. Іречка довідуємо ся, що з вибухом революційної бурі в Празі дня 12 червня 1848 р. протоколи секції заховано перед поліцією. „Spisy sekcí polské i ostatních — читаємо в листі — odnesl jsem ja sám s vůlí p. Š (с. є. Шафарика) z Museum, nemýlím li se v sobotu po svatodušních svátcích, doma jsem přehledl, oddělil ty kterebych byl nerad položil do rukou vyšetřující komise a odevzdal takto rozdělené p. Š, od něhož pak Polák Celarski spisy sekcí polské vzal, do Lvova odvezl a tam u rady národové složil. Jak se naložilo s českými a jihoslovanskými, je tuším Vašnosti povědomo. V Museum tedy nenašlo aniž odneslo vojsko po tolikem patrání ani nejnepatrnější písemnosti slovanského sjezdu. Cokoli snad našli u jednotlivých oudů polské sekcí, snad u Helela a kn. Lubomír-

ského, v jich přibytých o tom ne mohou tvrdit, žeby to byly spisy sekci, neboť nemyslím, že by to dovedli dokázati poněvadž spisové sjezdové ne byly vůbec znamenány nijakou obecnou známkou“¹⁾.

Протоколи вивезено справді до Львова і вони дісталися до бібліотеки Нац. Інститута ім. Осолінських, де їх зложено під сиг. 532. На жаль вони запропастилися²⁾. Я думаю, що не без причини. Мабуть залежало комусь на тім, щоби вони стали недоступні для публичного ужитку. Матеріяли знайдені мною в Празі подам на своєму місці.

Склад польсько-української секції. При іменах членів зазначена народність, **M.** і **WP.** (z Galicyi **M.**, z Królestwa **M.**, z Poznańskiego **WP.**) означає Поляка (Мазур (з Мазовії), Wielkopolanin), **R** означає Русин, **L** значить Литовець, — крім сього зазначено: Roszymanin, і без означення народности з „Szlązka“, з „Galicyi“.

Як Українці (Русини) з Галичини записалися: 1) Бачинський Гаврило³⁾, 2) Борискевич Іван⁴⁾, 3) Ценглевич Каспар⁵⁾, 4) Дідушицький Юліян⁶⁾, 5) Гинилевич Григорій, 6) Коссак Юліян⁷⁾, 7) Ковальський Василь⁸⁾, 8) Кульматицький Михайло⁹⁾, 9) Літинський Венедикт¹⁰⁾, 10) Павловський Іван¹¹⁾, 11) Поглодовський

¹⁾ Лист J. Jireška до невідомої особи, без дати. Міркуючи по змістови з червня 1848 р. Нар. ч. муз. в Празі. Архив Шафарика.

²⁾ 532: Kodeks papierowy, pisany w XIX wieku, fol. „Czynności posiedzeń sekcji polskiej i ruskiej kongresu słowiańskiego zwołanego do Pragi w roku 1848“. Rękopism niniejszy zaginął. (Katalog rękopisów Biblioteki Zakładu narodowego im. Ossolińskich, Dr. W. Kętrzyński II 1886, ст. 604).

³⁾ Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, „обыватель міста Львова“ (Зоря, Львів 1880, ст. 220).

⁴⁾ Вписаний в пам'ятнику: Іванъ Борискевичъ, Заступник Ради народнои Руской з Галицкою земли.

⁵⁾ Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, вписаний в пам'ятнику: „Kasper Sieglewicz z Horodenki“.

⁶⁾ Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, поміщик.

⁷⁾ Про нього не знаємо нічого ближчого, мабуть Українець.

⁸⁾ Вписаний в пам'ятнику: Ковалски Васил питомец ц. к. конвѣкту Вѣденского — за Галичан. В 1847 питомец I року, in convictu viennensi (Schematismus univ. venerab. Cleri Archidioec. Metr. gr. c. Leopold. 1847, ст. 219).

⁹⁾ Питомец IV р. in c. R. convictu vienn. (Schematismus univ. venerab. Cleri Dioec. gr. c. Premisliensis, 1848, ст. 181).

¹⁰⁾ Питомец II р. in c. R. convictu vienn. (Schematismus, ibidem).

¹¹⁾ Питомец IV. р. ibidem.

Зенон¹⁾, 12) Пузина Йосиф²⁾, 13) Сапіга Лев³⁾, 14) Савчинський Жигмонт⁴⁾, 15) Ставковський Лев⁵⁾, 16) Стецький Людвик⁶⁾, 17) Шумлянський Станислав⁷⁾, 18) Волошак Юрій⁸⁾, 19) Заклинський Алексій, 20) Завадський Володислав⁹⁾. Поляків з Галичини — 21, з Королівства — 2, з Познанщини — 10, із Шлезка — 3, з України — 1. Литовець — 1, Росіяни — 2¹⁰⁾. І так окрім трьох делегатів Г. Р. Р. могли боронити на секції українських інтересів ще п'ять питомців. Росіян належало до секції двох: Михайло Бакунін, емігрант-революціонер і Олімпій Мілорадов, піп кольонії старовірів, виемігровавшої з Росії в Галичину на Покутте¹¹⁾.

Ріжниця між членами секції Українцями і Поляками зазначила ся, як сказано висше, вже в дискусії про компетенцію псевдоукраїнської делегації заступати українське населення Галичини. Не без значіння була з того огляду і промова Борисикевича на святочному відкритті зїзду. Гинилевич у своєму листі з Праги дня 9 червня 1848 р.¹²⁾ нарікав: „Немало маємо тут трудів з Поляками, особливо з познаньскими, і з кількома так званими „Rusynami“, як наприклад Sieglewyszom і з Ruzynow, котрого остатного однак не хочемо за Русина узнавати, бо на Русинів, як найбільший враг повстає. Найуміркованьшим з тих, котрі

¹⁾ Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, урядник ц. к. суду.

²⁾ Делегований польською R. N., поміщик.

³⁾ Делегований польською R. N., поміщик.

⁴⁾ Делегований польською R. N. укінч. студ. філос., член „Руського Собору“, в памят. „Akademik ze Lwowa“.

⁵⁾ Мабуть делегований польською R. N.

⁶⁾ Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, поміщик, в памят. „z Galicyj cyrkułu stryjskiego“.

⁷⁾ Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, поміщик.

⁸⁾ Питомець I p. in C. R. convictu vien. (Schemat. un. ven. Cleri Dioec. gr. c. Premisliensis, 1848, ст. 181).

⁹⁾ Делегований польською R. N., член „Руського Собору“, поміщик.

¹⁰⁾ Подаю на підставі оригінального списку: „Szlankowie sekcyi Polskiej i Ruskiej“ із Архива Нар. ч. музею в Празі. Гинилевич подає число членів 73, а саме „20 Русинів, 20 заграничних Поляків, один Росіянин, а один пруський Шлезак, решта Поляки з нашого краю“ (Діло 1883, ч. 61). Крім числа Українців, інші числа невірні. З винятком Борисикевича і Ковальського, інші вписали ся в памятник по польськи.

¹¹⁾ Порівн. Moraczewski, op. cit., ст. 9. Хибно зачислений до Українців в Nar. Nov. ч. 53, і названий провідником Українців, Toužimský, op. cit., ст. 484).

¹²⁾ Діло, 1883, ч. 61.

тепер признають ся за Русинів, здає ми ся бути князь Сапега. Однак кромі него і всі решта Русини власну носимо кокарду, то єсть „золоте на синім полі, крім того славянськую три-кольороу: синю, червону і білу“. А. Заклинський згадує про сцену підчас повитання студентів і славянських гостей з Відня. Тоді промовив між іншими редактор „Gazet-и Narodow-oї“ Ян Добжанський. У своїй польській промові говорив іменем Галичини, вихвалюючи польський нарід як просвічений і хоробрий, не згадуючи при тім ні одним словом про український нарід, так як би в Галичині жили лиш одні Поляки, а Українців зовсім не було“. Се спонукало українських делегатів повитати гостей іменем галицьких Українців. „Вступивши на трибуну, — пише далі Заклинський“ — замітив я передовсім моему передбесідникови, що говорив іменем цілої Галичини, як би провінції чисто польської, а про український нарід, більшість населення краю, не згадав ні словом. Далі закинув я бесідникови грубе незнанне історії або злобну тенденцію укрита перед славянством наш нарід. Відтак представив я коротко історію нашого народа, наші колишні відносини до Поляків і теперішні незavidні відносини в Галичині. Вкінці поручив я наш триміліонний нарід братній дружбі всіх інших австрійських Славян“. Ту промову прийнято з задоволенням і оплесками¹⁾.

Не без значіння була вкінці і та обставина, що Українці говорили тільки по українськи. „На секції як і в інших наших бесідах, так з собов як і з інними Славянами навіть і з Поляками говоримо по руски, якож і наші новії, чи поверхнії Русини, яко то: Дзідушицкий, Стецкий, Поглодовский з нами принаймі тільки бесідують по руски“²⁾. Се дразнило Поляків³⁾. Та найяркійше зазначив ся польсько-український антагонізм підчас річевої дискусії.

Секції мали вести наради після програми й відповісти найперше на перше питанне, чи є за славянською федерацією і під якими услівями. Секції чеська і південно-славянська по живій і бурливій дискусії станули вкінці на австрославянським становищи. Та в польсько-українській секції, в якій рішаючий голос

¹⁾ А. Заклинський, *op. cit.*, ст. 54—56.

²⁾ Лист Гинилевича, *Діло*, 1883, ч. 62.

³⁾ Z pełnomocników rady ruskiej jako wyraźnie nieprzychylni Polakom występowali Borysikiewicz i Zakliński, zabierali na posiedzeniach głos zawsze w ruskim języku, choć daleko łatwiej było im mówić po polsku (Moraczewski, *op. cit.*, ст. 29).

мали. Поляки, програма найшла опозицію. Поляки занимали во-роже становище проти Німців, але ніколи проти Мадярів. Ви-ступити проти них по стороні південних Славян і Чехо-Словаків, значило посвятити польську програму програмі других австрій-ських Славян¹). Найбільшу однак опозицію стрінув серед Поля-ків австрославизм програми²). Ізза недостачі протоколів не можна подати ні дискусії, ні рішення. Можна тільки здогадувати ся, що польсько-українська секція програму відкинула. Щоби до-вести до якогонебудь порозуміння між секціями, а Полякам ли-шити вільне поле для дебат і постанов, поставив Лібельт вне-сок, щоби випрацьовано нову програму, будьто би для приско-рення рішень³). Секція внесок прийняла, а через те спинила дальші наради в інших секціях⁴). Внесок Лібельта обіймав три часті: 1) маніфест до народів Європи, 2) маніфест до монарха, 3) союз славянських народів⁵).

¹) Tobolka, op. cit., str. 116. Надмірний мадарафілізм закинув По-лякам дня 3 VI Годжа. „Dozór Genewsko-polski“ в привіті зїздові з 25 V 1848 радить стеретти ся царизму, а „braterskie z Madziarami skojarzyć związki“ (Архив Нар. ч. муз. в Празі).

²) Ibidem. Програма діло Чехів „którzy mieli zamiar podszycь sło-wiańszczyznę pod tytuł monarchii austryackiej“ (Moraczewski, op. cit., str. 13).

³) Тут пише, що „se vplyvem Liebeltovým a jiných neustupných nepřátel Rakouska mezi Polaky sjezd spustil drahy... čímž se stalo, že se pominula otázka v sekci české již vítězně rozhodnutá: mali se zachování celitosti rakouské vysloviti co zásada sjezdu“ (Lev hr. Thún, Úvahy o nynějších poměrech. Praha 1849, str. 83).

⁴) Tobolka, op. cit., str. 117.

⁵) Projekt obywatela Libelta. Przedmiotem zbioru sławiań-skiego będzie: 1) Wygotowanie manifestu do ludów Europejskich, który ma obejmować nasze zasady i nasze cele. 2) Wygotowanie manifestu do Jego c. k. Mości, które ma obejmować żądania ludów sławiańskich w Austrii. 3) Zawarcie sojuszu ludów sławiańskich i obmyślenie środ-ków dla popierania naszych zasad i naszych celów.

I. Manifest Europejski polegać ma na następujących zasadach: 1) Sławianie zgromadzeni na zjazd sławiański biorą za zasadę brater-stwo i miłość ludów między sobą do jakiegokolwiek szczepu lub ple-nienia należą. 2) Biorą powtórę za zasadę, aby odtąd żadna narodo-wość nad drugą nie panowała, ani nie przemagała na jej niekorzyść. 3. Biorą potrzebie za zasadę budować społeczności swoje na wolnościach i swobodach ludowych, albo już osiągnionych, albo jeszcze się osiągnąć mających, a mianowicie chcą, aby każda narodowość przyjęła, a) Wszechwładztwo ludu wypowiedające się w izbie prawodawczej jego reprezentantów pod jaką bądź formą rządu, o której tylko sam naród stanowić może, b) Wybory bezpośrednie, a prawo wybierania i wybie-

Внесок Лібельта прийнято в засаді більшістю голосів на великому зборі дня 5 червня і поручено зладженне маніфесту до народів Європи т. зв. дипломатичній комісії. Для опрацьовання другої і третьої точки внеску вибрано 8 VI дві спеціальні комісії. До третьої комісії увійшов теж Гинилевич. Внесок Лібельта, котрий перейшов кілька редакцій, із матеріалом дістали поодинокі секції дня 6 VI, щоби вже дня 7 VI могли прийти на вели-

ralności jak najmniej ograniczone, c) System dwóch izb, ale izba posłanników wybiera drugą izbę starostów ludu z liczby zasłużonych mężów w narodzie. a) wybiera tylko na pewną liczbę lat. d) Urządzenia gminne, a ztąd wybieralność wszystkich urzędników Administracyi, e) Uzbrojenie gminne w straże bezpieczeństwa wiejskie i miejskie z wybieranemi dowódcami w straże narodowe stałe i ruchome wszędzie. Wojsko zaś ma przysięgę składać na konstytucyę, f) Wolność druku publicznego mówienia i stowarzyszeń wszędzie zaprowadzić się mających, g) Prawo, że nikt nie może być uwiezioném, ani na własności uszkodzoném, tylko prawem przekonaném, h) zniesienie kary śmierci i kontskaty majątków, i) publiczne postępowanie i sady przysięgłych w sprawach karnych, k) szkoły płci objga będą publiczne i bezpłatne pod strażą i dyrekcją całego narodu. l) obok swobód religii i narodowości większości mieszkańców przypuszczenie do równych swobód i praw innych wyznań i innych narodowości, m) wolność handlu i przemysłu (перечеркнено), n) reformy społeczne mianowicie ku ulepszeniu stanu ludu roboczego. 3) Biorą początek za zasadę, że pojedyncze plemiona sław. dziś politycznie rozłącz. w jedno naród. plemię złąć się znowu muszą, a zatem że tylko czasowo w nienatur. swoim stosunku zostają. 4) Przyjmują popiäte za zasadę, że żadne parlam. niesławiańskie postanowien swoich plemionom sław. narzucać nie mogą. — Manifest ten wyrażać ma następujące cele. a) Rozpowszechnienie powyższych zasad po wszystkich plemionach sław. środkami dozwołonemi, b) Zbratanie wszystkich tych plemion na podstawie tych zasad, c) Sojusz jedności umysłowej sławiańskiej. d) Dążenie do jedności sojuszu handlowego, e) Federacya wszystkich plemion sław. w Austrii pod żadem panującej tamże dynastyi i dążenie do podobnych federacyj innych Sławian, f) Zawarte przymierze że nigdy jedno plemię sław. we federacyi przeciw drugiemu do walki występować nie będzie, ale że i owszem jedno plemię sław. drugiemu popieszczy na pomoc z wrogiem wewnętrznym, o ile będzie mogło. Protestacya przeciwko uciskom na pojedynczych plemionach sław. obecnie jeszcze dokonywanym i odezwa do wolnych ludów Europy, aby w imie świętej zasady wyzwalającej się narodowości owym uciskom koniec położyły, h) Wezwanie ludów Europy do utworzenia świętego przymierza ludów końcem załatwienia sporów między ludami na drodze pokoju i czuwania nad ich swobodami wspólnemi, aby krwawe wojny tak wewnętrzne jak zewnętrzne coraz niepodobniejszymi się stały.

II. Manifest do Jego c. k. Mości obejmować będzie następujące punkta: 1) zasady federacyi ludów sław. pod hasłem panującej dynastyi, 2) stosunek tej federacyi do innoszczepowych ludów pod żadem

кий збір зі своїми внесками¹⁾. Дискусія на великому зборі дня 7 VI не дала нічого конкретного, бо інтереси поодиноких народів стиралися за сильно. На ньому промовляв Заклинський, щоби найперше поодинокі секції виступили із своїми бажаннями, а відтак що-йно можна би дійти до спільного порозуміння. Борисикевич подав внесок, щоби Словаки дбали теж про угорських Русинів²⁾. Засідання із 7 VI признано інформаційним і рішено, щоби потреби славянських народів обговорено найперше на секціях³⁾.

Так як згідно з внеском Лібельта в маніфесті до монарха мали бути подані жадання поодиноких славянських народів, українські делегати виготовили начерк жадань українського народу і предложити його до прийняття українській комісії. Комісія одобрила всі точки, але як прийшла точка з домаганнем поділу Галичини на дві половини⁴⁾, с. є. на східну і західну або на українську і польську, з окремою адмі-

teżże dynastyi zostających, 3) żądania każdego ludu sław. w Austrii w szczególności, 4) wniosek, aby tułaczom współplemiennym, którym dotąd tylko obce narody gościnności ofiarowały gościnne granice ludów sław. w Austrii otwarte były.

III. Środki ku utrzymaniu i popieraniu powyższych zasad i celów: 1) Zjazd sław. dwa razy do roku odbywający się w Maju i Październiku coraz w innym sław. stołecznem mieście, 2) Komitet stały z trzech sekcji wysadzony dla przestrzegania i popierania spraw ogólnie i szczególnie sławiańskich, 3) Komitety po osobnych narodowościach, któreby się do komitetu stałego odnosiły. 4) upowszechnienie i przeprowadzenie ustaw przez zjazd sławiański przyjętych drogami dozwolonemi u ludów przez pisma i stowarzyszenia u rządów przez deputacye i adresy, 5) Komitet stały literacki dla całej Słowiańszczyzny mający reprezentować i utwierdzać umysłowe zjednoczenie wszystkich Sławian.

Przyjęta zasada używania środków publ. i prawnych a odrzucenia tajemn. i gwałtownych. Potęga tworzącej się jedności sław. ma być potęgą moralną, potęgą samej narodowości i tego posłannictwa dziejowego, które Bóg sam tej narodowości przeznaczył. Bóg wtenczas tylko Sławianie podejmą, gdy prawa ich ludzkie i boskie uznaniem nie zostaną i uciśnieni walczyć za nie będą zmuszeni". (Архив Нар. ч. музей в Празі).

¹⁾ Tobolka, op. cit., str. 129—131.

²⁾ Protokoll sezení širokého výboru dne 7 června 1848 (Архив Нар. ч. муз. в Празі).

³⁾ Tobolka, op. cit., str. 140.

⁴⁾ За поділою Галичини першу петицію подала Г. Р. Р. до цесаря дня 9 VI 1848, а другу до міністерства дня 17 VII 1848. (Подаяю за листом митропол. Михайла Левицького до Михайла Куземського з дня 19 VIII 1848. Український націон. музей у Львові).

ністрацією і окремими соймами, — шляхотська партія перелякала ся і ніяк не хотіла на те пристати, підносячи всякі можливі аргументи і представлення. Українці маючи більшість переголосували і сю точку вписано в протокол як прийняту. Коли про те рішення довідали ся Поляки, — записує далі Заклинський — піднесли страшну ворожнечу проти членів шляхотської делегації, а передовсім проти голови комісії, князя Сапіги, за те, що позволив вести в комісії дискусію над поділом Галичини і навіть рішити того роду проєкт. Деякі польські фанатики грозили за те кн. Сапізі смертю. Переляканий Сапіга просив українських делегатів як-небудь змінити ту точку. Вони, бажаючи удержати в петиції інші точки, змінили постанову в той спосіб, що рішення питання про поділ Галичини віддано краєвому соймови¹⁾.

Засідання польсько-української секції стали вельми бурливі²⁾. Учасник зїзду і член секції Хоєцький пише, що „trudno nam zamilczeć o ciężkich przeprawach jakie polski oddział zjazdu miał do przebycia z galicyjskimi Rusinami. Członkowie ruscy, z początku zaraz wystąpili jako wyobraziciele odrębnego całkiem od Polaków narodu, tych ostatnich mianowali sąsiadami i domagali się podzielenia Galicyi na dwie niezależne jedna od drugiej narodowości, polską i ruską; żądania swoje opierali na prawach każdego plemienia do samoistnego bytu... Zła wiara kilku członków ruskiego plemienia, którzy przybyli na zjazd więcej dla rozdławiania aniżeli dla zgody, przyczyniła się do nader drażliwego postawienia kwestji“³⁾. В іншому місці говорить про „zgrzytliwy dźwięk, jakim pewna część członków ruskiego plemienia zakłóciła obrady części polskiej“⁴⁾.

Не маючи протоколів, не можемо на жаль сказати докладно, хто і як поборював у секції жадання українських делегатів. Можна одначе сказати з цілою певністю, що в боротьбі з житєвими потребами українського народу ужито тих самих метод і аргументів, що їх до переситу уживано в Галичині і в пресі.

Найзавзятійшим речником проти українських домагань був Каспер Ценглевич⁵⁾. Йому теж головну заслугу з того згляду при-

1) Записки А. Заклинського. *op. cit.*, ст. 53—54.

2) *Dopis Fialkūv Burianovi 26 VI 1848, Čenský F.*: Z dob našeho probuzení, Пр. 1875, ст. 199—200. (Тоболка, *op. cit.*, ст. 145).

3) Chojecki. *op. cit.*, ст. 322.

4) *Idem*, ст. 324.

5) Порівн. Іван Фравко, *Зоря* 1884, ч. 4 і *Житє і Слово* I, ст. 397.

писують згідно Морачевський і Хоєцький. „W odpowiedzi na podstępne żądania Rusinów, wypadaloby dla dostatecznego zarazem wyświecenia całej kwestji, dosłownie przytoczyć mowę mianą w tej mierze przez jednego z ich spółplemieńców, członka zjazdu Cieglewicza, po którą wszelako gwoli rozmiarowi naszej pracy musimy odesłać ciekawych czytelników do archiwów pragskiego zebrania; z mowy tej przekonalibyśmy się o prawdziwym w Galicyi stanowisku kwestji ruskiej, opartej na pojęciu wolności, na gorącej miłości do ludu, na dobrej wierze¹⁾).

Велика шкода, що промова Ценглевича доси перед світом закрыта. Та в приближенню можемо з нею познайомити ся. Морачевський пише, що „мęczennik wolności“ Ценглевич, „w mowie swęj bardzo śmiałej a opartęj na znajomości dziejów, rozwinał ściśle złączenie interesów ruskich z polskimi tak przez historyę, jak przez widoki na przyszłość. Wyłożył wpływ carski na Rusinów galicyjskich, zabiegi Stadiona, a głównie biskupa Jachimowicza za ową katedrę przemyską; kunsztowne utworzenie rady ruskiej, nietając, że równie ona jak jej reprezentanci są prostymi ajentami stadionowskimi, jedni z wiedzą, drudzy bez nięj“. Безперечно за Ценглевичом говорить Морачевський, що „spór był po części carski, po części stadionowski, a zawsze nieuzasadniony“²⁾. Як що слова Хоєцького не являють ся ремінісценцією промови Ценглевича, що зробила на нього велике вражінне, то в кождім разі будуть інтересним причинком до тої дискусії. „Od 500 lat plemię ruskie na ziemi galicyjskiej żyło w tak ścisłym spojeniu z polskiem, że historja nigdzie niepokazuje nam śladów szczepowej niechęci lub wyłącznych celów obu spółosiadłych rodzin“. Українська шляхта проводила на соймах, займала в Польщі найвищі гідности, а український нарід був так само поневолений як польський. „Dziś, gdy rozbudziły się narodowoście, których zawsze i wszędzie jedynym warunkiem bytu jest wola ludu, Rusini także mogli zażądać swoich praw, mogli poczuć się narodem i dopomnieć o uznanie go przed światem; ale w takim razie pytamy, ktoż się o te prawa dopominał“? Не шляхта, якій ані в гадці випирати ся справи окупленої віковою посвятою, не нарід, якому ходить тільки о права людські і суспільні, „ale pewna część klasy ruchomej, pośredniej, wyzyskującej łatwowierność ludu i żyjącej jego kosztem, a która to w Polsce od wieków szukała przedewszystkiem

¹⁾ Chojecki, op. cit., str. 323—324.

²⁾ Moraczewski. op. cit., str. 31.

własnego zysku i służyła stronie takowy jej zapewniającej“. Елемент український на Волині, Поділю і Україні становить „narodowość“, в Галичині є тільки „narodowostka“. Народи складаються з різних елементів і відділяти ті елементи значило би тільки, що відділяти атоми міді й цини мосяжної статуї. „Wręście, jeżeli chodziło o szkoły dla ludu, należało zaprowadzić je w właściwym mu narzeczu, ale co się tyczy wywołania odrębnej narodowości o jaką dopominali się członkowie ruscy, którzy nieumieli nawet używać swego narzecza. takowe w dzisiejszej chwili, było jedynie wyostrzeniem w Galicji przeciw Polsce wrażej broni, którą obecnie chwytала Austrja, w stosownej zaś porze byłby ujął Cesarz Mikołaj“. З рештою рішаючий голос у тій справі має тільки нарід, але „przemawiający w czystości sumnienia nie zaś podbechtywany przez popleczników systemu austrjackiego, nienawistnego i przeciwnego prawdziwym pojęciom wolności a tem samem przyszłym celom Słowiańszczyzny“¹⁾.

Жаль, що ні Заклинський, ні Гинилевич не згадали, хто і як промовляв з української сторони. По словам Морачевського Борисикевич „niechcąc odstąpić od tego, aby Galicya została w rządzie podzieloną na polską i ruską, ubolewając że Polacy wyborni we wszystkich stosunkach, sprawiedliwi względem każdego, tylko nie względem Rusinów, jak gdyby Polacy mieli rząd własny i knuta przeciw podbitym ludom używali, starał się pokątnie u Czechów o pośrednictwo“²⁾. Становище Українців було дуже важке³⁾, та мимо того вони завзято боронили своїх інтересів, так як завзято Поляки стояли при своїм. Між Українцями і Поляками взяли ся посередничити Чехи. Чи се стало ся на просьбу Українців, чи Поляків, сказати трудно. Найправдоподібніше, зробили се Чехи по власній ініціативі⁴⁾. Морачевський пише, що Чехи добре познайомлені з галицькими відносинами, розмовляли з другими „Rusinami“, що прибули на конгрес, а вміючи оцінити

¹⁾ Chojecki, op. cit., str. 322—23. В часоп. „Rada narodowa“ ч. 47 приписувано неуступчивість Українців інтригам Туна, котрий часто просив українських делегатів до себе.

²⁾ Moraczewski, op. cit., str. 30.

³⁾ Вони були в значній меншості. „Mieli atoli do swęj dyspozycyi tylko cztery czy pięć głosów od kandydatów ruskiej theologii, kiedy Rusinów niechcących żadnego oddzielania się od Polaków było przeszło dwudziestu. (Moraczewski, op. cit., str. 30).“

⁴⁾ Попівн. Tobolka, op. cit., str. 145. „A Rusini byli by bojem proti Polákům vyplnili hojně schůzi, kdyby nebyli se Česi do sporu přihlásili jako prostředníci.“

стан річи, були тої думки, що поділ Галичини на польську і українську був би неприродний, бо ріжниця між народностями за дрібна, а мови дуже подібні, що релігія різнити тепер людей вже не може. В приватних розмовах мали Чехи заявити, що такий поділ міг би вийти тільки з ухвали німецьких бюрократів¹⁾. Не вдаючи ся в оцінку віродостойности приватних розмов, думаю, що офіційальне становище чеських посередників було зовсім инше і з того огляду відмовляю віродостойности словам Морачевського. Воно було инше саме тому, що ті, котрі посередничили, аж надто добре знали відносини в Галичині.

Перш усього Чехи мали достаточні інформації про те, що на зїзді єдиними і справжніми представниками українського народа в Галичині були делегати Г. Р. Р.²⁾ Про сучасні польсько-українські відносини в Галичині і про акцію Українців та Поляків були знаменито поінформовані дописями з Галичини до чеської преси³⁾, та приватними листами⁴⁾. Хоч імена посередників

1) Moraczewski, op. cit. str. 30.

2) Такими інформаціями були: 1) лист Стадіона до Туна. 2) лист Яхіма до Запа з 21 V 1848, де він писав: „List tento posílám po P. Borisikévičovi vyslanci Rusínův k našému slovanskému sněmu, ježž Vy bez toho již osobně znáte, pročž Vám netřeba více o něm psáti, nežli že jsouc místopraesidentem rusínského národního výboru byl po celý ten čas i duchem jeho. Společníci jeho jsou ze Lvova P. Zaklinski, ruský alumnus 4-ho roku, ježž poslán jest na zvláštní žádost celého alumnátu, aby i tento zastoupen byl. Jest to muž rozumem daleko nad svůj (vík) postavený a snad nejskvělejší naděje Rusínův. Jako spolu — úd národní rady vynikal mezi všemi. Třetí úd výslanství má se připojiti v Přemysle. Jest to Dr. bohoslovi a kanovník Ginilevič, znamenitý nevšední učení svou. Rusini jsou, jak jsme jich právě znali, vždy věrni spojenci naši, o čemž se bohdá Čechové brzo přesvědčejí. Ale Poláci, Poláci! těch to k nám netáhne, ani k druhým Slovanům, jejich nynější spojenci, dej Bože abychom se mylili. Просить познати укр. делегатів з усіми знаменитими Чехами і иншими Славянами. (Нар. ч. музеї в Празі, копія в мене).

3) Головно до „Národních Novin“.

4) Про знаменитий інформаційний лист Івана Бірецького до Запа ми вже згадували.

Якім у листі до Паляцького з 16 V 1848, остерігаючи зїзд перед Пеляками, писав далі, що у Поляків „první místo zaujíma „navrácení samostatné Polsky v davnych granicach“, t j. spolu s národem rusínským, který podmanivše utiskovali a ještě dále utiskovati chtějí. Z té příčiny jim ani Vaše nebeská vzájemnost nemůže chutnati, neboť ona zamýšlí pravdivou rovnost mezi národy, kterou oni sice ústy vychvalují,

нам незнані, то з усякою правдоподібністю можна прийняти, що були ними Шафарик і Зап, а може ще Паляцький¹⁾ і Ковбек²⁾. Шафарик найбільше компетентний і загально високо цінений знавць славянської історії і літератури, зовсім добре орієнтувався як в історичних, етнографічних і язикових відносинах обох народів, так і в культурних та політичних українських змаганнях в 19 віці. До найменших подробиць були йому звісні сучасні настрої і стремління Поляків, що засвідчують його записки і переписка. А вжеж найбільшим знавцем польсько-українських відносин був Карло В. Зап, ширий приятель української свідомої молодезі 30—40 рр., критичний обсерватор відносин у Галичині³⁾, незвичайно прихильний до українського національного відродження. Що смішною й перфідною мусіла видати ся тим людям науки ціла польська аргументація, в тім не можна й сумнівати ся. В кождім разі перед їх авторитетом і під силою аргу-

v srdci svém ale rovně tak nenávidějí jako přerjatá strana Čecho-Němců“ (Краєв. архив в Празі, копія в мене).

¹⁾ Познайомлений з історією славянських народів. Чуйний політик здавав собі добре справу із польсько-українського непорозуміння, його причин і цілей.

²⁾ Близько шість літ прожив у Галичині (1831—37). Приятель Маркіяна Шашкевича. Знайомий з Головацьким і Вагилевчем. Високо цінить українську мову і народну поезію.

³⁾ Зслідом тої обсервації є його „Cesty a procházky po Halické zemi“, Прага 1844. Він знає з історії, як Поляки працювали над пониженням української народности, і як мову найстарших літературних пам'яток загнали під стріху бідного хлопа (ст. 42). Польські пани проти української школи і освіти народа (ст. 57—58). Польська польовізаційна система (ст. 111—12). Переслідування української церкви і народности (ст. 85—87). Се видання стягнуло на автора ворожечу і жалоби Поляків.

Інтересно, як глядів Зап еще в 1844 р. на найсильніший висунений тепер Поляками проти домагань Українців аргумент. Даючи оцінку книжки: „Album na korzyšć pogorzelsów“ вид. 1844 р. Йос. гр. Дуніи-Борковським писав: „S podivením čítáme v něm, že Rusíni ve východním Halíci usedlí nejsou Rusinami nýbrž Poláky a že polským nářečím mluvi. Ti se asi podivili, když to četli! Psal — li tak spisovatel z vlastenectví, tedy se musíme divítí, jaká to jest podobnost tohoto druhu vlastenectví polského k dobývavému vlastenectví maďarskému. Národ maloruský počítá 12 millionův; jsou li to ale jen sami Poláci jak o tom p. spisovatel nepochybuje, tedy přidejme je k těm 9. millionům Polákův, to bude dohromady číniti 21 millionův; jaký to veliký národ? Přitom se p. spisovatel neostýchá číniti p. Šafaříkovi pobočné výčítky, že on take tak nepočítal, a Rusíny od Polákův rozděloval. Difficile est satyram non scribere. (Květy v Praze 1844, ч. 31).

ментів опертих на правді і справедливости Поляки мусли скорити ся. Чеське становище в українсько-польському спорі схарактеризоване Гинилевичем: „Чехи здаються досить нашій справі прихильні бути, як єм тоє міг повзяти з уст Паляцкоґо, Шафарика й інших знакомитших мужів того народу“¹⁾. Характеристичне виясненне сеї прихильности дав львівський „Postęp“²⁾.

Гадаю, що у сьому спорі Українці найшли ще одного союзника в особі Михайла Бакуніна. На се вказувала би симпатія, з якою Бакунін відніс ся до Івана Борисикевича³⁾, та гуманні й справедливі ідеї, що покладені в основу його програми славянської політики: „Principes fondamentals de la nouvelle politique slave“. Арабажін є тої думки, що „уступки Поляковъ вызванн्या сильнымъ давленіемъ со стороны Бакунина“⁴⁾. На тодішні погляди Бакуніна кидають до певної міри світло його погляди з 60-х років. „Руссинское население — писав Бакунін — Бѣлоруссії, Литвы и Галиціи соединится, съ кѣмъ захочеть, и никто не можетъ теперь опредѣлить его будущую судьбу. Мнѣ кажется всего вѣрнѣе и желательнѣе чтобъ они образовали вначалѣ съ Малороссіей, отдѣльную національную федерацію независимую отъ Великороссіи и Польши“ (Историческое развитие Интернационала, 1863, ч. 1, ст. 350)⁵⁾. В програмі для органу „Gmüna“ видаваного в Цюриху „Towarzystwo-m socyalistyczn-im polsk-im“ подав Бакунін в § 5: „Противники всякого панства (государства), мы разумѣется отвергаемъ такъ называемыя историческія права и границы. Для насъ Польша начинается и существуетъ дѣйствительно только тамъ, гдѣ чернорабочіе люди сознають себя и хотятъ быть Поляками, и кончается тамъ, гдѣ,

1) Лист Гинилевича. „Діло“ 1883, ч. 62.

2) Из грубо еґотистичного становища дивити ся чеська політика „z radością na budzącą się narodowość ruską i potakuje skrycie tym, co nad oderwaniem się Rusi od Polski pracują. Ale wyznawcom tej polityki nie chodzi o Ruś samoistną, ale o Ruś przyjmującą wpływ czeski. Ztąd ściśle porozumienie się z tymi, co u nas znani są ze swego odszczerpięstwa od sprawy wspólnej naszej ojczyzny, ztąd wyszczególnienie osób, będących stronnikami tej partyi. (ч. 23, 10 VI).

3) Іван Франко: „Основи нової славянської політики Бакуніна“ ЗНТ. т. 109, ст. 155—6.

4) Энциклопедическій словарь том VIIa, ст. 916 „Галицко-руское литературно-общественное движение.

5) Киевская Старина 1906, март, ст. 363.

отвергая особый польскій союзъ, они хотятъ быть вольными членами другихъ народныхъ союзовъ“¹⁾).

Поляки, видячи, що із своєю крутою аргументацією не устоять ся, не так із сорому як радше із обережності, щоби перед чужими не відслонювати до нага своєї душі, уступили і згодили ся на уміщення в маніфесті до монарха ось яких домагань галицьких Українців. В оригіналі: „*Żądania Rusinów w Galicyi*“²⁾. § 1. Stosownie do większości ludności Polskiej lub Ruskiej w każdym obwodzie ma być mowa polska albo ruska mową urzędową; zastrzyga się zaś dla wszystkich urzędów gminnych i miejskich używanie języka miejscowego przeważającej ludności ale każdemu krajowcowi zastrzega się wolność używania języka polskiego lub ruskiego w każdej styczności z władzą, która w tymże samym języku odpowiedzie udzielać będzie. Każdy krajowiec bez różnicy narodowości ma prawo do urzędu; domagamy się jednak stosunkowego uwzględnienia narodowości przy obsadzeniu urzędów nie przez lud obieranych. W okolicach mieszanej narodowości urzędnik posiadać ma biegłość obu języków. § 2. W gminach szkółki parafialne, trywialne i normalne — w języku przyważającej ludności, mięszosci atoli zostawia się prawo mieć szkoły dla swojej narodowości. W całym kraju w 3-iej klassie normalnej ma być wykładany język polski w szkołach ruskich, język ruski w szkołach polskich. Gymnazyia będą dla narodowości ruskiej i polskiej osobne. Tworzenie ich i liczba zależy będzie od potrzeby zgłaszającej się do nauki młodzieży jednej lub drugiej narodowości. W każdym gymnazium literatura obydwóch języków wykładaną będzie. Na liceach i wszechnicach dozwołony wykład w każdym języku. § 3. Gwardyia narodowa Galicyjska w tych miejscach gdzie będzie organizowaną tak jak większością głosów obiera swoich naczelników równie stanowić będzie o używaniu komendy ruskiej lub polskiej. Jako oznakę nosić będzie herby obu narodowości obok siebie. § 4. Cały kraj ma wspólną centralną władzę, która to z władzami Ruskimi po rusku z polskimi zaś po polsku korespondować będzie. Sejm wspólny złożony z posłów wybranych według zasady jaka ustanowiona będzie. Na Sejmie zastrzega się wolność używania języka ruskiego lub polskiego. Uchwały i rozporządzenia sejmowe i rządowe wydawane będą

¹⁾ М. Бакунинъ и русскіе прогрессисты 60-хъ годовъ въ вопросѣ о польско-украинскихъ отношеніяхъ (Кіев. Стар. 1906, март, ст. 364).

²⁾ Оригінал в Архиві Нар. ч. музея в Празі, копія була печатана в „Ділі“ 1883, ч. 61.

w obu językach. § 5. Zrównanie wszystkich obrządków w kraju co do praw tudzież ich duchowienstwa tak co do godności iak i kongreg. § 6. Konstytucya orzec ma jak najwyraźniej zupełną między Polakami i Rusinami równość wszystkich uprawnień humanitarnych politycznych i wyznawczych jaką za sobą pociąga' świętość i nieetykalność każdej z narodowości w Galicyi reprezentowanych. § 7. Uznanie potrzeby i czasu podziału Galicyi na dwa osobne okręgi administracyjne, jest rzeczą sejmu ustawodawczego. W Pradze dnia 7 czerwca 1848. Leon Sapieha, Григорій Гинилевич, Jwan Borysikiewicz, Antoni Zygmunt Helcel, x. Szczęsny Buchwald, Jozef Midowicz, Karol Malisz, Zakliński Alexy, Zenon Pogłódowski, Ludwik Stecki, Maurycy Kraiński, Jerzy Lubomirski, jako przewodniczący komissyi“.

Отсі точки польсько-української угоди мали властиво чисто теоретичне значінне. Се й було теж причиною, що Поляки їх підписали. Практичне значінне могли вони досягнути тільки в дорозі закону. Теоретичність угоди виходить тим яснійше, що секція станула рівночасно на становищи відірвання Галичини. Спільно від Поляків і Українців мало увійти в маніфест до монарха домаганне автономії і самоуправи Галичини, як кроку до відбудови Польщі в історичних границях¹⁾.

Та всеж таки ся угода означала побіду української делегації. Нею завдали Поляки брехню цілій своїй аргументації і признали, що Галичина се край не виключно польський, що живе у ній нарід український, який має ті самі права до національного і політичного розвитку, що й нарід польський.

V.

Постанови зїзду.

Домаганя угорських Українців і Словаків. — Гр. кат. богослуженне. — Маніфест до європейських народів. — Адреса до цїсаря. — Проект федерації австрійських Славян. — Революційна буря перериває зїзд.

Згідно із внеском Борисикевича²⁾ домагання Словаків і угорських Українців були обняті спільною петицією. Ось вона в перекладі:

¹⁾ Tobolka, op. cit. st. 148.

²⁾ Г. Р. Р. задумала акцію в справі злуки угорської України з галицькою і в тій справі писала до митрополита Левицького з дня 20 IV 1849 (Укр. нац. музей у Львові.) Всеж таки ся обставина, що Борисикевич перший обізвав ся теж і за угорськими Українцями, засвідчує ширину його політичного і національного світогляду.

Славянський сойм у Празі домагасть ся, щоби устав гнет-народу словацького і українського, висказує гнетением Мадярами Словакам і Українцям своє співчуттє, і домагасть ся, щоби ті народи осягнули те, що ось тут подають, а саме: 1) щоби Словаки і Українці були признані Мадярами за нарід і щоби в соймі мали рівні з ними права; 2) щоби мали свої національні сойми з окремою постійною словацькою і українською комісією, яка мала би право і обовязок чувати над народними словацько-українськими правами. Та комісія скликувала би національний сойм і мала би право відкидати усї прикази центрального угорського міністерства, які були би небезпечні для словацько-української народности; 3) щоби могли закладати народні школи як елементарні так реальні, міські, заведення дієцезіяльні і заведення образования учителїв, заведення наукові вищі, як гімназії, ліцеї, академії, політехніку і один університет. Язиком науки має бути словацько-український; свобода науки і національного виховання; 4) на краєві кошти мають бути установлені катедри мови слов.-укр. для Мадярів, а мадярської для Словаків і Українців; 5) щоби всі народи на Угорщині були собі рівні, а ніякий пануючий; 6) зараз увільнити з вязниць тих Словаків і Українців, що боронили своїх народних прав, щоби на будуче не вільно було нікого вязнити за оборону прав народа словацького або українського, ані обжаловувати за підбурювання, як хто промовляв до свого народу; 7) щоби не зақазувано Словакам і Українцям закладати і удержувати товариства підмоги розвитку національного життя і щоби Словаки та Українці мали ті самі права стоваришень, що і Мадяри¹⁾.

Починаючи з 7 червня в секціях і комісіях підготовлювано матеріал і працювано над виготовленнем маніфесту до європейських народів, петиції до монарха й нарису будучої славянської федерації. Дня 11 червня відправив о. д-р Гинилевич богослуженне, на яке запрошено повідомленнем²⁾ в українській мові „усіх зібраних в Празі Славян“. Дня 12 червня прочитано і прийнято маніфест до європейських народів, випрацьований дипломатичною комісією, а властиво Паляцьким на підставі внесків Заха, Лібельта і Бакунїна³⁾ При тій нагоді зазначую, що

¹⁾ Петиція зрєдагована Гурбаном, прийнята на чеській секції 7 VI (Архив Нар. ч. музея).

²⁾ Воно заховало ся в Архиві Нар. ч. музея в Празі. На богослуженню співав хор академиків з Відня (Гинилевич, Дїло 1883, ч. 62).

³⁾ Historická zpráva, op. cit., ст. 11.

між „проектом“ Лібельта“ і „основами“ Бакуніна заходить деяка подібність. Для прикладу вкажу, що точки 1 і 2 із *Principes fondamentaux de la nouvelle politique slave* відповідають § 1 і 2 засад європ. маніфесту „проекту“. Точки 3, 5, 7, 8 із *Bases d'une alliance slave*, відповідають євр. ман. § 4 b, 4, 4 f і т. д. Не беруся пояснювати сеї подібности; можливо, що вона случайна, але не виключене й те, що Лібельт користувався Бакуніном. Маніфест¹⁾ був першим а заразом і останнім готовим ділом, що вийшло від повного зїзду. Що доторкається до другого акту, себто

¹⁾ Подаю основні дужки маніфесту. Зїзд Славян, се незвычайна подія як в Європі так серед самих Славян. Перший раз в історії зійшлися разом в далеких краях. Ми порозумілися мовою 80 мільонів, гармонійним ударом наших сердець і згідністю наших духовних інтересів. Правда і щирість каже нам виявити перед світом, чого ми бажали і які були засади наших парад. Славяни бажать волі, як найсвятішого права чоловіка для себе і для кожного. Осуджуємо всяке панування сили, відкидаємо привилеї і політичні становища різниці, жадаємо безумовної рівности перед правом, і однакової міри в правах і обовязках для кожного. Воля, рівність і братерство усіх горожан, се наше гасло як перед віками так і тепер. Не менше святій ніж чоловік в його природних правах є для нас народ. Природа не знає народів досконалих і недосконалих, не покликана одного панувати над другим. Ми не хочемо мести за наші колишні кривди і подаємо братню руку усім сусіднім народам, що так як ми готові узнати і боронити повну рівноправність усіх народів без огляду на їх політичну силу і чисельність. Осуджуємо всяку політику, що трактує землі й народи як товар, що своєвільно їх забирає, міняє й ділить без огляду на племя, мову, обичаї й звичаї народів, без уваги на їх природний звязок і управлену самостійність. З огляду на се, що держава мусить тепер опирати ся на зовсім нових основах, подали ми внесок австрійському цісареві змінити державу у звязок рівноправних народів. В таким звязку бачимо не тільки спасення нас самих, але і свободи, освіти і людства взагалі, і сподіємося, що Європа нам радо pomoже його здійснити. На всякий случай ми готові усіми способами добути собі в державі тих самих прав, що їх мають Німці і Мадяри. Наші вороги налякали Європу маревом політичного панславизму, а се в дійсности справедливність. І тому протестуємо проти повзавлення Поляків самостійности і жадаємо направи того старого гріха, протестуємо проти роздирання познанської землі, проти винародовлення Славян в Луїжцях, Познані й Црусав, визнаємо угорське міністерство. Щоби безпovolочно залишило свою нелюдяну й насильну політику зглядом Сербів, Хорватів, Словаків і Українців, та щоби забезпечено їм народні права. Воля зробить народи справедливійшими, бо кривда і васильство приносять ганьбу не тому, що їх зазнає, а тому, що їх допускається. Внесимо се на загальний європ. конгрес народів для вирівняння усіх міжнародних питань, в переконанню, що вільні народи легше порозуміють ся, як платні дипломати. В імя волі, рівности і братерства усіх народів. (Примірник в Архиві Нар. ч. муз. в Празі).

петиції, зглядно адреси до монарха, то вона була майже готова. Усі народи сформулювали свої домагання, недоставало їй тільки форми. Викінчено її ще в першій половині червня як „Adresse oder Petition des Slavencogresses in Prag an Seine k. k. Majestät“¹⁾). У ній проєктуєть ся федеративний устрій рівноправних народів Австрії. Домагання Українців в Галичині і Угорщині увійшли в петицію в цілості. Крім того від населення Галичини польської і української народности поставлено домагання тих самих прав, що їх мали Чехи, відповідальної адміністрації, скликання конституючого сойму і такого виборного права, щоби сойм був справжньою репрезентацією обох галицьких народностей. Декрети з 9 і 19 мая не достаточні, тому наряд польський і український домагають ся певної гарантії їх народности в школі й урядї. Домагають ся заступлення урядників, що не знають краєвих мов, такими, що їх знають і тішать ся довірем краю.

Третім актом мала бути федерація славянських народів для забезпечення народности і національних прав там, де вже їх мали, а для здобуття там, де їх не мали. Проєктів федерації подано на зїзд кілька²⁾, але, на жаль не зберіг ся ні один³⁾). Проєктів Лібелята і Бакуніна не прийнято, бо обіймали й неавстрійських Славян. Не прийнято теж проєкту Заха, що обіймав усі народи Австрії. Зїзд не почував себе покликаним ні до одного ні до другого⁴⁾). Любомірський подав засади звязку австрійських Славян на основі конституційних свобід. Окрема комісія мала 12 червня вже готовий начерк федерації, та він не прийшов вже під дискусію зїзду. Після нього проєкт зїзду мали затвердити сойми в Чехії, Моравії, Галичині, Хорватії і т. д., мав урядувати постійний комітет, котрий мав подбати, щоби видавано славянський журнал, зложено славянську бібліотеку, славянську Академію наук і т. и.⁵⁾). Народи зїзду перервала дня 12 червня революційна буря. Славянські гості дістали приказ безпроволочно виїхати з Праги. Проти Поляків ужито насилля. Деяких арештовано. Деяких силоміць вивезено з Праги. Так поступлено між іншими і з Любомірським⁶⁾). Сучасні урядові

1) Примірник в Архиві Нар. ч. музея в Празі.

2) Historická zpráva, op. cit., стр. 12.

3) Tobolka, op. cit., стр. 159.

4) Historická zpráva, op. cit., стр. 12. 5) Ibidem.

6) Порівн. лист Любомірського до Шафарика з Дрезна 23 VI 1848 (Архив Нар. ч. муз., копія в мене).

доходження звязали революцію із революційною пропагандою польських емісарів, між котрими були й члени зїзду¹). Та се питання не входить в обсяг моєї студії і я його поминаю.

VI.

Значінне зїзду.

Значінне загально славянське. — Польські погляди на значінне зїзду. — Значінне зїзду для Українців. — Угода свисток паперу. — Польська агресивність проти Українців. — Лист Я. Головацького. — Чесько-українське зближення. — Українське питання перед форум Європи. — Значінне зїзду для української національної свідомости. — Лист Гвишлевича з Праги. — Становище української делегації.

Коли приходиться ся говорити про значінне славянського зїзду, то треба оцінювати його із становища загально славянських інтересів і інтересів українського народу.

Славянський зїзд був першим в історії проявом збратання славянських народів, котрі відчули не тільки племінне спорідненне, але й деяку спільність своїх духових і політичних інтересів. Коли зїзд мусів розійти ся, Шафарик заплакав. Його плач прирівнюють до плачу пророка Єремїї²). І вірно. Подібний прояв доси в історії не повторив ся.

Зїзд був поважною манїфестацією проти гнету і безправа доконуваного над славянськими народами, був грізним memento для ворогів славянства. Він показав, що славянські народи доросли і домагають ся тих самих людських прав, що й інші народи, що так само їм дорогі революційні кличі рівности, волї і братерства.

Реальних наслідків за зїздом нема майже ніяких³). Не здійснили ся бажання ні звязку європейських народів, ні федерації між австрійськими Славянами, ні перетворення Австрії у звязок рівноправних народів. Більш ідеальне й хвилеве було теж поладнанне славянських спорів. Поляки приписували зїздови велике історичне значінне в тім, що злучив усіх західних Славян і поставив їх проти східних⁴), що відтяв від інших

¹) Порівн. *Národní Noviny* 1848, ч. 71 і „*Die Prager Juni — Ereignisse in der Pfingstwoche d. J. 1848, II. Aufl. Wien 1849.*“

²) *Tobolka*, op. cit., ст. 165.

³) Зїзд по словам Хоєцького „zgodnie z istotą składających go żywiołów, w każdym razie musiał pozostać bezplodnym, (op. cit., ст. 27).“

⁴) *Moraczewski*, op. cit., ст. 42.

Славян Росію і зєдинив Поляків і Чехів, що признають кожду народність і бажають справедливости між народами¹⁾. Зізд справив по їх думці похибку Казимира В., бо пізнав, що Галичинна тільки якийсь час може належати до задуманої австро-славянської федерації і має злучити ся з Польщею, так само і Шлезк²⁾. Що доторкаєть ся відносин польсько-українських, писало ся, що Українці переконали ся на зїзді про добру волю Поляків, що через списанне точок угоди сердечно побратали ся з Поляками, а Поляки зискали сильного союзника для будучого спільного відродження, (с. є. привернення давної річи посполитої, на иншому місці). „Trudność więc i intrygi rządowych figur zamiast osłabić dążenia Polaków, dodały im jeszcze nowej siły“³⁾. Погляди, по мойому, пересадні. Славянський зїзд не мав для польської суспільности не то що реального, а навіть морального значіння. Недовго по славянськїм зїзді польська політика звязала ся з Мадярами проти і на шкоду інтересів славянських народів⁴⁾

Якеж значінне мав зїзд для інтересів українського народа? Найважнійший акт „угоди“ не мав ніяких конкретних наслідків і показав ся свистком паперу. Польська акція йшла як раз проти точок „угоди“. Безпосередно по зїзді польська публична опінія домагала ся реорганізації й цілковитого відлучення Галичини, як першого ступіня до будучої відбудови історичної Польщі, підчеркуючи, що голосувати за федерацією значило би зрадити польський нарід⁵⁾. Від намісника Залеського домагано ся рішучо, щоби остаточно завів польську мову в урядах, школах і в громадських радах. „My musimy raz

1) Idem, ст. 48.

2) Gazeta powszechna, Львів 1848, ч. 16.

3) Rada narodowa, Львів 1848, ч. 47.

4) Порівн. лист Запа до Я. Головацького з 12 XI 1848. „Не сумніваю ся, що Українці добре зрозуміли теперішню чеську політику. Поляки самі вийшли із нашого звязку. Vidim, že budeme muset Poláky jejich osudu zanechat, od jaktě živa se chytali politiky nejhoupější a neškodlivější, teď je šilenost tak dalece porvala, že se stávají zdrádceni nejsvětější slovanské věci svobody“. (Коресп. Я. Г-го, оп. cit., ст. 308. — Лист К. Влопського до Я. Головацького з 16 XI 1848. Поляки злучили ся з Мадярами, щоби „сотворити республіку Мадяреку съ подвладними землями и Полеку съ подвладними Руснами“ (Коресп. Я. Г-го, оп. cit., ст. 310). — Лист І. Бориспекевича з 18 XI 1848 до редактора „Зор-і“ : „З Ляхами — зорвалсьємо — доки політика их буде противна интересом Австрійских славян“. (Коресп. Я. Г-го, оп. cit., ст. 314).

5) Rada narodowa, 1848, ч. 50.

mieć szkoły pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia polskie; uniwersytet polski¹⁾). Поділ Галичини поборювали Поляки в Державній Раді, підшиваючи ся (між іншими Земляковський) під українську народність²⁾). Агресивність польська зглядом Українців не ослабла по зїзді ні трохи, не змінила ся боротьба з українськими домаганнями ні в методах, ні в аргументах, мимо знаменитої й розумної статті в „Postępi“ ч. 22, з 8 VI, де автор відповідаючи на статтю Цибульського в D. N. ч. 55 писав, що Українці виступають проти памяток польської минувшини, проти історії, шляхоцької Польщі, проти всього що могло би завернути поступ: „Rusini boją się Polski dawnej, szlacheckiej, gdy tymczasem czciciele Polski szlacheckiej występują do Rusinów jako apostołowie jedności i zgody wmawiając w lud dawne świetne czasy, które są dla niego czystą abstrakcją, albo cierpkim wspomnieniem“. Демократичної Польщі укр. нарід ще не знає. Він жадає своєї народности, а заперечити йому її значить зробити з нього мертву масу, вбити морально. Утопією єсть спольонізувати українську народність. Шляхотська Польща могла би лякати ся української народности, народньої сили, але Польща народна найде в ній союзника. Славянські народи тільки тоді тягти муть до Польщі, „jeżeli siła atrakcyjna w Polsce będzie idea równości i wolności obywatelskiej, jeżeli hasłem tych, co pracują nad odrodzeniem ojczyzny nie będzie na Rusi „Polska w dawnych granicach“, ale swobody ludu i narodowość ruska. Kto przeciwnie sądzi, ten nie zna eksploatacyjnej siły zaprzeczanej narodowości i czyni wstęp do walki, która się skończy śmiercią jednego lub drugiego albo obu narodów“. Для характеристики польсько-українських відносин по зїзді наведу виїмки із листу Я. Головацького до Запа³⁾). Закидують нам, що ми за-

1) Postępi 1848, ч. 50.

2) Іван Кревецький; Поділ Галичини, ЗНТ. т. 95, ст. 58—59.

Проги поділу Галичини „Руський Собор“ вислав в серпні 1848 р. протест до віденського парламенту, присвоюючи собі право говорити в імені українського народа. Другим головою був тоді член „української комісії“ на зїзді Дзедушицькій. Характеристично, що голова укр. комісії і по словам Гвінзлевича найбільше прихильний Українцям Саліга явив ся в серпні у митроп. Левицького в депутації, що жадала від нього сей протест підписати. (Лист М. Левицького до М. Куземського з 13 VIII 1848, Укр. пац. муз. у Львові).

3) Gazeta powszechna 1848 ч. 35 з 14 X: Korespondencya Rusina świętojurskiego. Jakiś J. H. pisał do kogoś w „Prażskich Nowinach“ ч. 57.

продані Москалям, що рублі, бюрократія й Стадіон і т. д. пробудили народного духа і народну літературу і такі брехні, розсівані псевдоліберальними дневниками находять всюди віру. А як пригадаєш собі, що перед кількома літами ті самі ліберали перед всесильною тоді поліцією кидали на всьо, що славянське, клевету, так поступають і тепер при свободі друку. Вони все так само оклеветують нас, а за що? За те, що не хочемо жати з ними раніше, доки не посіємо; не знати, що зійде, чи жито, чи кукіль, під серп, чи під косу, за те, що не грозимо світови війною за якусь Польщу „w dawnych granicach“, — бо бачимо як до неї далеко, за те, що не віримо, буцім би були від Бога вибраним народом, щоби вдруге освободити світ, що не віримо в їх апостолів, пророків, ані їх месіїв... Ніхто більш горячо від мене не бажав згоди з Поляками. бо я думав, що по стільки поражениях прийдуть прецінь раз до розуму. Дарма! — Вони з появою конституції виступили сейчас з масою розправ, проєктів, плянів, клевет і брехонь в ріжних дневниках. На славянськім зїзді признали Українцям право української мови в гімназіях, а прецінь ні одна їх газета об тім не згадує. Тепер жадають від міністерства, щоби всі предмети у всіх школах викладано по польськи, а про українську мову ні згадки — *to proste gminne narzecze polskiego języka*“.

Як славянський зїзд ні трохи не злагодив польсько-українського антагонізму, а навпаки, ще його поглибив, так з другої сторони поглибив приятні відносини між Чехами і Українцями і звязав їх на якийсь час в один фронт на політичнім полі.

Та безперечно найбільше і справді реальне значінне мав зїзд для освітлення українського питання і скріплення національної свідомости. Завдяки зїздови українське питання виведено із тісного галицького загуменка на ширше європейське форум. Тодіж зведено й першу битву за подїлом Галичини.

Се добре відчував о. Гинилевич, коли писав: „Дякувати то Богу, щосьмо тут приїхали, бо доперва тепер неяко пізнали своїх братей Русинів Славяне і чей борше буде і свіг о нас зїати. Для того теж, хоть бисьмо нічо навігь більше тут не зискали, то вже той великий для нас пожиток, що сталисьмо яко нарід самоїстний“¹⁾. То був здобуток тим важнійший, що

¹⁾ Дїло 1883, ч. 62.

у відповідному світлі представив польську політику і голошену нею рівноправність народів.

Чеський національний розвиток викликав подив українських делегатів і скріпив їх національне почуття. Українці все і всюди говорили в Празі тільки по українськи. „Много нам однакже, ще треба попрацювати, писав Гинилевич під вражінням побуту в Празі, аби наша мила руская народовость так ся розвинула і vzdвигла, як ту чesкая. Тому прошу і-взиваю Вас, вправляйте ся, кільки лиш можете, в рускім; бесїдуйте межі собов по руски, призвичайте діти Ваші до того так милого і від Славян улюбленого язика“. Я тут за короткий час так привик до нашої миленької мови, що тяжко приходило ся говорити инакше... Взиваю і заклинаю Вас на Бога покиньте для нашої народности згубну, а для нашого добра шкідну привичку. Нехай не озветь ся в Ваших хатах инша мова ніж українська, нехай Ваші діти з матерним молоком висисають любов нашої народности і нашої — між славянськими найгарнійшої мови. Много праці тут коштує нас оборона народности. Ростіть і плекайте нашу народність, усувайте усі перешкоди, хоч як би се було трудно. „Най жаден день не мине, в котрім би Ваші діти поступку в язичі рускім не учинили; не говоріт инакше до них, як лише по руски, аби ся до того язика призвичаїли... Не тільки Поляки нам закидали, але й Чехи ся нам дивуют, що так наш язик занедбалисьмо. Жичив бим собі, щоби всі наші, особливо священники в Празі були, аби ся навчили шанувати і любити свою народовість, як ту кождий з славянських народів, хоть анї так історичних анї так великих — пятайцять міліонів — свою народовість любить. Серб, Кроат, Слованчик і т. п. не питає, чи го Чех або Русин розуміє, він тільки своїм язиком мовит, хоть має спосібність і иншим язиком з другим ся порозуміти. Дячогож тільки наші Русини не тільки з Поляком, але навіть самі з собов по польськи або по німецьки бесїдують?“¹⁾

Українські делегати зайняли на зїзді становище наскрізь самостійне, далеко від якогонебудь сервілізму²⁾, демократичне

¹⁾ Діло 1883, ч. 66.

²⁾ Борисякевич остро виступив проти політики Австрії зглядом Українців в святочнім привіті. Українська делегація разом з польською виступила в петиції проти галицької бюрократії. Гинилевич просив у своїйому листі не довірювати бюрократії. Такі погляди на бюрократію не були відокремлені; порів. лист Я. Головацького з 13 (25) V і Могильницького з 10 VII. (Коресп. Я. Г-го, ор. cit., ст. 248—49 і 263).

і, можна сказати, революційне. Тільки тим дасть ся вияснити та щира симпатія, з якою зблизив ся до І. Борисикевича М. Бакунін і та пошана, з якою революційні Поляки відносили ся до І. Гинилевича.

Найвище і найпоступовійше станула українська політична програма 1848 р. на славянському зїзді.

Вище станула хиба програма вільної й незалежної України автора „Slow-a przestrogi“ о. Василя Подолинського¹⁾. Та її перед світлом сонця на довго закрито.

---

¹⁾ Д-р Василь Щурат: На досвітку нової доби. У Львові 1919, ст. 134—178.

PUBLIKATIONEN

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Čarnečkyj-Gasse, 26.

(in ukrainischer Sprache).

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, bis jetzt erschienen Bde. I—CXXIX (Geschichte, Archäologie Ethnographie, Sprache und Literaturgeschichte, besonders der Ukraine). B. I—XX vergriffen.

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften:

A. Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. 15 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filosofičnoj sekcii).

Bd. I: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. I. (bis Anfang des XI Jahrh.).

Bd. II: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. II. (bis Mitte des XIII Jahrh.).

Bd. III—IV: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. III (bis zum J. 1340).

Bd. V: Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. VI—VII: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. IV (bis zum J. 1569).

Bd. VIII—XI: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. V (Verfassung und soziale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. X—XI: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. VI (Oekonomische, kulturelle und nationale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. XII—XIII: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine. T. VII (Ukrainische Kosaken bis zum J. 1625).

Bd. XIV: M. Hruševskýj, Geschichte der Ukraine, Bd. VIII, I. Teil.

Bd. XVI: Al. Novyčkyj, Taras Ševčenko als Maler.

2. Ukrainisch-ruthenisches Archiv:

Bd. I: H. Svjencičkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim in Lemberg.

Bd. II: Iv. Franko, Materialien zur Geschichte des Bauerntums und der Oekonomik Galiziens im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. III: M. Teršakoveč, Materialien zur Geschichte der nation. Wiedergeburt der Ruthenen in Galizien 1830—1840.

Bd. IV: Materialien zur Geschichte des ruthenischen Schulwesens in Galizien im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. V: M. Vosnjak, Philologische Schriften des Iv. Mohylnyčkyj.

Bd. VI: H. Svjencičkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim. II Teil.

Bd. VII: H. Svjencičkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim. III Teil.

Bd. VIII: Dr. I. Franko, Der Kampf um Alphabet in Galizien im J. 1859.

Bd. IX u. Bd. X: M. Vosnjak, Beiträge zur Geschichte der ukr. Lieder und Versifikationen.

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 18 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoj sekcii).

Ukrainische Bibliothek. Bd. I—VIII.

- C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medizinische Sektion publiziert bis jetzt 19 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk).
- D. Die Archaeographische Kommission publiziert bis jetzt folgende Werke
1. Quellen zur Geschichte der Ukraine.
  - Bd. I: M. Hruševskyj, Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken von Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66.
  - Bd. II: M. Hruševskyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565.
  - Bd. III: M. Hruševskyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Bels und Lemberg im J. 1564—5.
  - Bd. IV—V: St. Tomašivskyj, Galizische Akten und Annalen aus den Jahren 1648—1649.
  - Bd. VI: St. Tomašivskyj, Galizische Chroniken 1648—1657.
  - Bd. VII: M. Hruševskyj, Lustrationen vom J. 1570.
  - Bd. VIII: Iv. Krypjakevyč, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1513—1634.
  - Bd. XII: Dr. M. Korduba, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1648—1654.
  - Bd. XXII: Journal von J. Markovyč.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I—VI
  3. Kotljarevskyj, Die travestierte Aeneis, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798.
  4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine.
  5. Ševčenko, Kobzarj, Facsimile der ersten Ausgabe vom 1840.
- E. Statistische Kommission publiziert:
1. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der Statistik, bis jetzt 3 Bde.
- F. Juridische Kommission publiziert bis jetzt:
1. Juridische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
  2. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
  3. Juridische Bibliothek, bis jetzt 4 Bde.
- G. Die Ethnographische Kommission publiziert:
1. Ethnographische Sammlungen (Etnografičnyj Zbirnyk; bis jetzt erschienen 38 Bände.
  2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie; bis jetzt erschienen 11 Bände.
- H. Bibliographische Kommission publiziert:
- Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 4 Bde.
- Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über die Tätigkeit der Gesellschaft, Sektionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—59 ukrainisch und deutsch.
- Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, Nr. 10 vorrätig.